

C. SUETONIUS TRANQUILLUS.

C. SUETONII
TRANQUILLI
OPERA,

sedulâ recensione accurata.

LONDINI:
SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER; BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. B. WHITTAKER; LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET SOC. T. CADELL; C. ET J. RIVINGTON; E. EDWARDS; ET SIMPKIN ET MARSHALL.

EXCUDIT T. DAVISON.

1824.

Quæ, in nostrâ editione, uncinis [hunc in morem] *inclusa leguntur, ea vel plane adulterina aut insiticia sunt — vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda — vel, licet reipsâ fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.*

Quinto Calendas Decembres,
A. C. 1824.

C. SUETONII
TRANQUILLI
XII CÆSARES.

LIBER PRIMUS.

C. JULIUS CÆSAR.

(1.)......annum agens sextum decimum, patrem amisit; sequentibusque consulibus, [flamen Dialis destinatus,] dimissâ Cossutiâ, (quæ, familiâ equestri, sed admodum dives, prætextato desponsata fuerat) Corneliam, Cinnæ quater consulis filiam, duxit uxorem, ex quâ illi mox Julia nata est; neque, ut repudiaret, compelli a dictatore Sullâ ullo modo potuit. Quare et sacerdotio, et uxoris dote, et gentiliciis hæreditatibus multatus, diversarum partium habebatur; ut etiam discedere e medio, et, quamquam morbo quartanæ aggravante, prope per singulas noctes commutare latebras cogeretur, seque ab inquisitoribus pecuniâ redimere; donec, per virgines Vestales, perque Mamercum Æmilium, et Aurelium Cottam, propinquos et affines suos, veniam impetravit. Satis constat, Sullam, cum deprecantibus amicissimis et ornatissimis viris aliquamdiu denegâsset, atque illi pertinaciter contenderent, expugnatum tandem proclamâsse, sive divinitus, sive aliquâ conjecturâ: "Vincerent, ac sibi haberent,

dummodo scirent, eum, quem incolumem tantopere cuperent, quandoque optimatium partibus, quas secum simul defendissent, exitio futurum; nam Cæsari multos Marios inesse."

(2.) Stipendia prima in Asiâ fecit, M. Thermi prætoris contubernio; a quo ad arcessendam classem in Bithyniam missus, desedit apud Nicomedem, non sine rumore prostratæ regi pudicitiæ: quem rumorem auxit, intra paucos rursus dies repetitâ Bithyniâ, per causam exigendæ pecuniæ, quæ deberetur cuidam libertino, clienti suo. Reliquâ militiâ, secundiore famâ fuit; et a Thermo, in expugnatione Mitylenarum, coronâ civicâ donatus est.

(3.) Meruit et sub Servilio Isaurico in Ciliciâ, sed brevi tempore. Nam, Sullæ morte compertâ, simul spe novæ dissensionis, quæ per M. Lepidum movebatur, Romam propere rediit. Et Lepidi quidem societate, quamquam magnis conditionibus invitaretur, abstinuit; cum ingenio ejus diffisus, tum occasione, quam minorem opinione offenderat.

(4.) Cæterum, compositâ seditione civili, Cornelium Dolabellam, consularem et triumphalem virum, repetundarum postulavit; absolutoque, Rhodum secedere statuit, et ad declinandam invidiam, et ut, per otium ac requiem, Apollonio Moloni, clarissimo tunc dicendi magistro, operam daret. Huc dum hibernis jam mensibus trajicit, circa Pharmacusam insulam a prædonibus captus est; mansitque apud eos, non sine summâ dignatione, prope quadraginta dies, cum uno medico et cubiculariis duobus: nam comites servosque cæteros, initio statim, ad expediendas pecunias, quibus redimeretur, dimiserat. Numeratis deinde quinquaginta talentis, expositus in litore, non distulit, quin e vestigio, classe deductâ, persequeretur abeuntes; ac redactos in potestatem, supplicio, quod illis sæpe minatus inter jocum fuerat, afficeret. Vastante regiones proximas Mithridate, ne desidere in discrimine socio-

rum videretur, ab Rhodo, quo pertenderat, transiit in Asiam: auxiliisque contractis, et præfecto regis provinciâ expulso, nutantes ac dubias civitates retinuit in fide.

(5.) Tribunatu militum, (qui primus Romam reverso per suffragia populi honor obtigit) auctores restituendæ tribuniciæ potestatis, cujus vim Sulla deminuerat, enixissime juvit. L. etiam Cinnæ, uxoris fratri, et qui cum eo, civili discordiâ Lepidum secuti, post necem consulis ad Sertorium confugerant, reditum in civitatem rogatione Plotiâ confecit, habuitque et ipse super eâ re concionem.

(6.) Quæstor Juliam amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudavit e more pro Rostris. Sed, in amitæ quidem laudatione, de ejus ac patris sui utrâque origine sic refert: "Amitæ meæ Juliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum Diis immortalibus conjunctum est. Nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater: a Venere Julii, cujus gentis familia est nostra. Est ergo in genere et sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent, et cærimonia Deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges." In Corneliæ autem locum Pompeiam duxit, Q. Pompeii filiam, L. Sullæ neptem; cum quâ deinde divortium fecit, adulteratam opinatus a P. Clodio; quem, inter publicas cærimonias, penetrâsse ad eam muliebri veste, tam constans fama erat, ut senatus quæstionem de pollutis sacris decreverit.

(7.) Quæstori ulterior Hispania obvenit: ubi cum, mandatu prætoris, jure dicundo conventus circumiret, Gadesque venisset, animadversâ apud Herculis templum Magni Alexandri imagine, ingemuit; et, quasi pertæsus ignaviam suam, quod nihildum a se memorabile actum esset in ætate, quâ jam Alexander orbem terrarum subegisset, missionem continuo efflagitavit, ad captandas quamprimum majorum rerum occasiones in Urbe. Etiam

confusum eum somnio proximæ noctis (nam visus erat per quietem matri stuprum intulisse) conjectores ad amplissimam spem incitaverunt, arbitrium orbis terrarum portendi interpretantes: "quando mater, quam subjectam sibi vidisset, non alia esset, quam terra, quæ omnium parens haberetur."

(8.) Decedens ergo ante tempus, colonias Latinas, de petendâ civitate agitantes, adiit: et ad audendum aliquid concitâsset, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones paulisper ob id ipsum retinuissent: nec eo secius majora mox in Urbe molitus est:

(9.) siquidem, ante paucos dies quam ædilitatem iniret, venit in suspicionem, conspirâsse cum M. Crasso consulari, item P. Sullâ et Autronio, post designationem consulatûs ambitûs condemnatis, ut principio anni senatum adorirentur; et, trucidatis quos placitum esset, dictaturam Crassus invaderet, ipse ab eo magister equitum diceretur, constitutâque ad arbitrium republicâ, Sullæ et Autronio consulatus restitueretur. Meminerunt hujus conjurationis Tanusius Geminus in historiâ, M. Bibulus in edictis, C. Curio pater in orationibus. De hac significare videtur et Cicero in quâdam ad Axium epistolâ, referens, "Cæsarem in consulatu confirmâsse regnum, de quo ædilis cogitârat." Tanusius adjicit, Crassum, pœnitentiâ vel metu, diem cædi destinatum non obîsse, et idcirco ne Cæsarem quidem signum, quod ab eo dari convenerat, dedisse. Convenisse autem, Curio ait, ut togam de humero dejiceret. Idem Curio, sed et M. Actorius Naso, auctores sunt, conspirâsse eum etiam cum Cn. Pisone adolescente: cui, ob suspicionem urbanæ conjurationis, provincia Hispania ultro extra ordinem data sit; pactumque, ut simul foris ille, ipse Romæ, ad res novas consurgerent, per Ambronas et Transpadanos; destitutum utriusque consilium morte Pisonis.

(10.) Ædilis, præter comitium ac forum, basili-

easque, etiam Capitolium ornavit porticibus ad tempus exstructis, in quibus, abundante rerum copiâ, pars apparatûs exponeretur. Venationes autem ludosque et cum collegâ, et separatim, edidit: quo factum est, ut communium quoque impensarum solus gratiam caperet; nec dissimularet collega ejus M. Bibulus, evenisse sibi, quod Polluci; ut enim geminis fratribus ædes in Foro constituta tantum Castoris vocaretur, ita suam Cæsarisque munificentiam unius Cæsaris dici. Adjecit insuper Cæsar etiam gladiatorium munus, sed aliquanto paucioribus, quam destinaverat, paribus. Nam, cum, multiplici undique familiâ comparatâ, inimicos exterruisset, cautum est de numero gladiatorum, quo ne majorem cuiquam habere Romæ liceret.

(11.) Conciliato populi favore, tentavit per partem tribunorum, ut sibi Ægyptus provincia plebis-scito daretur, nactus extraordinarii imperii occasionem, quod Alexandrini regem suum, socium atque amicum a senatu appellatum, expulerant, resque vulgo improbabatur. Nec obtinuit, adversante optimatium factione; quorum auctoritatem ut, quibus posset modis, invicem deminueret, tropæa C. Marii de Jugurthâ, deque Cimbris atque Teutonis, olim a Sullâ disjecta, restituit; atque, in exercendâ de sicariis quæstione, eos quoque sicariorum numero habuit, qui, proscriptione, ob relata civium Romanorum capita, pecunias ex ærario acceperant, quamquam exceptos Corneliis legibus.

(12.) Subornavit etiam, qui C. Rabirio perduellionis diem diceret; quo præcipuo adjutore, aliquot ante annos, L. Saturnini seditiosum tribunatum senatus coërcuerat: ac, sorte judex in reum ductus, tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil æque ac judicis acerbitas profuerit.

(13.) Depositâ provinciæ spe, pontificatum maximum petiit, non sine profusissimâ largitione: in quâ

reputans magnitudinem æris alieni, cum mane ad comitia descenderet, prædixisse matri osculanti fertur, domum se, nisi pontificem, non reversurum. Atque ita potentissimos duos competitores, multumque et ætate et dignitate antecedentes, superavit, ut plura ipse in eorum tribubus suffragia, quam uterque in omnibus, tulerit.

(14.) Prætor creatus, detectâ conjuratione Catilinæ, senatuque universo in socios facinoris ultimam statuente pœnam, solus municipatim dividendos, custodiendosque, publicatis bonis, censuit. Quin et tantum metum injecit asperiora suadentibus, identidem ostentans, quanta eos in posterum a plebe Romanâ maneret invidia, ut Decimum Silanum, consulem designatum, non piguerit, sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius, atque ipse sensisset, exceptam: obtinuissetque adeo, transductis ad se jam pluribus, et in his Cicerone, consulis fratre, nisi labantem ordinem confirmâsset M. Catonis oratio. Ac ne sic quidem impedire rem destitit, quoad usque manus equitum Romanorum (quæ armata præsidii causâ circumstabat) immoderatius perseveranti necem comminata est; etiam strictos gladios usque eo intentans, ut sedentem unâ proximi deseruerint, vix pauci complexu togâque objectâ protexerint. Tunc plane deterritus, non modo cessit, sed in reliquum anni tempus curiâ abstinuit.

(15.) Primo præturæ die Q. Catulum de refectione Capitolii ad disquisitionem populi vocavit, rogatione promulgatâ, quâ curationem eam in alium transferebat. Verum, impar optimatium conspirationi, quos, relicto statim novorum consulum officio, frequentes obstinatosque ad resistendum concucurrisse cernebat, hanc quidem actionem deposuit.

(16.) Cæterum Cæcilio Metello, tribuno plebis, turbulentissimas leges adversus collegarum intercessionem ferenti, auctorem propugnatoremque se pertinacis-

sime præstitit; donec ambo administratione reipublicæ decreto Patrum submoverentur. Ac nihilo minus permanere in magistratu, et jus dicere ausus, ut comperit paratos, qui vi ac per arma prohiberent, dimissis lictoribus, abjectâque prætextâ, domum clam refugit, pro conditione temporum quieturus. Multitudinem quoque, biduo post sponte et ultro confluentem, operamque sibi in asserendâ dignitate tumultuosius pollicentem, compescuit. Quod cum præter opinionem evenisset, senatus, ob eumdem cœtum festinato coactus, gratias ei per primores viros egit: accitumque in curiam, et amplissimis verbis collaudatum, in integrum restituit, inducto priore decreto.

(17.) Recidit rursus in discrimen aliud, inter socios Catilinæ nominatus, et apud Novium Nigrum quæstorem a L. Vettio [Indice], et in senatu a Q. Curio; cui, quod primus consilia conjuratorum detexerat, constituta erant publice præmia. Curius, e Catilinâ se cognovisse, dicebat: Vettius etiam chirographum ejus, Catilinæ datum, pollicebatur. Id vero Cæsar nullo modo tolerandum existimans, cum, implorato Ciceronis testimonio, quædam se de conjuratione ultro ad eum detulisse, docuisset, ne Curio præmia darentur, effecit: Vettium, pignoribus captis, et direptâ supellectile, male mulcatum, ac pro Rostris in concione pæne discerptum, conjecit in carcerem; eodem Novium quæstorem, quod compellari apud se majorem potestatem passus esset.

(18.) Ex præturâ ulteriorem sortitus Hispaniam, retinentes creditores interventu sponsorum removit: ac, neque more neque jure, antequam provinciæ ornarentur, profectus est; incertum, metune judicii, quod privato parabatur, an quo maturius sociis implorantibus subveniret. Pacatâque provinciâ, pari festinatione, non exspectato successore, ad triumphum simul consulatumque decessit. Sed cum, edictis jam comitiis, ratio ejus haberi non posset, nisi privatus introîsset Urbem; et ambienti, ut legibus solveretur,

multi contradicerent; coactus est triumphum, ne consulatu excluderetur, dimittere.

(19.) E duobus [consulatûs] competitoribus, L. Lucceio, Marcoque Bibulo, Lucceium sibi adjunxit; pactus, ut is, quoniam inferior gratiâ esset, pecuniâque polleret, nummos de suo, communi nomine, per centurias pronuntiaret. Quâ cognitâ re, optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu, concordi et consentiente collegâ, auctores Bibulo fuerunt, tantumdem pollicendi: ac plerique pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem e re publicâ fieri. Igitur cum Bibulo consul creatur. Eamdem ob causam opera optimatibus data est, ut provinciæ futuris consulibus minimi negotii, id est, silvæ callesque, decernerentur. Quâ maxime injuriâ instinctus, omnibus officiis Cn. Pompeium assectatus est, offensum Patribus, quod, Mithridate rege victo, cunctantius confirmarentur acta sua: Pompeioque M. Crassum reconciliavit, veterem inimicum ex consulatu, quem summâ discordiâ simul gesserant: ac societatem cum utroque iniit, ne quid ageretur in republicâ, quod displicuisset ulli e tribus.

(20.) Inito honore, primus omnium instituit, ut tam senatûs, quam populi, diurna Acta confierent, et publicarentur. Antiquum etiam retulit morem, ut, quo mense fasces non haberet, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur. Lege autem Agrariâ promulgatâ, obnuntiantem collegam armis foro expulit: ac postero die in senatu conquestum, nec quoquam reperto, qui super tali consternatione referre aut censere aliquid auderet (qualia multa sæpe in levioribus turbis decreta erant), in eam coëgit desperationem, ut, quoad potestate abiret, domo abditus, nihil aliud quam per edicta obnuntiaret. Unus ex eo tempore omnia in republicâ, et ad arbitrium, administravit; ut nonnulli urbanorum, cum quid per jocum testandi gratiâ signarent, non Cæsare et Bibulo, sed

"Julio et Cæsare consulibus," actum scriberent, bis eumdem præponentes, nomine atque cognomine; utque vulgo mox ferrentur hi versus:

"Non Bibulo quidquam nuper, sed Cæsare, factum est:
Nam Bibulo fieri consule nil memini."

Campum Stellatem, majoribus consecratum, agrumque Campanum, ad subsidia reipublicæ vectigalem relictum, divisit extra sortem ad viginti millibus civium, quibus terni pluresve liberi essent. Publicanos, remissionem petentes, tertiâ mercedum parte relevavit; ac, ne in locatione novorum vectigalium immoderatius licerentur, propalam monuit. Cætera item, quæ cuique libuissent, dilargitus est, contradicente nullo, ac, si conaretur quis, absterrito. M. Catonem interpellantem extrahi curiâ per lictorem, ducique in carcerem, jussit. L. Lucullo, liberius resistenti, tantum calumniarum metum injecit, ut ad genua ultro sibi accideret. Cicerone in judicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium, inimicum ejus, frustra jampridem a Patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horâque nonâ, transduxit. Postremo, in universos diversæ factionis induxit Vettium præmiis, ut se de inferendâ Pompeio nece sollicitatum a quibusdam profiteretur, productusque pro Rostris auctores ex compacto nominaret: sed, uno atque altero frustra, nec sine suspicione fraudis, nominatis, desperans tam præcipitis consilii eventum, intercepisse veneno indicem creditur.

(21.) Sub idem tempus Calpurniam, L. Pisonis filiam, successuri sibi in consulatu, duxit uxorem: suamque, Juliam, Cn. Pompeio collocavit, repudiato priore sponso Servilio Cæpione, cujus vel præcipuâ operâ paulo ante Bibulum impugnaverat. Ac, post novam affinitatem, Pompeium primum rogare sententiam cœpit, cum Crassum soleret, essetque consuetudo, ut, quem ordinem interrogandi sententias

consul Calendis Januariis instituisset, eum toto anno conservaret.

(22.) Socero igitur generoque suffragantibus, ex omni provinciarum copiâ Gallias potissimum elegit, cujus emolumento et opportunitate idonea sit materia triumphorum. Et initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adjecto, lege Vatiniâ accepit: mox, per senatum, Comatam quoque; veritis Patribus, ne, si ipsi negâssent, populus et hanc daret. Quo gaudio elatus, non temperavit, quin, paucos post dies, frequenti curiâ jactaret, invitis et gementibus adversariis adeptum se, quæ concupîsset; proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac, negante quodam per contumeliam, "Facile hoc ulli feminæ fore," respondit, quasi alludens, "In Syriâ quoque regnâsse Semiramin, magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam."

(23.) Functus consulatu, C. Memmio Lucioque Domitio prætoribus de superioris anni actis referentibus, cognitionem senatui detulit; nec illo suscipiente, triduoque per irritas altercationes absumto, in provinciam abiit; et statim quæstor ejus in præjudicium aliquot criminibus arreptus est. Mox et ipse a L. Antistio, tribuno plebis, postulatus, appellato demum collegio, obtinuit, cum reipublicæ causâ abesset, reus ne fieret. Ad securitatem ergo posteri temporis, in magno negotio habuit, obligare semper annuos magistratus, et e petitoribus non alios adjuvare, aut ad honorem pati pervenire, quam qui sibi recepissent, propugnaturos absentiam suam; cujus pacti non dubitavit a quibusdam jusjurandum atque etiam syngrapham exigere.

(24.) Sed, cum L. Domitius, consulatûs candidatus, palam minaretur, consulem se effecturum, quod prætor nequîsset, ademturumque ei exercitus; Crassum Pompeiumque, in urbem provinciæ suæ Lucam extractos, compulit, ut, detrudendi Domitii causâ, consulatum alterum peterent, et ut in quin-

quennium sibi imperium prorogaretur: [perfecitque utrumque]. Quâ fiduciâ, ad legiones, quas a republicâ acceperat, alias privato sumtu addidit; unam etiam ex Transalpinis conscriptam, vocabulo quoque Gallico; Alauda enim appellabatur: quam, disciplinâ cultuque Romano institutam et ornatam, postea universam civitate donavit. Nec deinde ullâ belli occasione, ne injusti quidem ac periculosi, abstinuit, tam fœderatis, quam infestis ac feris gentibus ultro lacessitis: adeo ut senatus quondam, legatos ad explorandum statum Galliarum mittendos, decreverit, ac nonnulli, dedendum eum hostibus censuerint. Sed, prospere decedentibus rebus, et sæpius, et plurium, quam quisquam unquam, dierum supplicationes impetravit.

(25.) Gessit autem novem annis, quibus in imperio fuit, hæc fere. Omnem Galliam, quæ saltu Pyrenæo Alpibusque et monte Gebennâ, fluminibusque Rheno et Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis et tricies centum millia passuum, præter socias ac bene meritas civitates, in provinciæ formam redegit, eique quadringenties in singulos annos stipendii nomine imposuit. Germanos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum, ponte fabricato, aggressus, maximis affecit cladibus. Aggressus est et Britannos, ignotos antea; superatisque pecunias et obsides imperavit; per tot successus ter, nec amplius, adversum casum expertus: in Britanniâ, classe vi tempestatis prope absumtâ; et in Galliâ, ad Gergoviam legione fusâ; et in Germanorum finibus, Titurio et Aurunculeio legatis per insidias cæsis.

(26.) Eodem temporis spatio matrem primo, deinde filiam, nec multo post nepotem, amisit. Inter quæ consternatâ P. Clodii cæde republicâ, cum senatus unum consulem, nominatimque Cn. Pompeium, fieri censuisset, egit cum tribunis plebis, collegam se Pompeio destinantibus, id potius ad populum ferrent, ut absenti sibi, quandoque imperii tempus

expleri cœpisset, petitio secundi consulatûs daretur; ne, eâ causâ, maturius, et imperfecto adhuc bello, decederet. Quod ut adeptus est, altiora jam meditans, et spei plenus, nullum largitionis aut officiorum in quemquam genus publice privatimque omisit. Forum de manubiis inchoavit; cujus area super sestertium millies constitit. Munus populo epulumque pronuntiavit in filiæ memoriam; quod ante eum nemo. Quorum ut quam maxima exspectatio esset, ea, quæ ad epulum pertinerent, quamvis macellariis oblocata, etiam domesticatim apparabat. Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos reservandosque mandabat. Tirones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus per equites Romanos, atque etiam per senatores armorum peritos, erudiebat; precibus enitens, quod epistolis ejus ostenditur, ut disciplinam singulorum susciperent, ipsique dictata exercentibus darent. Legionibus stipendium in perpetuum duplicavit. Frumentum, quoties copia esset, etiam sine modo mensurâque præbuit; ac singula interdum mancipia ex prædâ viritim dedit.

(27.) Ad retinendam autem Pompeii necessitudinem ac voluntatem, Octaviam, sororis suæ neptem, quæ C. Marcello nupta erat, conditionem ei detulit, sibique filiam ejus in matrimonium petiit, Fausto Sullæ destinatam. Omnibus vero circa eum, atque etiam parte magnâ senatûs, gratuito, aut levi fœnore, obstrictis, ex reliquo quoque ordinum genere, vel invitatos, vel sponte ad se commeantes, uberrimo congiario prosequebatur; libertos insuper servulosque cujusque, prout domino patronove gratus quis esset. Tum reorum, aut obæratorum, aut prodigæ juventutis, subsidium unicum ac promtissimum erat; nisi quos gravior criminum, vel inopiæ luxuriæve, vis urgeret, quam ut subveniri posset a se: his plane palam, "bello civili opus esse," dicebat.

(28.) Nec minore studio reges atque provincias

per terrarum orbem alliciebat; aliis captivorum millia dono offerens; aliis, citra senatûs populique auctoritatem, quo vellent, et quoties vellent, auxilia submittens; superque Italiæ, Galliarumque et Hispaniarum, Asiæ quoque et Græciæ, potentissimas urbes præcipuis operibus exornans: donec, attonitis jam omnibus, et, quorsum illa tenderent, reputantibus, M. Claudius Marcellus consul, edicto præfatus, de summâ se re publicâ acturum, retulit ad senatum, ut ei succederetur ante tempus, quoniam, bello confecto, pax esset; ac dimitti deberet victor exercitus: et ne absentis ratio comitiis haberetur, quando et plebiscito Pompeius postea obrogâsset. Acciderat autem, ut is, legem de jure magistratuum ferens, eo capite, quo a petitione honorum absentes submovebat, ne Cæsarem quidem exciperet, per oblivionem; ac mox, lege jam in æs incisâ, et in ærarium conditâ, corrigeret errorem. Nec contentus Marcellus provincias Cæsari et privilegium eripere, retulit etiam, ut colonis, quos rogatione Vatiniâ Novumcomum deduxisset, civitas adimeretur, quod per ambitionem et ultra præscriptum data esset.

(29.) Commotus his Cæsar, ac judicans (quod sæpe ex eo auditum ferunt), difficilius se principem civitatis a primo ordine in secundum, quam ex secundo in novissimum detrudi, summâ ope restitit, partim per intercessores tribunos, partim per Servium Sulpicium, alterum consulem. Insequenti quoque anno, C. Marcello, qui fratri patrueli suo Marco in consulatu successerat, eadem tentante, collegam ejus Æmilium Paulum, Caiumque Curionem, violentissimum tribunorum, ingenti mercede defensores paravit. Sed, cum obstinatius omnia agi videret, et designatos etiam consules e parte diversâ, senatum literis deprecatus est, ne sibi beneficium populi adimeretur; aut ut cæteri quoque imperatores ab exercitibus discederent; confisus, (ut putant) facilius se, simul atque libuisset, veteranos convocaturum, quam Pom-

peium novos milites. Cum adversariis autem pepigit, ut, dimissis octo legionibus, Transalpinâque Galliâ, duæ sibi legiones, et Cisalpina provincia, vel etiam una legio cum Illyrico concederetur, quoad consul fieret.

(30.) Verum, neque senatu interveniente, et adversariis negantibus, ullam se de republicâ facturos pactionem, transiit in citeriorem Galliam; conventibusque peractis, Ravennæ substitit, bello vindicaturus, si quid de tribunis plebis, intercedentibus pro se, gravius a senatu constitutum esset. Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: causas autem alias fuisse opinantur. Cn. Pompeius ita dictitabat, quod neque opera consummare, quæ instituerat, neque populi exspectationem, quam de adventu suo fecerat, privatis opibus explere posset, turbare omnia ac permiscere voluisse. Alii timuisse dicunt, ne eorum, quæ primo consulatu adversus auspicia legesque et intercessiones gessisset, rationem reddere cogeretur; cum M. Cato identidem, nec sine jurejurando, denuntiaret, delaturum se nomen ejus, simul ac primum exercitum dimisisset; cumque vulgo fore prædicarent, ut, si privatus redîsset, Milonis exemplo, circumpositis armatis, causam apud judices diceret. Quod probabilius facit Asinius Pollio, Pharsalicâ acie cæsos profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse referens: "Hoc voluerunt: tantis rebus gestis, C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petîssem." Quidam putant, captum imperii consuetudine, pensitatisque suis et inimicorum viribus, usum occasione rapiendæ dominationis, quam ætate primâ concupîsset. Quod existimâsse videbatur et Cicero, scribens De Officiis, tertio libro, semper Cæsarem in ore habuisse Euripidis versus, quos sic ipse convertit:

"Nam, si violandum est jus, regnandi gratiâ
Violandum est: aliis rebus pietatem colas."

(31.) Cum ergo, sublatam tribunorum intercessionem, ipsosque Urbe cessisse, nuntiatum est, præmissis confestim clam cohortibus, ne qua suspicio moveretur, et spectaculo publico per dissimulationem interfuit, et formam, quâ ludum gladiatorium erat ædificaturus, consideravit, et ex consuetudine convivio se frequenti dedit. Dein, post solis occasum, mulis e proximo pistrino ad vehiculum junctis, occultissimum iter modico comitatu ingressus est: et, cum, luminibus exstinctis, decessisset viâ, diu errabundus, tandem ad lucem, duce reperto, per angustissimos tramites pedibus evasit; consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciæ ejus finis erat, paulum constitit; ac, reputans, quantum moliretur, conversus ad proximos, "Etiam nunc," inquit, "regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt."

(32.) Cunctanti ostentum tale factum est. Quidam, eximiâ magnitudine et formâ, in proximo sedens, repente apparuit, arundine canens: ad quem audiendum, cum, præter pastores, plurimi etiam ex stationibus milites concurrissent, interque eos et æneatores, raptâ ab uno tubâ prosiluit ad flumen, et, ingenti spiritu classicum exorsus, pertendit ad alteram ripam. Tunc Cæsar, "Eatur," inquit, "quo Deorum ostenta et inimicorum iniquitas vocat. Jacta alea esto" [inquit.]

(33.) Atque ita trajecto exercitu, adhibitis tribunis plebis, qui pulsi supervenerant, pro concione fidem militum, flens, ac veste a pectore discissâ, invocavit. Existimatur etiam equestres census pollicitus singulis: quod accidit opinione falsâ: nam, cum, in alloquendo exhortandoque, sæpius digitum lævæ manûs ostentans, affirmaret, se ad satisfaciendum omnibus, per quos dignitatem suam defensurus esset, annulum quoque æquo animo detracturum sibi; extrema concio, cui facilius erat videre concionantem, quam audire, pro dicto accepit, quod vi-

su suspicabatur: promissumque jus annulorum cum millibus quadringenis, fama distulit.

(34.) Ordo et summa rerum, quas deinceps gessit, sic se habent. Picenum, Umbriam, Etruriam, occupavit: et L. Domitio, qui, per tumultum successor ei nominatus, Corfinium præsidio tenebat, in deditionem redacto, atque dimisso, secundum Superum mare Brundisium tetendit, quo consules Pompeiusque confugerant, quamprimum transfretaturi. Hos frustra per omnes moras exitu prohibere conatus, Romam iter convertit: appellatisque de re publicâ Patribus, validissimas Pompeii copias, quæ, sub tribus legatis, M. Petreio, et L. Afranio, et M. Varrone, in Hispaniâ erant, invasit; professus ante inter suos, "ire se ad exercitum sine duce, et inde reversurum ad ducem sine exercitu." Et, quamquam obsidione Massiliæ, quæ sibi in itinere portas clauserat, summâque frumentariæ rei penuriâ retardante, brevi tamen omnia subegit.

(35.) Hinc Urbe repetitâ, in Macedoniam transgressus, Pompeium, per quatuor pæne menses maximis obsessum operibus, ad extremum Pharsalico prœlio fudit; et fugientem Alexandriam persecutus, ut occisum deprehendit, cum Ptolemæo rege, a quo sibi quoque insidias tendi videbat, bellum sane difficillimum gessit, neque loco neque tempore æquo, sed hieme anni, et intra mœnia copiosissimi ac sollertissimi hostis, inops ipse rerum omnium, atque imparatus. Regnum Ægypti victor Cleopatræ fratrique ejus minori permisit; veritus provinciam facere, ne quandoque, violentiorem præsidem nacta, novarum rerum materia esset. Ab Alexandriâ in Syriam, et inde Pontum, transiit, urgentibus de Pharnace nuntiis; quem, Mithridatis Magni filium, ac tunc occasione temporum bellantem, jamque multiplici successu præferocem, intra quintum, quam affuerat, diem, quatuor, quibus in conspectum venit, horis, unâ profligavit acie; crebro commemorans

Pompeii felicitatem, cui præcipua militiæ laus de tam imbelli genere hostium contigisset. Dehinc Scipionem ac Jubam, reliquias partium in Africâ refoventes, devicit; Pompeii liberos in Hispaniâ.

(36.) Omnibus civilibus bellis nullam cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum C. Curio in Africâ periit; C. Antonius in Illyrico in adversariorum devenit potestatem; P. Dolabella classem in eodem Illyrico, Cn. Domitius Calvinus in Ponto exercitum, amiserunt. Ipse prosperrime semper, ac ne ancipiti quidem unquam fortunâ, præterquam bis, dimicavit: semel ad Dyrrhachium, ubi pulsus, non instante Pompeio, negavit eum vincere scire: iterum in Hispaniâ ultimo prœlio, cum, desperatis rebus, etiam de consciscendâ nece cogitavit.

(37.) Confectis bellis, quinquies triumphavit, post devictum Scipionem quater eodem mense, sed interjectis diebus: et rursus semel, post superatos Pompeii liberos. Primum et excellentissimum triumphum egit Gallicum, sequentem Alexandrinum, deinde Ponticum, huic proximum Africanum, novissimum Hispaniensem, diverso quemque apparatu et instrumento. Gallici triumphi die, Velabrum prætervehens, pæne curru excussus est, axe diffracto: adscenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextrâ atque sinistrâ lychnuchos gestantibus. Pontico triumpho, inter pompæ fercula, trium verborum prætulit titulum, VENI. VIDI. VICI; non acta belli significantem, sicut cæteri, sed celeriter confecti notam.

(38.) Veteranis legionibus, prædæ nomine, in pedites singulos super bina sestertia, quæ initio civilis tumultûs numeraverat, vicena millia nummûm dedit. Assignavit et agros, sed non continuos, ne quis possessorum expelleretur. Populo, præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim divisit; et hoc amplius, centenos pro morâ. An-

nuam etiam habitationem Romæ usque ad bina millia nummûm, in Italiâ non ultra quingenos sestertios, remisit. Adjecit epulum ac viscerationem, et, post Hispaniensem victoriam, duo prandia. Nam, cum prius parce, neque pro liberalitate suâ, præbitum judicaret, quinto post die aliud largissimum præbuit.

(39.) Edidit spectacula varii generis; munus gladiatorium; ludos etiam regionatim Urbe totâ, et quidem per omnium linguarum histriones; item Circenses, athletas, naumachiam. Munere in foro depugnavit Furius Leptinus, stirpe prætoriâ, et Q. Calpenus, senator quondam, actorque causarum. Pyrrhicham saltaverunt Asiæ Bithyniæque principum liberi. Ludis Decimus Laberius, eques Romanus, mimum suum egit: donatusque quingentis sestertiis et annulo aureo, sessum in quatuordecim e scenâ per orchestram transiit. Circensibus, spatio circi ab utrâque parte producto, et in gyrum Euripo addito, quadrigas bigasque et equos desultorios agitaverunt nobilissimi juvenes. Trojam lusit turma duplex, majorum minorumque puerorum. Venationes editæ per dies quinque; ac novissime pugna divisa in duas acies; quingenis peditibus, elephantis vicenis, tricenis equitibus hinc et inde commissis. Nam, quo laxius dimicaretur, sublatæ metæ, inque earum locum bina castra ex adverso constituta erant. Athletæ, stadio ad tempus exstructo, in regione Martii Campi certaverunt per triduum. Navali prœlio, in minore Codetâ defosso lacu, biremes ac triremes quadriremesque Tyriæ et Ægyptiæ classis magno pugnatorum numero conflixerunt. Ad quæ omnia spectacula tantum undique confluxit hominum, ut plerique advenæ, aut inter vicos aut inter vias tabernaculis positis, manerent; ac sæpe, præ turbâ, elisi exanimatique sint plurimi, et in his duo senatores.

(40.) Conversus hinc ad ordinandum reipublicæ

statum, fastos correxit, jampridem, vitio pontificum, per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque messium feriæ æstati, neque vindemiarum auctumno competerent. Annumque ad cursum solis accommodavit, ut trecentorum sexaginta quinque dierum esset, et, intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur. Quo autem magis in posterum ex Calendis Januariis novis temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem interjecit duos alios: fuitque is annus, quo hæc constituebantur, quindecim mensium, cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.

(41.) Senatum supplevit: patricios allegit: prætorum, ædilium, quæstorum, minorum etiam magistratuum, numerum ampliavit: nudatos opere censorio, aut sententiâ judicum de ambitu condemnatos, restituit. Comitia cum populo partitus est; ut, exceptis consulatûs competitoribus, de cætero numero candidatorum, pro parte dimidiâ, quos populus vellet, pronuntiarentur; pro parte alterâ, quos ipse edidisset. Et edebat per libellos, circum tribus missos, scripturâ brevi: "Cæsar Dictator illi tribui. Commendo vobis illum et illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant." Admisit ad honores et proscriptorum liberos. Judicia ad duo genera judicum redegit, equestris ordinis ac senatorii: tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. Recensum populi, nec more nec loco solito, sed vicatim per dominos insularum, egit: atque ex viginti trecentisque millibus accipientium frumentum e publico, ad centum quinquaginta retraxit. Ac, ne qui novi cœtus recensionis causâ moveri quandoque possent, instituit, quotannis in demortuorum locum, ex iis qui recensiti non essent, subsortitio a prætore fieret.

(42.) Octoginta autem civium millibus in transmarinas colonias distributis, ut exhaustæ quoque

Urbi frequentia suppeteret, sanxit, Ne quis civis major annis viginti, minorve quadraginta, qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italiâ abesset; neu quis senatoris filius, nisi contubernalis aut comes magistratûs, peregre proficisceretur; neve hi, qui pecuariam facerent, minus tertiâ parte puberum ingenuorum inter pastores haberent. Omnesque medicinam Romæ professos, et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi Urbem incolerent, et cæteri appeterent, civitate donavit. De pecuniis mutuis, disjectâ novarum tabularum exspectatione, quæ crebro movebatur, decrevit tandem, ut debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparâssent, deducto summæ æris alieni, si quid usuræ nomine numeratum aut perscriptum fuisset: quâ conditione quarta pars fere crediti deperibat. Cuncta collegia, præter antiquitus constituta, distraxit. Pœnas facinorum auxit: et, cum locupletes eo facilius scelere se obligarent, quod integris patrimoniis exsulabant (ut Cicero scribit), parricidas bonis omnibus, reliquos dimidiâ parte, multavit.

(43.) Jus laboriosissime ac severissime dixit. Repetundarum convictos etiam ordine senatorio movit. Diremit nuptias prætorii viri, qui digressam a marito post biduum statim duxerat, quamvis sine probri suspicione. Peregrinarum mercium portoria instituit. Lecticarum usum, item conchyliatæ vestis, et margaritarum, nisi certis personis et ætatibus, perque certos dies, ademit. Legem præcipue sumtuariam exercuit, dispositis circa macellum custodibus, qui opsonia contra vetitum retinerent, deportarentque ad se, submissis nonnunquam lictoribus atque militibus, qui, si qua custodes fefellissent, jam apposita e triclinio auferrent.

(44.) Jam de ornandâ instruendâque Urbe, item de tuendo ampliandoque imperio, plura ac majora

in dies destinabat: in primis Martis templum, quantum nusquam esset, exstruere, repleto et complanato lacu, in quo naumachiæ spectaculum ediderat, theatrumque summæ magnitudinis, Tarpeio monti accubans: jus civile ad certum modum redigere, atque ex immensâ diffusâque legum copiâ, optima quæque et necessaria in paucissimos conferre libros: bibliothecas Græcas et Latinas, quas maximas posset, publicare, datâ M. Varroni curâ comparandarum ac digerendarum: siccare Pomtinas paludes: emittere Fucinum lacum: viam munire a mari Supero per Apennini dorsum ad Tiberim usque: perfodere Isthmum: Dacos, qui se in Pontum et Thraciam effuderant, coërcere: mox Parthis inferre bellum per Armeniam minorem, nec, nisi ante expertos, aggredi prœlio. Talia agentem atque meditantem mors prævenit: de quâ priusquam dicam, ea, quæ ad formam et habitum et cultum et mores, nec minus, quæ ad civilia et bellica ejus studia pertineant, non alienum erit summatim exponere.

(45.) Fuisse traditur excelsâ staturâ, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis, valetudine prosperâ; nisi quod, tempore extremo, repente animo linqui, atque etiam per somnum exterreri, solebat. Comitiali quoque morbo bis inter res agendas correptus est. Circa corporis curam morosior, ut non solum tonderetur diligenter ac raderetur, sed velleretur etiam, ut quidam exprobraverunt; calvitii vero deformitatem iniquissime ferret, sæpe obtrectatorum jocis obnoxiam expertus. Ideoque et deficientem capillum revocare a vertice assuêrat, et, ex omnibus decretis sibi a senatu populoque honoribus, non aliud aut recepit aut usurpavit libentius, quam jus laureæ coronæ perpetuo gestandæ. Etiam cultu notabilem ferunt; usum enim lato clavo ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter quam super eum cingeretur, et qui-

dem fluxiore cincturâ. Unde emanâsse Sullæ dictum, optimates sæpius admonentis, "ut male præcinctum puerum caverent."

(46.) Habitavit primo in Suburâ modicis ædibus; post autem pontificatum maximum, in Sacrâ viâ, domo publicâ. Munditiarum lautitiarumque studiosissimum multi prodiderunt: villam in Nemorensi a fundamentis inchoatam, magnoque sumtu absolutam, quia non tota ad animum ei responderat, totam diruisse, quamquam tenuem adhuc et obæratum: in expeditionibus tessellata et sectilia pavimenta circumtulisse:

(47.) Britanniam petîsse spe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem, interdum suâ manu exegisse pondus: gemmas, toreumata, signa, tabulas operis antiqui, semper animosissime comparâsse: servitia rectiora politioraque immenso pretio, et cujus ipsum etiam puderet, sic ut rationibus vetaret inferri:

(48.) Convivatum assidue per provincias duobus tricliniis, uno, quo sagati palliative, altero, quo togati cum illustrioribus provinciarum, discumberent. Domesticam disciplinam in parvis ac majoribus rebus diligenter adeo severeque rexit, ut pistorem, alium, quam sibi, panem convivis subjicientem, compedibus vinxerit; libertum gratissimum, ob adulteratam equitis Romani uxorem, quamvis nullo querente, capitali pœnâ affecerit.

(49.) Pudicitiæ ejus famam nihil quidem præter Nicomedis contubernium læsit, gravi tamen et perenni opprobrio, et ad omnium convicia exposito. Omitto Calvi Licinii notissimos versus:

. . . . "Bithynia quidquid,
Et pædicator Cæsaris unquam habuit."

Prætereo actiones Dolabellæ et Curionis patris, in quibus eum Dolabella "pellicem reginæ, spondam interiorem regiæ lecticæ," ac Curio "stabulum

Nicomedis," et "Bithynicum fornicem" dicunt. Missa etiam facio edicta Bibuli, quibus proscripsit collegam suum "Bithynicam reginam; eique regem antea fuisse cordi, nunc esse regnum." Quo tempore (ut M. Brutus refert) Octavius etiam quidam, valetudine mentis liberius dicax, conventu maximo cum Pompeium regem appellâsset, ipsum reginam salutavit. Sed C. Memmius, etiam ad cyathum et vinum Nicomedi stetisse, objecit, cum reliquis exoletis, pleno convivio, accubantibus nonnullis urbicis negotiatoribus, quorum refert nomina. Cicero vero, non contentus, in quibusdam epistolis scripsisse, a satellitibus eum in cubiculum regium eductum, in aureo lecto, veste purpureâ decubuisse, floremque ætatis a Venere orti in Bithyniâ contaminatum; quondam etiam in senatu defendenti Nysæ causam, filiæ Nicomedis, beneficiaque regis in se commemoranti, "Remove," inquit, "istæc, oro te; quando notum est, et quid ille tibi, et quid illi tute dederis." Gallico denique triumpho, milites ejus, inter cætera carmina, qualia currum prosequentes joculariter canunt, etiam vulgatissimum illud pronuntiaverunt:

"Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem.
Ecce Cæsar nunc triumphat, qui subegit Gallias:
Nicomedes non triumphat, qui subegit Cæsarem."

(50.) Pronum et sumtuosum in libidines fuisse, constans opinio est, plurimasque et illustres feminas corrupisse; in quibus Postumiam Servii Sulpicii, Lolliam Auli Gabinii, Tertullam M. Crassi, etiam Cn. Pompeii Muciam. Nam certe Pompeio, et a Curionibus patre et filio, et a multis, exprobratum est, quod, "cujus causâ, post tres liberos, exegisset uxorem, et quem gemens Ægisthum appellare consuêsset, ejus postea filiam, potentiæ cupiditate, in matrimonium recepisset." Sed,

ante alias, dilexit M. Bruti matrem, Serviliam; cui et proximo suo consulatu sexagies sestertio margaritam mercatus est, et bello civili, super alias donationes, amplissima prædia ex auctionibus hastæ nummo addixit: cum quidem, plerisque vilitatem mirantibus, facetissime Cicero, "Quo melius," inquit, "emtum sciatis, Tertia deducta est:" existimabatur enim Servilia etiam filiam suam Tertiam Cæsari conciliare.

(51.) Ne provincialibus quidem matrimoniis abstinuisse, vel hoc disticho apparet, jactato æque a militibus per Gallicum triumphum:

"Urbani, servate uxores: mœchum calvum adducimus.
Aurum in Galliâ effutuisti: at hîc sumsisti mutuum."

(52.) Dilexit et reginas, inter quas Eunoën Mauram, Bogudis uxorem; cui maritoque ejus plurima et immensa tribuit, ut Naso scripsit: sed maxime Cleopatram, cum quâ et convivia in primam lucem sæpe protraxit, et eâdem nave thalamego pæne Æthiopiâ tenus Ægyptum penetravit, nisi exercitus sequi recusâsset: quam denique, accitam in Urbem, non nisi maximis honoribus præmiisque auctam remisit, filiumque natum appellare nomine suo passus est. Quem quidem nonnulli Græcorum similem quoque Cæsari et formâ et incessu tradiderunt. M. Antonius, agnitum etiam ab eo, senatui affirmavit; quæ scire C. Matium, et C. Oppium, reliquosque Cæsaris amicos; quorum C. Oppius, quasi plane defensione ac patrocinio res egeret, librum edidit, "Non esse Cæsaris filium, quem Cleopatra dicat." Helvius Cinna, tribunus plebis, plerisque confessus est, habuisse se scriptam paratamque legem, quam Cæsar ferre jussisset, cum ipse abesset, uti uxores, liberorum quærendorum causâ, quas et quot vellet, ducere liceret. Atque, ne cui dubium omnino sit,

et impudicitiæ eum et adulteriorum flagrâsse infamiâ, Curio pater quâdam eum oratione "omnium mulierum virum, et omnium virorum mulierem," appellat.

(53.) Vini parcissimum ne inimici quidem negaverunt. Verbum M. Catonis est: "Unum ex omnibus Cæsarem ad evertendam rempublicam sobrium accessisse." Nam, circa victum, C. Oppius adeo indifferentem docet, ut quondam ab hospite conditum oleum pro viridi appositum, adspernantibus cæteris, solum etiam largius dicat appetîsse, ne hospitem aut negligentiæ aut rusticitatis videretur arguere.

(54.) Abstinentiam neque in imperiis neque in magistratibus præstitit. Ut enim quidam monimentis suis testati sunt, in Hispaniâ, proconsule, et a sociis pecunias accepit, emendicatas in auxilium æris alieni, et Lusitanorum quædam oppida, quamquam nec imperata detrectarent, et advenienti portas patefacerent, diripuit hostiliter. In Galliâ fana templaque Deûm donis referta expilavit, urbes diruit, sæpius ob prædam, quam ob delictum: unde factum, ut auro abundaret, ternisque millibus nummûm in libras promercale per Italiam provinciasque divideret. In primo consulatu, tria millia pondo auri furatus e Capitolio, tantumdem inaurati æris reposuit. Societates ac regna pretio dedit, ut qui uni Ptolemæo prope sex millia talentorum suo Pompeiique nomine abstulerit. Postea vero evidentissimis rapinis ac sacrilegiis et onera bellorum civilium, et triumphorum ac munerum sustinuit impendia.

(55.) Eloquentiâ militarique arte aut æquavit præstantissimorum gloriam, aut excessit. Post accusationem Dolabellæ, haud dubie principibus patronis annumeratus est. Certe Cicero, ad Brutum, oratores enumerans, negat "se videre, cui Cæsar debeat cedere:" aitque, eum "elegantem, splendi-

D

dam quoque, atque etiam magnificam ac generosam quodammodo rationem dicendi tenere:" et, ad Cornelium Nepotem, de eodem ita scripsit: "Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? Quis sententiis aut acutior aut crebrior? Quis verbis aut ornatior aut elegantior?" Genus eloquentiæ duntaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsaris secutus videtur; cujus etiam ex oratione, quæ inscribitur "Pro Sardis," ad verbum nonnulla transtulit in Divinationem suam. Pronuntiâsse autem dicitur voce acutâ, ardenti motu gestuque, non sine venustate. Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur. "Pro Q. Metello" non immerito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam, male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam. Nam, in quibusdam exemplaribus invenio, ne inscriptam quidem "Pro Metello," sed, "quam scripsit Metello;" cum ex personâ Cæsaris sermo sit, Metellum seque adversus communium obtrectatorum criminationes purgantis. "Apud milites" quoque "in Hispaniâ," idem Augustus [orationem esse] vix ipsius putat; quæ tamen duplex fertur: una, quasi priore habita prœlio; altera, posteriore; quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subitâ hostium incursione.

(56.) Reliquit et rerum suarum commentarios, Gallici civilisque belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africanique et Hispaniensis, incertus auctor est. Alii Oppium putant, alii Hirtium, qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit. De commentariis Cicero in eodem Bruto sic refert: "Commentarios scripsit, valde quidem probandos: nudi sunt, recti, et venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste detractâ: sed, dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui illa volent calamistris inurere; sanos quidem ho-

mines a scribendo deterruit." De iisdem commentariis Hirtius ita prædicat: "Adeo probantur omnium judicio, ut prærepta, non præbita, facultas scriptoribus videatur. Cujus tamen rei major nostra, quam reliquorum, est admiratio. Cæteri enim, quam bene atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter eos perscripserit, scimus." Pollio Asinius, parum diligenter, parumque integrâ veritate, compositos putat, cum Cæsar pleraque, et quæ per alios erant gesta, temere crediderit, et quæ per se, vel consulto, vel etiam memoriâ lapsus, perperam ediderit: existimatque, rescripturum et correcturum fuisse. Reliquit et "De Analogiâ" libros duos, et "Anticatones" totidem, ac præterea poëma, quod inscribitur "Iter." Quorum librorum primos in transitu Alpium, cum ex citeriore Galliâ, conventibus peractis, ad exercitum rediret; sequentes sub tempus Mundensis prœlii fecit; novissimum, dum ab Urbe in Hispaniam ulteriorem quarto et vicesimo die pervenit. Epistolæ quoque ejus ad senatum exstant, quas primus videtur ad paginas et formam memorialis libelli convertisse, cum antea consules et duces non nisi transversâ chartâ scriptas mitterent. Exstant et ad Ciceronem, item ad familiares domesticis de rebus: in quibus, si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo literarum ordine, ut nullum verbum effici posset: quæ si quis investigare et persequi velit, quartam elementorum literam, id est, *D*, pro *A*, et perinde reliquas commutet. Feruntur et a puero et ab adolescentulo quædam scripta: ut "Laudes Herculis," tragœdia "Œdipus," item "Dicta collectanea:" quos omnes libellos vetuit Augustus publicari, in epistolâ, quam, brevem admodum ac simplicem, ad Pompeium Macrum, cui ordinandas bibliothecas delegaverat, misit.

(57.) Armorum et equitandi peritissimus, laboris ultra fidem patiens erat: in agmine nonnunquam

equo, sæpius pedibus, anteibat, capite detecto, seu sol seu imber esset. Longissimas vias incredibili celeritate confecit, expeditus, meritoriâ rhedâ, centena passuum millia in singulos dies: si flumina morarentur, nando trajiciens, vel innixus inflatis utribus, ut persæpe nuntios de se prævenerit.

(58.) In obeundis expeditionibus, dubium, cautior an audentior. Exercitum neque per insidiosa itinera duxit unquam, nisi perspeculatus locorum situs; neque in Britanniam transvexit, nisi ante per se portus et navigationem et accessum ad insulam exploråsset. At idem, obsessione castrorum in Germaniâ nuntiatâ, per stationes hostium Gallico habitu penetravit ad suos. A Brundisio Dyrrhachium inter oppositas classes hieme transmisit: cessantibusque copiis, quas subsequi jusserat, cum ad arcessendas frustra sæpe misisset, novissime ipse clam noctu parvulum navigium solus obvoluto capite conscendit, neque aut, quis esset, ante detexit, aut gubernatorem cedere adversæ tempestati passus est, quam pæne obrutus fluctibus.

(59.) Ne religione quidem ullâ a quoquam incepto absterritus unquam vel retardatus est. Cum immolanti aufugisset hostia, profectionem adversus Scipionem et Jubam non distulit. Prolapsus etiam in egressu navis, verso ad melius omine, "Teneo te," inquit, "Africa!" Ad eludendas autem vaticinationes, quibus felix et invictum in eâ provinciâ fataliter Scipionum nomen ferebatur, despectissimum quemdam ex Corneliorum genere, cui, ad opprobrium vitæ, Salutioni cognomen erat, in castris secum habuit.

(60.) Prœlia non tantum destinato, sed ex occasione, sumebat; ac sæpe ab itinere statim, interdum spurcissimis tempestatibus, cum minime quis moturum speraret: nec, nisi tempore extremo, ad dimicandum cunctantior factus est; quo sæpius vicisset, hoc minus experiendos casus opinans, nihilque

se tantum acquisiturum victoriâ, quantum auferre calamitas posset. Nullum unquam hostem fudit, quin castris quoque exueret: ita nullum spatium perterritis dabat. Ancipiti prœlio equos dimittebat, et in primis suum, quo major permanendi necessitas imponeretur, auxilio fugæ erepto.

(61.) Utebatur autem equo insigni, pedibus prope humanis, et in modum digitorum ungulis fissis: quem, natum apud se, cum haruspices, imperium orbis terræ significare domino, pronuntiâssent, magnâ curâ aluit; nec patientem sessoris alterius primus adscendit: cujus etiam instar pro æde Veneris Genitricis postea dedicavit.

(62.) Inclinatam aciem solus sæpe restituit, obsistens fugientibus, retinensque singulos, et contortis faucibus convertens in hostem; et quidem adeo plerumque trepidos, ut aquilifer moranti se cuspide sit comminatus; alius in manu detinentis reliquerit signum.

(63.) Non minora illa constantiæ ejus, immo majora etiam, indicia fuerint. Post aciem Pharsalicam, cum, præmissis in Asiam copiis, per angustias Hellesponti vectoriâ naviculâ trajiceret, C. Cassium, partis adversæ, cum decem rostratis navibus obvium sibi, neque refugit; et, comminus tendens, ultro ad deditionem hortatus, supplicem ad se recepit.

(64.) Alexandriæ, circa oppugnationem pontis, eruptione hostium subitâ compulsus in scapham, pluribus eodem præcipitantibus, cum desiluisset in mare, nando per ducentos passus evasit ad proximam navem, elatâ lævâ, ne libelli, quos tenebat, madefierent; paludamentum mordicus trahens, ne spolio potiretur hostis.

(65.) Militem neque a moribus neque a fortunâ probabat, sed tantum a viribus; tractabatque pari severitate atque indulgentiâ. Non enim ubique ac semper, sed cum hostis in proximo esset, coërcebat;

tum maxime exactor gravissimus disciplinæ, ut neque itineris neque prœlii tempus denuntiaret, sed paratum et intentum momentis omnibus, quo vellet, subito educeret. Quod etiam sine causâ plerumque faciebat, præcipue pluviis et festis diebus. Ac subinde, observandum se, admonens, repente interdiu vel nocte subtrahebat; augebatque iter, ut serius subsequentes defatigaret.

(66.) Famâ vero hostilium copiarum perterritos non negando minuendove, sed insuper amplificando ementiendoque, confirmabat. Itaque, cum exspectatio adventûs Jubæ terribilis esset, convocatis ad concionem militibus, "Scitote," inquit, "paucissimis his diebus regem affuturum cum decem legionibus, equitum triginta, levis armaturæ centum millibus, elephantis trecentis. Proinde desinant quidam quærere ultra aut opinari; mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissimâ nave impositos, quocumque vento, in quascumque terras, jubebo avehi."

(67.) Delicta neque observabat omnia, neque pro modo exsequebatur: sed desertorum ac seditiosorum et inquisitor et punitor acerrimus, connivebat in cæteris. Ac nonnunquam, post magnam pugnam atque victoriam, remisso officiorum munere, licentiam omnem passim lasciviendi permittebat; jactare solitus, "milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse:" nec "milites" eos pro concione, sed blandiori nomine "commilitones," appellabat; habebatque tam cultos, ut argento et auro politis armis ornaret, simul et ad speciem, et quo tenaciores eorum in prœlio essent metu damni. Diligebat quoque usque adeo, ut, auditâ clade Titurianâ, barbam capillumque submiserit, nec ante demserit, quam vindicâsset. Quibus rebus et devotissimos sibi, et fortissimos, reddidit.

(68.) Ingresso civile bellum centuriones cujusque legionis singulos equites e viatico suo obtu-

lerunt; universi milites gratuitam et sine frumento stipendioque operam, cum tenuiorum tutelam locupletiores in se contulissent. Neque, in tam diuturno spatio, quisquam omnino descivit: plerique capti concessam sibi sub conditione vitam, si militare adversus eum vellent, recusârunt. Famem et cæteras necessitates, non cum obsiderentur modo, sed et si alios ipsi obsiderent, tantopere tolerabant, ut Dyrrhachinâ munitione Pompeius, viso genere panis ex herbâ, quo sustinebantur, "cum feris sibi rem esse," dixerit, amoverique ocyus, nec cuiquam ostendi, jusserit, ne, patientiâ et pertinaciâ hostis, animi suorum frangerentur. Quantâ fortitudine dimicârint, testimonio est, quod, adverso semel apud Dyrrhachium prœlio, pœnam in se ultro depoposcerunt: ut consolandos eos magis imperator, quam puniendos, habuerit. Cæteris prœliis innumeras adversariorum copias, multis partibus ipsi pauciores, facile superârunt. Denique una sextæ legionis cohors, præposita castello, quatuor Pompeii legiones per aliquot horas sustinuit, pæne omnis confixa multitudine hostilium sagittarum, quarum centum ac triginta millia intra vallum reperta sunt. Nec mirum, si quis singulorum facta respiciat, vel Cassii Scævæ centurionis, vel C. Acilii militis; ne de pluribus referam. Scæva, excusso oculo, transfixus femore et humero, centum et viginti ictibus scuto perforato, custodiam portæ commissi castelli retinuit: Acilius, navali ad Massiliam prœlio, injectâ in puppem hostium dextrâ, et abscisâ, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exemplum imitatus, transiluit in navem, umbone obvios agens.

(69.) Seditionem per decem annos Gallicis bellis nullam omnino moverunt, civilibus aliquas; sed ut celeriter ad officium redierint, nec tam indulgentiâ ducis, quam auctoritate. Non enim cessit unquam tumultuantibus, atque etiam obviam semper iit. Et nonam quidem legionem, apud Placentiam, quam-

quam in armis adhuc esset Pompeius, totam cum ignominiâ missam fecit: ægreque, post multas et supplices preces, nec nisi exactâ de sontibus pœnâ, restituit.

(70.) Decumanos autem Romæ, cum ingentibus minis, summoque etiam Urbis periculo, missionem et præmia flagitantes, ardente tunc in Africâ bello, neque adire cunctatus est, quamquam deterrentibus amicis, neque dimittere: sed unâ voce, quâ "Quirites" eos pro militibus appellârat, tam facile circumegit et flexit, ut ei, "milites esse," confestim responderint, et, quamvis recusantem, ultro in Africam sint secuti: ac sic quoque seditiosissimum quemque et prædæ et agri destinati tertiâ parte multavit.

(71.) Studium et fides erga clientes ne juveni quidem defuerunt. Masintham, nobilem juvenem, cum adversus Hiempsalem regem tam enixe defendisset, ut Jubæ, regis filio, in altercatione barbam invaserit, stipendiarium quoque pronuntiatum, et abstrahentibus statim eripuit, occultavitque apud se diu: et mox, ex præturâ proficiscens in Hispaniam, inter officia prosequentium, fascesque lictorum, lecticâ suâ avexit.

(72.) Amicos tantâ semper facilitate indulgentiâque tractavit, ut C. Oppio, comitanti se per silvestre iter, correptoque subitâ valetudine, et diversoriolo, quod unum erat, [loco] cesserit, et ipse humi ac sub divo cubuerit. Jam autem rerum potens, quosdam etiam infimi generis ad amplissimos honores provexit. Cum ob id culparetur, professus est palam, "si grassatorum et sicariorum ope in tuendâ suâ dignitate usus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum."

(73.) Simultates, contra, nullas tam graves excepit unquam, ut non, occasione oblatâ, libens deponeret. C. Memmii, cujus asperrimis orationibus non minore acerbitate rescripserat, etiam suffragator

mox in petitione consulatûs fuit. C. Calvo, post famosa epigrammata, de reconciliatione per amicos agenti, ultro ac prior scripsit. Valerium Catullum, (a quo sibi versiculis de Mamurrâ perpetua stigmata imposita non dissimulaverat) satisfacientem, eâdem die adhibuit cœnæ; hospitioque patris ejus, sicut consuêrat, uti perseveravit.

(74.) Sed et in ulciscendo naturâ lenissimus. Piratas, a quibus captus est, cum in deditionem redegisset, quoniam, suffixurum se cruci, ante juraverat, jugulari prius jussit, deinde suffigi. Cornelio Phagitæ, cujus quondam nocturnas insidias, æger, ac latens, ne perduceretur ad Sullam, vix præmio dato evaserat, nunquam nocere sustinuit. Philemonem, a manu servum, qui necem suam per venenum inimicis promiserat, non gravius, quam simplici morte, puniit. In P. Clodium, Pompeiæ uxoris suæ adulterum, atque eâdem de causâ pollutarum cærimoniarum reum, testis citatus, negavit, se quidquam comperisse; quamvis et mater Aurelia, et soror Julia, apud eosdem judices omnia ex fide retulissent: interrogatusque, cur igitur repudiâsset uxorem, "Quoniam," inquit, "meos tam suspicione, quam crimine, judico carere oportere."

(75.) Moderationem vero clementiamque, cum in administratione tum in victoriâ belli civilis, admirabilem exhibuit. Denuntiante Pompeio, pro hostibus se habiturum, qui reipublicæ defuissent; ipse, medios et neutrius partis suorum sibi numero futuros, pronuntiavit. Quibus autem ex commendatione Pompeii ordines dederat, potestatem transeundi ad eum omnibus fecit. Motis apud Ilerdam deditionis conditionibus, cum, assiduo inter utrasque partes usu atque commercio, Afranius ac Petreius deprehensos intra castra Julianos subitâ pœnitentiâ interfecissent, admissam in se perfidiam non sustinuit imitari. Acie Pharsalicâ proclamavit, ut "civibus parceretur:" deincepsque nemini non suorum, quem

vellet, unum partis adversæ servare, concessit: nec ulli perîsse nisi in prœlio reperiuntur, exceptis duntaxat Afranio et Fausto et L. Cæsare juvene; ac ne hos quidem voluntate ipsius interemtos putant: quorum tamen et priores, post impetratam veniam, rebellaverant; et Cæsar, libertis servisque ejus ferro et igni crudelem in modum enectis, bestias quoque, ad munus populi comparatas, contrucidaverat. Denique, tempore extremo, etiam quibus nondum ignoverat, cunctis in Italiam redire permisit, magistratusque et imperia capere. Sed et statuas L. Sullæ atque Pompeii, a plebe disjectas, reposuit. Ac, siqua posthac aut cogitarentur gravius adversus se, aut dicerentur, inhibere maluit, quam vindicare. Itaque et detectas conjurationes conventusque nocturnos non ultra arguit, quam ut edicto ostenderet, esse sibi notas; et acerbe loquentibus satis habuit pro concione denuntiare, ne perseverarent; Aulique Cæcinæ criminosissimo libro, et Pitholai carminibus maledicentissimis, laceratam existimationem suam civili animo tulit.

(76.) Prægravant tamen cætera facta dictaque ejus, ut et abusus dominatione, et jure cæsus, existimetur. Non enim honores modo nimios recepit, ut continuum consulatum, perpetuam dictaturam, præfecturamque morum, insuper prænomen Imperatoris, cognomen Patris Patriæ, statuam inter reges, suggestum in orchestrâ; sed et ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est: sedem auream in curiâ et pro tribunali, thensam et ferculum Circensi pompâ, templa, aras, simulacra juxta Deos, pulvinar, flaminem, Lupercos, appellationem mensis e suo nomine. Ac nullos non honores ad libidinem cepit, et dedit. Tertium et quartum consulatum titulo tenus gessit, contentus dictaturæ potestate, decretæ cum consulatibus simul: atque utroque anno binos consules substituit sibi in ternos novissimos menses; ita ut medio tempore comitia nulla habuerit, præter tribunorum et ædilium

plebis; præfectosque pro prætoribus constituerit, qui, præsente se, res urbanas administrarent. Pridie autem Calendas Januarias repentinâ consulis morte cessantem honorem in paucas horas petenti dedit. Eâdem licentiâ, spreto patriæ more, magistratus in plures annos ordinavit; decem prætoriis viris consularia ornamenta tribuit; civitate donatos, et quosdam e semibarbaris Gallorum, recepit in curiam. Præterea monetæ publicisque vectigalibus peculiares servos præposuit. Trium legionum, quas Alexandriæ relinquebat, curam et imperium Rufioni, liberti sui filio, exoleto suo, demandavit.

(77.) Nec minoris impotentiæ voces propalam edebat, ut T. Ampius scribit: "Nihil esse rempublicam, appellationem modo, sine corpore ac specie. Sullam nescîsse literas, qui dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius jam loqui secum, ac pro legibus habere, quæ dicat." Eoque arrogantiæ progressus est, ut, haruspice tristia et sine corde exta sacro quodam nuntiante, futura diceret lætiora, cum vellet; nec pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset.

(78.) Verum præcipuam et inexpiabilem sibi invidiam hinc maxime movit: adeuntes se cum plurimis honorificentissimisque decretis universos Patres conscriptos sedens pro æde Veneris Genitricis excepit. Quidam putant, retentum a Cornelio Balbo, cum conaretur assurgere; alii, ne conatum quidem omnino, sed etiam admonentem C. Trebatium, ut assurgeret, minus familiari vultu respexisse. Idque factum ejus tanto intolerabilius est visum, quod ipse, triumphanti et subsellia tribunicia prætervehenti sibi unum e collegio Pontium Aquilam non assurrexisse, adeo indignatus sit, ut proclamaverit, "Repete ergo a me, Aquila, rempublicam tribunus;" et nec destiterit, per continuos dies, quidquam cuiquam, nisi sub exceptione polliceri, "si tamen per Pontium Aquilam licuerit."

(79.) Adjecit ad tam insignem despecti senatûs

contumeliam multo arrogantius factum. Nam, cum, sacrificio Latinarum revertente eo, inter immodicas ac novas populi acclamationes quidam e turbâ statuæ ejus coronam lauream candidâ fasciâ præligatam imposuisset, et tribuni plebis Epidius Marullus Cæsetiusque Flavus coronæ fasciam detrahi, hominemque duci in vincula jussissent; dolens, seu parum prospere motam regni mentionem, sive (ut ferebat) ereptam sibi gloriam recusandi, tribunos graviter increpitos potestate privavit: neque ex eo infamiam affectati etiam regii nominis discutere valuit, quamquam et plebi regem se salutanti, "Cæsarem se, non regem esse," responderit; et Lupercalibus, pro Rostris a consule Antonio admotum sæpius capiti suo diadema repulerit, atque in Capitolium Jovi Optimo Maximo miserit. Quinetiam valida fama percrebruit, migraturum Alexandriam vel Ilium, translatis simul opibus imperii, exhaustâque Italiâ delectibus, et procùratione Urbis amicis permissâ: proximo autem senatu, L. Cottam quindecimvirum, sententiam dicturum, ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi a rege non posse vinci, Cæsar rex appellaretur.

(80.) Quæ causa conjuratis maturandi fuit destinata negotia, ne assentiri necesse esset. Consilia igitur, dispersim antea habita, et quæ sæpe bini ternive ceperant, in unum omnes contulerunt; ne populo quidem jam præsenti statu læto, sed clam palamque detrectante dominationem, atque assertores flagitante. Peregrinis in senatum allectis, libellus propositus est: "Bonum factum: ne quis senatori novo curiam monstrare velit:" et illa vulgo canebantur:

"Gallos Cæsar in triumphum ducit, idem in curiam."
"Galli brachas deposuerunt, latum clavum sumserunt."

Q. Maximo, suffecto trimestrique consule, theatrum introëunte, cum lictor animadverti ex more jussisset,

ab universis conclamatum est, "Non esse consulem eum." Post remotos Cæsetium et Marullum tribunos, reperta sunt proximis comitiis complura suffragia, consules eos declarantium. Subscripsêre quidam L. Bruti statuæ: "Utinam viveres!" Item ipsius Cæsaris:

"Brutus, quia reges ejecit, consul primus factus est: Hic, quia consules ejecit, rex postremo factus est."

Conspiratum est in eum a sexaginta amplius, C. Cassio, Marcoque et Decimo Bruto, principibus conspirationis. Qui (primum cunctati, utrumne illum in Campo, per comitia tribus ad suffragia vocantem, partibus divisis, e ponte dejicerent, atque exceptum trucidarent, an in Sacrâ viâ, vel in aditu theatri, adorirentur), postquam senatus Idibus Martiis in Pompeii curiam edictus est, facile tempus et locum prætulerunt.

(81.) Sed Cæsari futura cædes evidentibus prodigiis denuntiata est. Paucos ante menses, cum in coloniâ Capuâ deducti lege Juliâ coloni ad exstruendas villas sepulcra vetustissima disjicerent, idque eo studiosius facerent, quod aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes reperiebant; tabula ænea in monimento, in quo dicebatur Capys, conditor Capuæ, sepultus, inventa est, conscripta literis verbisque Græcis, hac sententiâ: "Quandoque ossa Capyis detecta essent, fore, ut Iülo prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiæ cladibus vindicaretur." Cujus rei (ne quis fabulosam aut commenticiam putet) auctor est Cornelius Balbus, familiarissimus Cæsaris. Proximis diebus equorum greges, quos in trajiciendo Rubicone flumine consecrârat, ac vagos et sine custode dimiserat, comperit pertinacissime pabulo abstinere, ubertimque flere. Et immolantem haruspex Spurinna monuit, caveret periculum, quod non ultra Martias Idus proferretur. Pridie autem easdem Idus avem regaliolum, cum

laureo ramulo Pompeianæ curiæ se inferentem, volucres varii generis, ex proximo nemore persecutæ, ibidem discerpserunt. Eâ vero nocte, cui illuxit dies cædis, et ipse sibi visus est per quietem interdum supra nubes volitare, alias cum Jove dextram jungere: et Calpurnia uxor imaginata est, collabi fastigium domûs, maritumque in gremio suo confodi; ac subito cubiculi fores sponte patuerunt. Ob hæc simul et ob infirmam valetudinem, diu cunctatus, an se contineret, et, quæ apud senatum proposuerat agere, differret, tandem, Decimo Bruto adhortante, ne frequentes ac jamdudum opperientes destitueret, quintâ fere horâ progressus est; libellumque, insidiarum indicem, ab obvio quodam porrectum, libellis cæteris, quos sinistrâ manu tenebat, quasi mox lecturus, commiscuit. Dein, pluribus hostiis cæsis, cum litare non posset, introiit curiam, spretâ religione, Spurinnamque irridens, et ut falsum arguens, quod, sine ullâ suâ noxâ, Idus Martiæ adessent; quamquam is venisse quidem eas diceret, sed non præterîsse.

(82.) Assidentem conspirati, specie officii, circumsteterunt: illicoque Cimber Tillius (qui primas partes susceperat), quasi aliquid rogaturus, propius accessit; renuentique, et gestu in aliud tempus differenti, ab utroque humero togam apprehendit: deinde clamantem, "Ista quidem vis est," alter e Cascis aversum vulnerat, paulum infra jugulum. Cæsar Cascæ brachium arreptum graphio trajecit; conatusque prosilire, alio vulnere tardatus est. Utque animadvertit undique se strictis pugionibus peti, togâ caput obvolvit: simul sinistrâ manu sinum ad ima crura deduxit, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velatâ. Atque ita tribus et viginti plagis confossus est, uno modo ad primum ictum gemitu sine voce edito: etsi tradiderunt quidam, M. Bruto irruenti dixisse, Και συ, τεκνον; Exanimis, diffugientibus cunctis, aliquamdiu jacuit, donec, lecticæ impositum, dependente brachio, tres

servili domum retulerunt. Nec, in tot vulneribus, ut Antistius medicus existimabat, letale ullum repertum est, nisi quod secundo loco in pectore acceperat. Fuerat animus conjuratis corpus occisi in Tiberim trahere, bona publicare, acta rescindere: sed, metu M. Antonii consulis, et magistri equitum Lepidi, destiterunt.

(83.) Postulante ergo L. Pisone socero, testamentum ejus aperitur, recitaturque in Antonii domo, quod Idibus Septembribus proximis in Lavicano suo fecerat, demandaveratque virgini Vestali maximæ. Q. Tubero tradit, hæredem ab eo scribi solitum, ex consulatu ipsius primo usque ad initium civilis belli, Cn. Pompeium; idque militibus pro concione recitatum. Sed novissimo testamento tres instituit hæredes, sororum nepotes, C. Octavium ex dodrante, et L. Pinarium et Q. Pedium ex quadrante reliquo: in imâ cerâ C. Octavium etiam in familiam nomenque adoptavit: plerosque percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominavit; Decimum Brutum etiam in secundis hæredibus. Populo hortos circa Tiberim publice, et viritim trecenos sestertios, legavit.

(84.) Funere indicto, rogus exstructus est in Martio Campo, juxta Juliæ tumulum; et, pro Rostris, aurata ædes, ad simulacrum templi Veneris Genitricis, collocata; intraque lectus eburneus, auro ac purpurâ stratus, et ad caput tropæum, cum veste, in quâ fuerat occisus. Præferentibus munera, quia suffecturus dies non videbatur, præceptum est, ut, omisso ordine, quibus quisque vellet itineribus Urbis, portaret in Campum. Inter ludos, cantata sunt quædam, ad miserationem et invidiam cædis ejus accommodata, ex Pacuvii Armorum Judicio,

"Men' servâsse, ut essent, qui me perderent?"

et ex Electrâ Attilii alia, ad similem sententiam. Laudationis loco, consul Antonius per præconem

pronuntiavit senatûs-consultum, quo omnia ei divina simul atque humana decreverat: item jusjurandum, quo se cuncti pro salute unius adstrinxerant: quibus perpauca a se verba addidit. Lectum, pro Rostris, in Forum magistratus et honoribus functi detulerunt. Quem cum pars in Capitolini Jovis cellâ cremare, pars in curiâ Pompeii, destinaret, repente duo quidam, gladiis succincti, ac bina jacula gestantes, ardentibus cereis succenderunt: confestimque circumstantium turba virgulta arida, et cum subselliis tribunalia, quidquid præterea ad manum aderat, congessit: deinde tibicines et scenici artifices vestem, quam ex instrumento triumphorum ad præsentem usum induerant, detractam sibi atque discissam injecêre flammæ, et veteranorum militum legionarii arma sua, quibus exculti funus celebrabant; matronæ etiam pleræque ornamenta sua, quæ gerebant, et liberorum bullas atque prætextas. In summo publico luctu, exterarum gentium multitudo circulatim, suo quæque more, lamentata est; præcipueque Judæi, qui etiam noctibus continuis bustum frequentârunt.

(85.) Plebs statim a funere ad domum Bruti et Cassii cum facibus tetendit: atque, ægre repulsa, obvium sibi Helvium Cinnam (per errorem nominis, quasi Cornelius is esset, quem, graviter pridie concionatum de Cæsare, requirebat) occidit; caputque ejus præfixum hastæ circumtulit: postea solidam columnam prope viginti pedum lapidis Numidici in Foro statuit, scripsitque: "*Parenti Patriæ.*" Apud eamdem longo tempore sacrificare, vota suscipere, controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando distrahere, perseveravit.

(86.) Suspicionem Cæsar quibusdam suorum reliquit, neque voluisse se diutius vivere, neque curâsse, quod valetudine minus prosperâ uteretur; ideoque, et quæ religiones monerent, et quæ renuntiarent amici, neglexisse. Sunt qui putent, confisum eum novissimo illo senatûs-consulto ac jurejurando, etiam

custodias Hispanorum, cum gladiis sectantium se, removisse. Alii, e diverso, opinatum, insidias undique imminentes subire sèmel satius esse, quam cavere semper. Alii ferunt, dicere solitum, non tam suâ quam reipublicæ interesse, uti salvus esset: se jampridem potentiæ gloriæque abunde adeptum: rempublicam, si quid sibi eveniret, neque quietam fore, et aliquanto deteriore conditione civilia bella subituram.

(87.) Illud plane inter omnes fere constitit, talem ei mortem pæne ex sententiâ obtigisse. Nam et quondam, cum apud Xenophontem legisset, Cyrum ultimâ valetudine mandâsse quædam de funere suo, adspernatus tam lentum mortis genus, subitam sibi celeremque optaverat. Et, pridie quam occideretur, in sermone nato super cœnam apud M. Lepidum, quisnam esset finis vitæ commodissimus, repentinum inopinatumque prætulerat.

(88.) Periit sexto et quinquagesimo ætatis anno; atque in Deorum numerum relatus est, non ore modo decernentium, sed et persuasione vulgi: siquidem ludis, quos primo consecratos ei hæres Augustus edebat, stella crinita per septem dies continuos fulsit, exoriens circa undecimam horam: creditumque est, animam esse Cæsaris in cœlum recepti: et, hac de causâ, simulacro ejus in vertice additur stella. Curiam, in quâ occisus est, obstrui placuit, Idusque Martias *parricidium* nominari, ac, ne unquam eo die senatus ageretur.

(89.) Percussorum autem fere neque triennio quisquam amplius supervixit, neque suâ morte defunctus est. Damnati omnes, alius alio casu periit; pars naufragio, pars prœlio: nonnulli semet eodem illo pugione, quo Cæsarem violaverant, interemerunt.

SUETONII

LIBER SECUNDUS.

C. JULIUS CÆSAR OCTAVIANUS AUGUSTUS.

(1.) Gentem Octaviam Velitris præcipuam olim fuisse, multa declarant. Nam et vicus celeberrimâ parte oppidi jampridem Octavius vocabatur; et ostendebatur ara Octavio consecrata, qui, bello dux finitimo, cum forte Marti rem divinam faceret, nuntiatâ repente hostis incursione, semicruda exta rapta foco prosecuit, atque, ita prœlium ingressus, victor rediit. Decretum etiam publicum exstabat, quo cavebatur, ut, in posterum quoque, simili modo exta Marti redderentur, reliquiæque ad Octavios referrentur.

(2.) Ea gens à Tarquinio Prisco rege inter Romanas gentes allecta, [in senatum] mox a Ser. Tullio in patricias transducta, procedente tempore ad plebem se contulit, ac rursus, magno intervallo, per D. Julium in patriciatum rediit. Primus ex hac magistratum populi suffragio cepit C. Rufus. Is, quæstorius, Cnæum et Caium procreavit: a quibus duplex Octaviorum familia defluxit, conditione diversâ; siquidem Cnæus, et deinceps ab eo reliqui omnes, functi sunt honoribus summis. At Caius ejusque posteri, seu fortunâ, seu voluntate, in equestri ordine constitêre, usque ad Augusti patrem. Proavus Augusti secundo Punico bello stipendia in Siciliâ tribunus militum fecit, Æmilio Papo imperatore. Avus, municipalibus magisteriis contentus, abun-

dante patrimonio, tranquillissime senuit. Sed hæc alii. Ipse Augustus nihil amplius quam equestri familiâ ortum se scribit, vetere ac locuplete, et in quâ primus senator pater suus fuerit. M. Antonius libertinum ei proavum exprobrat, restionem, e pago Thurino; avum argentarium. Neć quidquam ultra de paternis Augusti majoribus reperi.

(3.) C. Octavius pater, a principio ætatis, et re et existimatione magnâ fuit; ut equidem mirer, hunc quoque a nonnullis argentarium, atque etiam inter divisores operasque campestres, proditum. Amplis enim innutritus opibus, honores et adeptus est facile, et egregie administravit. Ex præturâ Macedoniam sortitus, fugitivos, residuam Spartaci et Catilinæ manum, Thurinum agrum tenentes, in itinere delevit, negotio sibi in senatu extra ordinem dato. Provinciæ præfuit non minore justitiâ, quam fortitudine. Namque, Bessis ac Thracibus magno prœlio fusis, ita socios tractavit, ut epistolæ M. Tullii Ciceronis exstent, quibus Quintum fratrem, eodem tempore parum secundâ famâ proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur et monet, imitetur in promerendis sociis vicinum suum Octavium.

(4.) Decedens Macedoniâ, priusquam profiteri se candidatum consulatûs posset, mortem obiit repentinam, superstitibus liberis, Octaviâ majore, quam ex Anchariâ, et Octaviâ minore, item Augusto, quos ex Atiâ tulerat. Atia M. Atio Balbo, et Juliâ, sorore C. Cæsaris, genita est. Balbus, paternâ stirpe Aricinus, multis in familiâ senatoriis imaginibus, a matre Magnum Pompeium arctissimo contingebat gradu; functusque honore præturæ, inter vigintiviros agrum Campanum plebi Juliâ lege divisit. Verum idem Antonius, despiciens etiam maternam Augusti originem, proavum ejus Afri generis fuisse, et modo unguentariam tabernam, modo pistrinum, Ariciæ exercuisse, objicit. Cassius quidem Parmensis, quâdam epistolâ, non tantum ut pistoris, sed etiam ut num-

mularii nepotem, sic taxat Augustum: "Materna tibi farina ex crudissimo Ariciæ pistrino: hanc finxit manibus collybo decoloratis Nerulonensis mensarius."

(5.) Natus est Augustus, M. Tullio Cicerone et Antonio consulibus, IX Calendas Octobres, paulo ante solis exortum, regione Palatii, ad Capita bubula, ubi nunc sacrarium habet, aliquanto post, quam excessit, constitutum. Nam, ut senatûs actis continetur, cum C. Lætorius, adolescens patricii generis, in deprecandâ graviore adulterii pœnâ, præter ætatem atque natales, hoc quoque Patribus conscriptis allegaret, se esse possessorem ac velut æditaum soli, quod primum D. Augustus nascens attigisset; peteretque donari, quasi proprio suo ac peculiari Deo; decretum est, ut ea pars domûs consecraretur.

(6.) Nutrimentorum ejus ostenditur adhuc locus in avito suburbano juxta Velitras permodicus, et cellæ penuariæ instar: tenetque vicinitatem opinio, tamquam et natus ibi sit. Huc introire, nisi necessario et caste, religio est; conceptâ opinione veteri, quasi temere adeuntibus horror quidam et metus objiciatur: sed et mox confirmata est. Nam, cum possessor villæ novus, seu forte, seu tentandi causâ, cubitum se eo contulisset; evenit, ut, post paucissimas noctis horas, exturbatus inde subitâ vi et incertâ, pæne semianimis, cum strato simul, ante fores inveniretur.

(7.) Infanti cognomen *Thurino* inditum est, in memoriam majorum originis; vel quod, regione Thurinâ, recens eo nato, pater Octavius adversus fugitivos rem prospere gesserat. Thurinum cognominatum, satis certâ probatione tradiderim, nactus puerilem imagunculam ejus æream veterem, ferreis ac pæne jam exolescentibus literis, hoc nomine inscriptam; quæ, dono a me Principi data, inter cubiculares colitur. Sed et a M. Antonio in epistolis per contumeliam sæpe Thurinus appellatur: et ipse

nihil amplius quam "mirari se," rescribit, "pro opprobrio sibi prius nomen objici." Postea *Cæsaris*, et deinde *Augusti*, cognomen assumsit; alterum, testamento majoris avunculi; alterum, Munatii Planci sententiâ; cum, quibusdam censentibus, Romulum appellari oportere, quasi et ipsum conditorem Urbis, prævaluisset, ut Augustus potius vocaretur, non tantum novo, sed etiam ampliore, cognomine. [quod loca quoque religiosa, et in quibus augurato quid consecratur, augusta dicantur, ab auctu, vel ab avium gestu gustuve, sicut etiam Ennius docet, scribens:

"Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est."]

(8.) Quadrimus patrem amisit: duodecimum annum agens, aviam Juliam defunctam pro concione laudavit. Quadriennio post, virili togâ sumtâ, militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est, quamquam expers belli propter ætatem. Profectum mox avunculum in Hispanias adversus Cn. Pompeii liberos, vixdum firmus a gravi valetudine, per infestas hostibus vias, paucissimis comitibus, naufragio etiam facto, subsecutus, magno opere demeruit, approbatâ cito etiam morum indole super itineris industriam. Cæsare, post receptas Hispanias, expeditionem in Dacos, et inde in Parthos, destinante, præmissus Apolloniam, studiis vacavit. Utque primum occisum eum, hæredemque se comperit, diu cunctatus, an proximas legiones imploraret, id quidem consilium, ut præceps immaturumque, omisit: cæterum, Urbe repetitâ, hæreditatem adiit, dubitante matre, vitrico vero Marcio Philippo consulari multum dissuadente. Atque, ab eo tempore exercitibus comparatis, primum cum M. Antonio Marcoque Lepido, dein tantum cum Antonio, per duodecim fere annos, novissime per quatuor et quadraginta solus, rempublicam tenuit.

(9.) Propositâ vitæ ejus velut summâ, partes singillatim, neque per tempora, sed per species, exsequar, quo distinctius demonstrari cognoscique possint. Bella civilia quinque gessit; Mutinense, Philippense, Perusinum, Siculum, Actiacum: ex quibus primum ac novissimum adversus M. Antonium, secundum adversus Brutum et Cassium, tertium adversus Luc. Antonium, triumviri fratrem, quartum adversus Sex. Pompeium, Cn. filium.

(10.) Omnium bellorum initium et causam hinc sumsit. Nihil convenientius ducens, quam necem avunculi vindicare, tuerique acta, confestim, ut Apolloniâ rediit, Brutum Cassiumque, et vi necopinantes, et, quia prævisum periculum subterfugerant, legibus aggredi, reosque cædis absentes deferre, statuit. Ludos autem victoriæ Cæsaris non audentibus facere, quibus obtigerat id munus, ipse edidit. Et, quo constantius cætera quoque exsequeretur, in locum tribuni plebis forte demortui candidatum se ostendit, quamquam patricius, necdum senator. Sed, adversante conatibus suis M. Antonio consule (quem vel præcipuum adjutorem speraverat), ac ne publicum quidem et translaticium jus ullâ in re sibi sine pactione gravissimæ mercedis impertiente, ad optimates se contulit; quibus eum invisum sentiebat, maxime quod Decimum Brutum, obsessum Mutinæ, provinciâ a Cæsare datâ, et per senatum confirmatâ, expellere armis niteretur. Hortantibus itaque nonnullis, percussores ei subornavit, ac, fraude deprehensâ, periculum invicem metuens, veteranos simul in suum ac reipublicæ auxilium, quantâ potuit largitione, contraxit. Jussusque comparato exercitui pro prætore præesse, et cum Hirtio ac Pansâ, qui consulatum acceperant, Decimo Bruto opem ferre, demandatum bellum tertio mense confecit duobus prœliis. Priore Antonius eum fugisse scribit, ac, sine paludamento equoque, post biduum demum apparuisse: sequenti, satis constat, non modo ducis,

sed etiam militis functum munere, atque in mediâ dimicatione, aquilifero legionis suæ graviter saucio, aquilam humeris subîsse, diuque portâsse.

(11.) Hoc bello, cum Hirtius in acie, Pansa paulo post ex vulnere perîssent, rumor increbruit, ambos operâ ejus occisos, ut, Antonio fugato, republicâ consulibus orbatâ, solus victor tres exercitus occuparet. Pansæ quidem adeo suspecta mors fuit, ut Glyco medicus custoditus sit, quasi venenum vulneri indidisset. Adjicit his Aquilius Niger, alterum e consulibus, Hirtium, in pugnæ tumultu ab ipso interemtum.

(12.) Sed, ut cognovit, Antonium post fugam a M. Lepido receptum, cæterosque duces et exercitus consentire pro partibus, causam optimatium sine cunctatione deseruit, ad prætextum mutatæ voluntatis dicta factaque quorumdam calumniatus; quasi alii se "puerum," alii "ornandum tollendumque," jactâssent, nec aut sibi aut veteranis par gratia referretur. Et, quo magis pœnitentiam prioris sectæ approbaret, Nursinos, grandi pecuniâ, et quam pendere nequirent, multatos, extorres egit oppido, quod Mutinensi acie interemtorum civium tumulo publice exstructo adscripserant, pro libertate eos occubuisse.

(13.) Initâ cum Antonio et Lepido societate, Philippense quoque bellum, quamquam invalidus atque æger, duplici prœlio transegit; quorum priore castris exutus, vix ad Antonii cornu fugâ evaserat. Nec successum victoriæ moderatus est; sed, capite Bruti Romam misso, ut statuæ Cæsaris subjiceretur, in splendidissimum quemque captivum, non sine verborum contumeliâ, sæviit; ut quidem uni suppliciter sepulturam precanti respondisse dicatur, "Jam istam volucrum fore potestatem:" alios, patrem et filium, pro vitâ rogantes, sortiri vel micare jussisse, ut alterutri concederetur; ac spectâsse utrumque morientem, cum, patre, qui se obtulerat,

occiso, filius quoque voluntariam occubuisset necem. Quare cæteri, in his M. Favonius, ille Catonis æmulus, cum catenati producerentur, imperatore Antonio honorifice salutato, hunc fœdissimo convicio coram prosciderunt. Partitis post victoriam officiis, cum Antonius Orientem ordinandum, ipse veteranos in Italiam reducendos et municipalibus agris collocandos recepisset; neque veteranorum neque possessorum gratiam tenuit; alteris, pelli se, alteris, non pro spe meritorum tractari, querentibus.

(14.) Quo tempore L. Antonium, fiduciâ consulatûs quem gerebat, ac fraternæ potentiæ, res novas molientem, confugere Perusiam coëgit, et ad deditionem fame compulit; non tamen sine magnis suis, et ante bellum, et in bello, discriminibus. Nam, cum, spectaculo ludorum, gregarium militem, in quatuordecim ordinibus sedentem, excitari per apparitorem jussisset, rumore ab obtrectatoribus dilato, quasi eumdem mox et discruciatum necâsset; minimum abfuit, quin periret concursu et indignatione turbæ militaris. Saluti fuit, quod, qui desiderabatur, repente comparuit incolumis, ac sine injuriâ. Circa Perusinum autem murum sacrificans, pæne interceptus est a manu gladiatorum, quæ oppido eruperat.

(15.) Perusiâ captâ, in plurimos animadvertit; orare veniam, vel excusare se conantibus unâ voce occurrens, "Moriendum esse." Scribunt quidam, trecentos ex dediticiis electos, utriusque ordinis, ad aram Divo Julio exstructam Idibus Martiis hostiarum more mactatos. Exstiterunt, qui traderent, consulto eum ad arma îsse, ut occulti adversarii, et quos metus magis quam voluntas contineret, facultate L. Antonii ducis præbitâ, detegerentur; devictisque his et confiscatis, promissa veteranis præmia persolverentur.

(16.) Bellum Siculum inchoavit in primis, sed diu traxit, intermissum sæpius; modo reparandarum classium causâ, quas tempestatibus duplici nau-

fragio, et quidem per æstatem, amiserat; modo pace factâ, flagitante populo, ob interclusos commeatus, famemque ingravescentem; donec, navibus ex integro fabricatis, ac viginti servorum millibus manumissis, et ad remum datis, portum Julium apud Baias, immisso in Lucrinum et Avernum lacum mari, effecit. In quo cum hieme totâ copias exercuisset, Pompeium inter Mylas et Naulochum superavit; sub horam pugnæ tam arcto repente somno devinctus, ut, ad dandum signum, ab amicis excitaretur. Unde præbitam Antonio materiam putem exprobrandi, "Ne rectis quidem oculis eum adspicere potuisse instructam aciem; verum supinum, cœlum intuentem, stupidum cubuisse; nec prius surrexisse, ac militibus in conspectum fuisse, quam a M. Agrippâ fugatæ sint hostium naves." Alii dictum factumque ejus criminantur, quasi, classibus tempestate perditis, exclamaverit, "etiam invito Neptuno victoriam se adepturum," ac, die Circensium proximo, sollenni pompæ simulacrum Dei detraxerit. Nec temere plura ac majora pericula ullo alio bello adiit. Trajecto in Siciliam exercitu, cum partem reliquam copiarum continenti repeteret, oppressus ex improviso a Demochare et Apollophane, præfectis Pompeii, uno demum navigio ægerrime effugit. Iterum, cum præter Locros Rhegium pedibus iret, et, prospectis biremibus Pompeianis terram legentibus, suas ratus, descendisset ad litus, pæne exceptus est. Tunc etiam per devios tramites refugientem servus Æmilii Pauli, comitis ejus, dolens proscriptum olim ab eo patrem Paulum, et quasi occasione ultionis oblatâ, interficere conatus est. Post Pompeii fugam, collegarum alterum, M. Lepidum, quem ex Africâ in auxilium evocârat, superbientem viginti legionum fiduciâ, summasque sibi partes terrore ac minis vindicantem, spoliavit exercitu; supplicemque, concessâ vitâ, Circeios in perpetuum relegavit.

(17.) M. Antonii societatem, semper dubiam et incertam, reconciliationibusque variis male focillatam, abrupit tandem. Et, quo magis degenerâsse eum a civili more approbaret, testamentum, quod is Romæ, etiam de Cleopatræ liberis inter hæredes nuncupatis, reliquerat, aperiendum recitandumque pro concione curavit. Remisit tamen hosti judicato necessitudines amicosque omnes, atque inter alios C. Sosium et Cn. Domitium, tunc adhuc consules. Bononiensibus quoque publice, quod in Antoniorum clientelâ antiquitus erant, gratiam fecit conjurandi cum totâ Italiâ pro partibus suis. Nec multo post navali prœlio apud Actium vicit, in serum dimicatione protractâ, ut in navi victor pernoctaverit. Ab Actio cum Samum in hiberna se recepisset, turbatus nuntiis de seditione militum, præmia et missionem poscentium, quos ex omni numero, confectâ victoriâ, Brundisium præmiserat, repetit Italiam, tempestate in trajectu bis conflictatus; primo inter promontoria Peloponnesi atque Ætoliæ, rursus circa montes Ceraunios, utrobique parte Liburnicarum demersâ, simulque ejus, in quâ vehebatur, fusis armamentis, et gubernaculo diffracto. Nec amplius quam septem et vigniti dies, donec desideria militum ordinarentur, Brundisii commoratus, Asiæ Syriæque circuitu Ægyptum petit: obsessâque Alexandriâ, quo Antonius cum Cleopatrâ confugerat, brevi potitus est. Et Antonium quidem, seras conditiones pacis tentantem, ad mortem adegit, [viditque mortuum:] Cleopatræ (quam servatam triumpho magnopere cupiebat) etiam Psyllos admovit, qui venenum ac virus exsugerent; quod perîsse morsu aspidis putabatur. Ambobus communem sepulturæ honorem tribuit, ac tumulum ab ipsis inchoatum perfici jussit. Antonium juvenem, majorem de duobus Fulviâ genitis, simulacro D. Julii, ad quod, post multas et irritas preces, confugerat, abreptum interemit. Item Cæsarionem, quem ex Cæsare patre Cleopatra conce-

pisse prædicabat, retractum e fugâ, supplicio affecit. Reliquos Antonii reginæque communes liberos, non secus ac necessitudine junctos sibi, et conservavit, et mox, pro conditione cujusque, sustinuit ac fovit.

(18.) Per idem tempus, conditorium et corpus Magni Alexandri, cum prolatum e penetrali subjecisset oculis, coronâ aureâ impositâ ac floribus adspersis veneratus est; consultusque, num et Ptolemæum inspicere vellet, "Regem se voluisse," ait, "videre, non mortuos." Ægyptum, in provinciæ formam redactam, ut feraciorem habilioremque annonæ urbicæ redderet, fossas omnes, in quas Nilus exæstuat, oblimatas longâ vetustate, militari opere detersit. Quo-que Actiacæ victoriæ memoria celebratior in posterum esset, urbem Nicopolin apud Actium condidit: ludosque illic quinquennales constituit; et, ampliato vetere Apollinis templo, locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis, Neptuno ac Marti consecravit.

(19.) Tumultus post hæc, et rerum novarum initia, conjurationesque complures, priusquam invalescerent, indicio detectas, compressit, alias alio tempore: Lepidi juvenis, deinde Varronis Murenæ et Fannii Cæpionis, mox M. Egnatii, exin Plautii Rufi, Luciique Pauli progeneri sui; ac, præter has, L. Audasii, falsarum tabularum rei, ac neque ætate neque corpore integri; item Asinii Epicadi, ex gente Parthinâ, hybridæ; ad extremum Telephi, mulieris servi nomenculatoris. Nam ne ultimæ quidem sortis hominum conspiratione et periculo caruit. Audasius atque Epicadus Juliam filiam et Agrippam nepotem ex insulis, quibus continebantur, rapere ad exercitus; Telephus, quasi debitâ sibi fato dominatione, et ipsum et senatum aggredi, destinârant. Quinetiam quondam juxta cubiculum ejus lixa quidam ex Illyrico exercitu, janitoribus deceptis, noctu deprehensus est, cultro venatorio cinc-

tus; imposne mentis, an simulatâ dementiâ, incertum; nihil enim exprimi quæstione potuit.

(20.) Externa bella duo omnino per se gessit: Dalmaticum, adolescens adhuc; et, Antonio devicto, Cantabricum. Dalmatico etiam vulnera excepit, unâ acie, dextrum genu lapide ictus; alterâ, et crus et utrumque brachium ruinâ pontis consauciatus. Reliqua per legatos administravit; ut tamen quibusdam Pannonicis atque Germanicis aut interveniret, aut non longe abesset, Ravennam, vel Mediolanum, vel Aquileiam, usque ab Urbe progrediens.

(21.) Domuit autem, partim ductu, partim auspiciis suis, Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam cum Illyrico omni: item Rætiam, et Vindelicos, ac Salassos, gentes Inalpinas. Coërcuit et Dacorum incursiones, tribus eorum ducibus cum magnâ copiâ cæsis, Germanosque ultra Albim fluvium submovit; ex quibus Ubios et Sygambros dedentes se traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit. Alias item nationes male quietas ad obsequium redegit. Nec ulli genti sine justis et necessariis causis bellum intulit; tantumque abfuit a cupiditate quoquo modo imperium vel bellicam gloriam augendi, ut quorumdam barbarorum principes in æde Martis Ultoris jurare coëgerit, mansuros se in fide ac pace, quam peterent; a quibusdam vero novum genus obsidum, feminas, exigere tentaverit, quod negligere marium pignora sentiebat. Et tamen potestatem semper omnibus fecit, quoties vellent, obsides recipiendi. Neque aut crebrius aut perfidiosius rebellantes graviore unquam ultus est pœnâ, quam ut captivos sub lege venumdaret, ne in vicinâ regione servirent, neve intra tricesimum annum liberarentur. Quâ virtutis moderationisque famâ Indos etiam ac Scythas, auditu modo cognitos, pellexit ad amicitiam suam populique Romani ultro per legatos petendam. Parthi quoque

et Armeniam vindicanti facile cesserunt, et signa militaria, quæ M. Crasso et M. Antonio ademerant, reposcenti reddiderunt, obsidesque insuper obtulerunt: denique, pluribus quondam de regno concertantibus, non nisi ab ipso electum comprobaverunt.

(22.) Janum Quirinum, semel atque iterum a conditâ Urbe memoriam ante suam clausum, in multo breviore temporis spatio, terrâ marique pace partâ, ter clusit. Bis ovans ingressus est Urbem, post Philippense, et rursus post Siculum bellum. Curules triumphos tres egit, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo omnes.

(23.) Graves ignominias cladesque duas omnino, nec alibi quam in Germaniâ, accepit, Lollianam et Varianam: sed Lollianam majoris infamiæ, quam detrimenti; Varianam pæne exitiabilem, tribus legionibus, cum duce legatisque et auxiliis omnibus, cæsis. Hac nuntiatâ, excubias per Urbem indixit, ne quis tumultus exsisteret: et præsidibus provinciarum propagavit imperium, ut et a peritis et assuetis socii continerentur. Vovit et magnos ludos Jovi Optimo Maximo, "si respublica in meliorem statum vertisset:" quod factum Cimbrico Marsicoque bello erat. Adeo denique consternatum ferunt, ut, per continuos menses barbâ capilloque submisso, caput interdum foribus illideret, vociferans, "Quintili Vare, legiones redde!" diemque cladis quotannis mœstum habuerit ac lugubrem.

(24.) In re militari et commutavit multa, et instituit: atque etiam ad antiquum morem nonnulla revocavit. Disciplinam severissime rexit: ne legatorum quidem cuiquam, nisi gravate, hibernisque demum mensibus, permisit uxorem intervisere. Equitem Romanum, quod duobus filiis adolescentibus, causâ detrectandi sacramenti, pollices amputâsset, ipsum bonaque subjecit hastæ: quem tamen, quod imminere emtioni publicanos videbat, liberto

suo addixit, ut relegatum in agros pro libero esse sineret. Decimam legionem, contumacius parentem, cum ignominiâ totam dimisit: item alias, immodeste missionem postulantes, citra commoda emeritorum [præmiorum] exauctoravit. Cohortes, si quæ cessissent loco, decimatas hordeo pavit. Centuriones, statione desertâ, itidem, ut manipulares, capitali animadversione puniit: pro cætero delictorum genere variis ignominiis affecit, ut stare per totum diem juberet ante prætorium, interdum tunicatos discinctosque, nonnunquam cum decempedis, vel etiam cæspitem portantes.

(25.) Neque, post bella civilia, aut in concione, aut per edictum, ullos militum "commilitones" appellabat, sed "milites:" ac ne a filiis quidem aut privignis suis, imperio præditis, aliter appellari passus est; ambitiosius id existimans, quam aut ratio militaris, aut temporum quies, aut sua domûsque suæ majestas, postularet. Libertino milite, præterquam Romæ incendiorum causâ, et si tumultus in graviore annonâ metueretur, bis usus est; semel ad præsidium coloniarum Illyricum contingentium; iterum ad tutelam ripæ Rheni fluminis; eosque [servos adhuc] viris feminisque pecuniosioribus indictos, ac sine morâ manumissos, sub [priore] vexillo habuit, neque aut commixtos cum ingenuis, aut eodem modo armatos. Dona militaria, aliquanto facilius phaleras et torques, et quidquid auro argentoque constaret, quam vallares ac murales coronas, quæ honore præcellerent, dabat: has quam parcissime, et sine ambitione, ac sæpe etiam caligatis, tribuit. M. Agrippam in Siciliâ, post navalem victoriam, cœruleo vexillo donavit. Solos triumphales, quamquam et socios expeditionum, et participes victoriarum suarum, nunquam donis impertiendos putavit; quod ipsi quoque jus habuissent tribuendi ea, quibus vellent. Nihil autem minus in

perfecto duce, quam festinationem temeritatemque, convenire arbitrabatur. Crebro itaque illa jactabat: Σπεῦδε βραδέως, et,

Ασφαλης γαρ εστ' αμεινων, η θρασυς στρατηλατης.

et, "Sat celeriter fieri, quidquid fiat satis bene." Prœlium quidem aut bellum suscipiendum omnino negabat, nisi cum major emolumenti spes, quam damni metus, ostenderetur. Nam "minima commoda non minimo sectantes discrimine, similes" aiebat esse "aureo hamo piscantibus; cujus abrupti damnum nullâ capturâ pensari posset."

(26.) Magistratus atque honores et ante tempus, et quosdam novi generis, perpetuosque, cepit. Consulatum vicesimo ætatis anno invasit, admotis hostiliter ad Urbem legionibus, missisque, qui sibi, nomine exercitûs, deposcerent: cum quidem, cunctante senatu, Cornelius centurio, princeps legationis, rejecto sagulo, ostendens gladii capulum, non dubitâsset in curiâ dicere, "Hic faciet, si vos non feceritis." Secundum consulatum post novem annos, tertium anno interjecto, gessit: sequentes usque ad undecimum continuavit; multisque mox, cum deferrentur, recusatis, duodecimum magno (id est, septemdecim annorum) intervallo, et rursus tertiumdecimum biennio post, ultro petiit, ut Caium et Lucium filios, amplissimo præditus magistratu, suo quemque tirocinio deduceret in Forum. Quinque medios consulatus, a sexto ad undecimum, annuos gessit: cæteros aut novem, aut sex, aut quatuor, aut tribus mensibus; secundum vero, paucissimis horis. Nam, die Calendarum Januarii, cum mane pro æde Capitolini Jovis paululum curuli sellâ præsedisset, honore abiit, suffecto alio in locum suum. Nec omnes Romæ, sed quartum consulatum in Asiâ, quintum in insulâ Samo, octavum et nonum Tarracone, iniit.

(27.) Triumviratum reipublicæ constituendæ per

decem annos administravit: in quo restitit quidem aliquamdiu collegis, ne qua fieret proscriptio, sed inceptam utroque acerbius exercuit. Namque, illis in multorum sæpe personam per gratiam et preces exorabilibus, solus magnopere contendit, ne cui parceretur: proscripsitque etiam C. Toranium, tutorem suum, eumdemque collegam patris sui Octavii in ædilitate. Junius Saturninus hoc amplius tradit: cum, peractâ proscriptione, M. Lepidus in senatu excusâsset præterita, et spem clementiæ in posterum fecisset, quoniam satis pœnarum exactum esset; hunc e diverso professum, ita modum se proscribendi statuisse, ut omnia sibi reliquerit libera. In cujus tamen pertinaciæ pœnitentiam, postea T. Vinium Philopœmenem, quod patronum suum proscriptum celâsse olim diceretur, equestri dignitate honoravit. In eâdem hac potestate multiplici flagravit invidiâ. Nam et Pinarium, equitem Romanum, cum, concionante se, admissâ turbâ paganorum, apud milites, subscribere quædam animadvertisset, curiosum ac speculatorem ratus, coram confodi imperavit: et Tedium Afrum, consulem designatum, quia factum quoddam suum maligno sermone carpsisset, tantis conterruit minis, ut is se præcipitaverit. Et Q. Gallium, prætorem, in officio salutationis tabellas duplices veste tectas tenentem, suspicatus gladium occulere, nec quidquam statim, ne aliud inveniretur, ausus inquirere, paulo post, per centuriones et milites raptum e tribunali, servilem in modum torsit; ac fatentem nihil jussit occidi, prius oculis ejus suâ manu effossis: quem tamen scribit, colloquio petito insidiatum sibi, conjectumque a se in custodiam, deinde Urbe interdictâ dimissum, naufragio vel latronum insidiis perîsse. Tribuniciam potestatem perpetuam recepit: in quâ semel atque iterum per singula lustra collegam sibi cooptavit. Recepit et morum legumque regimen

æque perpetuum: quo jure, quamquam sine censuræ honore, censum tamen populi ter egit; primum ac tertium cum collegâ, medium solus.

(28.) De reddendâ republicâ bis cogitavit: primo post oppressum statim Antonium, memor, objectum ab eo sibi sæpius, quasi per ipsum staret, ne redderetur; ac rursus tædio diuturnæ valetudinis; cum etiam, magistratibus ac senatu domum accitis, Rationarium imperii tradidit. Sed, reputans, et se privatum non sine periculo fore, et illam plurium arbitrio temere committi, in retinendâ perseveravit; dubium, eventu meliore, an voluntate. Quam voluntatem cum præ se identidem ferret, quodam etiam edicto his verbis testatus est: "Ita mihi salvam ac sospitem rempublicam sistere in suâ sede liceat, atque ejus rei fructum percipere, quem peto, ut optimi statûs auctor dicar; et moriens ut feram mecum spem, mansura in vestigio suo fundamenta reipublicæ, quæ jecero." Fecitque ipse se compotem voti, nisus omni modo, ne quem novi statûs pœniteret.

(29.) Urbem, neque pro majestate imperii ornatam, et inundationibus incendiisque obnoxiam, excoluit adeo, ut jure sit gloriatus, marmoream se relinquere, quam latericiam accepisset. Tutam vero, quantum provideri humanâ ratione potuit, etiam in posterum præstitit. Publica opera plurima exstruxit: ex quibus vel præcipua, forum cum æde Martis Ultoris, templum Apollinis in Palatio, ædem Tonantis Jovis in Capitolio. Fori exstruendi causa fuit hominum et judiciorum multitudo, quæ videbatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaque festinantius, necdum perfectâ Martis æde, publicatum est, cautumque, ut separatim in eo publica judicia et sortitiones judicum fierent. Ædem Martis, bello Philippensi pro ultione paternâ suscepto, voverat. Sanxit ergo, ut de bellis triumphisque hîc consuleretur senatus: provincias cum

imperio petituri hinc deducerentur; quique victores redîssent, huc insignia triumphorum inferrent. Templum Apollinis in eâ parte Palatinæ domûs excitavit, quam fulmine ictam desiderari a Deo haruspices pronuntiârant. Addidit porticus cum bibliothecâ Latinâ Græcâque: quo loco jam senior sæpe etiam senatum habuit, decuriasque judicum recognovit. Tonanti Jovi ædem consecravit, liberatus periculo, cum, expeditione Cantabricâ, per nocturnum iter lecticam ejus fulgur præstrinxisset, servumque prælucentem exanimâsset. Quædam etiam opera sub nomine alieno, nepotum scilicet et uxoris sororisque, fecit; ut porticum basilicamque Caii et Lucii; item porticus Liviæ et Octaviæ, theatrumque Marcelli. Sed et cæteros principes viros sæpe hortatus est, ut pro facultate quisque monimentis vel novis, vel refectis et excultis, Urbem adornarent. Multaque a multis exstructa sunt; sicut a Marcio Philippo ædes Herculis Musarum; a L. Cornificio ædes Dianæ; ab Asinio Pollione atrium Libertatis; a Munatio Planco ædes Saturni; a Cornelio Balbo theatrum; a Statilio Tauro amphitheatrum; a M. vero Agrippâ complura et egregia.

(30.) Spatium Urbis in regiones vicosque divisit: instituitque, ut illas annui magistratus sortito tuerentur, hos magistri e plebe cujusque viciniæ lecti. Adversus incendia, excubias nocturnas vigilesque commentus est. Ad coërcendas inundationes, alveum Tiberis laxavit ac repurgavit, completum olim ruderibus, et ædificiorum prolapsionibus coarctatum. Quo autem facilius undique Urbs adiretur, desumtâ sibi Flaminiâ viâ Arimino tenus muniendâ, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecuniâ sternendas distribuit. Ædes sacras, vetustate collapsas, aut incendio absumtas, refecit; easque et cæteras opulentissimis donis adornavit, ut qui in cellam Capitolini Jovis sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas quingenties HS, unâ donatione contulerit.

(31.) Postquam vero pontificatum maximum, quem nunquam vivo Lepido auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit, quidquid fatidicorum librorum Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus, vulgo ferebatur, supra duo millia contracta undique cremavit; ac solos retinuit Sibyllinos; hos quoque delectu habito; condiditque duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi. Annum a D. Julio ordinatum, sed postea negligentiâ conturbatum atque confusum, rursus ad pristinam rationem redegit: in cujus ordinatione Sextilem mensem e suo cognomine nuncupavit, magis quam Septembrem, quo erat natus; quia hoc sibi et primus consulatus, et insignes victoriæ, obtigissent. Sacerdotum et numerum et dignitatem, sed et commoda, auxit, præcipue Vestalium virginum. Cumque, in demortuæ locum, aliam capi oporteret, ambirentque multi ne filias in sortem [darent,] adjuravit, si cujusquam neptium suarum competeret ætas, oblaturum se fuisse eam. Nonnulla etiam ex antiquis cærimoniis, paulatim abolita, restituit; ut Salutis augurium, Diale flaminium, sacrum Lupercale, ludos Sæculares et Compitalicios. Lupercalibus vetuit currere imberbes: item, Sæcularibus ludis juvenes utriusque sexûs prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare, nisi cum aliquo majore natu propinquorum. Compitales Lares ornari bis anno instituit, vernis floribus et æstivis. Proximum a Diis immortalibus honorem memoriæ ducum præstitit, qui imperium populi Romani ex minimo maximum reddidissent. Itaque et opera cujusque, manentibus titulis, restituit, et statuas omnium triumphali effigie in utrâque fori sui porticu dedicavit; professus edicto, "commentum id se, ut, illorum velut ad exemplar, et ipse, dum viveret, et insequentium ætatum Principes exigerentur a civibus." Pompeii quoque statuam, contra theatri ejus

regiam, marmoreo Jano superposuit, translatam e curiâ, in quâ C. Cæsar fuerat occisus.

(32.) Pleraque pessimi exempli correxit, quæ, in perniciem publicam, aut ex consuetudine licentiâque bellorum civilium duraverant, aut per pacem etiam exstiterant. Nam et grassatorum plurimi palam se ferebant succincti ferro, quasi tuendi sui causâ: et rapti per agros viatores sine discrimine, liberi servique, ergastulis possessorum supprimebantur: et plurimæ factiones, titulo collegii novi, ad nullius non facinoris societatem coibant. Igitur grassatores, dispositis per opportuna loca stationibus, inhibuit; ergastula recognovit; collegia, præter antiqua et legitima, dissolvit. Tabulas veterum ærarii debitorum, vel præcipuam calumniandi materiam, exussit. Loca in Urbe publica juris ambigui possessoribus adjudicavit. Diuturnorum reorum, et ex quorum sordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit, conditione propositâ, ut, si quem quis repetere vellet, par periculum pœnæ subiret. Ne quod autem maleficium negotiumve impunitate vel morâ elaberetur, triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodavit. Ad tres judicum decurias quartam addidit ex inferiore censu, quæ ducenariorum vocaretur, judicaretque de levioribus summis. Judices a vicesimo ætatis anno allegit, id est, quinquennio maturius, quam solebant: ac, plerisque judicandi munus detrectantibus, vix concessit, ut singulis decuriis per vices annua vacatio esset, et ut solitæ agi Novembri ac Decembri mense res omitterentur.

(33.) Ipse jus dixit assidue, et in noctem nonnunquam; si parum corpore valeret, lecticâ pro tribunali collocatâ, vel etiam domi cubans. Dixit autem jus non diligentiâ modo summâ, sed et lenitate; siquidem manifesti parricidii reum (ne culeo insueretur, quod non nisi confessi afficiuntur hac

pœnâ) ita fertur interrogâsse: "Certe patrem tuum non occidisti?" Et, cum de falso testamento ageretur, omnesque signatores lege Corneliâ tenerentur, non tantum duas tabellas, damnatoriam et absolutoriam, simul cognoscentibus dedit; sed tertiam quoque, quâ ignosceretur iis, quos fraude ad signandum vel errore inductos constitisset. Appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum præfecto delegavit Urbis; at provincialium consularibus viris, quos singulos cujusque provinciæ negotiis præposuisset.

(34.) Leges retractavit, et quasdam ex integro sanxit, ut sumtuariam, de adulteriis et de pudicitiâ, de ambitu, de maritandis ordinibus. Hanc cum aliquanto severius quam cæteras emendâsset, præ tumultu recusantium perferre non potuit, nisi ademtâ demum lenitâve parte pœnarum, et vacatione triennii datâ, auctisque præmiis. Sic quoque abolitionem ejus publico spectaculo pertinaciter postulante equite, accitos Germanici liberos, receptosque partim ad se, partim in patris gremium, ostentavit; manu vultuque significans, ne gravarentur imitari juvenis exemplum. Cumque etiam immaturitate sponsarum, et matrimoniorum crebrâ mutatione, vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctavit; divortiis modum imposuit.

(35.) Senatorum affluentem numerum deformi et inconditâ turbâ (erant enim super mille, et quidam indignissimi, et post necem Cæsaris per gratiam et præmium allecti, quos Orcinos vulgus vocabat) ad modum pristinum et splendorem redegit duabus lectionibus; primâ, ipsorum arbitratu, quâ vir virum legit; secundâ, suo et Agrippæ: quo tempore existimatur loricâ sub veste munitus ferroque cinctus præsedisse, decem valentissimis senatorii ordinis amicis sellam suam circumstantibus. Cordus Cremutius scribit, ne admissum quidem tunc quemquam senatorum, nisi solum, et prætentato sinu. Quosdam ad excusandi se verecundiam compulit: servavitque

etiam excusantibus insigne vestis, et spectandi in orchestrâ, epulandique publice, jus. Quo autem lecti probatique et religiosius et minore molestiâ senatoria munera fungerentur, sanxit, ut, priusquam consideret quisque, thure ac mero supplicaret apud aram ejus Dei, in cujus templo coiretur: et ne plus quam bis in mense legitimus senatus ageretur, Calendis et Idibus; neve Septembri Octobrive mense ullos adesse alios necesse esset, quam sorte ductos, per quorum numerum decreta confici possent: sibique instituit consilia sortiri semestria, cum quibus de negotiis ad frequentem senatum referendis ante tractaret. Sententias de majore negotio, non more atque ordine, sed prout libuisset, perrogabat, ut perinde quisque animum intenderet, ac si censendum magis quam assentiendum esset.

(36.) Auctor et aliarum rerum fuit: in quîs, ne Acta senatûs publicarentur; ne magistratus, deposito honore, statim in provincias mitterentur; ut proconsulibus, ad mulos et tabernacula, quæ publice locari solebant, certa pecunia constitueretur; ut cura ærarii a quæstoribus urbanis ad prætorios prætoresve transiret; ut centumviralem hastam, quam quæsturâ functi consuêrant cogere, decemviri cogerent.

(37.) Quo-que plures partem administrandæ reipublicæ caperent, nova officia excogitavit; curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis, frumenti populo dividendi, præfecturam Urbis, triumviratum legendi senatûs, et alterum recognoscendi turmas equitum, quotiescumque opus esset. Censores, creari desitos, longo intervallo creavit: numerum prætorum auxit. Exegit etiam, ut, quoties consulatus sibi daretur, binos pro singulis collegas haberet: nec obtinuit, reclamantibus cunctis, satis majestatem ejus imminui, quod honorem eum non solus, sed cum altero, gereret.

(38.) Nec parcior in bellicâ virtute honorandâ, super triginta ducibus justos triumphos, et aliquanto

pluribus triumphalia ornamenta decernenda curavit. Liberis senatorum, quo celerius reipublicæ assuescerent, protinus [virilem togam,] latum clavum induere, et curiæ interesse, permisit; militiamque auspicantibus non tribunatum modo legionum, sed et præfecturas alarum, dedit: ac, ne quis expers castrorum esset, binos plerumque laticlavios præposuit singulis alis. Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis. Sed neque detrahi quemquam in transvehendo ab accusatore passus est (quod fieri solebat); et senio vel aliquâ corporis labe insignibus permisit, præmisso in ordine equo, ad respondendum, quoties citarentur, pedibus venire: mox reddendi equi gratiam fecit eis, qui, majores annorum quinque et triginta, retinere eum nollent.

(39.) Impetratisque a senatu decem adjutoribus, unumquemque equitum rationem vitæ reddere coëgit; atque, ex improbatis, alios pœnâ, alios ignominiâ, notavit; plures admonitione, sed variâ. Lenissimum genus admonitionis fuit traditio coram pugillarium, quos taciti et ibidem statim legerent. Notavitque aliquos, quod, pecunias levioribus usuris mutuati, graviore fœnore collocâssent.

(40.) Comitiis tribuniciis, si deessent candidati senatores, ex equitibus Romanis creavit, ita ut, potestate transactâ, in utro vellent ordine, manerent. Cum autem plerique equitum, attrito bellis civilibus patrimonio, spectare ludos e quatuordecim non auderent, metu pœnæ theatralis; pronuntiavit, non teneri eâ, quibus ipsis parentibusve equester census [unquam] fuisset. Populi recensum vicatim egit: ac, ne plebs frumentationum causâ frequentius a negotiis avocaretur, ter in annum quaternûm mensium tesseras dare destinavit: sed desideranti consuetudinem veterem concessit rursus, ut sui cujusque mensis acciperet. Comitiorum quoque pristinum jus reduxit; ac, multiplici pœnâ coërcito ambitu, Fabianis et Scaptiensibus, tribulibus suis, die comitiorum, ne

quid a quoquam candidato desiderarent, singula millia nummûm a se dividebat. Magni præterea existimans, sincerum atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum, et civitatem Romanam parcissime dedit, et manumittendi modum terminavit. Tiberio, pro cliente Græco petenti, rescripsit, "Non aliter se daturum, quam si præsens sibi persuasisset, quam justas petendi causas haberet." Et Liviæ, pro quodam tributario Gallo roganti, civitatem negavit, immunitatem obtulit, affirmans, "Se facilius passurum, fisco detrahi aliquid, quam civitatis Romanæ vulgari honorem." Servos non contentus, multis difficultatibus a libertate, et multo pluribus a libertate justâ, removisse; cum et de numero et de conditione ac differentiâ eorum, qui manumitterentur, curiose cavisset, hoc quoque adjecit, ne vinctus unquam tortusve quis ullo libertatis genere civitatem adipisceretur. Etiam habitum vestitumque pristinum reducere studuit. Ac, visâ quondam pro concione pullatorum turbâ, indignabundus et clamitans, "En

Romanos, rerum dominos, gentemque togatam!"

negotium ædilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro [circave,] nisi, positis lacernis, togatum consistere.

(41.) Liberalitatem omnibus ordinibus per occasiones frequenter exhibuit. Nam et, invectâ Urbi Alexandrino triumpho regiâ gazâ, tantam copiam nummariæ rei effecit, ut, fœnore deminuto, plurimum agrorum pretiis accesserit; et postea, quoties ex damnatorum bonis pecunia superflueret, usum ejus gratuitum iis, qui cavere in duplum possent, ad certum tempus indulsit. Senatorum censum ampliavit, ac, pro octingentorum millium summâ, duodecies sestertio taxavit, supplevitque non habentibus. Congiaria populo frequenter dedit, sed diversæ fere summæ: modo quadringenos, modo trecenos, nonnun-

quam ducenos, quinquagenosque nummos: ac ne minores quidem pueros præteriit, quamvis non nisi ab undecimo ætatis anno accipere consuêssent. Frumentum quoque in annonæ difficultatibus sæpe levissimo, interdum nullo pretio, viritim admensus est; tesserasque nummarias duplicavit.

(42.) Sed, ut salubrem magis quam ambitiosum Principem scires, querentem de inopiâ et caritate vini populum severissimâ coërcuit voce; "Satis provisum a genero suo Agrippâ, perductis pluribus aquis, ne homines sitirent." Eidem populo, promissum quidem congiarium reposcenti, "Bonæ se fidei esse," respondit: non promissum autem flagitanti, turpitudinem et impudentiam edicto exprobravit; affirmavitque, non daturum se, quamvis dare destinârat. Nec minore gravitate atque constantiâ, cum, proposito congiario, multos manumissos insertosque civium numero comperisset, negavit accepturos, quibus promissum non esset: cæterisque minus, quam promiserat, dedit, ut destinata summa sufficeret. Magnâ vero quondam sterilitate, ac difficili remedio, cum venalicias et lanistarum familias, peregrinosque omnes, exceptis medicis et præceptoribus, partemque servitiorum, Urbe expulisset; ut tandem annona convaluit, "impetum se cepisse," scribit, "frumentationes publicas in perpetuum abolendi, quod, earum fiduciâ, cultura agrorum cessaret: neque tamen perseverâsse, quia certum haberet, posse per ambitionem quandoque restitui." Atque ita posthac rem temperavit, ut non minorem aratorum ac negotiantium, quam populi, rationem duceret.

(43.) Spectaculorum et assiduitate, et varietate atque magnificentiâ, omnes antecessit. Fecisse ludos se, ait, suo nomine quater; pro aliis magistratibus, qui aut abessent, aut non sufficerent, ter et vicies. Fecitque nonnunquam etiam vicatim, ac pluribus scenis, per omnium linguarum histriones. Munera, non in foro modo, nec amphitheatro, sed in circo et

in Septis, et aliquando nihil præter venationem, edidit: athletas quoque, exstructis in Campo Martio sedilibus ligneis: item navale prœlium, circa Tiberim cavato solo, in quo nunc Cæsarum nemus est. Quibus diebus custodes in Urbe disposuit, ne, raritate remanentium, grassatoribus obnoxia esset. In circo aurigas cursoresque et confectores ferarum, et nonnunquam ex nobilissimâ juventute, produxit. Sed et Trojæ lusum edidit frequentissime, majorum minorumve puerorum delectu; prisci decorique moris existimans, claræ stirpis indolem sic notescere. In hoc ludicro C. Nonium Asprenatem, lapsu debilitatum, aureo torque donavit; passusque est, ipsum posterosque Torquati ferre cognomen. Mox finem fecit talia edendi, Asinio Pollione oratore graviter invidioseque in curiâ questo Æsernini nepotis sui casum, qui et ipse crus fregerat. Ad scenicas quoque et gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando usus est; verum prius quam senatûs-consulto interdiceretur. Postea nihil sane, præterquam adolescentulum Lucium, honeste natum, exhibuit; tantum ut ostenderet, quod erat bipedali minor, librarum septemdecim, ac vocis immensæ. Quodam autem muneris die Parthorum obsides, tunc primum missos, per mediam arenam ad spectaculum induxit, superque se subsellio secundo collocavit. Solebat etiam, citra spectaculorum dies, si quando quid invisitatum dignumque cognitu advectum esset, id extra ordinem quolibet loco publicare; ut rhinocerotem apud Septa, tigrim in scenâ, anguem quinquaginta cubitorum pro comitio. Accidit votivis Circensibus, ut, correptus valetudine, lecticâ cubans, thensas deduceret: rursus, commissione ludorum, quibus theatrum Marcelli dedicabat, evenit, ut, laxatis sellæ curulis compagibus, caderet supinus. Nepotum quoque suorum munere, cum consternatum ruinæ metu populum retinere et confirmare nullo modo posset, transiit e loco suo, atque in eâ parte consedit, quæ suspecta maxime erat.

(44.) Spectandi confusissimum ac solutissimum morem correxit ordinavitque, motus injuriâ senatoris, quem Puteolis, per celeberrimos ludos, consessu frequenti, nemo receperat. Facto igitur decreto patrum, ut, quoties quid spectaculi usquam publice ederetur, primus subselliorum ordo vacaret senatoribus; Romæ legatos liberarum sociarumque gentium vetuit in orchestrâ considere, cum quosdam etiam libertini generis mitti deprehendisset. Militem secrevit a populo. Maritis e plebe proprios ordines assignavit; prætextatis cuneum suum, et proximum pædagogis: sanxitque, ne quis pullatorum mediâ caveâ sederet. Feminis ne gladiatores quidem, quos promiscue spectari sollenne olim erat, nisi ex superiore loco spectare concessit, solis. Virginibus Vestalibus locum in theatro separatim, et contra prætoris tribunal, dedit. Athletarum vero spectaculo muliebre secus omnes adeo submovit, ut, pontificalibus ludis, pugilum par postulatum distulerit in sequentis diei matutinum tempus, edixeritque, "Mulieres ante horam quintam venire in theatrum, non placere."

(45.) Ipse Circenses ex amicorum fere libertorumque cœnaculis spectabat, interdum e pulvinari, et quidem cum conjuge ac liberis sedens. Spectaculo plurimas horas, aliquando totos dies, aberat, petitâ veniâ, commendatisque, qui suam vicem præsidendo fungerentur. Verum, quoties adesset, nihil præterea agebat; seu vitandi rumoris causâ, quo patrem Cæsarem vulgo reprehensum commemorabat, quod, inter spectandum, epistolis libellisque legendis ac rescribendis vacaret; seu studio spectandi ac voluptate, quâ teneri se neque dissimulavit unquam, et sæpe ingenue professus est. Itaque corollaria et præmia, alienis quoque muneribus ac ludis, et crebra et grandia, de suo offerebat: nullique Græco certamini interfuit, quo non, pro merito certantium, quemque honorârit. Spectavit autem studiosissime pugiles, et maxime Latinos; non legitimos atque ordinarios

modo, quos etiam committere cum Græcis solebat; sed et catervarios oppidanos, inter angustias vicorum pugnantes temere ac sine arte. Universum denique genus operas aliquas publico spectaculo præbentium etiam curâ suâ dignatus est. Athletis et conservavit privilegia, et ampliavit. Gladiatores sine missione edi prohibuit. Coërcitionem in histriones, magistratibus in omni tempore et loco lege vetere permissam, ademit, præterquam ludis et scenâ. Nec tamen eo minus aut xysticorum certationes, aut gladiatorum pugnas, severissime semper exegit. Nam histrionum licentiam adeo compescuit, ut Stephanionem, togatarium, cui in puerilem habitum circumtonsam matronam ministrâsse compererat, per trina theatra virgis cæsum relegaverit; Hylan pantomimum, querente prætore, in atrio domûs suæ, nemine excluso, flagellis verberârit; et Pyladen Urbe atque Italiâ submoverit, quod spectatorem, a quo exsibilabatur, demonstrâsset digito, conspicuumque fecisset.

(46.) Ad hunc modum Urbe urbanisque rebus administratis, Italiam duodetriginta coloniarum numero, deductarum ab se, frequentavit, operibusque ac vectigalibus publicis plurifariam instruxit: etiam jure ac dignatione Urbi quodammodo pro parte aliquâ adæquavit, excogitato genere suffragiorum, quæ de magistratibus urbicis decuriones colonici in suâ quisque coloniâ ferrent, et sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent. Ac, necubi aut honestorum deficeret copia, aut multitudinis soboles, equestrem militiam petentes etiam ex commendatione publicâ cujusque oppidi ordinabat; at iis, qui e plebe regiones sibi revisenti filios filiasve approbarent, singula nummorum millia pro singulis dividebat.

(47.) Provincias validiores, et quas annuis magistratuum imperiis regi nec facile nec tutum erat, ipse suscepit; cæteras proconsulibus sortito permisit: et tamen nonnullas commutavit interdum; atque ex utroque genere plerasque sæpius adiit. Urbium

quasdam fœderatas, sed ad exitium licentiâ præcipites, libertate privavit: alias, aut ære alieno laborantes levavit, aut terræ motu subversas denuo condidit; aut merita erga populum Romanum allegantes Latinitate vel civitate donavit. Nec est (ut opinor) provincia, exceptâ duntaxat Africâ et Sardiniâ, quam non adierit. In has, fugato Sexto Pompeio, trajicere ex Siciliâ apparantem continuæ et immodicæ tempestates inhibuerunt; nec mox occasio aut causa trajiciendi fuit.

(48.) Regnorum, quibus belli jure potitus est, præter pauca, aut iisdem, quibus ademerat, reddidit, aut alienigenis contribuit. Reges socios etiam inter semet ipsos necessitudinibus mutuis junxit, promtissimus affinitatis cujusque atque amicitiæ conciliator et fautor; nec aliter universos, quam membra partesque imperii, curæ habuit; rectorem quoque solitus apponere ætate parvis ac mente lapsis, donec adolescerent aut resipiscerent: ac plurimorum liberos et educavit simul cum suis, et instituit.

(49.) Ex militaribus copiis legiones et auxilia provinciatim distribuit: classem Miseni, et alteram Ravennæ, ad tutelam Superi et Inferi maris collocavit. Certum numerum partim in Urbis, partim in sui, custodiam allegit, dimissâ Calagurritanorum manu, quam usque ad devictum Antonium, item Germanorum, quam usque ad cladem Varianam, inter armigeros circa se habuerat. Neque tamen unquam plures quam tres cohortes in Urbe esse passus est, easque sine castris: reliquas in hiberna et æstiva circa finitima oppida dimittere assuêrat. Quidquid autem ubique militum esset, ad certam stipendiorum præmiorumque formulam adstrinxit, definitis pro gradu cujusque et temporibus militiæ, et commodis missionum, ne, aut ætate aut inopiâ, post missionem, sollicitari ad res novas possent. Utque perpetuo ac sine difficultate sumtus ad tuendos eos prosequendosque suppeteret, ærarium militare cum vectigalibus

novis instituit. Et, quo celerius ac sub manum annuntiari cognoscique posset, quid in provinciâ quâque gereretur, juvenes primo modicis intervallis per militares vias, dehinc vehicula, disposuit. Commodius id visum est, ut, qui a loco perferunt literas, iidem interrogari quoque, si quid res exigant, possint.

(50.) In diplomatibus, libellisque, et epistolis signandis, initio Sphinge usus est, mox imagine Magni Alexandri, novissime suâ, Dioscoridis manu sculptâ, quâ signare insecuti quoque Principes perseverârunt. Ad epistolas omnes, horarum quoque momenta, nec diei modo, sed et noctis, quibus datæ significarentur, addebat.

(51.) Clementiæ civilitatisque ejus multa et magna documenta sunt. Ne enumerem, quot et quos diversarum partium, veniâ et incolumitate donatos, principem etiam in civitate locum tenere passus sit; Junium Novatum, et Cassium Patavinum, e plebe homines, alterum pecuniâ, alterum levi exsilio, punire satis habuit; cum ille, Agrippæ juvenis nomine, asperrimam de se epistolam in vulgus edidisset; hic convivio pleno proclamâsset, "Neque votum sibi neque animum deesse, confodiendi eum." Quâdam vero cognitione, cum Æmilio Æliano Cordubensi inter cætera crimina vel maxime objiceretur, quod male opinari de Cæsare soleret; conversus ad accusatorem, commotoque similis, "Velim," inquit, "hoc mihi probes: faciam, sciat Ælianus, et me linguam habere; plura enim de eo loquar." Nec quidquam ultra, aut statim aut postea, inquisivit. Tiberio quoque, de eâdem re, sed violentius, apud se per epistolam conquerenti, ita rescripsit: "Ætati tuæ, mi Tiberi, noli in hac re indulgere, et nimium indignari, quemquam esse, qui de me male loquatur. Satis est enim, si hoc habemus, ne quis nobis male facere possit."

(52.) Templa, quamvis sciret etiam proconsulibus decerni solere, in nullâ tamen provinciâ, nisi

communi suo Romæque nomine, recepit: nam in Urbe quidem pertinacissime abstinuit hoc honore: atque etiam argenteas statuas, olim sibi positas, conflavit omnes, ex quîs aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit. Dictaturam magnâ vi offerente populo, genu nixus, dejectâ ab humeris togâ, nudo pectore deprecatus est.

(53.) *Domini* appellationem, ut maledictum et opprobrium, semper exhorruit. Cum, spectante eo ludos, pronuntiatum esset a mimo, "O dominum æquum et bonum!" et universi, quasi de ipso dictum, exsultantes comprobâssent; et statim manu vultuque indecoras adulationes repressit, et insequenti die gravissimo corripuit edicto; dominumque se posthac appellari, ne a liberis quidem aut nepotibus suis, vel serio vel joco, passus est: atque hujusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit. Non temere Urbe oppidove ullo egressus, aut quoquam ingressus est, nisi vesperâ aut noctu, ne quem officii causâ inquietaret. In consulatu, pedibus fere, extra consulatum sæpe adapertâ sellâ, per publicum incessit. Promiscuis salutationibus admittebat et plebem, tantâ comitate adeuntium desideria excipiens, ut quemdam joco corripuerit, quod "sic sibi libellum porrigere dubitaret, quasi elephanto stipem." Die senatûs nunquam Patres nisi in curiâ salutavit, et quidem sedentes, ac nominatim singulos, nullo submonente: et discedens eodem modo sedentibus valere dicebat. Officia cum multis mutuo exercuit: nec prius dies cujusque sollennes frequentare desiit, quam grandior jam natu, et in turbâ quondam sponsaliorum die vexatus. Gallum Terrinium senatorem, minus sibi familiarem, sed captum repente oculis, et ob id inediâ mori destinantem, præsens consolando revocavit ad vitam.

(54.) In senatu verba facienti dictum est, "Non intellexi:" et ab alio, "Contradicerem tibi, si locum haberem." Interdum, ob immodicas altercationes

disceptantium, e curiâ per iram se proripienti quidam ingesserunt, "licere oportere senatoribus de re publicâ loqui." Ant istius Labeo, senatûs lectione, cum triumvirum legeret M. Lepidum, hostem olim ejus, et tunc exsulantem, [legit;] interrogatus [que] ab eo, an essent alii digniores, "Suum quemque judicium habere," respondit. Nec ideo libertas aut contumacia fraudi cuiquam fuit.

(55.) Etiam sparsos de se in curiâ famosos libellos nec expavit, nec magnâ curâ redarguit: ac, ne requisitis quidem auctoribus, id modo censuit, cognoscendum posthac de iis, qui libellos aut carmina ad infamiam cujuspiam sub alieno nomine edant. Jocis quoque quorumdam invidiosis aut petulantibus lacessitus, contradixit edicto. Et tamen, de inhibendâ testamentorum licentiâ ne quidquam constitueretur, intercessit.

(56.) Quoties magistratuum comitiis interesset, tribus, cum candidatis suis, circumibat, supplicabatque more sollenni. Ferebat et ipse suffragium in tribubus, ut unus e populo. Testem se in judiciis et interrogari, et refelli, æquissimo animo patiebatur. Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessoribus proximas domos. Nunquam filios suos populo commendavit, ut non adjiceret, "Si merebuntur." Eisdem, prætextatis adhuc, assurrectum ab universis in theatro, et a stantibus plausum, gravissime questus est. Amicos ita magnos et potentes in civitate esse voluit, ut tamen pari jure essent, quo cæteri, legibusque judiciariis æque tenerentur. Cum Asprenas Nonius, arctius ei junctus, causam veneficii, accusante Cassio Severo, diceret; consuluit senatum, quid officii sui putaret; "cunctari enim se, ne, si superesset, eriperet legibus reum; sin deesset, destituere ac prædamnare amicum existimaretur." Et, consentientibus universis, sedit in subselliis per aliquot horas; verum tacitus, ac ne laudatione quidem judiciali datâ. Affuit et clientibus; sicut Scu-

tario cuidam, evocato quondam suo, qui postulabatur injuriarum. Unum omnino e reorum numero, ac ne eum quidem, nisi precibus, eripuit, exorato coram judicibus accusatore, Castricium, per quem de conjuratione Murenæ cognoverat.

(57.) Pro quibus meritis quantopere dilectus sit, facile est existimare. Omitto senatûs-consulta, quia possunt videri vel necessitate expressa, vel verecundiâ. Equites Romani natalem ejus, sponte atque consensu, biduo semper celebrârunt. Omnes ordines in Lacum Curtii quotannis ex voto pro salute ejus stipem jaciebant; item Calendis Januariis strenam in Capitolio, etiam absenti: ex quâ summâ pretiosissima Deorum simulacra mercatus, vicatim dedicabat; ut Apollinem Sandaliarium, et Jovem Tragœdum, aliaque. In restitutionem Palatinæ domûs, incendio absumtæ, veterani, decuriæ, tribus, atque etiam singillatim e cætero genere hominum, libentes ac pro facultate quisque, pecunias contulerunt; delibante tantummodo eo summarum acervos, neque ex quoquam plus denario auferente. Revertentem ex provinciâ non solum faustis ominibus, sed et modulatis carminibus, prosequebantur. Observatum etiam est, ne, quoties introiret Urbem, supplicium de quoquam sumeretur.

(58.) Patris Patriæ cognomen universi repentino maximoque consensu detulerunt ei; prima plebs, legatione Antium missâ; dein, quia non recipiebat, ineunti Romæ spectacula frequens et laureata; mox in curiâ senatus, neque decreto, neque acclamatione, sed per Valerium Messalam. Is, mandantibus cunctis, "Quod bonum," inquit, "faustumque sit tibi, domuique tuæ, Cæsar Auguste, (sic enim nos perpetuam felicitatem reipublicæ et læta [huic] precari existimamus) senatus te, consentiens cum populo Romano, consalutat *Patriæ Patrem.*" Cui lacrymans respondit Augustus his verbis: (ipsa enim, sicut Messalæ, posui) "Compos factus votorum meorum,

H

Patres Conscripti, quid habeo aliud Deos immortales precari, quam ut hunc consensum vestrum ad ultimum vitæ finem mihi perferre liceat?"

(59.) Medico Antonio Musæ, cujus operâ ex ancipiti morbo convaluerat, statuam ære collato juxta signum Æsculapii statuerunt. Nonnulli patrumfamiliarum testamento caverunt, ut ab hæredibus suis, prælato titulo, victimæ in Capitolium ducerentur, votumque pro se solveretur, "Quod superstitem Augustum reliquissent." Quædam Italiæ civitates diem, quo primum ad se venisset, initium anni fecerunt. Provinciarum pleræque, super templa et aras, ludos quoque quinquennales pæne oppidatim constituerunt.

(60.) Reges amici atque socii, et singuli in suo quisque regno Cæsareas urbes condiderunt, et cuncti simul ædem Jovis Olympii, Athenis antiquitus inchoatam, perficere communi sumtu destinaverunt, Genioque ejus dedicare: ac sæpe, regnis relictis, non Romæ modo, sed provincias peragranti, quotidiana officia togati, ac sine regio insigni, more clientium præstiterunt.

(61.) Quoniam, qualis in imperiis ac magistratibus, regendâque per terrarum orbem pace belloque republicâ fuerit, exposui; referam nunc interiorem ac familiarem ejus vitam, quibusque moribus atque fortunâ domi et inter suos egerit a juventâ usque ad supremum vitæ diem. Matrem amisit in primo consulatu, sororem Octaviam quinquagesimum et quartum agens ætatis annum. Utrique cum præcipua officia vivæ præstitisset, etiam defunctæ honores maximos tribuit.

(62.) Sponsam habuerat adolescens P. Servilii Isaurici filiam: sed, reconciliatus post primam discordiam Antonio, expostulantibus utriusque militibus, ut et necessitudine aliquâ jungerentur, privignam ejus Claudiam, Fulviæ ex P. Clodio filiam, duxit uxorem, vixdum nubilem; ac, simultate cum

Fulviâ socru exortâ, dimisit intactam adhuc et virginem. Mox Scriboniam in matrimonium accepit, nuptam ante duobus consularibus, et *ex altero etiam matrem*. Cum hac etiam divortium fecit, pertæsus (ut scribit) morum perversitatem ejus; ac statim Liviam Drusillam matrimonio Tiberii Neronis, et quidem prægnantem, abduxit; dilexitque et probavit unice ac perseveranter.

(63.) Ex Scriboniâ Juliam, ex Liviâ nihil liberorum tulit, cum maxime cuperet. Infans, qui conceptus erat, immaturus est editus. Juliam primum Marcello, Octaviæ sororis suæ filio, *tantum quod* pueritiam egresso, deinde, ut is obiit, M. Agrippæ, nuptum dedit, exoratâ sorore, ut sibi genero cederet: nam tunc Agrippa alteram Marcellarum habebat, et ex eâ liberos. Hoc quoque defuncto, multis, ac diu, etiam ex equestri ordine, circumspectis conditionibus, Tiberium privignum suum legit: coëgitque prægnantem uxorem, et ex quâ jam pater erat, dimittere. M. Antonius scribit, "Primum eum Antonio filio suo despondisse Juliam; dein Cotisoni, Getarum regi; quo tempore sibi quoque invicem filiam regis in matrimonium petîsset."

(64.) Nepotes ex Agrippâ et Juliâ tres habuit, Caium, Lucium, et Agrippam; neptes duas, Juliam, et Agrippinam. Juliam L. Paulo, censoris filio, Agrippinam Germanico, sororis suæ nepoti, collocavit. Caium et Lucium adoptavit, domi per assem et libram emtos a patre Agrippâ: tenerosque adhuc ad curam reipublicæ admovit; et, consules designatos, circum provincias exercitusque dimisit. Filiam et neptes ita instituit, ut etiam lanificio assuefaceret, vetaretque loqui aut agere quidquam, nisi propalam, et quod in diurnos commentarios referretur. Extraneorum quidem cœtu adeo prohibuit, ut L. Vinicio, claro decoroque juveni, scripserit quondam, "Parum modeste fecisse eum, quod filiam suam Baias salu-

tatum venisset." Nepotes et literas, et notare, aliaque rudimenta, per se plerumque docuit; ac nihil æque elaboravit, quam ut imitarentur chirographum suum. Neque cœnavit unâ, nisi ut in imo lecto assiderent; neque iter fecit, nisi ut vehiculo anteirent, aut circa adequitarent.

(65.) Sed lætum eum, atque fidentem et sobole et disciplinâ domûs, Fortuna destituit. Julias, filiam et neptem, omnibus probris contaminatas, relegavit. Caium et Lucium in duodeviginti mensium spatio amisit ambos, Caio in Lyciâ, Lucio Massiliæ, defunctis. Tertium nepotem, Agrippam, simulque privignum, Tiberium, adoptavit in foro lege curiatâ. Ex quibus Agrippam brevi, ob ingenium sordidum ac ferox, abdicavit, seposuitque Surrentum. Aliquanto autem patientius mortem, quam dedecora, suorum tulit. Nam, Caii Luciique casu non adeo fractus, de filiâ, absens, ac libello per quæstorem recitato, notum senatui fecit; abstinuitque congressu hominum diu præ pudore; etiam de necandâ deliberavit. Certe, cum sub idem tempus una ex consciis liberta, Phœbe nomine, suspendio vitam finîsset, "Maluisse se," ait, "Phœbes patrem fuisse." Relegatæ usum vini, omnemque delicatiorem cultum, ademit; neque adiri a quopiam libero servove, nisi se consulto, permisit; et ita, ut certior fieret, quâ is ætate, quâ staturâ, quo colore esset, etiam quibus corporis notis, vel cicatricibus. Post quinquennium demum, ex insulâ in continentem, lenioribusque paulo conditionibus, transtulit eam: nam, ut omnino revocaret, exorari nullo modo potuit; deprecanti sæpe populo Romano, et pertinacius instanti, "tales filias talesque conjuges" pro concione imprecatus. Ex nepte Juliâ post damnationem editum infantem agnosci alique vetuit. Agrippam, nihilo tractabiliorem, immo in dies amentiorem, in insulam transportavit, sepsitque insuper custodiâ militum. Cavit etiam senatûs-consulto, ut eodem loci in per-

petuum contineretur: atque, ad omnem et ejus et Juliarum mentionem ingemiscens, proclamare etiam solebat,

Αιθ' οφελον αγαμος τ' εμεναι, αγονος τ' απολεσθαι·

nec aliter eos appellare, quam tres vomicas, aut tria carcinomata sua.

(66.) Amicitias neque facile admisit, et constantissime retinuit; non tantum virtutes ac merita cujusque digne prosecutus, sed vitia quoque et delicta, duntaxat modica, perpessus. Neque enim temere, ex omni numero, in amicitiâ ejus afflicti reperientur, præter Salvidienum Rufum, quem ad consulatum usque, et Cornelium Gallum, quem ad præfecturam Ægypti, ex infimâ utrumque fortunâ, provexerat. Quorum alterum, res novas molientem, damnandum senatui tradidit; alteri, ob ingratum et malevolum animum, domo et provinciis suis interdixit. Sed, Gallo quoque et accusatorum denuntiationibus et senatûs-consultis ad necem compulso, laudavit quidem pietatem tantopere pro se indignantium; cæterum et illacrymavit, et vicem suam conquestus est, "quod sibi soli non liceret, amicis, quatenus vellet, irasci." Reliqui potentiâ atque opibus ad finem vitæ sui cujusque ordinis principes floruerunt, quamquam et offensis intervenientibus. Desideravit enim nonnunquam, ne de pluribus referam, et M. Agrippæ patientiam, et Mæcenatis taciturnitatem, cum ille ex levi frigoris suspicione, et quod Marcellus sibi anteferretur, Mitylenas se, relictis omnibus, contulisset; hic secretum de compertâ Murenæ conjuratione uxori Terentiæ prodidisset. Exegit et ipse invicem ab amicis benevolentiam mutuam, tam a defunctis, quam a vivis. Nam, quamvis minime appeteret hæreditates, ut qui nunquam ex ignoti testamento capere quidquam sustinuerit; amicorum tamen suprema judicia morosissime pensitavit; neque dolore dissimulato, si parcius,

aut citrà honorem verborum, neque gaudio, si grate pieque quis se prosecutus fuisset. Legata, vel partes hæreditatum, a quibuscumque parentibus relicta sibi, aut statim liberis eorum concedere, aut, si pupillari ætate essent, die virilis togæ, vel nuptiarum, cum incremento restituere consuêrat.

(67.) Patronus dominusque non minus severus, quam facilis et clemens, multos libertorum in honore et usu maximo habuit; ut Licinium Enceladum, aliosque. Cosmum servum, gravissime de se opinantem, non ultra quam compedibus coërcuit. Diomedem, dispensatorem, a quo, simul ambulante, incurrenti repente fero apro per metum objectus est, maluit timiditatis arguere, quam noxæ: remque non minimi periculi, quia tamen fraus aberat, in jocum vertit. Idem Proculum, ex acceptissimis libertis, mori coëgit, compertum adulterare matronas: Thallo, a manu, quod pro epistolâ proditâ denarios quingentos accepisset, crura fregit. Pædagogum ministrosque Caii filii, per occasionem valetudinis mortisque ejus superbe avareque in provinciâ grassatos, oneratis gravi pondere cervicibus, præcipitavit in flumen.

(68.) Primâ juventâ variorum dedecorum infamiam subiit. Sex. Pompeius ut effeminatum insectatus est: M. Antonius adoptionem avunculi stupro meritum; item Lucius, Marci frater, quasi pudicitiam, delibatam a Cæsare, A. etiam Hirtio in Hispaniâ CCC millibus nummûm substraverit; solitusque sit crura suburere nuce ardenti, quo mollior pilus surgeret. Sed et populus quondam universus, ludorum die, et accepit in contumeliam ejus, et assensu maximo comprobavit versum, in scenâ pronuntiatum, de Gallo Matris Deûm tympanizante,

"Vide'n', ut cinædus orbem digito temperat?"

(69.) Adulteria quidem exercuisse, ne amici quidem negant; excusantes sane, non libidine, sed ra-

tione commissa, quo facilius consilia adversariorum per cujusque mulieres exquireret. M. Antonius, super festinatas Liviæ nuptias, objecit et feminam consularem e triclinio, viro coram, in cubiculum abductam, rursus in convivium, rubentibus auriculis, incomtiore capillo, reductam: et dimissam Scriboniam, quia liberius doluisset nimiam potentiam pellicis; et conditiones quæsitas per amicos, qui matresfamiliâs et adultas ætate virgines denudarent, atque perspicerent, tamquam Toranio mangone vendente. Scribit etiam ad ipsum hoc familiariter adhuc, necdum plane inimicus, aut hostis: "Quid te mutavit? quod reginam ineo? uxor mea est. Nunc cœpi, an abhinc annos novem? Tu deinde solam Drusillam inis? Ita valeas, uti tu, hanc epistolam cum leges, non inieris Tertullam, aut Terentillam, aut Rufillam, aut Salviam Titisceniam, aut omnes. Anne refert, ubi, et in quam arrigas?"

(70.) Cœna quoque ejus secretior in fabulis fuit, quæ vulgo Δωδέκαθεος vocabatur; in quâ Deorum Dearumque habitu discubuisse convivas, et ipsum pro Apolline ornatum, non Antonii modo epistolæ, singulorum nomina amarissime enumerantis, exprobrant, sed et sine auctore notissimi versus:

"Cum primum istorum conduxit mensa choragum,
  Sexque Deos vidit Mallia, sexque Deas;
Impia dum Phœbi Cæsar mendacia ludit,
  Dum nova Divorum cœnat adulteria;
Omnia se a terris tunc numina declinârunt:
  Fugit et auratos Jupiter ipse toros."

Auxit cœnæ rumorem summa tunc in civitate penuria ac fames; acclamatumque est postridie, "omne frumentum Deos comedisse;" et, "Cæsarem esse plane Apollinem, sed Tortorem;" quo cognomine is Deus quâdam in parte Urbis colebatur. Notatus est et ut pretiosæ supellectilis Corinthiorumque præ-

cupidus, et aleæ indulgens. Nam et, proscriptionis tempore, ad statuam ejus adscriptum est,

"Pater argentarius, ego Corinthiarius;"

cum existimaretur quosdam, propter vasa Corinthia, inter proscriptos curâsse referendos: et deinde bello Siciliensi epigramma vulgatum est:

"Postquam, bis classe victus, naves perdidit,
Aliquando ut vincat, ludit assidue aleam."

(71.) Ex quibus sive criminibus sive maledictis, infamiam impudicitiæ facillime refutavit, et præsentis et posteræ vitæ castitate: item lautitiarum invidiam; cum et, Alexandriâ captâ, nihil sibi, præter unum murrhinum calicem, ex instrumento regio retinuerit, et mox vasa aurea assiduissimi usûs conflaverit omnia. Circa libidines hæsit; postea quoque (ut ferunt) ad vitiandas virgines promtior, quæ sibi undique, etiam ab uxore, conquirerentur. Aleæ rumorem nullo modo expavit; lusitque simpliciter et palam oblectamenti causâ, etiam senex; ac, præterquam Decembri mense, aliis quoque festis profestisque diebus. Nec id dubium est. Autographâ quâdam epistolâ, "Cœnavi," ait, "mi Tiberi, cum iisdem. Accesserunt convivæ Vinicius et Silius pater. Inter cœnam lusimus γεροντικῶς, et heri et hodie. Talis enim jactatis, ut quisque canem aut senionem miserat, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat; quos tollebat universos, qui Venerem jecerat." Et rursus aliis literis: "Nos, mi Tiberi, Quinquatrus satis jucunde egimus. Lusimus enim per omnes dies, forumque aleatorium calfecimus. Frater tuus magnis clamoribus rem gessit. Ad summam tamen, perdidit non multum; sed ex magnis detrimentis præter spem paulatim retractus est. Ego perdidi viginti millia nummûm meo nomine; sed cum effuse in lusu

liberalis fuissem, ut soleo plerumque. Nam, si, quas manus remisi cuique, exegissem, aut retinuissem, quod cuique donavi, vicissem vel quinquaginta millia. Sed hoc malo: benignitas enim mea me ad cœlestem gloriam efferet." Scribit ad filiam: "Misi tibi denarios ducentos quinquaginta, quos singulis convivis dederam, si vellent inter se inter cœnam vel talis, vel par impar, ludere." In cæteris partibus vitæ continentissimum fuisse constat, ac sine suspicione ullius vitii.

(72.) Habitavit primo juxta Romanum Forum, supra Scalas Annularias, in domo, quæ Calvi oratoris fuerat; postea in Palatio; sed nihilominus ædibus modicis Hortensianis, et neque laxitate neque cultu conspicuis, ut in quibus porticus breves essent Albanarum columnarum, et sine marmore ullo aut insigni pavimento conclavia. Ac per annos amplius quadraginta eodem cubiculo hieme et æstate mansit; quamvis parum salubrem valetudini suæ Urbem hieme experiretur, assidueque in Urbe hiemaret. Si quando quid secreto, aut sine interpellatione, agere proposuisset, erat illi locus in edito singularis, quem Syracusas et τεχνοφυον vocabat: huc transibat, aut in alicujus libertorum suburbanum; æger autem in domo Mæcenatis cubabat. Ex secessibus præcipue frequentavit maritima, insulasque Campaniæ, aut proxima Urbi oppida, Lanuvium, Præneste, Tibur: ubi etiam in porticibus Herculis templi persæpe jus dixit. Ampla et operosa prætoria gravabatur. Et neptis quidem suæ Juliæ, profuse ab eâ exstructa, etiam diruit ad solum: sua vero, quamvis modica, non tam statuarum tabularumque pictarum ornatu, quam xystis et nemoribus excoluit, rebusque vetustate ac raritate notabilibus: qualia sunt Capreis immanium belluarum ferarumque membra prægrandia, quæ dicuntur "Gigantûm ossa," et "arma heroum."

(73.) Instrumenti ejus et supellectilis parcimonia apparet etiam nunc, residuis lectis atque mensis,

quorum pleraque vix privatæ elegantiæ sint. Ne toro quidem cubuisse aiunt, nisi humili et modice instrato. Veste non temere aliâ quam domesticâ usus est, ab sorore et uxore et filiâ neptibusque confectâ; togis, neque restrictis neque fusis; clavo, nec lato nec angusto: calceamentis altiusculis, ut procerior, quam erat, videretur. Et forensia autem et calceos nunquam non intra cubiculum habuit, ad subitos repentinosque casus parata.

(74.) Convivabatur et assidue, nec unquam nisi rectâ, non sine magno ordinum hominumque delectu. Valerius Messala tradit, neminem unquam libertinorum adhibitum ab eo cœnæ, excepto Menâ, sed asserto in ingenuitatem, post proditam Sex. Pompeii classem. Ipse scribit, invitâsse se quemdam, in cujus villâ maneret, qui speculator suus olim fuisset. Convivia nonnunquam et serius inibat, et maturius relinquebat; cum convivæ et cœnare inciperent, priusquam ille discumberet, et permanerent, digresso eo. Cœnam ternis ferculis, aut, cum abundantissime, senis, præbebat, ut non nimio sumtu, ita summâ comitate. Nam et ad communionem sermonis tacentes vel submissim fabulantes provocabat, et aut acroamata et histriones, aut etiam triviales ex Circo ludios, interponebat, ac frequentius aretalogos.

(75.) Festos et sollennes dies profusissime, nonnunquam tantum joculariter, celebrabat. Saturnalibus, et si quando alias libuisset, modo munera dividebat, vestem, et aurum, et argentum; modo nummos omnis notæ, etiam veteres regios ac peregrinos; interdum nihil præter cilicia et spongias, et rutabula, et [forpices,] atque alia id genus, titulis obscuris et ambiguis. Solebat et inæqualissimarum rerum sortes, et aversas tabularum picturas, in convivio venditare, incertoque casu spem mercantium vel frustrari, vel explere; ita ut, per singulos lectos, licitatio fieret, et seu jactura, seu lucrum, communicaretur.

(76.) Cibi (nam ne hæc quidem omiserim) minimi erat, atque vulgaris fere. Secundarium panem, et pisciculos minutos, et caseum bubulum manu pressum, et ficos virides biferas, maxime appetebat; vescebaturque et ante cœnam quocumque tempore et loco, quo stomachus desiderâsset. Verba ipsius ex epistolis sunt: "Nos in essedo panem et palmulas gustavimus." Et iterum: "Dum lecticâ ex regiâ domum redeo, panis unciam, cum paucis acinis uvæ duracinæ, comedi." Et rursus: "Ne Judæus quidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatis jejunium servat, quam ego hodie servavi, qui in balineo demum, post horam primam noctis, duas bucceas manducavi, priusquam ungi inciperem." Ex hac inobservantiâ, nonnunquam, vel ante initum vel post dimissum convivium, solus cœnitabat, cum pleno convivio nihil tangeret.

(77.) Vini quoque naturâ parcissimus erat. Non amplius ter bibere eum solitum super cœnam in castris apud Mutinam, Cornelius Nepos tradit. Postea, quoties largissime se invitaret, senos sextantes non excessit, aut, si excessisset, rejiciebat. Et maxime delectatus est Rætico; neque temere interdiu bibit. Pro potione, sumebat perfusum aquâ frigidâ panem, aut cucumeris frustum, vel lactuculæ thyrsum, aut recens acidumve pomum succi vinosioris.

(78.) Post cibum meridianum, ita ut vestitus calceatusque erat, retectis pedibus paulisper conquiescebat, oppositâ ad oculos manu. A cœnâ lucubratoriam se in lecticulam recipiebat. Ibi, donec residua diurni actûs, aut omnia, aut ex maximâ parte, conficeret, ad multam noctem permanebat. In lectum inde transgressus, non amplius, cum plurimum, quam septem horas, dormiebat, ac ne eas quidem continuas, sed ut, in illo temporis spatio, ter aut quater expergisceretur. Si interruptum somnum recuperare (ut evenit) non posset; lectoribus aut fabulatoribus arcessitis, resumebat, producebatque

ultra primam sæpe lucem. Nec in tenebris vigilavit unquam, nisi assidente aliquo. Matutinâ vigiliâ offendebatur: ac, si, vel officii vel sacri causâ maturius evigilandum esset, ne id contra commodum faceret, in proximo cujuscumque domesticorum cœnaculo manebat; sic quoque sæpe, indigens somni, et, dum per vicos deportaretur, et depositâ lecticâ, inter aliquas moras condormiebat.

(79.) Formâ fuit eximiâ, et per omnes ætatis gradus venustissimâ; quamquam et omnis lenocinii negligens, et in capite comendo tam incuriosus, ut raptim compluribus simul tonsoribus operam daret, ac modo tonderet, modo raderet barbam, eoque ipso tempore aut legeret aliquid, aut etiam scriberet. Vultu erat, vel in sermone, vel tacitus, adeo tranquillo serenoque, ut quidam e primoribus Galliarum confessus sit inter suos, eo se inhibitum ac remollitum, quominus, (ut destinârat) in transitu Alpium, per simulationem colloquii propius admissus, in præcipitium propelleret. Oculos habuit claros ac nitidos, quibus etiam existimari volebat inesse quiddam divini vigoris; gaudebatque, si quis sibi acrius contuenti, quasi ad fulgorem solis, vultum submitteret; sed, in senectâ, sinistro minus vidit. Dentes raros, et exiguos, et scabros, capillum leniter inflexum et subflavum, supercilia conjuncta, mediocres aures, nasum et a summo eminentiorem, et ab imo deductiorem, colorem inter aquilum candidumque, staturam brevem, (quam tamen Julius Marathus libertus, in memoriâ ejus, quinque pedum et dodrantis fuisse tradit) sed quæ commoditate et æquitate membrorum occuleretur, ut non nisi ex comparatione adstantis alicujus procerioris intelligi posset.

(80.) Corpore traditur maculoso, dispersis per pectus atque alvum genitivis notis, in modum et ordinem ac numerum stellarum cœlestis Ursæ; sed et callis quibusdam, ex prurigine corporis assiduoque et vehementi strigilis usu plurifariam concretis,

ad impetiginis formam. Coxendice et femore et crure sinistro non perinde valebat, ut sæpe etiam inde claudicaret: sed remedio [habenarum] atque arundinum confirmabatur. Dextræ quoque manûs digitum salutarem tam imbecillum interdum sentiebat, ut torpentem, contractumque frigore, vix cornei circuli supplemento scripturæ admoveret. Questus est et de vesicâ, cujus dolore, calculis demum per urinam ejectis, levabatur.

(81.) Graves et periculosas valetudines per omnem vitam aliquot expertus est; præcipue Cantabriâ domitâ, cum etiam, destillationibus jecinore vitiato, ad desperationem redactus, contrariam et ancipitem rationem medendi necessario subiit, quia calida fomenta non proderant, frigidis curari coactus, auctore Antonio Musâ. Quasdam et anniversarias, ac tempore certo recurrentes, experiebatur. Nam, sub natalem suum, plerumque languebat; et, initio veris, præcordiorum inflatione tentabatur, austrinis autem tempestatibus gravedine. Quare, quassato corpore, neque frigora neque æstus facile tolerabat.

(82.) Hieme quaternis cum pingui togâ tunicis, et subuculâ et thorace laneo, et feminalibus, et tibialibus muniebatur: æstate, apertis cubiculi foribus, ac sæpe in peristylio saliente aquâ, atque etiam ventilante aliquo, cubabat. Solis vero ne hiberni quidem patiens, domi quoque non nisi petasatus sub divo spatiabatur. Itinera lecticâ, et noctibus fere, eaque lenta ac minuta faciebat, ut Præneste vel Tibur biduo procederet. Ac, si quo pervenire mari posset, potius navigabat. Verum tantam infirmitatem magnâ curâ tuebatur, imprimis lavandi raritate. Ungebatur enim sæpius, et sudabat ad flammam: deinde perfundebatur egelidâ aquâ, vel sole multo calefactâ. At, quoties, nervorum causâ, marinis Albulisque calidis utendum esset, contentus hoc erat, ut, insidens ligneo solio, quod ipse Hispanico verbo

" duretam" vocabat, manus ac pedes alternis jactaret.

(83.) Exercitationes campestres equorum et armorum statim post civilia bella omisit, et ad pilam primo folliculumque transiit; mox nihil aliud quam vectabatur et deambulabat, ita ut extremis spatiis subsultim decurreret, segestri vel lodiculâ involutus. Animi laxandi causâ, modo piscabatur hamo, modo talis aut ocellatis nucibusque ludebat cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabiles undique conquirebat, præcipue Mauros et Syros. Nam pumilos, atque distortos, et omnes generis ejusdem, ut ludibria naturæ, malique ominis, abhorrebat.

(84.) Eloquentiam studiaque liberalia ab ætate primâ et cupide et laboriosissime exercuit. Mutinensi bello, in tantâ mole rerum, et legisse et scripsisse et declamâsse quotidie traditur. Nam deinceps neque in senatu, neque apud populum, neque apud milites, locutus est unquam, nisi meditatâ et compositâ oratione, quamvis non deficeretur ad subita extemporali facultate. Ac, ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia. Sermones quoque cum singulis, atque etiam cum Liviâ suâ graviores, non nisi scriptos, et e libello, habebat, ne plus minusve loqueretur ex tempore. Pronuntiabat dulci et proprio quodam oris sono; dabatque assidue phonasco operam: sed nonnunquam, infirmatis faucibus, præconis voce ad populum concionàtus est.

(85.) Multa varii generis prosâ oratione composuit, ex quibus nonnulla in cœtu familiarium, velut in auditorio, recitavit: sicut " Rescripta Bruto de Catone;" quæ volumina cum jam senior ex magnâ parte legisset, fatigatus Tiberio tradidit perlegenda. Item " Hortationes ad philosophiam;" et aliqua de vitâ suâ, quam tredecim libris, Cantabrico tenus bello, nec ultra, exposuit. Poëticam summatim

attigit. Unus liber exstat, scriptus ab eo hexametris versibus, cujus et argumentum et titulus est "Sicilia." Exstat alter æque modicus "Epigrammatum," quæ fere tempore balnei meditabatur. Nam, tragœdiam magno impetu exorsus, non succedente stilo, abolevit: quærentibusque amicis, "quidnam Ajax ageret," respondit, "Ajacem suum in spongiam incubuisse."

(86.) Genus eloquendi secutus est elegans et temperatum, vitatis sententiarum ineptiis atque inconcinnitate, et "reconditorum verborum," ut ipse dicit, "fœtoribus." Præcipuamque curam duxit, sensum animi quam apertissime exprimere; quod quo facilius efficeret, aut necubi lectorem vel auditorem obturbaret ac moraretur, neque præpositiones verbis addere, neque conjunctiones sæpius iterare dubitavit, quæ detractæ afferunt aliquid obscuritatis, etsi gratiam augent. Cacozelos et antiquarios, ut diverso genere vitiosos, pari fastidio sprevit, exagitabatque nonnunquam: in primis Mæcenatem suum, cujus "μυροβρεχεῖς," ut ait, "cincinnos" usquequâque persequitur, et imitando per jocum irridet. Sed nec Tiberio parcit, et exoletas interdum et reconditas voces aucupanti. M. quidem Antonium, ut insanum, increpat, quasi ea scribentem, quæ mirentur potius homines, quam intelligant. Deinde, ludens malum et inconstans in eligendo genere dicendi ingenium ejus, addit hæc: "Tuque dubitas, Cimberne Annius an Veranius Flaccus imitandi sint tibi? ita ut verbis, quæ Crispus Sallustius excerpsit ex Originibus Catonis, utaris? an potius Asiaticorum oratorum, inanis sententiis, verborum volubilitas in nostrum sermonem transferenda?" Et, quâdam epistolâ, Agrippinæ neptis ingenium collaudans, "Sed opus est," inquit, "dare te operam, ne moleste scribas, aut loquaris."

(87.) Quotidiano sermone quædam frequentius et notabiliter usurpâsse eum, literæ ipsius autogra-

phæ ostentant: in quibus identidem, cum aliquos nunquam soluturos significare vult, "Ad Calendas Græcas" soluturos ait; et, cum hortatur, ferenda esse præsentia, qualiacumque sint, "Contenti simus hoc Catone;" et, ad exprimendam festinatæ rei velocitatem, "Celerius, quam asparagi coquuntur." Ponit assidue et, pro stulto, "baceolum;" et, pro pullo, "pullejaceum;" et, pro cerrito, "vacerrosum;" et "vapide se habere," pro male; et "betizare," pro languere, quod vulgo "lachanizare" dicitur; item "simus," pro sumus; et "domos" genitivo casu singulari, pro "domûs;" nec unquam aliter hæc duo, ne quis mendam magis quam consuetudinem putet. Notavi et in chirographo ejus illa præcipue: non dividit verba, nec ab extremâ parte versuum abundantes literas in alterum transfert, sed ibidem statim subjicit, circumducitque.

(88.) Orthographiam, id est, formulam rationemque scribendi a grammaticis institutam, non adeo custodiit: ac videtur eorum potius sequi opinionem, qui perinde scribendum, ac loquamur, existiment. Nam, quod sæpe non literas modo, sed syllabas, aut permutat aut præterit, communis hominum error est. Nec ego id notarem, nisi mihi mirum videretur, tradidisse aliquos, legato eum consulari successorem dedisse, ut rudi et indocto, cujus manu *ixi* pro *ipsi* scriptum animadverterit. Quoties autem per notas scribit, *B* pro *A*, *C* pro *B*, ac deinceps, eâdem ratione, sequentes literas ponit; pro *X* autem duplex *A*.

(89.) Ne Græcarum quidem disciplinarum leviore studio tenebatur: in quibus et ipsis præstabat largiter, magistro dicendi usus Apollodoro Pergameno, quem, jam grandem natu, Apolloniam quoque secum ab Urbe juvenis adhuc eduxerat. Deinde eruditione etiam variâ repletus est per Arei philosophi, filiorumque ejus Dionysii et Nicanoris, contubernium; non tamen ut aut loqueretur expedite, aut componere

aliquid auderet: nam et, si quid res exigeret, Latine formabat, vertendumque alii dabat. Sed plane poëmatum quoque non imperitus, delectabatur etiam comœdiâ veteri, et sæpe eam exhibuit publicis spectaculis. In evolvendis utriusque linguæ auctoribus, nihil æque sectabatur, quam præcepta et exempla publice vel privatim salubria: eaque, ad verbum excerpta, aut ad domesticos, aut ad exercituum provinciarumque rectores, aut ad Urbis magistratus, plerumque mittebat, prout quique monitione indigerent. Etiam libros totos et senatui recitavit, et populo notos per edictum sæpe fecit; ut orationes Q. Metelli "de prole augendâ," et Rutilii "de modo ædificiorum;" quo magis persuaderet, utramque rem non a se primo animadversam, sed antiquis jam tunc curæ fuisse. Ingenia sæculi sui omnibus modis fovit. Recitantes et benigne et patienter audivit; nec tantum carmina et historias, sed et orationes et dialogos. Componi tamen aliquid de se, nisi et serio, et a præstantissimis, offendebatur; admonebatque prætores, ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri.

(90.) Circa religiones talem accepimus. Tonitrua et fulgura paulo infirmius expavescebat; ut semper et ubique pellem vituli marini circumferret pro remedio; atque, ad omnem majoris tempestatis suspicionem, in abditum et concameratum locum se reciperet; consternatus olim per nocturnum iter transcursu fulguris, ut prædiximus.

(91.) Somnia neque sua, neque aliena de se, negligebat. Philippensi acie, quamvis statuisset non egredi tabernaculo propter valetudinem, egressus est tamen amici somnio monitus: cessitque res prospere, quando, captis castris, lectica ejus, quasi ibi cubans remansisset, concursu hostium confossa atque lacerata est. Ipse, per omne ver, plurima, et formidolosissima, et vana, et irrita videbat; reliquo tempore rariora, et minus vana. Cum dedicatam

in Capitolio ædem Tonanti Jovi assidue frequentaret, somniavit, queri Capitolinum Jovem, cultores sibi abduci; seque respondisse, Tonantem pro janitore ei appositum: ideoque mox tintinnabulis fastigium ædis redimiit, quod ea fere januis dependebant. Ex nocturno visu etiam stipem quotannis die certo emendicabat a populo, cavam manum asses porrigentibus præbens.

(92.) Auspicia et omina quædam pro certissimis observabat; si mane sibi calceus perperam, ac sinister pro dextero, induceretur, ut dirum; si, terrâ marive ingrediente se longinquam profectionem, forte rorâsset, ut lætum, maturique et prosperi reditûs. Sed et ostentis præcipue movebatur. Enatam inter juncturas lapidum ante domum suam palmam in compluvium Deorum Penatium transtulit; utque coalesceret, magnopere curavit. Apud insulam Capreas, veterrimæ ilicis demissos jam ad terram languentesque ramos convaluisse adventu suo, adeo lætatus est, ut eas cum republicâ Neapolitanorum permutaverit, Ænariâ datâ. Observabat et dies quosdam, ne aut postridie nundinas quoquam proficisceretur, aut Nonis quidquam rei seriæ inchoaret; nihil in hoc quidem aliud devitans, ut ad Tiberium scribit, quam δυσφημίαν nominis.

(93.) Peregrinarum cærimoniarum sicut veteres ac præceptas reverentissime coluit, ita cæteras contemtui habuit. Namque, Athenis initiatus, cum postea Romæ pro tribunali de privilegio sacerdotum Atticæ Cereris cognosceret, et quædam secretiora proponerentur, dimisso consilio et coronâ circumstantium, solus audiit disceptantes. At, contra, non modo, in peragrandâ Ægypto, paulo deflectere ad visendum Apin supersedit; sed et Caium nepotem, quod, Judæam prætervehens, apud Hierosolymam non supplicâsset, collaudavit.

(94.) Et, quoniam ad hæc ventum est, non ab re fuerit, subtexere, quæ ei prius, quam nasceretur, et

ipso natali die, ac deinceps evenerint, quibus futura magnitudo ejus et perpetua felicitas sperari animadvertique posset. Velitris antiquitus, tactâ de cœlo parte muri, responsum est, ejus oppidi civem quandoque rerum potiturum: quâ fiduciâ Veliterni, et tunc statim, et postea sæpius, pæne ad exitium sui, cum populo Romano belligeraverunt. Sero tandem documentis apparuit, ostentum illud Augusti potentiam portendisse. Auctor est Julius Marathus, ante paucos, quam nasceretur, menses, prodigium Romæ factum publice, quo denuntiabatur, regem populo Romano naturam parturire; senatum exterritum censuisse, ne quis illo anno genitus educaretur; eos, qui gravidas uxores haberent, (quod ad se quisque spem traheret) curâsse, ne senatûs-consultum ad ærarium deferretur. In Asclepiadis Mendetis Θεολογουμένων libris lego, Atiam, cum ad sollenne Apollinis sacrum mediâ nocte venisset, positâ in templo lecticâ, dum cæteræ matronæ dormirent, obdormîsse; draconem repente irrepsisse ad eam, pauloque post egressum; illamque, expergefactam, quasi a concubitu mariti, purificâsse se: et statim in corpore ejus exstitisse maculam, velut depicti draconis, nec potuisse unquam exigi, adeo ut mox publicis balineis perpetuo abstinuerit; Augustum natum mense decimo, et ob hoc Apollinis filium existimatum. Eadem Atia prius, quam pareret, somniavit, intestina sua ferri ad sidera, explicarique per omnem terrarum et cœli ambitum. Somniavit et pater Octavius, utero Atiæ jubar solis exortum. Quo natus est die, cum de Catilinæ conjuratione ageretur in curiâ, et Octavius, ob uxoris puerperium, serius affuisset, nota ac vulgata res est, P. Nigidium, compertâ moræ causâ, ut horam quoque partûs acceperit, affirmâsse, dominum terrarum orbi natum. Octavio postea, cum per secreta Thraciæ exercitum duceret, in Liberi patris luco barbarâ cærimoniâ de filio consulenti, idem affirmatum est a sacerdotibus; quod,

infuso super altaria mero, tantum flammæ emicuisset, ut, supergressa fastigium templi, ad cœlum usque ferretur; unique [olim] omnino Magno Alexandro, apud easdem aras sacrificanti, simile provenisset ostentum. Atque etiam insequenti statim nocte videre visus est filium mortali specie ampliorem, cum fulmine et sceptro, exuviisque Jovis Optimi Maximi, ac radiatâ coronâ, super laureatum currum, bis senis equis candore eximio trahentibus. Infans adhuc, (ut scriptum apud C. Drusum exstat) repositus vespere in cunas a nutriculâ, loco plano, posterâ luce non comparuit; diuque quæsitus, tandem in altissimâ turri repertus est, jacens contra solis exortum. Cum primum fari cœpisset, in avito suburbano obstrepentes forte ranas silere jussit; atque ex eo negantur ibi ranæ coaxare. Ad quartum lapidem Campanæ viæ, in nemore prandenti, ex improviso aquila panem ei e manu rapuit; et, cum altissime evolâsset, rursus ex improviso leniter delapsa, reddidit. Q. Catulus, post dedicatum Capitolium, duabus continuis noctibus somniavit; primâ, Jovem Optimum Maximum e prætextatis compluribus, circum aram ludentibus, unum secrevisse, atque in ejus sinum signum reipublicæ, quod manu gestaret, reposuisse: at, insequenti, animadvertisse se in gremio Capitolini Jovis eumdem puerum; quem cum detrahi jussisset, prohibitum monitu Dei, tamquam is ad tutelam reipublicæ educaretur. Ac, die proximo, obvium sibi Augustum, cum incognitum alias haberet, non sine admiratione contuitus, simillimum dixit puero, de quo somniâsset. Quidam prius somnium Catuli aliter exponunt, quasi Jupiter compluribus prætextatis, tutorem a se poscentibus, unum ex eis demonstrâsset, ad quem omnia desideria sua referrent; ejusque osculum delibatum digitis ad os suum retulisset. M. Cicero, C. Cæsarem in Capitolium prosecutus, somnium pristinæ noctis familiaribus forte narrabat; puerum, facie liberali, demis-

sum cœlo catenâ aureâ, ad fores Capitolii constitisse, eique Jovem flagellum tradidisse; deinde, repente Augusto viso, quem, ignotum adhuc plerisque, avunculus Cæsar ad sacrificandum acciverat, affirmavit ipsum esse, cujus imago secundum quietem sibi obversata sit. Sumenti virilem togam tunica lati clavi, resuta ex utrâque parte, ad pedes decidit. Fuerunt, qui interpretarentur, non aliud significari, quam ut is ordo, cujus insigne id esset, quandoque ei subjiceretur. Apud Mundam, D. Julius, castris locum capiens, cum silvam cæderet, arborem palmæ repertam conservari, ut omen victoriæ, jussit: ex eâ continuo enata soboles adeo in paucis diebus adolevit, ut non æquipararet modo matricem, verum et obtegeret, frequentareturque columbarum nidis; quamvis id avium genus duram et asperam frondem maxime vitet. Illo et præcipue ostento motum Cæsarem ferunt, ne quem alium sibi succedere, quam sororis nepotem, vellet. In secessu Apolloniæ, Theogenis mathematici pergulam, comite Agrippâ, adscenderat; cum Agrippæ, qui prior consulebat, magna et pæne incredibilia prædicerentur, reticere ipse genituram suam, nec velle edere, perseverabat, metu ac pudore, ne minor inveniretur. Quâ tamen post multas adhortationes vix et cunctanter editâ, exsiluit Theogenes, adoravitque eum. Tantam mox fiduciam fati Augustus habuit, ut thema suum vulgaverit, nummumque argenteum nota sideris Capricorni, quo natus est, percusserit.

(95.) Post necem Cæsaris, reverso ab Apolloniâ et ingrediente eo Urbem, repente, liquido ac puro sereno, circulus, ad speciem cœlestis arcûs, orbem solis ambiit; ac subinde Juliæ, Cæsaris filiæ, monimentum fulmine ictum est. Primo autem consulatu ei augurium capienti duodecim se vultures, ut Romulo, ostenderunt: et immolanti omnium victimarum jecinora replicata intrinsecus ab imâ fibrâ paruerunt;

nemine peritorum aliter conjectante, quam læta per hæc et magna portendi.

(96.) Quin et bellorum omnium eventus ante præsensit. Contractis ad Bononiam triumvirorum copiis, aquila, tentorio ejus supersedens, duos corvos hinc et inde infestantes afflixit, et ad terram dedit; notante omni exercitu, futuram quandoque inter collegas discordiam talem, qualis secuta est, atque exitum præsagiente. In Philippis, Thessalus quidam de futurâ victoriâ nuntiavit, auctore D. Cæsare, cujus sibi species itinere avio occurrisset. Circa Perusiam, sacrificio non litante, cum augeri hostias imperâsset, ac subitâ eruptione hostes omnem rei divinæ apparatum abstulissent, constitit inter haruspices, quæ periculosa et adversa sacrificanti denuntiata essent, cuncta in illos recasura, qui exta haberent. Neque aliter evenit. Pridie quam Siciliensem pugnam classe committeret, deambulanti in litore piscis e mari exsiluit, et ad pedes jacuit. Apud Actium, descendenti in aciem asellus cum asinario occurrit: homini Eutychus, bestiæ Nicon erat nomen. Utriusque simulacrum æneum victor posuit in templo, in quod castrorum suorum locum vertit.

(97.) Mors quoque ejus, de quâ dehinc dicam, divinitasque post mortem, evidentissimis ostentis præcognita est. Cum lustrum in Campo Martio magnâ populi frequentiâ conderet, aquila eum sæpius circumvolavit; transgressaque in vicinam ædem, super nomen Agrippæ ad primam literam sedit: quo animadverso, vota, quæ in proximum lustrum suscipi mos est, collegam suum Tiberium nuncupare jussit; nam se, quamquam conscriptis paratisque jam tabulis, negavit suscepturum, quæ non esset soluturus. Sub idem tempus, ictu fulminis, ex inscriptione statuæ ejus prima nominis litera effluxit. Responsum est, centum solos dies posthac victurum, quem numerum C litera notaret: futurumque, ut

inter Deos referretur, quod "*Æsar*," (id est, reliqua pars e Cæsaris nomine) Etruscâ linguâ Deus vocaretur. Tiberium igitur in Illyricum dimissurus, et Beneventum usque prosecuturus, cum interpellatores aliis atque aliis causis in jure dicendo detinerent, exclamavit, (quod et ipsum mox inter omina relatum est) "Non, si omnia morarentur, amplius se posthac Romæ futurum." Atque, itinere inchoato, Asturam perrexit: et inde, præter consuetudinem, de nocte ad occasionem auræ evectus, causam valetudinis contraxit ex profluvio alvi.

(98.) Tunc Campaniæ orâ proximisque insulis circuitis, Caprearum quoque secessui quatriduum impendit, remississimo ad otium et ad omnem comitatem animo. Forte Puteolanum sinum prætervehenti, vectores nautæque de navi Alexandrinâ, quæ tantum quod appulerat, candidati coronatique, et thura libantes, fausta omina et eximias laudes congesserant: "Per illum se vivere: per illum navigare: libertate atque fortunis per illum frui." Quâ re admodum exhilaratus, quadragenos aureos comitibus divisit; jusque jurandum et cautionem exegit a singulis, non alio datam summam, quam in emtionem Alexandrinarum mercium, absumturos. Sed et cæteros continuos dies, inter varia munuscula, togas insuper ac pallia distribuit, lege propositâ, ut Romani Græco, Græci Romano, habitu et sermone uterentur. Spectavit assidue et exercentes ephebos, quorum aliqua adhuc copia ex vetere instituto Capreis erat. Iisdem etiam epulum in conspectu suo præbuit, permissâ, immo exactâ, jocandi licentiâ, diripiendique pomorum et opsoniorum rerumque missilium. Nullo denique genere hilaritatis abstinuit. Vicinam Capreis insulam Απραγοπολιν appellabat, a desidiâ secedentium illuc e comitatu suo. Sed ex dilectis unum, Masgaban nomine, quasi conditorem insulæ, Κτιστην vocare consuêrat: hujus Masgabæ, ante annum defuncti, tumulum cum

e triclinio animadvertisset magnâ turbâ multisque luminibus frequentari, versum compositum extempore clare pronuntiavit:

Κτιστου δε τυμβον εισορω πυρουμενον.

Conversusque ad Thrasyllum, Tiberii comitem, contra accubantem, et ignarum rei, interrogavit, cujusnam poëtæ putaret esse: quo hæsitante, subjecit alium:

Ὁρᾳς φαεσσι Μασγαβαν τιμωμενον;

ac de hoc quoque consuluit. Cum ille nihil aliud responderet, quam, cujuscumque essent, optimos esse; cachinnum sustulit, atque in jocos effusus est. Mox Neapolin trajecit, quamquam etiam tum infirmis intestinis morbo variante: tamen et quinquennale certamen gymnicum, honori suo institutum, perspectavit; et cum Tiberio ad destinatum locum contendit. Sed, in redeundo, aggravatâ valetudine, tandem Nolæ succubuit: revocatumque ex itinere Tiberium diu secreto sermone detinuit; neque post ulli majori negotio animum accommodavit.

(99.) Supremo die identidem exquirens, an jam de se tumultus foris esset, petito speculo, capillum sibi comi, ac malas labentes corrigi, præcepit. Et admissos amicos percontatus, "Ecquid iis videretur mimum vitæ commode transegisse," adjecit et clausulam:

Ει δε παν εχει καλως, τῳ παιγνιῳ
Δοτε κροτον, και παντες ὑμεις μετα χαρας κτυπησατε.

Omnibus deinde dimissis, dum advenientes ab Urbe de Drusi filiâ ægrâ interrogat, repente in osculis Liviæ, et in hac voce, defecit: "Livia, nostri conjugii memor vive, ac vale;" sortitus exitum facilem, et qualem semper optaverat. Nam fere, quoties audîsset cito ac nullo cruciatu defunctum quempiam, sibi et suis ευθανασιαν similem (hoc enim et verbo uti solebat) precabatur. Unum omnino, ante effla-

tam animam, signum alienatæ mentis ostendit, quod, subito pavefactus, a quadraginta se juvenibus abripi, questus est. Id quoque magis præsagium, quam mentis deminutio, fuit; siquidem totidem milites prætoriani extulerunt eum in publicum.

(100.) Obiit in cubiculo eodem, quo pater Octavius, duobus Sextis, Pompeio et Appuleio, consulibus, decimo quarto Calendas Septembris, horâ diei nonâ, septuagesimo et sexto ætatis anno, diebus quinque et triginta minus. Corpus decuriones municipiorum et coloniarum a Nolâ Bovillas usque deportârunt, noctibus, propter anni tempus, cum interdiu in basilicâ cujusque oppidi, vel in ædium sacrarum maximâ, reponeretur. A Bovillis equester ordo suscepit, Urbique intulit, atque in vestibulo domûs collocavit. Senatus, et in funere ornando, et in memoriâ honorandâ, eo studio certatim progressus est, ut, inter alia complura, censuerint quidam, funus triumphali portâ ducendum, præcedente Victoriâ, quæ est in curiâ, canentibus næniam principum liberis utriusque sexûs; alii, exsequiarum die ponendos annulos aureos, ferreosque sumendos; nonnulli, legenda ossa per sacerdotes summorum collegiorum. Fuit et, qui suaderet, appellationem mensis Augusti in Septembrem transferendam; quod, hoc genitus Augustus, illo defunctus esset; alius, ut omne tempus, a primo die natali ad exitum ejus, sæculum Augustum appellaretur, et ita in fastos referretur. Verum, adhibito honoribus modo, bifariam laudatus est; pro æde D. Julii a Tiberio, et pro Rostris veteribus a Druso, Tiberii filio; ac senatorum humeris delatus in Campum, crematusque. Nec defuit vir prætorius, qui se effigiem cremati euntem in cœlum vidisse juraret. Reliquias legerunt primores equestris ordinis, tunicati et discincti, pedibusque nudis, ac Mausoleo condiderunt. Id opus, inter Flaminiam viam ripamque Tiberis, sexto suo consulatu exstruxerat; circumjectasque

silvas et ambulationes in usum populi jam tum publicârat.

(101.) Testamentum, L. Planco, C. Silio consulibus, tertio Nonas Aprilis, ante annum et quatuor menses, quam decederet, factum ab eo, ac duobus codicibus, partim ipsius, partim libertorum Polybii et Hilarionis manu scriptum, depositumque apud se, virgines Vestales, cum tribus signatis æque voluminibus, protulerunt: quæ omnia in senatu aperta atque recitata sunt. Hæredes instituit primos, Tiberium ex parte dimidiâ et sextante, Liviam ex parte tertiâ, quos et ferre nomen suum jussit; secundos, Drusum, Tiberii filium, ex triente; ex partibus reliquis Germanicum liberosque ejus tres sexûs virilis; tertio gradu, propinquos amicosque complures. Legavit populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies sestertium: prætorianis militibus singula millia nummorum, cohortibus urbanis quingenos, legionariis trecenos nummos: quam summam repræsentari jussit; nam et confiscatam semper repositamque habuerat. Reliqua legata varie dedit: produxitque quædam ad vicies sestertium, quibus solvendis annuum diem finiit, excusatâ rei familiaris mediocritate; nec plus perventurum ad hæredes suos, quam millies et quingenties, professus; quamvis, viginti proximis annis, quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset; quod pæne omne, cum duobus paternis patrimoniis, cæterisque hæreditatibus, in rempublicam absumsisset. Julias, filiam neptemque, si quid his accidisset, vetuit sepulcro suo inferri. De tribus voluminibus uno mandata de funere suo complexus est; altero indicem rerum a se gestarum, quem vellet incidi in æneis tabulis, quæ ante Mausoleum statuerentur; tertio breviarium totius imperii; quantum militum sub signis ubique essent, quantum pecuniæ in ærario et fiscis et vectigaliorum residuis. Adjecit et libertorum servorumque nomina, a quibus ratio exigi posset.

SUETONII

LIBER TERTIUS.

TIBERIUS NERO CÆSAR.

(1.) Patricia gens Claudia (fuit enim et alia plebeia, nec potentiâ minor, nec dignitate) orta est ex Regillis, oppido Sabinorum. Inde Romam recens conditam cum magnâ clientium manu commigravit, auctore Tito Tatio, consorte Romuli, vel (quod magis constat) Attâ Claudio, gentis principe, post reges exactos sexto fere anno, a Patribus in patricias cooptata. Agrum insuper trans Anienem clientibus, locumque sibi ad sepulturam sub Capitolio, publice accepit. Deinceps, procedente tempore, duodetriginta consulatus, dictaturas quinque, censuras septem, triumphos septem, duas ovationes, adepta est. Cum prænominibus cognominibusque variis distingueretur, Lucii prænomen consensu repudiavit, postquam, e duobus gentilibus, præditis eo, alter latrocinii, cædis alter, convictus est. Inter cognomina autem, et Neronis assumsit, quo significatur linguâ Sabinâ fortis ac strenuus.

(2.) Multa multorum Claudiorum egregia merita, multa etiam secus admissa in rempublicam, exstant. Sed, ut præcipua commemorem, Appius Cæcus societatem cum rege Pyrrho, ut parum salubrem, iniri dissuasit. Claudius Caudex primus, freto classe trajecto, Pœnos Siciliâ expulit. Claudius Nero advenientem ex Hispaniâ cum ingentibus copiis Hasdrubalem, priusquam Hannibali fratri conjungeretur, oppressit. Contra, Claudius Appius Regillanus,

decemvir legibus scribendis, virginem ingenuam per vim, libidinis gratiâ, in servitutem asserere conatus, causa plebi fuit secedendi rursus a Patribus. Claudius Drusus, statuâ sibi cum diademate ad Appii Forum positâ, Italiam per clientelas occupare tentavit. Claudius Pulcher apud Siciliam, non pascentibus in auspicando pullis, ac per contemtum religionis mari demersis, quasi ut biberent, quando esse nollent, prœlium navale iniit; superatusque, cum dictatorem dicere a senatu juberetur, velut iterum illudens discrimini publico, Gliciam viatorem suum dixit. Exstant et feminarum exempla, diversa æque; siquidem gentis ejusdem utraque Claudia fuit, et quæ navem cum sacris Matris Deûm Idææ obhærentem Tiberino vado extraxit, precata propalam, ut "ita demum se sequeretur, si sibi pudicitia constaret;" et quæ, novo more, judicium majestatis apud populum mulier subiit, quod, in confertâ multitudine ægre procedente carpento, palam optaverat, "ut frater suus Pulcher revivisceret, atque iterum classem amitteret, quo minor turba Romæ foret." Præterea notissimum est, Claudios omnes (excepto duntaxat P. Clodio, qui, ob expellendum Urbe Ciceronem, plebeio homini, atque etiam natu minori, in adoptionem se dedit) optimates assertoresque unicos dignitatis ac potentiæ patriciorum semper fuisse; atque adversus plebem adeo violentos et contumaces, ut ne capitis quidem quisquam reus apud populum mutare vestem aut deprecari sustinuerit; nonnulli, in altercatione et jurgio, tribunos plebis pulsaverint. Etiam virgo Vestalis fratrem, injussu populi triumphantem, adscenso simul curru, usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut intercedere fas cuiquam tribunorum esset.

(3.) Ex hac stirpe Tiberius Cæsar genus trahit, et quidem utrumque; paternum, a Tiberio Nerone; maternum, ab Appio Pulchro; qui ambo Appii

Cæci filii fuerunt. Insertus est et Liviorum familiæ, adoptato in eam materno avo. Quæ familia, quamquam plebeia, tamen et ipsa admodum floruit, octo consulatibus, censuris duabus, triumphis tribus, dictaturâ etiam ac magisterio equitum, honorata; clara et insignibus viris, ac maxime Salinatore, Drusisque. Salinator universas tribus in censurâ notavit levitatis nomine, quod, cum se, post priorem consulatum, multâ irrogatâ condemnâssent, consulem iterum censoremque fecissent. Drusus, hostium duce Drauso comminus trucidato, sibi posterisque suis cognomen invenit. Traditur etiam proprætore ex provinciâ Galliâ retulisse aurum, Senonibus olim in obsidione Capitolii datum, nec (ut fama est) extortum a Camillo. Ejus abnepos, ob eximiam adversus Gracchos operam "patronus senatûs" dictus, filium reliquit, quem, in simili dissensione multa varie molientem, diversa factio per fraudem interemit.

(4.) Pater Tiberii, quæstor C. Cæsaris, Alexandrino bello classi præpositus, plurimum ad victoriam contulit. Quare et pontifex in locum P. Scipionis substitutus, et ad deducendas in Galliam colonias, in quîs Narbo et Arelate erant, missus est. Tamen, Cæsare occiso, cunctis, turbarum metu, abolitionem facti decernentibus, etiam de præmiis tyrannicidarum referendum censuit. Præturâ deinde functus, cum exitu anni discordia inter triumviros exorta esset; retentis ultra justum tempus insignibus, L. Antonium consulem, triumviri fratrem, ad Perusiam secutus, deditione a cæteris factâ, solus permansit in partibus; ac primo Præneste, inde Neapolin, evasit; servisque ad pileum frustra vocatis, in Siciliam profugit. Sed, indigne ferens, nec statim se in conspectum Sex. Pompeii admissum, et fascium usu prohibitum, ad M. Antonium trajecit in Achaïam. Cum quo, brevi reconciliatâ inter omnes pace, Romam rediit, uxoremque Liviam Drusillam, et tunc

gravidam, et ante jam apud se filium enixam, petenti Augusto concessit. Nec multo post diem obiit, utroque liberorum superstite, Tiberio Drusoque Neronibus.

(5.) Tiberium quidam Fundis natum existimaverunt, secuti levem conjecturam, quod materna ejus avia Fundana fuerit, et quod mox simulacrum Felicitatis ex senatûs-consulto publicatum ibi sit. Sed, ut plures certioresque tradunt, natus est Romæ in Palatio, sextodecimo Calendas Decembris, M. Æmilio Lepido iterum, L. Munatio Planco, consulibus, post bellum Philippense. Sic enim in fastos Actaque publica relatum est. Nec tamen desunt, qui partim antecedente anno, Hirtii ac Pansæ, partim insequente, Servilii Isaurici Antoniique consulatu, genitum eum scribant.

(6.) Infantiam pueritiamque habuit laboriosam et exercitam, comes usquequâque parentûm fugæ: quos quidem apud Neapolin, sub irruptionem hostis, navigium clam petentes, vagitu suo pæne bis prodidit; semel, cum a nutricis ubere, iterum, cum a sinu matris, raptim auferretur ab iis qui, pro necessitate temporis, mulierculas levare onere tentabant. Per Siciliam quoque et per Achaïam circumductus, ac Lacedæmoniis publice (quod in tutelâ Claudiorum erant) demandatus, digrediens inde itinere nocturno, discrimen vitæ adiit, flammâ repente e silvis undique exortâ, adeoque omnem comitatum circumplexâ, ut Liviæ pars vestis et capilli amburerentur. Munera, quibus a Pompeiâ, Sexti Pompeii sorore, in Siciliâ donatus est, chlamys et fibula, item bullæ aureæ, durant, ostenduntur que adhuc Baiis. Post reditum in Urbem, a M. Gallio senatore testamento adoptatus, hæreditate aditâ, mox nomine abstinuit, quod Gallius adversarum Augusto partium fuerat. Novem natus annos, defunctum patrem pro Rostris laudavit. Dehinc pubescens, Actiaco triumpho, currum Augusti comitatus est,

sinisteriore funali equo, cum Marcellus Octaviæ filius dexteriore veheretur. Præsedit et Actiacis ludis, et Trojanis Circensibus, ductor turmæ puerorum majorum.

(7.) Virili togâ sumtâ, adolescentiam omnem, spatiumque insequentis ætatis usque ad principatûs initia, per hæc fere transegit: munus gladiatorium in memoriam patris, et alterum in avi Drusi, dedit, diversis temporibus ac locis; primum in foro, secundum in amphitheatro; rudiariis quoque quibusdam revocatis, auctoramento centenûm millium. Dedit et ludos, sed absens; cuncta magnifice, impensâ matris ac vitrici. Agrippinam, M. Agrippâ genitam, neptem Cæcilii Attici equitis Romani, (ad quem sunt Ciceronis epistolæ) duxit uxorem: sublatoque ex eâ filio Druso, quamquam bene convenientem, rursusque gravidam, dimittere, ac Juliam, Augusti filiam, confestim coactus est ducere; non sine magno angore animi, cum et Agrippinæ consuetudine teneretur, et Juliæ mores improbaret, ut quam sensisset sui quoque sub priore marito appetentem; quod sane etiam vulgo existimabatur. Sed Agrippinam et abegisse post divortium doluit; et, semel omnino ex occursu visam, adeo contentis et tumentibus oculis prosecutus est, ut custoditum sit, ne unquam in conspectum ejus posthac veniret. Cum Juliâ primo concorditer et amore mutuo vixit: mox dissedit, et aliquanto gravius, ut etiam perpetuo secubaret, intercepto communis filii pignore, qui, Aquileiæ natus, infans exstinctus est. Drusum fratrem in Germaniâ amisit, cujus corpus, pedibus toto itinere prægrediens, Romam usque pervexit.

(8.) Civilium officiorum rudimentis, regem Archeläum, Trallianos, et Thessalos, variâ quosque de causâ, Augusto cognoscente, defendit. Pro Laodicenis, Thyatirenis, Chiis, terræ motu afflictis, opemque implorantibus, senatum deprecatus est. Fannium Cæpionem, qui cum Varrone Murenâ in

Augustum conspiraverat, reum majestatis apud judices fecit, et condemnavit. Interque hæc, duplicem curam administravit, annonæ, quæ arctior inciderat, et repurgandorum totâ Italiâ ergastulorum, quorum domini in invidiam venerant, quasi exceptos supprimerent, non solum viatores, sed et quos sacramenti metus ad hujusmodi latebras compulisset.

(9.) Stipendia prima expeditione Cantabricâ tribunus militum fecit: dein, ducto ad Orientem exercitu, regnum Armeniæ Tigrani restituit, ac pro tribunali diadema imposuit. Recepit et signa, quæ M. Crasso ademerant Parthi. Post hæc Comatam Galliam anno fere rexit, et barbarorum incursionibus et principum discordiâ inquietam. Exin Ræticum Vindelicumque bellum, inde Pannonicum, inde Germanicum, gessit. Rætico atque Vindelico gentes Alpinas, Pannonico Breucos et Dalmatas, subegit; Germanico quadraginta millia dediticiorum trajecit in Galliam, juxtaque ripam Rheni sedibus assignatis collocavit. Quas ob res, et ovans, et curru, Urbem ingressus est, primus (ut quidam putant) triumphalibus ornamentis honoratus, novo nec antea cuiquam tributo genere honoris. Magistratus et maturius inchoavit, et pæne junctim percucurrit, quæsturam, præturam, consulatum: interpositoque tempore, consul iterum, etiam tribuniciam potestatem in quinquennium accepit.

(10.) Tot prosperis confluentibus, integrâ ætate ac valetudine, statuit repente secedere, seque e medio quam longissime amovere; dubium, uxorisne tædio, quam neque criminari aut dimittere auderet, neque ultra perferre posset; an ut, vitato assiduitatis fastidio, auctoritatem absentiâ tueretur, atque etiam augeret, si quando indiguisset sui respublica. Quidam existimant, adultis jam Augusti liberis, loco et quasi possessione usurpati a se diu secundi gradûs sponte cessisse, exemplo M. Agrippæ, qui, M. Marcello ad munera publica admoto, Mitylenas

abierit; ne aut obstare, aut obtrectare, præsens videretur: quam causam et ipse, sed postea, reddidit. Tunc autem, honorum satietatem ac requiem laborum prætendens, commeatum petiit: neque aut matri suppliciter precanti, aut vitrico, deseri se etiam in senatu conquerenti, veniam dedit. Quin et, pertinacius retinentibus, cibo per quatriduum abstinuit. Factâ tandem abeundi potestate, relictis Romæ uxore et filio, confestim Ostiam descendit; ne verbo quidem cuiquam prosequentium reddito, paucosque admodum in digressu exosculatus.

(11.) Ab Ostiâ oram Campaniæ legens, imbecillitate Augusti nuntiatâ, paulum substitit. Sed, increbrescente rumore, quasi ad occasionem majoris spei commoraretur, tantum non adversis tempestatibus Rhodum enavigavit, amœnitate et salubritate insulæ jam inde captus, cum ad eam, ab Armeniâ rediens, appulisset. Hîc, modicis contentus ædibus, nec multo laxiore suburbano, genus vitæ civile admodum instituit, sine lictore aut viatore gymnasia interdum obambulans, mutuaque cum Græculis officia usurpans, prope ex æquo. Forte quondam, in disponendo die, mane prædixerat, quidquid ægrorum in civitate esset, visitare se velle: id a proximis aliter exceptum: jussique sunt omnes ægri in publicam porticum deferri, ac per valetudinum genera disponi. Perculsus igitur inopinatâ re, diu, quid ageret incertus, tamen singulos circuit; excusans factum etiam tenuissimo cuique, et ignoto. Unum hoc tantummodo, neque præterea quidquam notatum est, in quo exercuisse jus tribuniciæ potestatis visus sit: cum circa scholas et auditoria professorum assiduus esset, moto inter antisophistas graviore jurgio, non defuit, qui eum intervenientem, et quasi studiosiorem partis alterius, convicio incesseret. Sensim itaque regressus domum, repente cum apparitoribus prodiit, citatumque pro tribunali voce præconis conviciatorem rapi jussit in carcerem.

Comperit deinde, Juliam uxorem ob libidines atque adulteria damnatam, repudiumque ei suo nomine, ex auctoritate Augusti, remissum: et, quamquam lætus nuntio, tamen officii duxit, quantum in se esset, exorare filiæ patrem frequentibus literis, et, vel utcumque meritæ, quidquid unquam dono dedisset, concedere. Transacto autem tribuniciæ potestatis tempore, confessus tandem, nihil aliud secessu devitâsse se, quam æmulationis cum Caio Lucioque suspicionem, petiit, ut sibi, securo jam ab hac parte, corroboratis his, et secundum locum facile tutantibus, permitteretur revisere necessitudines, quarum desiderio teneretur. Sed neque impetravit: ultroque etiam admonitus est, dimitteret omnem curam suorum, quos tam cupide reliquisset.

(12.) Remansit ergo Rhodi contra voluntatem; vix per matrem consecutus, ut, ad velandam ignominiam, quasi legatus ab Augusto, abesset. Enimvero tunc non privatum modo, sed etiam obnoxium et trepidum egit, mediterraneis agris abditus, vitansque præternavigantium officia, quibus frequentabatur assidue; nemine cum imperio aut magistratu tendente quoquam, quin deverteret Rhodum. Et accesserunt majoris sollicitudinis causæ. Namque privignum Caium, Orienti præpositum, cum, visendi gratiâ, trajecisset Samum, alieniorem sibi sensit ex criminationibus M. Lollii, comitis et rectoris ejus. Venit etiam in suspicionem, per quosdam beneficii sui centuriones, a commeatu castra repetentes, mandata ad complures dedisse ambigua, et quæ tentare singulorum animos ad novas res viderentur. De quâ suspicione certior ab Augusto factus, non cessavit efflagitare aliquem, cujuslibet ordinis, custodem factis atque dictis suis.

(13.) Equi quoque et armorum solitas exercitationes omisit: redegitque se, deposito patrio habitu, ad pallium et crepidas: atque in tali statu biennio fere permansit, contemtior in dies, et in-

visior; adeo, ut imagines ejus et statuas Nemausenses subverterint; ac, familiari quodam convivio mentione ejus ortâ, exstiterit, qui Caio polliceretur, "Confestim se, si juberet, Rhodum navigaturum, caputque exsulis" (sic enim appellabatur) "relaturum." Quo præcipue, non jam metu, sed discrimine, coactus est, tam suis, quam matris impensissimis precibus reditum expostulare: impetravitque, adjutus aliquantum etiam casu. Destinatum Augusto erat, nihil super eâ re, nisi ex voluntate majoris filii, statuere. Is, forte tunc M. Lollio offensior, facilis exorabilisque in vitricum fuit. Permittente ergo Caio, revocatus est; verum sub conditione, ne quam partem curamve reipublicæ attingeret.

(14.) Rediit octavo post secessum anno, magnâ nec incertâ spe futurorum, quam et ostentis et prædictionibus ab initio ætatis conceperat. Prægnans enim Livia, cum, an marem editura esset, variis captaret ominibus, ovum incubanti gallinæ subductum nunc suâ, nunc ministrarum manu, per vices usque eo fovit, quoad pullus insigniter cristatus exclusus est. Ac de infante Scribonius mathematicus præclara spopondit: "etiam regnaturum quandoque, sed sine regio insigni;" ignotâ scilicet tunc adhuc Cæsarum potestate. Et, ingresso primam expeditionem, ac per Macedoniam ducente exercitum in Syriam, accidit, ut apud Philippos sacratæ olim victricium legionum aræ sponte subitis collucerent ignibus; et mox, cum, Illyricum petens, juxta Patavium adîsset Geryonis oraculum, sorte tractâ, quâ monebatur, ut de consultationibus in Aponi fontem talos aureos jaceret, evenit, ut summum numerum jacti ab eo ostenderent; hodieque sub aquâ visuntur hi tali. Ante paucos vero, quam revocaretur, dies, aquila, nunquam antea Rhodi conspecta, in culmine domûs ejus assedit: et, pridie quam de reditu certior fieret, vestimenta mutanti

tunica ardere visa est. Thrasyllum quoque mathematicum, quem, ut sapientiæ professorem, contubernio admoverat, tum maxime expertus est, affirmantem, nave provisâ, gaudium afferri; cum quidem illum, durius et contra prædicta cadentibus rebus, ut falsum et secretorum temere conscium, eo ipso momento, dum spatiatur unâ, præcipitare in mare destinâsset.

(15.) Romam reversus, deducto in forum filio Druso, statim e Carinis ac Pompeianâ domo Esquilias in hortos Mæcenatianos transmigravit: totumque se ad quietem contulit, privata modo officia obiens, ac publicorum munerum expers. Caio et Lucio intra triennium defunctis, adoptatur ab Augusto simul cum fratre eorum M. Agrippâ; coactus prius ipse Germanicum, fratris sui filium, adoptare. Nec quidquam postea pro patrefamiliâs egit, aut jus, quod [adoptione] amiserat, ex ullâ parte retinuit. Nam neque donavit, neque manumisit: ne hæreditatem quidem, aut legata percepit ulla aliter, quam ut peculio referret accepta. Nihil ex eo tempore prætermissum est ad majestatem ejus augendam, ac multo magis, postquam, Agrippâ abdicato atque seposito, certum erat, uni spem successionis incumbere.

(16.) Data rursus potestas tribunicia in quinquennium: delegatus pacandæ Germaniæ status: Parthorum legati, mandatis Augusto Romæ redditis, eum quoque adire in provinciâ jussi. Sed, nuntiatâ Illyrici defectione, transiit ad curam novi belli; quod (gravissimum omnium externorum bellorum post Punica) per quindecim legiones, paremque auxiliorum copiam, triennio gessit, in magnis omnium rerum difficultatibus, summâque frugum inopiâ. Et, quamquam sæpius revocaretur, tamen perseveravit; metuens, ne vicinus et prævalens hostis instaret ultro cedentibus. Ac perseverantiæ grande pretium tulit; toto Illyrico, quod inter Italiam reg-

numque Noricum et Thraciam et Macedoniam, interque Danubium flumen et sinum maris Adriatici patet, perdomito, et in ditionem redacto.

(17.) Cui gloriæ amplior adhuc ex opportunitate cumulus accessit. Nam, sub id fere tempus, Quintilius Varus cum tribus legionibus in Germaniâ periit; nemine dubitante, quin victores Germani juncturi se Pannoniis fuerint, nisi debellatum prius Illyricum esset. Quas ob res triumphus ei decretus est, multique et magni honores. Censuerunt etiam quidam, ut "Pannonicus," alii, ut "Invictus," nonnulli, ut "Pius" cognominaretur. Sed de cognomine intercessit Augustus, eo contentum repromittens, quod, se defunctó, suscepturus esset. Triumphum ipse distulit, mœstâ civitate clade Varianâ. Nihilominus Urbem prætextatus et laureâ coronatus intravit; positumque in Septis tribunal, senatu adstante, conscendit, ac medius inter duos consules cum Augusto simul sedit; unde, populo consalutato, circum templa deductus est.

(18.) Proximo anno repetitâ Germaniâ, cum animadverteret, Varianam cladem temeritate et negligentiâ ducis accidisse, nihil non de consilii sententiâ egit. Semper alias sui arbitrii, contentusque se uno, tunc, præter consuetudinem, cum pluribus de ratione belli communicavit. Curam quoque solito exactiorem præstitit. Trajecturus Rhenum, commeatum omnem, ad certam formulam adstrictum, non ante transmisit, quam, consistens apud ripam, explorâsset vehiculorum onera, ne qua deportarentur, nisi concessa, aut necessaria. Trans Rhenum vero eum vitæ ordinem tenuit, ut sedens in cæspite nudo cibum caperet, sæpe sine tentorio pernoctaret, præcepta sequentis diei omnia, et si quid subiti muneris injungendum esset, per libellos daret; additâ monitione, ut, de quo quisque dubitaret, se, nec alio interprete, quâcumque vel noctis horâ, uteretur.

(19.) Disciplinam acerrime exegit, animadver-

sionum et ignominiarum generibus ex antiquitate repetitis, atque etiam legato legionis, quod paucos milites cum liberto suo trans ripam venatum misisset, ignominiâ notato. Prœlia, quamvis minimum fortunæ casibusque permitteret, aliquanto constantius inibat, quoties, lucubrante se, subito ac nullo propellente, decideret lumen, et exstingueretur; confidens (ut aiebat) ostento, sibi ac majoribus suis in omni ducatu expertissimo. Sed, re prospere gestâ, non multum abfuit, quin a Bructero quodam occideretur; cui, inter proximos versanti, et trepidatione detecto, tormentis expressa confessio est cogitati facinoris.

(20.) A Germaniâ in Urbem post biennium regressus, triumphum, quem distulerat, egit; prosequentibus etiam legatis, quibus triumphalia ornamenta impetrârat. Ac, priusquam in Capitolium flecteret, descendit e curru, seque præsidenti patri ad genua submisit. Batonem, Pannonium ducem, ingentibus donatum præmiis, Ravennam transtulit; gratiam referens, quod se quondam, cum exercitu iniquitate loci circumclusum, passus esset evadere. Prandium dehinc populo mille mensis, et congiarium trecenos nummos viritim, dedit. Dedicavit et Concordiæ ædem, item Pollucis et Castoris, suo fratrisque nomine, de manubiis.

(21.) Ac, non multo post, lege per consules latâ, ut provincias cum Augusto communiter administraret, simulque censum ageret, condito lustro, in Illyricum profectus est: et, statim ex itinere revocatus, jam quidem affectum, sed tamen spirantem adhuc, Augustum reperit; fuitque unâ secreto per totum diem. Scio, vulgo persuasum, quasi, egresso post secretum sermonem Tiberio, vox Augusti per cubicularios excepta sit: "Miserum populum Romanum, qui sub tam lentis maxillis erit!" Nec illud quidem ignoro, aliquos tradidisse, Augustum palam nec dissimulanter morum ejus diritatem adeo

improbâsse, ut nonnunquam remissiores hilarioresque sermones, superveniente eo, abrumperet; sed, expugnatum precibus uxoris, adoptionem non abnuisse; vel etiam ambitione tractum, ut, tali successore, desiderabilior ipse quandoque fieret. Adduci tamen nequeo, quin existimem, circumspectissimum et prudentissimum Principem, in tanto præsertim negotio, nihil temere fecisse; sed, vitiis virtutibusque Tiberii perpensis, potiores duxisse virtutes: præsertim cum et, "reipublicæ causâ adoptare se eum," pro concione juraverit; et epistolis aliquot, ut peritissimum rei militaris, utque unicum populi Romani præsidium, prosequatur. Ex quibus, in exemplum, pauca hinc inde subjeci. "Vale, jucundissime Tiberi, et feliciter rem gere, εμοι και ταις Μουσαις στρατηγων.... Jucundissime, et, ita sim felix, vir fortissime, et dux νομιμωτατε, vale." Et, "Ordinem æstivorum tuorum! Ego vero, mi Tiberi, et inter tot rerum difficultates, και τοσαυτην ῥαθυμιαν των στρατευομενων, non potuisse quemquam prudentius gerere se, quam tu gesseris, existimo. Hi quoque, qui tecum fuerunt, omnes confitentur, versum illum in te posse dici:

"Unus homo nobis vigilando restituit rem.

"Sive quid incidit, de quo sit cogitandum diligentius, sive quid stomachor, valde, mediusfidius, Tiberium meum desidero: succurritque versus ille Homericus:

Τουτου δ' ἑσπομενοιο, και εκ πυρος αιθομενοιο
Αμφω νοστησαιμεν, επει περι οιδε νοησαι.

"Attenuatum te esse continuatione laborum, cum audio et lego, Dii me perdant, nisi cohorrescit corpus meum: teque rogo, ut parcas tibi; ne, si te languere audierimus, et ego et mater tua exspiremus, et de summâ imperii sui populus Romanus periclitetur. Nihil interest, valeam ipse necne, si tu [modo] valebis. Deos obsecro, ut te nobis conservent,

et valere nunc et semper patiantur, si non populum Romanum perosi sunt."

(22.) Excessum Augusti non prius palam fecit, quam Agrippâ juvene interemto. Hunc tribunus militum, custos appositus, occidit, lectis codicillis, quibus, ut id faceret, jubebatur. Quos codicillos, dubium fuit, Augustusne moriens reliquisset, quo materiam tumultûs post se subduceret; an nomine Augusti Livia, et ea, conscio Tiberio, an ignaro, dictâsset. Tiberius renuntianti tribuno, factum esse, quod imperâsset, "neque imperâsse se, et redditurum eum senatui rationem," respondit; invidiam scilicet in præsentia vitans: nam mox silentio rem obliteravit.

(23.) Jure autem tribuniciæ potestatis coacto senatu, inchoatâque allocutione, derepente, velut impar dolori, congemuit; utque non solum vox, sed et spiritus deficeret, optavit; ac perlegendum librum Druso filio tradidit. Illatum deinde Augusti testamentum, non admissis signatoribus, nisi senatorii ordinis, cæteris extra curiam signa agnoscentibus, recitavit per libertum. Testamenti initium fuit: "Quoniam sinistra Fortuna Caium et Lucium filios mihi eripuit, Tiberius Cæsar mihi ex parte dimidiâ et sextante hæres esto." Quo et ipso aucta suspicio est opinantium, successorem adscitum eum necessitate magis, quam judicio, quando ita præfari non abstinuerit.

(24.) Principatum, quamvis neque occupare confestim, neque agere dubitâsset, et statione militum, hoc est, vi et specie dominationis, assumtâ, diu tamen recusavit impudentissimo mimo; nunc adhortantes amicos increpans, ut ignaros, quanta bellua esset imperium; nunc precantem senatum, et procumbentem sibi ad genua, ambiguis responsis et callidâ cunctatione suspendens: ut quidam patientiam rumperent, atque unus in tumultu proclamaret, "Aut agat, aut desistat:" alter coram ex-

probraret, "Cæteros, quod polliciti sint, tarde præstare: sed ipsum, quod præstet, tarde polliceri." Tandem, quasi coactus, et querens, "miseram et onerosam injungi sibi servitutem," recepit imperium; nec tamen aliter, quam ut, depositurum se quandoque, spem faceret. Ipsius verba sunt: "Dum veniam ad id tempus, quo vobis æquum possit videri, dare vos aliquam senectuti meæ requiem."

(25.) Cunctandi causa erat metus undique imminentium discriminum; ut sæpe, "lupum se auribus tenere," diceret. Nam et servus Agrippæ, Clemens nomine, non contemnendam manum in ultionem domini comparârat; et L. Scribonius Libo, vir nobilis, res novas clam moliebatur; et duplex seditio militum, in Illyrico et in Germaniâ, exorta est. Flagitabant ambo exercitus multa extra ordinem; ante omnia, ut æquarentur stipendio prætorianis. Germaniciani quidem etiam Principem detrectabant, non a se datum; summâque vi Germanicum, qui tum iis præerat, ad capessendam rempublicam perurgebant, quamquam obfirmate resistentem. Quem maxime casum timens, partes sibi, quas senatui liberet, tuendas in republicâ depoposcit; quando universæ sufficere solus nemo posset, nisi cum altero, vel etiam cum pluribus. Simulavit et valetudinem, quo æquiore animo Germanicus celerem successionem, vel certe societatem principatûs, opperiretur. Compositis seditionibus, Clementem quoque, fraude deceptum, redegit in potestatem. Libonem, ne quid in novitate acerbius fieret, secundo demum anno in senatu coarguit, medio temporis spatio tantum cavere contentus. Nam et inter pontifices sacrificanti simul, pro secespitâ, plumbeum cultrum subjiciendum curavit; et secretum petenti, non, nisi adhibito Druso filio, dedit: dextramque obambulantis, veluti incumbens, quoad perageretur sermo, continuit.

(26.) Verum, liberatus metu, civilem admodum inter initia, ac paulo minus quam privatum, egit. Ex plurimis maximisque honoribus, præter paucos et modicos, non recepit. Natalem suum, plebeiis incurrentem Circensibus, vix unius bigæ adjectione honorari passus est. Templa, flamines, sacerdotes, decerni sibi prohibuit: etiam statuas atque imagines, nisi permittente se, poni: permisitque eâ solâ conditione, ne inter simulacra Deorum, sed inter ornamenta ædium, ponerentur. Intercessit, et quominus in acta sua juraretur, et ne mensis September Tiberius, October Livius, vocarentur. Prænomen quoque "*Imperatoris*," cognomenque "*Patris Patriæ*," et civicam in vestibulo coronam, recusavit. Ac ne "*Augusti*" quidem nomen, quamquam hæreditarium, ullis, nisi ad reges ac dynastas, epistolis addidit. Nec amplius quam mox tres consulatus, unum paucis diebus, alterum tribus mensibus, tertium absens usque in Idus Maias, gessit.

(27.) Adulationes adeo aversatus est, ut neminem senatorum, nisi aut officii aut negotii causâ, ad lecticam suam admiserit; consularem vero satisfacientem sibi, ac per genua orare conantem, ita suffugerit, ut caderet supinus: atque etiam, si quid in sermone, vel in continuâ oratione, blandius de se diceretur, non dubitaret interpellare, ac reprehendere, et commutare continuo. "Dominus" appellatus a quodam, denuntiavit, ne se amplius contumeliæ causâ nominaret. Alium dicentem, "sacras ejus occupationes," et rursus alium, "auctore eo senatum se adîsse," verba mutare, et, pro "auctore," "suasorem;" pro "sacris," "laboriosas," dicere coëgit.

(28.) Sed et adversus convicia malosque rumores, et famosa de se ac suis carmina, firmus ac patiens, subinde jactabat, "in civitate liberâ linguam mentemque liberas esse debere." Et quondam, senatu cognitionem de ejusmodi criminibus

ac reis flagitante, "Non tantum," inquit, "otii habemus, ut implicare nos pluribus negotiis debeamus. Si hanc fenestram aperueritis, nihil aliud agi sinetis: omnium inimicitiæ hoc prætexto ad nos deferentur." Exstat et sermo ejus in senatu percivilis: "Siquidem locutus aliter fuerit, dabo operam, ut rationem factorum meorum dictorumque reddam: si perseveraverit, invicem eum odero."

(29.) Atque hæc eo nobiliora erant, quod ipse, in appellandis venerandisque et singulis et universis, prope excesserat humanitatis modum. Dissentiens in curiâ a Q. Haterio, "Ignoscas," inquit, "rogo, si quid adversus te liberius, sicut senator, dixero." Et inde, omnes alloquens: "Dixi et nunc, et sæpe alias, P. C., bonum et salutarem Principem, quem vos tantâ et tam liberâ potestate instruxistis, senatui servire debere, et universis civibus sæpe, et plerumque etiam singulis: neque id dixisse me pœnitet; et bonos et æquos et faventes vos habui dominos, et adhuc habeo."

(30.) Quinetiam speciem libertatis quamdam induxit, conservatis senatui ac magistratibus et majestate pristinâ et potestate: neque tam parvum quidquam, neque tam magnum, publici privatique negotii fuit, de quo non ad P. C. referretur. De vectigalibus ac monopoliis, de exstruendis reficiendisve operibus, etiam de legendo vel exauctorando milite, ac legionum et auxiliorum descriptione; denique, quibus imperium prorogari, aut extraordinaria bella mandari; quid et quâ formâ regum literis rescribi placeret. Præfectum alæ, de vi et rapinis reum, causam in senatu dicere coëgit. Nunquam curiam, nisi solus, intravit: lecticâ quondam introlatus æger, comites a se removit.

(31.) Quædam adversus sententiam suam decerni, ne questus quidem est. Negante eo, destinatos magistratus abesse oportere, ut præsentes honori acquiescerent, prætor designatus, liberam legationem

impetravit. Iterum, censente, ut Trebianis legatam in opus novi theatri pecuniam ad munitionem viæ transferre concederetur, obtinere non potuit, quin rata voluntas legatoris esset. Cum senatûs-consultum per discessionem forte fieret, transeuntem eum in alteram partem, in quâ pauciores erant, secutus est nemo. Cætera quoque non nisi per magistratus, et jure ordinario, agebantur; tantâ consulum auctoritate, ut legati ex Africâ adierint eos, querentes, trahi se a Cæsare, ad quem missi forent. Nec mirum, cum palam esset, ipsum quoque eisdem et assurgere, et decedere viâ.

(32.) Corripuit consulares exercitibus præpositos, quod non de rebus gestis senatui scriberent, quodque de tribuendis quibusdam militaribus donis ad se referrent; quasi non omnium tribuendorum ipsi jus haberent. Prætorem collaudavit, quod, honore inito, consuetudinem antiquam retulisset, de majoribus suis pro concione memorandi. Quorumdam illustrium exsequias usque ad rogum frequentavit. Parem moderationem minoribus quoque et personis et rebus exhibuit. Cum Rhodiorum magistratus, quod literas publicas sine subscriptione ad se dederant, evocâsset, ne verbo quidem insectatus, ac tantummodo jussos subscribere, remisit. Diogenes grammaticus, disputare sabbatis Rhodi solitus, venientem eum, ut se extra ordinem audiret, non admiserat, ac, per servulum suum, in septimum diem distulerat. Hunc Romæ, salutandi sui causâ pro foribus adstantem, nihil amplius, quam ut post septimum annum rediret, admonuit. Præsidibus, onerandas tributo provincias suadentibus, rescripsit, "Boni pastoris esse, tondere pecus, non deglubere."

(33.) Paulatim Principem exseruit, præstititque; etsi varium diu, commodiorem tamen sæpius, et ad utilitates publicas proniorem. Ac primo eatenus interveniebat, ne quid perperam fieret. Itaque et

constitutiones quasdam senatûs rescidit, et magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat consiliarium; assidebatque juxtim, vel ex adverso in parte primori: et, siquem reorum elabi gratiâ rumor esset, subitus aderat, judicesque aut e plano, aut e quæsitoris tribunali, legum et religionis, et noxæ, de quâ cognoscerent, admonebat: atque etiam, siqua in publicis moribus desidiâ aut malâ consuetudine labarent, corrigenda suscepit.

(34.) Ludorum ac munerum impensas corripuit, mercedibus scenicorum recisis, paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis. Corinthiorum vasorum pretia in immensum exarsisse, tresque mullos XXX millibus nummûm venîsse, graviter conquestus, adhibendum supellectili modum censuit, annonamque macelli, senatûs arbitratu, quotannis temperandam; dato ædilibus negotio, popinas ganeasque usque eo inhibendi, ut ne opera quidem pistoria proponi venalia sinerent. Et, ut parcimoniam publicam exemplo quoque juvaret, sollennibus ipse cœnis pridiana sæpe ac semesa opsonia apposuit, dimidiatumque aprum; affirmans, omnia eadem habere, quæ totum. Quotidiana oscula prohibuit edicto: item, strenarum commercium ne ultra Calendas Januarias exerceretur. Consuêrat quadruplam strenam, et de manu, reddere: sed, offensus, interpellari se toto mense ab iis qui potestatem sui die festo non habuissent, ultra non tulit.

(35.) Matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator publicus deesset, ut propinqui, more majorum, de communi sententiâ coërcerent, auctor fuit. Equiti Romano jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum, ante juraverat. Feminæ famosæ, ut, ad evitandas legum pœnas, jure ac dignitate matronali exsolverentur, lenocinium profiteri cœperant: et ex juventute utriusque ordinis pro-

fligatissimus quisque, quominus in operâ scenæ arenæque edendâ senatûs-consulto tenerentur, famosi judicii notam sponte subibant. Eos easque omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit. Senatori latum clavum ademit, cum cognovisset, sub Calendas Julias demigrâsse in hortos, quo vilius post diem ædes in Urbe conduceret. Alium et quæsturâ removit, quod uxorem, pridie [sortitionem] ductam, postridie repudiâsset.

(36.) Externas cærimonias, Ægyptios Judaicosque ritus, compescuit; coactis, qui superstitione eâ tenebantur, religiosas vestes cum instrumento omni comburere. Judæorum juventutem, per speciem sacramenti, in provincias gravioris cœli distribuit: reliquos gentis ejusdem, vel similia sectantes, Urbe submovit, sub pœnâ perpetuæ servitutis, nisi obtemperâssent. Expulit et mathematicos: sed deprecantibus, ac, se artem desituros, promittentibus, veniam dedit.

(37.) In primis tuendæ pacis a grassaturis ac latrociniis, seditionumque licentiâ, curam habuit. Stationes militum per Italiam solito frequentiores disposuit. Romæ castra constituit, quibus prætorianæ cohortes, vagæ ante id tempus, et per hospitia dispersæ, continerentur. Populares tumultus et ortos gravissime coërcuit, et, ne orirentur, sedulo cavit. Cæde in theatro per discordiam admissâ, capita factionum, et histriones, propter quos dissidebatur, relegavit; nec, ut revocaret, unquam ullis populi precibus potuit evinci. Cum Pollentina plebs funus cujusdam primipilaris non prius ex foro misisset, quam extortâ pecuniâ per vim hæredibus ad gladiatorium munus; cohortem ab Urbe, et aliam a Cottii regno, dissimulatâ itineris causâ, detectis repente armis, concinentibusque signis, per diversas portas in oppidum immisit; ac partem majorem plebei ac decurionum in perpetua vincula

conjecit. Abolevit et vim moremque asylorum, quæ usquam erant. Cyzicenis, in cives Romanos violentius quædam ausis, publice libertatem ademit, quam Mithridatico bello meruerant. Hostiles motus, nullâ postea expeditione susceptâ, per legatos compescuit; nec per eos quidem, nisi cunctanter et necessario. Reges infestos suspectosque comminationibus magis et querelis, quam vi, repressit. Quosdam, per blanditias atque promissa extractos ad se, non remisit; ut Maroboduum Germanum, Rhascupolim Thracem, Archeläum Cappadocem, cujus etiam regnum in formam provinciæ redegit.

(38.) Biennio continuo post adeptum imperium, pedem portâ non extulit: sequenti tempore, præterquam in propinqua oppida, et (cum longissime) Antio tenus, nusquam abfuit; idque perraro et paucos dies, quamvis, provincias quoque et exercitus revisurum se, sæpe pronuntiâsset, et prope quotannis profectionem præpararet, vehiculis comprehensis, commeatibus per municipia et colonias dispositis, ad extremum vota pro itu et reditu suo suscipi passus, ut vulgo jam per jocum "Callippides" vocaretur; quem cursitare, ac ne cubiti quidem mensuram progredi, proverbio Græco notatum est.

(39.) Sed, orbatus utroque filio, quorum Germanicus in Syriâ, Drusus Romæ obierat, secessum Campaniæ petiit, constanti et opinione et sermone pæne omnium, quasi neque rediturus unquam, et cito mortem etiam obiturus; quod paulo minus utrumque evenit. Nam neque Romam amplius rediit; sed et, paucos post dies, juxta Terracinam in prætorio, cui Speluncæ nomen est, incœnante eo, complura et ingentia saxa fortuitu superne delapsa sunt; multisque convivarum et ministrorum elisis, præter spem evasit.

(40.) Peragratâ Campaniâ, cum Capuæ Capitolium, Nolæ templum Augusti, (quam causam profectionis prætenderat) dedicâsset, Capreas se con-

tulit; præcipue delectatus insulâ, quod uno parvoque litore adiretur, septa undique præruptis immensæ altitudinis rupibus, et profundo maris. Statimque, revocante assiduâ obtestatione populo, propter cladem, quâ apud Fidenas supra XX hominum millia, gladiatorio munere, amphitheatri ruinâ perierant, transiit in continentem, potestatemque omnibus adeundi sui fecit; tanto magis, quod, Urbe egrediens, ne quis se interpellaret, edixerat, ac toto itinere adeuntes submoverat.

(41.) Regressus in insulam, reipublicæ quidem curam usque adeo abjecit, ut postea non decurias equitum unquam supplêrit; non tribunos militum præfectosque, non provinciarum præsides, ullos mutaverit; Hispaniam et Syriam per aliquot annos sine consularibus legatis habuerit; Armeniam a Parthis occupari, Mœsiam a Dacis Sarmatisque, Gallias a Germanis vastari, neglexerit; magno dedecore imperii, nec minori discrimine.

(42.) Cæterum, secreti licentiam nactus, et quasi civitatis oculis remotus, cuncta simul vitia, male diu dissimulata, tandem profudit: de quibus singillatim ab exordio referam. In castris, tiro etiam tum, propter nimiam vini aviditatem, pro Tiberio, "Biberius;" pro Claudio, "Caldius;" pro Nerone, "Mero," vocabatur. Postea, Princeps, in ipsâ publicorum morum correctione, cum Pomponio Flacco et L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumsit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri præfecturam Urbis, confestim detulit: codicillis quoque "jucundissimos et omnium horarum amicos" professus. Sestio Gallo, libidinoso ac prodigo seni, olim ab Augusto ignominiâ notato, et a se ante paucos dies apud senatum increpito, cœnam eâ lege condixit, ne quid ex consuetudine immutaret aut demeret, utque nudis puellis ministrantibus cœnaretur. Ignotissimum quæsturæ candidatum nobilissimis anteposuit, ob epotam

in convivio, propinante se, vini amphoram. Asellio Sabino sestertia ducenta donavit pro dialogo, in quo boleti, et ficedulæ, et ostreæ, et turdi, certamen induxerat. Novum denique officium instituit, a voluptatibus, præposito equite Romano, T. Cæsonio Prisco.

(43.) Secessu vero Capreensi etiam sellariam excogitavit, sedem arcanarum libidinum; in quam undique conquisiti puellarum et exoletorum greges, monstrosique concubitûs repertores (quos "spintrias" appellabat), triplici serie connexi, invicem incestarent se coram ipso, ut adspectu deficientes libidines excitaret. Cubicula plurifariam disposita tabellis ac sigillis lascivissimarum picturarum et figurarum adornavit, librisque Elephantidis instruxit, ne cui, in operâ edendâ, exemplar imperatæ schemæ deesset. In silvis quoque ac nemoribus passim Venereos locos commentus est, prostantesque per antra et cavas rupes, ex utriusque sexûs pube, Paniscorum et Nympharum habitu: palamque jam et vulgo nomine insulæ abutentes, "Caprineum" dictitabant.

(44.) Majore adhuc et turpiore infamiâ flagravit, vix ut referri audirive, nedum credi, fas sit; quasi pueros primæ teneritudinis (quos "pisciculos" vocabat) institueret, ut natanti sibi inter femina versarentur, ac luderent, linguâ morsuque sensim appetentes; atque etiam, quasi infantes firmiores, necdum tamen lacte depulsos, inguini, ceu papillæ, admoveret; pronior sane ad id genus libidinis et naturâ et ætate. Quare Parrhasii quoque tabulam, in quâ Meleagro Atalanta ore morigeratur, legatam sibi sub conditione, ut, si argumento offenderetur, decies pro eâ sestertium acciperet, non modo prætulit, sed et in cubiculo dedicavit. Fertur etiam, in sacrificando quondam, captus facie ministri acerram præferentis, nequîsse abstinere, quin, pæne vixdum re divinâ peractâ, ibidem statim seductum con-

stupraret, simulque fratrem ejus tibicinem; atque utrique mox, quod mutuo flagitium exprobrârant, crura fregisse.

(45.) Feminarum quoque, et quidem illustrium, capitibus quantopere solitus sit illudere, evidentissime apparuit Malloniæ cujusdam exitu, quam perductam, et quidquam amplius pàti constantissime recusantem, delatoribus objecit; ac ne ream quidem interpellare desiit, "Ecquid pœniteret?" donec ea, relicto judicio, domum se abripuit, ferroque transegit, obscœnitate oris hirsuto atque olido seni clare exprobratâ. Unde [nota] in Atellanico exodio, proximis ludis assensu maximo excepta, percrebruit: "Hircum vetulum capreis naturam ligurire."

(46.) Pecuniæ parcus ac tenax, comites peregrinationum expeditionumque nunquam salario, cibariis tantum, sustentavit; unâ modo liberalitate, ex indulgentiâ vitrici, prosecutus, cum, tribus classibus factis, pro dignitate cujusque, primæ sexcenta sestertia, secundæ quadringenta distribuit, ducenta tertiæ, quam non amicorum, sed gratorum, appellabat.

(47.) Princeps, neque opera ulla magnifica fecit; (nam et, quæ sola susceperat, Augusti templum, restitutionemque Pompeiani theatri, imperfecta post tot annos reliquit) neque spectacula omnino edidit; et iis, quæ ab aliquo ederentur, rarissime interfuit, ne quid exposceretur, utique postquam comœdum Actium coactus est manumittere. Paucorum senatorum inopiâ sustentatâ, ne pluribus opem ferret, negavit se aliis subventurum, nisi senatui justas necessitatum causas probâssent. Quo pacto plerosque modestiâ et pudore deterruit; in quibus Hortalum, Q. Hortensii oratoris nepotem, qui, permodicâ re familiari, auctore Augusto, quatuor liberos tulerat.

(48.) Publice munificentiam bis omnino exhi-

buit; proposito millies sestertio gratuito in triennii tempus; et rursus, quibusdam dominis insularum, quæ in monte Cœlio deflagrârant, pretio restituto: quorum alterum, magnâ difficultate nummariâ, populo auxilium flagitante, coactus est facere, cum per senatûs-consultum sanxisset, ut fœneratores duas patrimonii partes in solo collocarent, debitores totidem æris alieni statim solverent, nec res expediretur: alterum, ad mitigandam temporum atrocitatem. Quod tamen beneficium tanti æstimavit, ut montem Cœlium, appellatione mutatâ, vocari Augustum jusserit. Militi, post duplicata ex Augusti testamento legata, nihil unquam largitus est, præterquam singula millia denariorum prætorianis, quod Sejano se non accommodâssent; et quædam munera Syriacis legionibus, quod solæ nullam Sejani imaginem inter signa coluissent: atque etiam missiones veteranorum rarissimas fecit, ex senio mortem, ex morte compendium, captans. Ne provincias quidem ullâ liberalitate sublevavit; exceptâ Asiâ, disjectis terræ motu civitatibus.

(49.) Procedente mox tempore, etiam ad rapinas convertit animum. Satis constat, Cn. Lentulum Augurem, cui census maximus fuerit, metu et angore ad fastidium vitæ ab eo actum, et ut ne quo, nisi ipso, hærede moreretur; condemnatam et generosissimam feminam Lepidam, in gratiam Quirini consularis, prædivitis et orbi, qui dimissam eam e matrimonio, post vicesimum annum, veneni olim in se comparati arguebat; præterea Galliarum et Hispaniarum, Syriæque et Græciæ, principes confiscatos ob tam leve et tam impudens calumniarum genus, ut quibusdam non aliud sit objectum, quam quod partem rei familiaris in pecuniâ haberent: plurimis etiam civitatibus et privatis veteres immunitates, et jus metallorum ac vectigalium, ademta: sed et Vononem, regem Parthorum, qui, pulsus a suis, quasi

in fidem populi Romani cum ingenti gazâ Antiochiam se receperat, spoliatum perfidiâ, et occisum.

(50.) Odium adversus necessitudines in Druso primum fratre detexit, proditâ ejus epistolâ, quâ secum, de cogendo ad restituendam libertatem Augusto, agebat; deinde et in reliquis. Juliæ uxori, tantum abfuit, ut relegatæ (quod minimum est) officii aut humanitatis aliquid impertiret, ut, ex constitutione patris, uno oppido clausam, domo quoque egredi, et commercio hominum frui, vetuerit; sed et peculio concesso a patre præbitisque annuis fraudavit, per speciem publici juris, quod nihil de his Augustus testamento cavisset. Matrem Liviam gravatus, velut partes sibi æquas potentiæ vindicantem, et congressum ejus assiduum vitavit, et longiores secretioresque sermones, ne ejus consiliis, quibus tamen interdum et egere et uti solebat, regi videretur. Tulit etiam perindigne, actum in senatu, ut titulis suis, quasi Augusti, ita et Liviæ, filius adjiceretur. Quare non "parentem patriæ" appellari, non ullum insignem honorem recipere publice, passus est. Sed et frequenter admonuit, "majoribus, nec feminæ convenientibus, negotiis abstineret:" præcipue, ut animadvertit, incendio juxta ædem Vestæ et ipsam intervenisse, populumque et milites, quo enixius opem ferrent, adhortatam, sicut sub marito solita esset.

(51.) Dehinc ad simultatem usque processit, hac (ut ferunt) de causâ. Instanti sæpius, ut civitate donatum in decurias allegeret, negavit, aliâ se conditione allecturum, quam si pateretur adscribi albo, "extortum id sibi a matre." At illa, commota, veteres quosdam ad se Augusti codicillos de acerbitate et intolerantiâ morum ejus, e sacrario protulit, atque recitavit. Hos et custoditos tamdiu, et exprobratos tam infeste, adeo graviter tulit, ut quidam putent, inter causas secessûs hanc ei vel præcipuam

fuisse. Toto quidem triennio, quo, vivente matre, abfuit, semel omnino eam, nec amplius quam uno die, ac paucissimis vidit horis: ac mox neque ægræ adesse curavit; defunctamque, et, dum adventûs sui spem facit, complurium dierum morâ, corrupto demum et tabido corpore funeratam, prohibuit consecrari, quasi id ipsa mandâsset. Testamentum quoque ejus pro irrito habuit; omnesque amicitias et familiaritates, etiam quibus ea funeris sui curam moriens demandârat, intra breve tempus afflixit; uno ex his, equestris ordinis viro, et in antliam condemnato.

(52.) Filiorum neque naturalem Drusum, neque adoptivum Germanicum, patriâ caritate dilexit; alterius vitiis infensus: nam Drusus animi fluxioris, remissiorisque vitæ, erat. Itaque ne mortuo quidem perinde affectus est; sed tantum non statim a funere ad negotiorum consuetudinem rediit, justitio longiore inhibito. Quin et Iliensium legatis paulo serius consolantibus, quasi obliteratâ jam doloris memoriâ, irridens, "Se quoque," respondit, "vicem eorum dolere, quod egregium civem Hectorem amisissent." Germanico usque adeo obtrectavit, ut et præclara facta ejus pro supervacuis elevaret, et gloriosissimas victorias, ceu damnosas reipublicæ, increparet. Quod vero Alexandriam, propter immensam et repentinam famem, inconsulto se adîsset, questus est in senatu. Etiam causa mortis fuisse ei per Cn. Pisonem, legatum Syriæ, creditur; quem, mox hujus criminis reum, putant quidam mandata prolaturum, nisi [ea secreta obstarent.] Per quæ, multifariam inscriptum, et per noctes celeberrime acclamatum est, "Redde Germanicum." Quam suspicionem confirmavit ipse postea, conjuge etiam ac liberis Germanici crudelem in modum afflictis.

(53.) Nurum Agrippinam, post mariti mortem liberius quiddam questam, manu apprehendit, Græ-

eoque versu, "Si non dominaris," inquit, "filiola, injuriam te accipere existimas?" nec ullo mox sermone dignatus est. Quondam vero, inter cœnam, porrecta a se poma gustare non ausam, etiam vocare desiit, simulans, veneni se crimine arcessi; cum præstructum utrumque consulto esset, ut et ipse tentandi gratiâ offerret, et illa quasi certissimum exitium caveret. Novissime calumniatus, modo ad statuam Augusti, modo ad exercitus confugere velle, Pandatariam relegavit; conviciantique oculum per centurionem verberibus excussit. Rursus, mori inediâ destinanti, per vim ore diducto, infulciri cibum jussit. Sed et perseverantem, atque ita absumtam, criminosissime insectatus est, cum diem quoque natalem ejus inter nefastos referendum suasisset. Imputavit etiam, quod non laqueo strangulatam in Gemonias abjecerit: proque tali clementiâ interponi decretum passus est, quo sibi gratiæ agerentur, et Capitolino Jovi donum ex auro sacraretur.

(54.) Cum ex Germanico tres nepotes, Neronem et Drusum et Caium, ex Druso unum, Tiberium, haberet; destitutus morte liberorum, maximos natu de Germanici filiis, Neronem et Drusum, P. C. commendavit; diemque utriusque tirocinii, congiario plebi dato, celebravit. Sed, ut comperit, ineunte anno, pro eorum quoque salute publice vota suscepta, egit cum senatu, "Non debere talia præmia tribui, nisi expertis et ætate provectis:" atque ex eo, patefactâ interiore animi sui notâ, omnium criminationibus obnoxios reddidit: variâque fraude inductos, ut et concitarentur ad convicia, et concitati proderentur, accusavit per literas, amarissime congestis etiam probris; et judicatos hostes fame necavit; Neronem in insulâ Pontiâ, Drusum in imâ parte Palatii. Putant, Neronem ad voluntariam mortem coactum, cum ei carnifex, quasi ex senatûs auctoritate missus, laqueos et uncos ostentaret; Druso

autem adeo alimenta subducta, ut tomentum e culcitâ tentaverit mandere; amborum sic reliquiis dispersis, ut vix quandoque colligi possent.

(55.) Super veteres amicos ac familiares, viginti sibi e numero principum civitatis depoposcerat, velut consiliarios in negotiis publicis. Horum omnium vix duos aut tres incolumes præstitit: cæteros, alium aliâ de causâ, perculit, inter quos, cum plurimorum clade, Ælium Sejanum, quem ad summam potentiam non tam benevolentiâ provexerat, quam ut esset, cujus ministerio ac fraudibus liberos Germanici circumveniret, nepotemque suum ex Druso filio naturalem ad successionem imperii confirmaret.

(56.) Nihilo lenior in convictores Græculos, quibus vel maxime acquiescebat, Zenonem quemdam, exquisitius sermocinantem, cum interrogâsset, "quænam illa tam molesta dialectos esset," et ille respondisset, Doridem; relegavit Cinariam, existimans, exprobratum sibi veterem secessum, quod Dorice Rhodii loquantur. Item, cum soleret ex lectione quotidianâ quæstiones super cœnam proponere, comperissetque, Seleucum grammaticum a ministris suis perquirere, quos quoque tempore tractaret auctores, atque ita præparatum venire; primum a contubernio removit, deinde etiam ad mortem compulit.

(57.) Sæva ac lenta natura ne in puero quidem latuit: quam Theodorus Gadareus, rhetoricæ præceptor, et perspexisse primus sagaciter, et assimulâsse aptissime visus est, subinde in objurgando appellans eum πηλον αἱματι πεφυρμενον. Sed aliquanto magis in Principe eluxit, etiam inter initia, cum adhuc favorem hominum moderationis simulatione captaret. Scurram, qui, prætereunte funere, clare mortuo mandârat, ut nuntiaret Augusto, "nondum reddi legata, quæ plebi reliquisset," attractum ad se, recipere debitum, ducique ad supplicium imperavit, et patri suo verum referre. Nec multo post, in senatu, Pompeio cuidam, equiti Romano, quiddam

pernegaanti, dum vincula minatur, affirmavit fore, "ut ex Pompeio Pompeianus fieret;" acerbâ cavillatione simul hominis nomen incessens, veteremque partium fortunam.

(58.) Sub idem tempus, consulente prætore, an judicia majestatis cogi juberet, exercendas esse leges respondit, et atrocissime exercuit. Statuæ quidam Augusti caput demserat, ut alterius imponeret. Acta res in senatu, et, quia ambigebatur, per tormenta quæsita est. Damnato reo, paulatim hoc genus calumniæ eo processit, ut hæc quoque capitalia essent: circa Augusti simulacrum servum cecidisse, vestimenta mutâsse, nummo vel annulo effigiem impressam latrinæ aut lupanari intulisse, dictum ullum factumve ejus existimatione aliquâ læsisse. Periit denique et is, qui honorem in coloniâ suâ eodem die decerni sibi passus est, quo decreti et Augusto olim erant.

(59.) Multa præterea, specie gravitatis ac morum corrigendorum, sed et magis naturæ obtemperans, ita sæve et atrociter factitavit, ut nonnulli versiculis quoque et præsentia exprobrarent, et futura denuntiarent mala:

"Asper et immitis, breviter vis omnia dicam?
Dispeream, si te mater amare potest."

"Non es eques. Quare? Non sunt tibi millia centum:
Omnia si quæras, et Rhodos exsilium est."

"Aurea mutâsti Saturni sæcula, Cæsar:
Incolumi nam te, ferrea semper erunt."

"Fastidit vinum, quia jam sitit iste cruorem:
Tam bibit hunc avide, quam bibit ante merum."

"Adspice felicem sibi, non tibi, Romule, Sullam:
Et Marium, si vis, adspice, sed reducem:
Necnon Antonî, civilia bella moventis,
Nec semel infectas adspice cæde manus:
Et dic, Roma perît: regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exsilio."

Quæ primo, quasi ab impatientibus remediorum, ac non tam ex animi sententiâ, quam bile et stomacho, fingerentur, volebat accipi; dicebatque identidem: "Oderint, dum probent." Dein, vera plane certaque esse, ipse fecit fidem.

(60.) In paucis diebus, quam Capreas attigit, piscatori, qui sibi secretum agenti grandem mullum inopinanter obtulerat, perfricari eodem pisce faciem jussit, territus, quod is a tergo insulæ per aspera et devia erepsisset ad se. Gratulanti autem inter pœnam, quod non et locustam, quam prægrandem ceperat, obtulisset, locustâ quoque lacerari os imperavit. Militem prætorianum, ob surreptum e viridario pavonem, capite puniit. In quodam itinere, lecticâ, quâ vehebatur, vepribus impeditâ, exploratorem viæ, primarum cohortium centurionem, stratum humi pæne ad necem verberavit.

(61.) Mox in omne genus crudelitatis erupit, nunquam deficiente materiâ; cum primo matris, deinde nepotum et nurûs, postremo Sejani, familiares, atque etiam notos, persequeretur. Post cujus interitum vel sævissimus exstitit; quo maxime apparuit, non tam ipsum a Sejano concitari solitum, quam Sejanum quærenti occasiones subministrâsse. Etsi commentario, quem de vitâ suâ summatim breviterque composuit, ausus est scribere, "Sejanum se punîsse, quod comperisset, furere adversus liberos Germanici filii sui:" quorum ipse alterum, suspecto jam, alterum, oppresso demum Sejano, interemit. Singillatim crudeliter facta ejus exsequi, longum est: genera, velut exemplaria, sævitiæ enumerare, sat erit. Nullus a pœnâ hominum cessavit dies, ne religiosus quidem ac sacer. Animadversum in quosdam ineunte anno novo: accusati damnatique multi, cum liberis atque etiam uxoribus suis. Interdictum, ne capite damnatos propinqui lugerent: decreta accusatoribus præcipua præmia, nonnunquam et testibus. Ne-

mini delatorum fides abrogata. Omne crimen pro capitali receptum, etiam paucorum simpliciumque verborum. Objectum est poëtæ, quod in tragœdiâ Agamemnonem probris lacessisset: objectum et historico, quod "Brutum Cassiumque ultimos Romanorum" dixisset: animadversum est statim in auctores, scriptaquè abolita, quamvis probarentur ante aliquot annos, etiam Augusto audiente, recitata. Quibusdam, custodiæ traditis, non modo studendi solatium ademtum, sed etiam sermonis et colloquii usus. Citati ad causam dicendam partim se domi vulneraverunt, certi damnationis, et ad vexationem ignominiamque vitandam; partim in mediâ curiâ venenum hauserunt; et tamen, colligatis vulneribus, ac semianimes palpitantesque, in carcerem rapti. Nemo punitorum non et in Gemonias abjectus, uncoque tractus; viginti uno die [abjecti tractique sunt], inter eos feminæ et pueri. Immaturæ puellæ, quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatæ prius a carnifice, dein strangulatæ. Mori volentibus vis adhibita vivendi. Nam mortem adeo leve supplicium putabat, ut, cum audîsset, unum e reis, Carnulium nomine, anticipâsse eam, exclamaverit, "Carnulius me evasit." Et, in recognoscendis custodiis, precanti cuidam pœnæ maturitatem respondit, "Nondum tecum in gratiam redii." Annalibus suis vir consularis inseruit, frequenti quondam convivio, cui et ipse affuerit, interrogatum eum subito et clare a quodam nano, adstante mensæ inter copreas, cur Paconius, majestatis reus, tam diu viveret, statim quidem petulantiam linguæ objurgâsse, cæterum post paucos dies scripsisse senatui, ut de pœnâ Paconii quamprimum statueret.

(62.) Auxit intenditque sævitiam, exacerbatus indicio de morte filii sui Drusi; quem cum morbo et intemperantiâ perîsse existimaret, ut tandem veneno interemtum fraude Livillæ uxoris atque Se-

jani cognovit, neque tormentis neque supplicio cujusquam pepercit; soli huic cognitioni adeo per totos dies deditus et intentus, ut Rhodiensem hospitem, quem familiaribus literis Romam evocârat, advenisse sibi nuntiatum, torqueri sine morâ jusserit, quasi aliquis ex necessariis quæstioni adesset; deinde, errore detecto, et occidi, ne divulgaret injuriam. Carnificinæ ejus ostenditur locus Capreis, unde damnatos, post longa et exquisita tormenta, præcipitari coram se in mare jubebat, excipiente classiariorum manu, et contis atque remis elidente cadavera, ne cui residui spiritûs quidquam inesset. Excogitaverat autem, inter genera cruciatûs, etiam, ut largâ meri potione per fallaciam oneratos, repente veretris deligatis, fidicularum simul urinæque tormento distenderet. Quod nisi eum et mors prævenisset, et Thrasyllus consulto, ut aiunt, differre quædam spe longioris vitæ compulisset; plures aliquanto necaturus, ac ne reliquis quidem nepotibus parsurus, creditur; cum et Caium suspectum haberet; et Tiberium, ut ex adulterio conceptum, adspernaretur. Nec abhorret a vero: namque identidem "felicem Priamum" vocabat, "quod superstes omnium suorum exstitisset."

(63.) Quam, inter hæc, non modo invisus ac detestabilis, sed prætrepidus quoque, atque etiam contumeliis obnoxius, vixerit, multa indicia sunt. Haruspices secreto ac sine testibus consuli vetuit. Vicina vero Urbi oracula etiam disjicere conatus est: sed, majestate Prænestinarum sortium territus, destitit, cum obsignatas, devectasque Romam, non reperisset in arcâ, nisi relatâ rursus ad templum. Unum et alterum consulares, oblatis provinciis, non ausus a se dimittere, usque eo detinuit, donec successores post aliquot annos præsentibus daret; cum interim, manente officii titulo, etiam delegaret plurima assidue, quæ illi per legatos et adjutores suos exsequenda curarent.

(64.) Nurum ac nepotes nunquam aliter post damnationem, quam catenatos, obsutâque lecticâ, loco movit; prohibitis per militem obviis ac viatoribus respicere usquam, vel consistere.

(65.) Sejanum, res novas molientem, quamvis jam et natalem ejus publice celebrari, et imagines aureas coli passim videret, vix tandem, et astu magis ac dolo, quam principali auctoritate, subvertit. Nam primo, ut a se per speciem honoris dimitteret, collegam sibi assumsit in quinto consulatu, quem, longo intervallo, absens, ob id ipsum, susceperat. Deinde, spe affinitatis ac tribuniciæ potestatis deceptum, inopinantem criminatus est pudendâ miserandâque oratione; cum, inter alia, P. C. precaretur, "mitterent alterum e consulibus, qui se senem et solum in conspectum eorum cum aliquo militari præsidio perduceret." Sic quoque diffidens, tumultumque metuens, Drusum nepotem, quem vinculis adhuc Romæ continebat, solvi, si res posceret, ducemque constitui, præceperat. Aptatis etiam navibus, ad quascumque [regiones] meditabatur fugam, speculabundus ex altissimâ rupe identidem signa, quæ, ne nuntii morarentur, tolli procul, ut quidque factum foret, mandaverat. Verum, et oppressâ conjuratione Sejani, nihilo securior aut constantior, per novem proximos menses non egressus est villâ, quæ vocatur Jovis.

(66.) Urebant insuper anxiam mentem varia undique convicia, nullo non damnatorum omne probri genus coram, vel per libellos in orchestrâ positos, ingerente. Quibus quidem diversissime afficiebatur; modo, ut præ pudore ignota et celata cuncta cuperet; nonnunquam eadem contemneret, et proferret ultro, atque vulgaret. Quin et Artabani, Parthorum regis, laceratus est literis, parricidia et cædes et ignaviam et luxuriam objicientis, monentisque, ut voluntariâ morte maximo justissimoque civium odio quamprimum satisfaceret.

(67.) Postremò, semet ipse pertæsus, tali epistolæ principio tantum non summam malorum suorum professus est: "Quid scribam vobis, Patres Conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam, hoc tempore, Dii me Deæque pejus perdant, quam quotidie perire sentio, si scio." Existimant quidam, præscîsse hæc eum peritiâ futurorum; ac, multo ante, quanta se quandoque acerbitas et infamia maneret, prospexisse; ideoque, ut imperium inierit, et "Patris Patriæ" appellationem, et, ne in acta sua juraretur, obstinatissime recusâsse, ne mox majore dedecore impar tantis honoribus inveniretur. Quod sane et ex oratione ejus, quam de utrâque re habuit, colligi potest: vel cum ait, "Similem se semper sui futurum, nec unquam mutaturum mores suos, quamdiu sanæ mentis fuisset: sed exempli causâ cavendum esse, ne se senatus in acta cujusquam obligaret, qui aliquo casu mutari posset." Et rursus: "Si quando autem," inquit, "de moribus meis, devotoque vobis animo, dubitaveritis (quod priusquam eveniat, opto, ut me supremus dies huic mutatæ vestræ de me opinioni eripiat) nihil honoris adjiciet mihi Patris Patriæ appellatio; vobis autem exprobrabit aut temeritatem delati mihi ejus cognominis, aut inconstantiam contrarii de me judicii."

(68.) Corpore fuit amplo atque robusto; staturâ, quæ justam excederet: latus ab humeris et pectore; cæteris quoque membris usque ad imos pedes æqualis et congruens: sinistrâ manu agiliore ac validiore; articulis ita firmis, ut recens et integrum malum digito terebraret; caput pueri, vel etiam adolescentis, talitro vulneraret. Colore erat candido, capillo pone occipitium submissiore, ut cervicem etiam obtegeret, quod gentile in illo videbatur: facie honestâ, in quâ tamen crebri et subiti tumores, cum prægrandibus oculis, et qui (quod mirum esset) noctu etiam et in tenebris viderent, sed ad breve, et

N

cum primum a somno patuissent; deinde rursum hebescebant. Incedebat cervice rigidâ et obstipâ; adducto fere vultu, plerumque tacitus; nullo aut rarissimo etiam cum proximis sermone, eoque tardissimo, nec sine molli quâdam digitorum gesticulatione. Quæ omnia ingrata, atque arrogantiæ plena, et animadvertit Augustus in eo, et excusare tentavit sæpe apud senatum ac populum, professus, "naturæ vitia esse, non animi." Valetudine prosperrimâ usus est, tempore quidem principatûs pæne toto prope illæsâ; quamvis a tricesimo ætatis anno arbitratu eam suo rexerit, sine adjumento consiliove medicorum.

(69.) Circa Deos ac religiones negligentior; quippe addictus mathematicæ, plenusque persuasionis, cuncta fato agi. Tonitrua tamen præter modum expavescebat; et, turbatiore cœlo, nunquam non coronam lauream capite gestavit, quod fulmine afflari negetur id genus frondis.

(70.) Artes liberales utriusque generis studiosissime coluit. In oratione Latinâ secutus est Corvinum Messalam, quem senem adolescens observaverat. Sed affectatione et morositate nimiâ obscurabat stilum; ut aliquanto ex tempore, quam a curâ, præstantior haberetur. Composuit et carmen lyricum, cujus est titulus: "Conquestio de L. Cæsaris Morte." Fecit et Græca poëmata, imitatus Euphorionem, et Rhianum, et Parthenium; quibus poëtis admodum delectatus, scripta eorum et imagines publicis bibliothecis inter veteres et præcipuos auctores dedicavit: et, ob hoc, plerique eruditorum certatim ad eum multa de his ediderunt. Maxime tamen curavit notitiam historiæ fabularis, usque ad ineptias atque derisum. Nam et grammaticos, quod genus hominum præcipue (ut diximus) appetebat, ejusmodi fere quæstionibus experiebatur: "Quæ mater Hecubæ:" "Quod Achilli nomen inter virgines fuisset:" "Quid Sirenes cantare sint

sölitæ?" Et, quo primum die, post excessum Augusti, curiam intravit; quasi pietati simul ac religioni satisfacturus, Minois exemplo, thure quidem ac vino, verum sine tibicine, supplicavit, ut ille olim in morte filii.

(71.) Sermone Græco, quamquam alias promtus et facilis, non tamen usquequaque usus est; abstinuitque maxime in senatu, adeo quidem, ut, *monopolium* nominaturus, prius veniam postulârit, quod sibi verbo peregrino utendum esset. Atque etiam, in quodam decreto Patrum, cum Εμβλημα recitaretur, commutandam censuit vocem, et, pro peregrinâ, nostratem requirendam, aut, si non reperiretur, vel pluribus, et per ambitum verborum, rem enuntiandam. Militem quoque Græce testimonium interrogatum, nisi Latine, respondere vetuit.

(72.) Bis omnino toto secessûs tempore, Romam redire conatus, semel triremi usque ad proximos Naumachiæ hortos subvectus est, dispositâ statione per ripas Tiberis, quæ obviam prodeuntes submoveret; iterum Appiâ usque ad septimum lapidem; sed, prospectis modo, nec aditis Urbis mœnibus, rediit; primo, incertum, quâ de causâ; postea, ostento territus. Erat ei in oblectamentis serpens draco, quem ex consuetudine manu suâ cibaturus, cum consumtum a formicis invenisset, monitus est, ut vim multitudinis caveret. Rediens ergo propere Campaniam, Asturæ in languorem incidit; quo paulum levatus, Circeios pertendit. Ac, ne quam suspicionem infirmitatis daret, castrensibus ludis non tantum interfuit, sed etiam missum in arenam aprum jaculis desuper pétiit; statimque latere convulso, et, ut exæstuârat, afflatus aurâ, in graviorem recidit morbum. Sustentavit tamen aliquamdiu, quamvis, Misenum usque devectus, nihil ex ordine quotidiano prætermitteret, ne convivia quidem ac cæteras voluptates, partim intemperantiâ, partim dissimulatione. Nam Chariclem medicum, quod, commeatu abfuturus,

e convivio egrediens, manum sibi osculandi causâ apprehendisset, existimans tentatas ob eo venas, remanere ac recumbere hortatus est, cœnamque protraxit. Nec abstinuit consuetudine, quin tunc quoque, instans in medio triclinio, adstante lictore, singulos, valere dicentes, appellaret.

(73.) Interim, cum in Actis senatûs legisset, "dimissos, ac ne auditos quidem, quosdam reos," de quibus strictim, et nihil aliud, quam nominatos ab indice, scripserat; pro contemto se habitum fremens, repetere Capreas quoquo modo destinavit, non temere quidquam, nisi ex tuto, ausurus. Sed, et tempestatibus, et ingravescente vi morbi retentus, paulo post obiit in villâ Lucullanâ, octavo et septuagesimo ætatis anno, tertio et vicesimo imperii, septimo decimo Calendas Aprilis, Cn. Acerronio Proculo, C. Pontio Nigrino, consulibus. Sunt, qui putent, venenum ei a Caio datum lentum atque tabificum; alii, in remissione fortuitæ febris cibum desideranti negatum; nonnulli, pulvinum injectum, cum extractum sibi deficienti annulum mox resipiscens requisîsset. Seneca eum scribit, intellectâ defectione, exemtum annulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse; dein rursus aptâsse digito, et, compressâ sinistrâ manu, jacuisse diu immobilem; subito vocatis ministris, ac nemine respondente, consurrexisse, nec procul a lectulo, deficientibus viribus, concidisse.

(74.) Supremo natali suo Apollinem Temeniten, et amplitudinis et artis eximiæ, advectum Syracusis, ut in bibliothecâ templi novi poneretur, viderat per quietem affirmantem sibi, "Non posse se ab ipso dedicari." Et, ante paucos, quam obiret, dies, turris Phari terræ motu Capreis concidit: ac Miseni cinis e favillâ et carbonibus, ad calfaciendum triclinium illatis, exstinctus et jam diu frigidus, exarsit repente primâ vesperâ, atque in multam noctem pertinaciter luxit.

(75.) Morte ejus ita lætatus est populus, ut, ad primum nuntium, discurrentes, pars, "Tiberium in Tiberim," clamitarent: pars, "Terram matrem Deosque Manes orarent, ne mortuo sedem ullam, nisi inter impios, darent:" alii uncum et Gemonias cadaveri minarentur, exacerbati, super memoriam pristinæ crudelitatis, etiam recenti atrocitate. Nam, cum senatûs-consulto cautum esset, ut pœna damnatorum in decimum semper diem differretur, forte accidit, ut quorumdam supplicii dies is esset, quo nuntiatum de Tiberio erat. Hos, implorantes hominum fidem, quia (absente adhuc Caio, nemo exstabat, qui adiri interpellarique posset) custodes, ne quid adversus constitutum facerent, strangulaverunt, abjeceruntque in Gemonias. Crevit igitur invidia, quasi etiam post mortem tyranni sævitiâ permanente. Corpus ut moveri a Miseno cœpit, conclamantibus plerisque, "Atellam potius deferendum, et in amphitheatro semiustulandum," Romam per milites deportatum est, crematumque publico funere.

(76.) Testamentum duplex ante biennium fecerat; alterum suâ, alterum liberti manu, sed eodem exemplo; obsignaveratque etiam humillimorum signis. Eo testamento hæredes æquis partibus reliquit, Caium ex Germanico, et Tiberium ex Druso, nepotes; substituitque invicem. Dedit et legata plerisque: inter quos virginibus Vestalibus, sed et militibus universis, plebique Romanæ viritim, atque etiam separatim vicorum magistris.

SUETONII

LIBER QUARTUS.

C. CÆSAR CALIGULA.

(1.) Germanicus, Caii Cæsaris pater, Drusi et minoris Antoniæ filius, a Tiberio patruo adoptatus, quæsturam quinquennio ante, quam per leges liceret, et, post eam, consulatum statim gessit. Missusque ad exercitum in Germaniam, excessu Augusti nuntiato, legiones universas, imperatorem Tiberium pertinacissime recusantes, et sibi summam reipublicæ deferentes, incertum, constantiâ an pietate majore, compescuit; atque, hoste mox devicto, triumphavit. Consul deinde iterum creatus, ac, prius quam honorem iniret, ad componendum Orientis statum expulsus, cum Armeniæ regem devicisset, Cappadociam in provinciæ formam redegisset, annum ætatis agens quartum et tricesimum, diutino morbo Antiochiæ obiit, non sine veneni suspicione. Nam, præter livores, qui toto corpore erant, et spumas, quæ per os fluebant, cremati quoque cor inter ossa incorruptum repertum est; cujus ea natura existimatur, ut, tinctum veneno, igne confici nequeat.

(2.) Obiit autem (ut opinio fuit) fraude Tiberii, ministerio et operâ Cn. Pisonis; qui, sub idem tempus, Syriæ præpositus, nec dissimulans, offendendum sibi aut patrem aut filium, quasi plane ita necesse esset, etiam ægrum Germanicum gravissimis verborum ac rerum acerbitatibus, nullo adhibito modo,

affecit: propter quæ, ut Romam rediit, pæne discerptus a populo, a senatu capitis damnatus est.

(3.) Omnes Germanico corporis animique virtutes, et quantas nemini cuiquam, contigisse, satis constat: formam et fortitudinem egregiam, ingenium in utroque eloquentiæ doctrinæque genere præcellens, benevolentiam singularem, conciliandæque hominum gratiæ, ac promerendi amoris mirum et efficax studium. Formæ minus congruebat gracilitas crurum; sed ea quoque paulatim repleta, assiduâ equi vectatione post cibum. Hostem comminus sæpe percussit. Oravit causas etiam triumphalis; atque, inter cætera studiorum monimenta, reliquit et comœdias Græcas. Domi forisque civilis, libera ac fœderata oppida sine lictoribus adibat. Sicubi clarorum virorum sepulcra cognosceret, inferias Manibus dabat. Cæsorum clade Varianâ veteres ac dispersas reliquias uno tumulo humaturus, colligere suâ manu, et comportare primus aggressus est. Obtrectatoribus etiam, qualescumque et quantâcumque de causâ nactus esset, lenis adeo et innoxius, ut Pisoni, decreta sua rescindenti, clientelas divexanti, non prius succensere in animum induxerit, quam veneficiis quoque et devotionibus impugnari se comperisset: ac ne tunc quidem ultra progressus, quam ut et amicitiam ei more majorum renuntiaret, mandaretque domesticis ultionem, si quid sibi accideret.

(4.) Quarum virtutum fructum uberrimum tulit, sic probatus et dilectus a suis, ut Augustus, (omitto enim necessitudines reliquas) diu cunctatus, an sibi successorem destinaret, adoptandum Tiberio dederit: sic vulgo favorabilis, ut plurimi tradant, quoties aliquo adveniret, vel sicunde discederet, præ turbâ occurrentium prosequentiumve, nonnunquam eum discrimen vitæ adîsse: e Germaniâ vero, post compressam seditionem, revertenti, prætorianas cohortes universas prodîsse obviam, quamvis pronuntiatum esset, ut duæ tantummodo exirent; populi autem

Romani sexum, ætatem, ordinem omnem, usque ad vicesimum lapidem effudisse se.

(5.) Tamen longe majora et firmiora de eo judicia in morte ac post mortem exstitêre. Quo defunctus est die, lapidata sunt templa, subversæ Deûm aræ, Lares a quibusdam familiares in publicum abjecti, partus conjugum expositi. Quin et barbaros ferunt, quibus intestinum, quibusque adversus nos bellum esset, velut in domestico communique mœrore, consensisse ad inducias; regulos quosdam barbam posuisse, et uxorum capita rasisse, ad indicium maximi luctûs; regum etiam regem et exercitatione venandi, et convictu megistanum abstinuisse; quod apud Parthos justitii instar est.

(6.) Romæ quidem, cum, ad primam famam valetudinis, attonita et mœsta civitas sequentes nuntios opperiretur, et repente jam vesperi incertis auctoribus convaluisse tandem percrebruisset, passim cum luminibus et victimis in Capitolium concursum est, ac pæne revulsæ templi fores, ne quid gestientes vota reddere [moraretur.] Expergefactus e somno Tiberius est gratulantium vocibus, atque undique concinentium,

"Salva Roma, salva patria, salvus est Germanicus."

Sed, ut demum, fato functum, palam factum est, non solatiis ullis, non edictis, inhiberi luctus publicus potuit; duravitque etiam per festos Decembris mensis dies. Auxit gloriam desideriumque defuncti etiam atrocitas insequentium temporum; cunctis nec temere opinantibus, reverentiâ ejus ac metu repressam Tiberii sævitiam, quæ mox eruperit.

(7.) Habuit in matrimonio Agrippinam, M. Agrippæ et Juliæ filiam; et ex eâ novem liberos tulit; quorum duo infantes adhuc rapti, unus jam puerascens, insigni festivitate; cujus effigiem habitu Cupidinis in æde Capitolinæ Veneris Livia dedicavit, Augustus in cubiculo suo positam, quotiescum-

que introiret, exosculabatur. Cæteri superstites patri fuerunt. Tres sexûs feminini, Agrippina, Drusilla, Livilla, continuo triennio natæ: totidem mares, Nero et Drusus et C. Cæsar. Neronem et Drusum senatus, Tiberio criminante, hostes judicavit.

(8.) C. Cæsar natus est pridie Calendas Septembres, patre suo et C. Fonteio Capitone consulibus. Ubi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gætulicus Tiburi genitum scribit; Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra Confluentes: addit etiam pro argumento, aras ibi ostendi, inscriptas, "Ob Agrippinæ puerperium." Versiculi, imperante mox eo divulgati, apud hibernas legiones procreatum indicant:

"In castris natus, patriis nutritus in armis,
Jam designati Principis omen erat."

Ego in Actis, Antii editum, invenio. Gætulicum refellit Plinius, quasi mentitum per adulationem, ut ad laudes juvenis gloriosique Principis aliquid etiam ex urbe Herculi sacrâ sumeret; abusumque audentius mendacio, quod ante annum fere natus Germanico filius Tiburi fuerat, appellatus et ipse C. Cæsar; de cujus amabili pueritiâ immaturoque obitu supra diximus. Plinium arguit ratio temporum. Nam, qui res Augusti memoriæ mandârunt, Germanicum exacto consulatu in Galliam missum, consentiunt, jam nato Caio. Nec Plinii opinionem inscriptio aræ quidquam adjuverit, cum Agrippina bis in eâ regione filias enixa sit, et qualiscumque partus, sine ullo sexûs discrimine, "puerperium" vocetur; quod antiqui etiam puellas "pueras," sicut et pueros "puellos," dictitarent. Exstat et Augusti epistola, ante paucos, quam obiret, menses, ad Agrippinam neptem ita scripta de Caio hoc, (neque enim quisquam jam alius infans nomine pari tunc supererat:) "Puerum Caium quintodecimo Calendas Junii, si Dii volent, ut ducerent Talarius et Asel-

lius, heri cum his constitui. Mitto præterea cum eo ex servis meis medicum, quem, scripsi Germanico, si vellet, ut retineret. Valebis, mea Agrippina, et dabis operam, ut valens pervenias ad Germanicum tuum." Abunde arbitror parere, non potuisse ibi nasci Caium, quo prope bimulus demum perductus ab Urbe sit. Versiculorum quoque fidem eadem hæc elevant; et eo facilius, quod hi sine auctore sunt. Sequenda est igitur, quæ sola [Actorum] restat [et] publici instrumenti auctoritas; præsertim cum Caius Antium, omnibus semper locis atque secessibus prælatum, non aliter, quam natale solum, dilexerit; tradaturque etiam, sedem ac domicilium imperii, tædio Urbis, transferre eo destinâsse.

(9.) Caligulæ cognomen castrensi joco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur. Apud quos quantum præterea, per hanc nutrimentorum consuetudinem, amore et gratiâ valuerit, maxime cognitum est, cum, post excessum Augusti tumultuantes, et in furorem usque præcipites, solus haud dubie conspectu suo flexit. Non enim prius destiterunt, quam ablegari eum ob seditionis periculum, et in proximam civitatem demandari, animadvertissent. Tunc demum ad pœnitentiam versi, reprenso ac retento vehiculo, invidiam, quæ sibi fieret, deprecati sunt.

(10.) Comitatus est patrem et Syriacâ expeditione: unde reversus primum in matris, deinde (eâ relegatâ) in Liviæ Augustæ proaviæ suæ, contubernio mansit; quam defunctam prætextatus etiam tum pro Rostris laudavit. Transiitque ad Antoniam aviam, et, unetvicesimo ætatis anno, accitus Capreas a Tiberio, uno atque eodem die togam sumsit, barbamque posuit, sine ullo honore, qualis contigerat tirocinio fratrum ejus. Hic omnibus insidiis tentatus elicientium cogentiumque se ad querelas, nullam unquam occasionem dedit, perinde obliterato suorum casu, ac si nihil cuiquam accidis-

set: quæ vero ipse pateretur, incredibili dissimulatione transmittens; tantique in avum, et qui juxta erant, obsequii, ut non immerito sit dictum, "nec servum meliorem ullum, nec deteriorem dominum, fuisse."

(11.) Naturam tamen sævam atque probrosam nec tunc quidem inhibere poterat, quin et animadversionibus pœnisque ad supplicium datorum cupidissime interesset, et ganeas atque adulteria, capillamento celatus et veste longâ, noctibus obiret, ac scenicas saltandi canendique artes studiosissime appeteret; facile id sane Tiberio patiente, si per has mansuefieri posset ferum ejus ingenium, quod sagacissimus senex ita prorsus perspexerat, ut aliquoties prædicaret, "exitio suo omniumque Caium vivere:" et, "se natricem" (serpentis id genus) "populo Romano, Phaëthontem orbi terrarum, educare."

(12.) Non ita multo post, Juniam Claudillam, M. Silani nobilissimi viri filiam, duxit uxorem. Deinde, augur in locum fratris sui Drusi destinatus, prius quam inaugararetur, ad pontificatum traductus est: insigni testimonio pietatis atque indolis, cum, desertâ desolatâque reliquis subsidiis aulâ Sejano hoste tunc suspecto, mox et oppresso, ad spem successionis paulatim admoveretur. Quam quo magis confirmaret, amissâ Juniâ ex partu, Enniam Næviam, Macronis uxorem, qui tum prætorianis cohortibus præerat, sollicitavit ad stuprum, pollicitus et matrimonium suum, si potitus imperio fuisset: deque eâ re, et jurejurando et chirographo cavit. Per hanc insinuatus Macroni, veneno Tiberium aggressus est, ut quidam opinantur: spirantique adhuc detrahi annulum, et, quoniam suspicionem retinentis dabat, pulvinum jussit injici; atque etiam fauces manu suâ oppressit, liberto, qui ob atrocitatem facinoris exclamaverat, confestim in crucem acto. Nec abhorret a veritate, cum sint quidam auctores, ipsum postea, etsi non de perfecto, at

certe de cogitato quondam parricidio, professum: gloriatum enim esse assidue, in commemorandâ suâ pietate, "ad ulciscendam necem matris et fratrum introîsse se cum pugione cubiculum Tiberii dormientis, et, misericordiâ correptum, abjecto ferro recessisse; nec illum, quamquam sensisset, aut inquirere quidquam, aut exsequi, ausum."

(13.) Sic imperium adeptus, populum Romanum, vel dicam hominum genus, voti compotem fecit, exoptatissimus Princeps maximæ parti provincialium ac militum, quod infantem plerique cognoverant; sed et universæ plebi urbanæ ob memoriam Germanici patris, miserationemque prope afflictæ domûs. Itaque, ut a Miseno movit, quamvis lugentis habitu, et funus Tiberii prosequens, tamen inter altaria et victimas, ardentesque tædas, densissimo et lætissimo obviorum agmine incessit, super fausta omina, "sidus," et "pullum," et "pupum," et "alumnum," appellantium.

(14.) Ingressoque Urbem, statim, consensu senatûs et irrumpentis in curiam turbæ, irritâ Tiberii voluntate, qui testamento alterum nepotem suum, prætextatum adhuc, cohæredem ei dederat, jus arbitriumque omnium rerum illi permissum est, tantâ publicâ lætitiâ, ut, tribus proximis mensibus, ac ne totis quidem, supra centum sexaginta millia victimarum cæsa tradantur. Cum deinde paucos post dies in proximas Campaniæ insulas trajecisset, vota pro reditu suscepta sunt; ne minimam quidem occasionem quoquam omittente in testificandâ sollicitudine et curâ de incolumitate ejus. Ut vero in adversam valetudinem incidit, pernoctantibus cunctis circa Palatium, non defuerunt, qui, depugnaturos se armis pro salute ægri, quique capita sua titulo proposito voverent. Accessit ad immensum civium amorem notabilis etiam externorum favor. Namque Artabanus, Parthorum rex, odium semper contemtumque Tiberii præ se ferens, amicitiam ejus ultro

petiit; venitque ad colloquium legati consularis, et, transgressus Euphratem, aquilas et signa Romana, Cæsarumque imagines, adoravit.

(15.) Incendebat et ipse studia hominum omni genere popularitatis. Tiberio cum plurimis lacrymis pro concione laudato, funeratoque amplissime, confestim Pandatariam et Pontias, ad transferendos matris fratrisque cineres, festinavit, tempestate turbidâ, quo magis pietas emineret: adiitque venerabundus, ac per semet in urnas condidit. Nec minore scenâ Ostiam, præfixo in biremis puppe vexillo, et inde Romam Tiberi subvectos, per splendidissimum quemque equestris ordinis, medio ac frequenti die, duobus ferculis Mausoleo intulit: inferiasque his annuâ religione publice instituit; et (eo amplius) matri circenses, carpentumque, quo in pompâ traduceretur. At, in memoriam patris, Septembrem mensem "Germanicum" appellavit. Post hæc, Antoniæ aviæ, quidquid unquam Livia Augusta honorum cepisset, uno senatûs-consulto congessit. Patruum Claudium, equitem Romanum ad id tempus, collegam sibi in consulatu assumsit. Fratrem Tiberium die virilis togæ adoptavit, appellavitque "principem juventutis." De sororibus auctor fuit, ut omnibus sacramentis adjiceretur, "Neque me liberosque meos cariores habebo, quam Caium habeo et sorores ejus;" item relationibus consulum, "Quod bonum felixque sit C. Cæsari, sororibusque ejus." Pari popularitate damnatos relegatosque restituit: criminumque, si qua residua ex priore tempore manebant, omnium gratiam fecit. Commentarios, ad matris fratrumque suorum causas pertinentes, ne cui postmodum delatori aut testi maneret ullus metus, convectos in forum, et ante clare obtestatus Deos, neque legisse neque attigisse quidquam, concremavit. Libellum de salute suâ oblatum non recepit, contendens, "nihil sibi ad-

missum, cur cuiquam invisus esset:" negavitque, se delatoribus aures habere.

(16.) Spintrias monstrosarum libidinum, aegre, ne profundo mergeret, exoratus, Urbe submovit. Titi Labieni, Cordi Cremutii, Cassii Severi scripta, senatûs-consultisa bolita, requiri, et esse in manibus, lectitarique, permisit; quando maxime suâ interesset, ut facta quæque posteris tradantur. Rationes imperii, ab Augusto proponi solitas, sed a Tiberio intermissas, publicavit. Magistratibus liberam jurisdictionem, et sine sui appellatione, concessit. Equites Romanos severe curioseque, nec sine moderatione, recognovit; palam ademto equo, quibus aut probri aliquid aut ignominiæ inesset; eorum, qui minore culpâ tenerentur, nominibus modo in recitatione præteritis. Ut levior labor judicantibus foret, ad quatuor priores quintam decuriam addidit. Tentavit et, comitiorum more revocato, suffragia populo reddere. Legata ex testamento Tiberii, quamquam abolito, sed et Juliæ Augustæ, quod Tiberius suppresserat, cum fide, ac sine calumniâ, repræsentata persolvit. Ducentesimam auctionum Italiæ remisit. Multis incendiorum damna supplevit: ac, si quibus regna restituit, adjecit et fructum omnem vectigaliorum, et reditum medii temporis, ut Antiocho Commageno sestertium millies confiscatum. Quo-que magis nullius non boni exempli fautor videretur, mulieri libertinæ octoginta donavit, quod, excruciata gravissimis tormentis, de scelere patroni reticuisset. Quas ob res, inter reliquos honores, decretus est ei clypeus aureus, quem quotannis certo die collegia sacerdotum in Capitolium ferrent, senatu prosequente, nobilibusque pueris ac puellis carmine modulato laudes virtutum ejus canentibus. Decretum autem, ut dies, quo cepisset imperium, "Parilia" vocaretur, velut argumentum rursus conditæ Urbis.

(17.) Consulatus quatuor gessit: primum ex Calendis Juliis per duos menses; secundum ex Calendis Januariis per triginta dies; tertium usque in Idus Januarii; quartum usque in septimum Idus easdem. Ex omnibus duos novissimos conjunxit. Tertium autem Lugduni iniit solus, non (ut quidam opinantur) superbiâ negligentiâve, sed quod defunctum sub Calendarum diem collegam rescîsse absens non potuerat. Congiarium populo bis dedit, trecenos sestertios: toties abundantissimum epulum senatui equestrique ordini, etiam conjugibus ac liberis utrorumque. Posteriore epulo, forensia insuper viris, feminis ac pueris fascias purpuræ ac conchylii, distribuit. Et, ut lætitiam publicam in perpetuum quoque augeret, adjecit diem Saturnalibus, appellavitque "Juvenalem."

(18.) Munera gladiatoria partim in amphitheatro Tauri, partim in Septis, aliquot edidit: quibus inseruit catervas Afrorum Campanorumque pugilum, ex utrâque regione electissimorum. Neque spectaculis semper ipse præsedit; sed interdum aut magistratibus aut amicis præsidendi munus injunxit. Scenicos ludos et assidue, et varii generis, ac multifariam, fecit; quondam et nocturnos, accensis totâ urbe luminibus. Sparsit et missilia variarum rerum, et panaria cum opsonio viritim divisit. Quâ epulatione equiti Romano, contra se hilarius avidiusque vescenti, partes suas misit: sed et senatori, ob eamdem causam, codicillos, quibus prætorem eum extra ordinem designabat. Edidit et circenses plurimos a mane usque ad vesperam, interjectâ modo Africanarum venatione, modo Trojæ decursione: et quosdam præcipuos, minio et chrysocollâ constrato Circo, nec ullis, nisi ex senatorio ordine, aurigantibus. Commisit et subitos, cum e Gelotianâ apparatum Circi prospicientem pauci ex proximis Mænianis postulâssent.

(19.) Novum præterea atque inauditum genus

spectaculi excogitavit. Nam Baiarum medium intervallum Puteolanas ad moles, trium millium et sexcentorum fere passuum, ponte conjunxit, contractis undique onerariis navibus, et ordine duplici ad ancoras collocatis, superjectoque aggere terreno, ac directo in Appiæ viæ formam. Per hunc pontem ultro citro commeavit, biduo continenti; primo die phalerato equo, insignisque querneâ coronâ, et cetrâ, et gladio, aureâque chlamyde; postridie quadrigario habitu, curriculoque bijugi famosorum equorum, præ se ferens Darium puerum ex Parthorum obsidibus; comitante prætorianorum agmine, et in essedis cohorte amicorum. Scio, plerosque existimâsse, talem a Caio pontem excogitatum æmulatione Xerxis, qui, non sine admiratione, aliquanto angustiorem Hellespontum contabulaverit; alios, ut Germaniam et Britanniam, quibus imminebat, alicujus immensi operis famâ territaret. Sed avum meum narrantem puer audiebam, causam operis ab interioribus aulicis proditam, quod Thrasyllus mathematicus, anxio de successore Tiberio, et in verum nepotem proniori, affirmâsset, "Non magis Caium imperaturum, quam per Baianum sinum equis discursurum."

(20.) Edidit et peregre spectacula; in Siciliâ Syracusis asticos ludos, et in Galliâ Lugduni miscellos; sed et certamen quoque Græcæ Latinæque facundiæ; quo [certamine] ferunt victoribus præmia victos contulisse, eorumdem et laudes componere coactos; eos autem, qui maxime displicuissent, scripta sua spongiâ linguâve delere jussos, nisi ferulis objurgari, aut flumine proximo mergi maluissent.

(21.) Opera sub Tiberio semiperfecta, templum Augusti theatrumque Pompeii, absolvit. Inchoavit autem aquæ ductum regione Tiburti, et amphitheatrum juxta Septa: quorum operum a successore ejus Claudio alterum peractum, omissum alterum

est. Syracusis collapsa vetustate mœnia, Deorumque ædes refectæ. Destinaverat et Sami Polycratis regiam restituere, Mileti Didymeum peragere, in jugo Alpium urbem condere, sed, ante omnia, Isthmum in Achaiâ perfodere; miseratque jam ad dimetiendum opus primipilarem.

(22.) Hactenus quasi de Principe: reliqua ut de monstro narranda sunt. Compluribus cognominibus assumtis, (nam et "Pius," et "Castrorum Filius," et "Pater Exercituum," et "Optimus Maximus Cæsar," vocabatur) cum audiret forte reges, qui officii causâ in Urbem advenerant, concertantes apud se super cœnam de nobilitate generis, exclamavit, Εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς. Nec multum abfuit, quin statim diadema sumeret, speciemque principatûs in regni formam converteret. Verum admonitus, et principum et regum se excessisse fastigium, divinam ex eo majestatem asserere sibi cœpit; datoque negotio, ut simulacra numinum, religione et arte præclara, (inter quæ, Olympii Jovis) apportarentur e Græciâ, quibus, capite demto, suum imponeret, partem Palatii ad forum usque promovit, atque, æde Castoris et Pollucis in vestibulum transfiguratâ, consistens sæpe inter fratres Deos medius, se adorandum adeuntibus exhibebat; et quidam eum "Latiarem Jovem" consalutârunt. Templum etiam numini suo proprium, et sacerdotes, et excogitatissimas hostias, instituit. In templo simulacrum stabat aureum iconicum, amiciebaturque quotidie veste, quali ipse uteretur. Magisteria sacerdotii ditissimus quisque, et ambitione et licitatione maximâ, vicibus comparabant. Hostiæ erant phœnicopteri, pavones, tetraones, Numidicæ, meleagrides, phasianæ, quæ generatim per singulos dies immolarentur. Et noctibus quidem plenam fulgentemque lunam invitabat assidue in amplexus atque concubitum: interdiu vero cum Capitolino Jove secreto fabulabatur, modo insusurrans, ac præbens invicem

aurem, modo clarius, nec sine jurgiis: nam vox comminantis audita est:

Η μ' αναειρ', η εγω σε·

donec exoratus, (ut referebat) et in contubernium ultro invitatus, super templum Divi Augusti ponte transmisso, Palatium Capitoliumque conjunxit. Mox, quo propior esset, in areâ Capitolinâ novæ domûs fundamenta jecit.

(23.) Agrippæ se nepotem neque credi neque dici, ob ignobilitatem ejus, volebat: succensebatque, si qui vel oratione, vel carmine, imaginibus eum Cæsarum insererent. Prædicabat autem, matrem suam ex incesto, quod Augustus cum Juliâ filiâ admisisset, procreatam. Ac, non contentus hac Augusti insectatione, Actiacas Siculasque victorias, ut funestas populo Romano, et calamitosas, vetuit sollennibus feriis celebrari. Liviam Augustam proaviam, "Ulyssem stolatum" identidem appellans, etiam ignobilitatis, quâdam ad senatum epistolâ, arguere ausus est, quasi materno avo decurione Fundano ortam; cum publicis monimentis certum sit, Aufidium Lurconem Romæ honoribus functum. Aviæ Antoniæ secretum petenti denegavit, nisi ut interveniret Macro præfectus. Ac, per istiusmodi indignitates et tædia, causa exstitit mortis; dato tamen, ut quidam putant, et veneno. Nec defunctæ ullum honorem habuit: prospexitque e triclinio ardentem rogum. Fratrem Tiberium inopinantem, repente immisso tribuno militum, interemit. Silanum item socerum ad necem, secandasque novaculâ fauces, compulit; causatus in utroque, quod hic ingressum se turbatius mare non esset secutus, ac, spe occupandi Urbem, si quid sibi per tempestates accideret, remansisset; ille antidotum oboluisset, quasi ad præcavenda venena sua sumtum; cum et Silanus impatientiam nauseæ vitâsset et molestiam navigandi, et Tiberius, propter assiduam et ingra-

vescentem tussim, medicamento usus esset. Nam Claudium patruum non nisi in ludibrium reservavit.

(24.) Cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinem fecit: plenoque convivio singulas infra se vicissim collocabat, uxore supra cubante. Ex his Drusillam vitiâsse virginem, prætextatus adhuc, creditur, atque etiam in concubitu ejus quondam deprehensus ab Antoniâ aviâ, apud quam simul educabantur. Mox Lucio Cassio Longino consulari collocatam abduxit, et in modum justæ uxoris propalam habuit. Hæredem quoque bonorum atque imperii æger instituit. Eâdem defunctâ, justitium indixit; in quo risisse, lavisse, cœnâsse cum parentibus, aut conjuge liberisve, capital fuit. Ac, mœroris impatiens, cum repente noctuque profugisset ab Urbe, transcucurrissetque Campaniam, Syracusas petiit; rursusque inde propere rediit, barbâ capilloque promisso. Nec unquam postea quantiscumque de rebus, ne pro concione quidem populi, aut apud milites, nisi "per numen Drusillæ," dejeravit. Reliquas sorores nec cupiditate tantâ, nec dignatione, dilexit, ut quas sæpe exoletis suis prostraverit. Quo facilius eas in causâ Æmilii Lepidi condemnavit, quasi adulteras, et insidiarum adversus se conscias. Nec solum chirographa omnium, requisita fraude ac stupro, divulgavit, sed et tres gladios, in necem suam præparatos, Marti Ultori, addito elogio, consecravit.

(25.) Matrimonia contraxerit turpius, an dimiserit, an tenuerit, non est facile discernere. Liviam Orestillam, C. Pisoni nubentem, cum ad officium et ipse venisset, ad se deduci imperavit; intraque paucos dies repudiatam biennio post relegavit, quod repetîsse usum prioris mariti tempore medio videbatur. Alii tradunt, adhibitum cœnæ nuptiali, mandâsse ad Pisonem, contra accumbentem, "Noli uxorem meam premere:" statimque e convivio ab-

duxisse eam, ac proximo die edixisse, "Matrimonium sibi repertum exemplo Romuli et Augusti." Lolliam Paulinam, C. Memmio consulari, exercitus regenti, nuptam, factâ mentione aviæ ejus, ut quondam pulcherrimæ, subito ex provinciâ evocavit, ac perductam a marito conjunxit sibi, brevique missam fecit, interdicto cujusquam in perpetuum coitu. Cæsoniam, neque facie insigni, neque ætate integrâ, matremque jam ex alio viro trium filiarum, sed luxuriæ ac lasciviæ perditæ, et ardentius et constantius amavit: ut sæpe, chamyde peltâque et galeâ ornatam, ac juxta adequitantem, militibus ostenderit; amicis vero etiam nudam. Quam enixam uxorio nomine dignatus est, uno atque eodem die professus, et maritum se ejus, et patrem infantis ex eâ natæ. Infantem autem, Juliam Drusillam appellatam, per omnium Dearum templa circumferens, Minervæ gremio imposuit, alendamque et instituendam commendavit. Nec ullo firmiore indicio sui seminis esse credebat, quam feritatis; quæ illi quoque tanta jam tunc erat, ut infestis digitis ora et oculos simul ludentium infantium incesseret.

(26.) Leve ac frigidum sit his addere, quo propinquos amicosque pacto tractaverit, Ptolemæum, regis Jubæ filium, consobrinum suum, (erat enim et is M. Antonii ex Selene filiâ nepos) et in primis ipsum Macronem, ipsam Enniam, adjutores imperii; quibus omnibus, pro necessitudinis jure, proque meritorum gratiâ, cruenta mors persoluta est. Nihilo reverentior leniorve erga senatum, quosdam summis honoribus functos, ad essedum sibi currere togatos per aliquot passuum millia, et cœnanti, modo ad pluteum, modo ad pedes stare, succinctos linteo, passus est: alios cum clam interemisset, citare nihilominus, ut vivos, perseveravit, paucos post dies voluntariâ morte periisse mentitus. Consulibus, oblitis de natali suo edicere, abrogavit magistratum: fuitque per triduum sine summâ potestate respu-

blica. Quaestorem suum in conjuratione nominatum flagellavit, veste detractâ, subjectâque militum pedibus, quo firme verberaturi insisterent. Simili superbiâ violentiâque caeteros tractavit ordines. Inquietatus fremitu gratuita in Circo loca de mediâ nocte occupantium, omnes fustibus abegit. Elisi per eum tumultum viginti amplius equites Romani, totidem matronae, super innumeram turbam caeteram. Scenicis ludis, inter plebem et equitem causam discordiarum serens, decimas maturius dabat, ut equestria ab infimo quoque occuparentur. Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo sole velis, emitti quemquam vetabat: remotoque ordinario apparatu, [tabidas feras, vilissimos, senioque confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, sed insignes debilitate aliquâ corporis, subjiciebat.] Ac nonnunquam, horreis praeclusis, populo famem indixit.

(27.) Saevitiam ingenii per haec maxime ostendit. Cum, ad saginam ferarum, muneri praeparatarum, carius pecudes compararentur, ex noxiis laniandos annotavit; et, custodiarum seriem recognoscens, nullius inspecto elogio, stans tantummodo intra porticum mediam, "a calvo ad calvum" duci imperavit. Votum exegit ab eo, qui pro salute suâ gladiatoriam operam promiserat, spectavitque ferro dimicantem; nec dimisit, nisi victorem, et post multas preces. Alterum, qui se periturum eâ de causâ voverat, cunctantem pueris tradidit; verbenatum infulatumque, votum reposcentes, per vicos agerent, quoad praecipitaretur ex aggere. Multos honesti ordinis, deformatos prius stigmatum notis, ad metalla, et munitiones viarum, aut ad bestias, condemnavit, aut, bestiarum more, quadrupedes caveâ coërcuit, aut medios serrâ dissecuit; nec omnes gravibus ex causis, verum male de munere suo opinatos, vel quod nunquam per Genium suum dejerâssent. Parentes supplicio filiorum interesse cogebat. Quorum uni valetudinem excu-

santi lecticam misit; alium a spectaculo pœnæ epulis statim adhibuit, atque omni comitate ad hilaritatem et jocos provocavit. Curatorem munerum ac venationum, per continuos dies in conspectu suo catenis verberatum, non prius occidit, quam offensus putrefacti cerebri odore. Atellanæ poëtam, ob ambigui joci versiculum, mediâ amphitheatri arenâ igni cremavit. Equitem Romanum, objectum feris, cum se innocentem proclamâsset, reduxit; abscisâque linguâ, rursus induxit.

(28.) Revocatum quemdam a vetere exsilio sciscitatus, quidnam ibi facere consuêsset, respondente eo per adulationem, "Deos semper oravi, ut (quod evenit) periret Tiberius, et tu imperares;" opinans, sibi quoque exsules suos mortem imprecari, misit circum insulas, qui universos contrucidarent. Cum discerpi senatorem concupîsset, subornavit, qui ingredientem curiam, repente hostem publicum appellantes, invaderent, graphiisque confossum, lacerandum cæteris traderent. Nec ante satiatus est, quam membra et artus et viscera hominis tracta per vicos, atque ante se congesta, vidisset.

(29.) Immanissima facta augebat atrocitate verborum. "Nihil magis in naturâ suâ laudare se ac probare" dicebat, "quam" (ut ipsius verbo utar) "ἀδιατρεψίαν." Monenti Antoniæ aviæ, tamquam parum esset non obedire, "Memento," ait, "omnia mihi, et in omnes, licere." Trucidaturus fratrem, quem metu venenorum præmuniri medicamentis suspicabatur, "Antidotum," inquit, "adversus Cæsarem?" Relegatis sororibus, non solum insulas habere se, sed etiam gladios, minabatur. Prætorium virum ex secessu Anticyræ, quam valetudinis causâ petierat, propagari sibi commeatum sæpius desiderantem, cum mandâsset interimi, adjecit, "necessariam esse sanguinis missionem, cui tamdiu non prodesset helleborum." Decimo quoque die, numerum puniendorum ex custodiâ subscribens, "Rationem se purgare," dicebat. Gallis Græcisque ali-

quot uno tempore condemnatis, gloriabatur, "Gallogræciam sese subegisse."

(30.) Non temere in quemquam, nisi crebris et minutis ictibus animadverti passus est; perpetuo notoque jam præcepto, "Ita feri, ut se mori sentiat." Punito per errorem nominis alio, quam quem destinaverat, ipsum quoque paria meruisse dixit. Tragicum illud subinde jactabat,

"Oderint, dum metuant."

Sæpe in cunctos pariter senatores, ut Sejani clientes, aut matris ac fratrum suorum delatores, invectus est; prolatis libellis, quos crematos simulaverat, defensâque Tiberii sævitiâ, quasi necessariâ, cum tot criminantibus credendum esset. Equestrem ordinem, ut scenæ arenæque devotum, assidue proscidit. Infensus turbæ faventi adversus studium suum, exclamavit, "Utinam populus Romanus unam cervicem haberet!" Cumque Tetrinius latro postularetur, "et, qui postularent, Tetrinios esse," ait. Retiarii tunicati quinque numero gregatim dimicantes, sine certamine ullo, totidem secutoribus succubuerant: cum occidi juberentur, unus, resumtâ fuscinâ, omnes victores interemit. Hanc, ut crudelissimam cædem, et deflevit edicto, et eos, qui spectare sustinuissent, exsecratus est.

(31.) Queri etiam palam de conditione temporum suorum solebat, quod nullis calamitatibus publicis insignirentur: Augusti principatum clade Varianâ; Tiberii, ruinâ spectaculorum apud Fidenas, memorabilem factum: suo oblivionem imminere prosperitate rerum. Atque identidem exercituum cædes, famem, pestilentiam, incendia, hiatum aliquem terræ, optabat.

(32.) Animum quoque remittenti, ludoque et epulis dedito, eadem dictorum factorumque sævitia aderat. Sæpe, in conspectu prandentis vel comissantis, seriæ quæstiones per tormenta habebantur. Miles, decollandi artifex, quibuscumque e custodiâ

capita amputabat. Puteolis, dedicatione pontis, quem excogitatum ab eo significavimus, cum multos e litore invitâsset ad se, repente omnes præcipitavit. Quosdam gubernacula apprehendentes, contis remisque detrusit in mare. Romæ publico epulo servum, ob detractam lectis argenteam laminam, carnifici confestim tradidit, ut, manibus abscisis, atque ante pectus e collo pendentibus, præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circumduceretur. Mirmillonem e ludo, rudibus secum batuentem, et sponte prostratum, confodit ferreâ sicâ, ac, more victorum, cum palmâ discucurrit. Admotâ altaribus victimâ, succinctus poparum habitu, elato alte malleo, cultrarium mactavit. Lautiore convivio effusus subito in cachinnos, consulibus, qui juxta cubabant, quidnam rideret, blande quærentibus: "Quid," inquit, "nisi uno meo nutu jugulari utrumque vestrûm statim posse?"

(33.) Inter varios jocos, cum, assistens simulacro Jovis, Apellem tragœdum consuluisset, uter illi major videretur, cunctantem flagellis discidit, collaudans subinde vocem deprecantis, quasi etiam in gemitu prædulcem. Quoties uxoris vel amiculæ collum exoscularetur, addebat, "Tam bona cervix, simul ac jussero, demetetur." Quin et subinde jactabat, "exquisiturum se vel fidiculis de Cæsoniâ suâ, cur eam tantopere diligeret."

(34.) Nec minore livore ac malignitate, quam superbiâ sævitiâque, pæne adversus omnis ævi hominum genus grassatus est. Statuas virorum illustrium, ab Augusto ex Capitolinâ areâ propter angustias in Martium Campum collatas, ita subvertit atque disjecit, ut restitui salvis titulis non potuerint. Vetuitque posthac viventium cuiquam usquam statuam aut imaginem, nisi se consulto et auctore, poni. Cogitavit etiam de Homeri carminibus abolendis; "Cur enim sibi non licere," dicens, "quod Platoni licuisset, qui eum e civitate, quam consti-

tuebat, ejecerit?" Sed et Virgilii ac Titi Livii scripta et imagines, paulum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoveret; quorum alterum, ut "nullius ingenii, minimæque doctrinæ;" alterum, ut "verbosum in historiâ, negligentemque," carpebat. De juris quoque consultis, quasi scientiæ eorum omnem usum aboliturus, sæpe jactavit, "se, mehercule, effecturum, ne qui respondere possint præter eum."

(35.) Vetera familiarum insignia nobilissimo cuique ademit; Torquato torquem; Cincinnato crinem; Cn. Pompeio stirpis antiquæ, Magni cognomen. Ptolemæum, dé quo retuli, et arcessitum e regno, et exceptum honorifice, non aliâ de causâ repente perculit, quam quod, edente se munus, ingressum spectacula, convertisse hominum oculos fulgore purpureæ abollæ animadvertit. Pulchros et comatos, quoties sibi occurrerent, occipitio raso deturpabat. Erat Esius Proculus patre primipilari, ob egregiam corporis amplitudinem et speciem Colosseros dictus. Hunc, e spectaculis detractum repente, et in arenam deductum, Threci, et mox hoplomacho, comparavit; bisque victorem constringi sine morâ jussit, et, pannis obsitum, vicatim circumduci, ac mulieribus ostendi, deinde jugulari. Nullus denique tam abjectæ conditionis, tamque extremæ sortis fuit, cujus non commodis obtrectaret. Nemorensi regi, quod multos jam annos potiretur sacerdotio, validiorem adversarium subornavit. Cum, quodam die muneris, essedario Porio, ob prosperam pugnam servum suum manumittenti, studiosius plausum esset, ita se proripuit e spectaculis, ut, calcatâ laciniâ togæ, præceps per gradus iret, indignabundus et clamitans, "Dominum gentium populum ex re levissimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quam consecratis Principibus, aut præsenti sibi."

(36.) Pudicitiæ neque suæ neque alienæ pepercit. M. Lepidum, Mnesterem pantomimum, quosdam

obsides, dilexisse fertur, commercio mutui stupri. Valerius Catullus, consulari familiâ juvenis, stupratum a se, ac latera sibi contubernio ejus defessa, etiam vociferatus est. Super sororum incesta, et notissimum prostitutæ Pyrallidis amorem, non temere ullâ illustriore feminâ abstinuit: quas plerumque, cum maritis ad cœnam vocatas, præterque pedes suos transeuntes, diligenter ac lente, mercantium more, considerabat; etiam faciem manu allevans, si quæ pudore submitterent. Quoties deinde libuisset, egressus triclinio, cum maxime placitam sevocâsset, paulo post, recentibus adhuc lasciviæ notis, reversus, vel laudabat palam, vel vituperabat; singula enumerans bona malave corporis, atque concubitûs. Quibusdam, absentium maritorum nomine, repudium ipse misit, jussitque in Acta ita referri.

(37.) Nepotatûs sumtibus omnium prodigorum ingenia superavit, commentus novum balnearum usum, portentosissima genera ciborum atque cœnarum: ut calidis frigidisque unguentis lavaretur, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet, convivis ex auro panes et opsonia apponeret, "aut frugi hominem esse oportere," dictitans, "aut Cæsarem." Quin et nummos non mediocris summæ e fastigio basilicæ Juliæ per aliquot dies sparsit in plebem. Fabricavit et [deceres] Liburnicas, gemmatis puppibus, versicoloribus velis, magnâ thermarum et porticuum et tricliniorum laxitate, magnâque etiam vitium et pomiferarum arborum varietate: quibus discumbens de die inter choros ac symphonias, litora Campaniæ peragraret. In exstructionibus prætoriorum atque villarum, omni ratione posthabitâ, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod posse effici negaretur. Et jactæ itaque moles infesto ac profundo mari, et excisæ rupes durissimi silicis, et campi montibus aggere æquati, et complanata fossuris montium juga, incredibili quidem celeritate, cum moræ culpa capite lueretur. Ac, ne

singula enumerem, immensas opes, totumque illud Tiberii Cæsaris vicies ac septies millies sestertium, non toto vertente anno, absumsit.

(38.) Exhaustus igitur atque egens, ad rapinas convertit animum, vario et exquisitissimo calumniarum et auctionum et vectigalium genere. Negabat, jure civitatem Romanam usurpare eos, quorum majores sibi posterisque eam impetrâssent, nisi filii essent: neque enim intelligi debere "posteros" ultra hunc gradum: prolataque Divorum Julii et Augusti diplomata, ut vetera et obsoleta, delebat. Arguebat et perperam editos census, quibus postea quâcumque de causâ quidquam incrementi accessisset. Testamenta primipilarium, qui, ab initio principatûs Tiberii, neque illum neque se hæredem reliquissent, ut ingrata, rescidit; item cæterorum, ut irrita et vana, quoscumque quis diceret hærede Cæsare mori destinâsse. Quo metu injecto, cum jam et ab ignotis inter familiares, et a parentibus inter liberos, palam hæres nuncuparetur, derisores vocabat, quod post nuncupationem vivere perseverarent; et multis venenatas macteas misit. Cognoscebat autem de talibus causis, taxato prius modo summæ, ad quem conficiendum consideret: confecto demum excitabatur. Ac, ne paululum quidem moræ patiens, super quadraginta reos quondam ex diversis criminibus unâ sententiâ condemnavit; gloriatusque est expergefactæ somno Cæsoniæ, "quantum egisset, dum ea meridiaret."

(39.) Auctione propositâ, reliquias omnium spectaculorum subjecit et venditavit, exquirens per se pretia, et usque eo extendens, ut quidam immenso coacti quædam emere, ac bonis exuti, venas sibi inciderent. Nota res est, Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitum a Caio præconem, ne prætorium virum, crebro capitis motu nutantem sibi, præteriret; nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores sestertio nonagies ignoranti ad-

dicerentur. In Galliâ quoque, cum [damnatorum sociorum] ornamenta, et supellectilem, et servos, atque etiam libertos, immensis pretiis vendidisset; invitatus lucro, quidquid instrumenti veteris aulæ erat, ab Urbe repetiit; comprehensis ad deportandum meritoriis quoque vehiculis, et pistrinensibus jumentis; adeo, ut et panis Romæ sæpe deficeret, et litigatorum plerique, quod occurrere absentes ad vadimonium non possent, causâ caderent. Cui instrumento distrahendo, nihil non fraudis ac lenocinii adhibuit; modo avaritiæ singulos increpans, et, "quod non puderet eos, locupletiores esse, quam se;" modo pœnitentiam simulans, quod principalium rerum privatis copiam faceret. Comperérat, provincialem locupletem ducenta sestertia numerâsse vocatoribus, ut per fallaciam convivio interponeretur; nec tulerat moleste, tam magno æstimari honorem cœnæ suæ. Huic, postero die, sedenti in auctione, misit, qui nescio-quid frivoli ducentis millibus traderet, diceretque, "cœnaturum apud Cæsarem, vocatu ipsius."

(40.) Vectigalia nova atque inaudita, primum per publicanos, deinde, quia lucrum exuberabat, per centuriones tribunosque prætorianos, exercuit; nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret. Pro edulibus, quæ totâ urbe venirent, certum statutumque exigebatur: pro litibus atquè judiciis, ubicumque conceptis, quadragesima summæ, de quâ litigaretur; nec sine pœnâ, si quis composuisse vel donâsse negotium convinceretur: ex gerulorum diurnis quæstibus pars octava, ex capturis prostitutarum, quantum quæque uno concubitu mereret. Additumque ad caput legis, ut tenerentur publico, et quæ meretricium, et qui lenocinium fecissent; necnon et matrimonia obnoxia essent.

(41.) Ejusmodi vectigalibus indictis, neque propositis, cum per ignorantiam scripturæ multa com-

missa fierent, tandem, flagitante populo, proposuit quidem legem, sed et minutissimis literis, et angustissimo loco, uti ne cui describere liceret. Ac, ne quod non manubiarum genus experiretur, lupanar in Palatio constituit: distinctisque et instructis pro loci dignitate compluribus cellis, in quibus matronæ ingenuique starent, misit circum fora et basilicas nomenculatores ad invitandos in libidinem juvenes senesque, præbitâ advenientibus pecuniâ fœnebri, appositisque, qui nomina palam subnotarent, quasi adjuvantium Cæsaris reditus. Ac, ne ex lusu quidem aleæ compendium spernens, plus mendacio atque etiam perjurio lucrabatur. Et quondam, proximo collusori demandatâ vice suâ, progressus in atrium domûs, cum prætereuntes duos equites Romanos locupletes sine morâ corripi confiscarique jussisset; exsultans rediit, gloriansque, nunquam se prosperiore aleâ usum.

(42.) Filiâ vero natâ, paupertatem, nec jam imperatoria modo, sed et patria conquerens onera, collationes in alimoniam atque dotem puellæ recepit. Edixit et strenas ineunte anno se recepturum: stetitque in vestibulo ædium Calendis Januariis ad captandas stipes, quas plenis ante eum manibus ac sinu omnis generis turba fundebat. Novissime, contrectandæ pecuniæ cupidine incensus, sæpe super immensos aureorum acervos, patentissimo diffusos loco, et nudis pedibus spatiatus, et toto corpore aliquamdiu volutatus est.

(43.) Militiam resque bellicas semel attigit, neque ex destinato; sed, cum ad visendum nemus flumenque Clitumni Mevaniam processisset, admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicæ impetum cepit: neque distulit; sed, legionibus et auxiliis undique excitis, delectibus ubique acerbissime actis, contracto et omnis generis commeatu, quanto nunquam antea, iter ingressus est: confecitque modo tam festinanter

et rapide, ut prætorianæ cohortes, contra morem, signa jumentis imponere, et ita subsequi, cogerentur; interdum adeo segniter et delicate, ut octophoro veheretur, atque a propinquarum urbium plebe verri sibi vias et conspergi propter pulverem exigeret.

(44.) Postquam castra attigit, ut se acrem et severum ducem ostenderet, legatos, qui auxilia serius ex diversis locis adduxerant, cum ignominiâ dimisit. At, in exercitu recensendo, plerisque centurionum maturis jam, et nonnullis ante paucissimos, quam consummaturi essent, dies, primos pilos ademit, causatus senium cujusque et imbecillitatem: cæterorum increpitâ cupiditate, commoda emeritæ militiæ ad sex millium summam recidit. Nihil autem amplius, quam Adminio (Cynobellini Britannorum regis, filio, qui, pulsus a patre, cum exiguâ manu transfugerat) in deditionem recepto; quasi universâ traditâ insulâ, magnificas Romam literas misit, monitis speculatoribus, ut vehiculo ad forum usque et curiam pertenderent, nec nisi in æde Martis, ac frequente senatu, consulibus traderent.

(45.) Mox, deficiente belli materiâ, paucos de custodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum jussit, ac sibi, post prandium, quam tumultuosissime, adesse hostem, nuntiari. Quo facto, proripuit se cum amicis et parte equitum prætorianorum in proximam silvam; truncatisque arboribus, et in modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui secuti non essent, timiditatem et ignaviam corripuit; comites autem et participes victoriæ novo genere ac nomine coronarum donavit, quas, distinctas solis ac lunæ siderumque specie, "exploratorias" appellavit. Rursus obsides quosdam, abductos e literario ludo, clamque præmissos, deserto repente convivio cum equitatu insecutus, veluti profugos ac reprehensos, in catenis reduxit; in hoc quoque mimo præter modum intemperans. Repetitâ cœnâ, renuntiantes coactum agmen, sicut

erant, loricatos ad discumbendum adhortatus est. Monuit etiam notissimo Virgilii versu, "Durarent, secundisque se rebus servarent." Atque, inter hæc, absentem senatum populumque gravissimo objurgavit edicto, quod, "Cæsare prœliante, et tantis discriminibus objecto, tempestiva convivia, circum, et theatra, et amœnos secessus, celebrarent."

(46.) Postremo, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore Oceani, ac ballistis machinisque dispositis, nemine gnaro aut opinante quidnam cœpturus esset, repente, ut conchas legerent, galeasque et sinus replerent, imperavit; "spolia Oceani" vocans, "Capitolio Palatioque debita." Et, in indicium victoriæ, altissimam turrem excitavit, ex quâ, ut ex Pharo, noctibus ad regendos navium cursus ignes emicarent: pronuntiatoque militi donativo, centenis viritim denariis, quasi omne exemplum liberalitatis supergressus, "Abite," inquit, "læti: abite locupletes."

(47.) Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos ac transfugas barbaros, Galliarum quoque procerissimum quemque, et, ut ipse dicebat, ἀξιοθριαμβευτον, ac nonnullos ex principibus legit, ac seposuit ad pompam; coëgitque, non tantum rutilare et submittere comam, sed et sermonem Germanicum addiscere, et nomina barbarica ferre. Præcepit etiam, triremes, quibus introierat Oceanum, magnâ ex parte itinere terrestri Romam devehi. Scripsit et procuratoribus, "Triumphum appararent quam minimâ summâ, sed quantus nunquam alius fuisset; quando in omnium hominum bona jus haberent."

(48.) Priusquam provinciâ decederet, consilium iniit nefandæ atrocitatis, legiones, quæ post excessum Augusti seditionem olim moverant, contrucidandi, quod et patrem suum Germanicum ducem, et se, infantem tunc, obsedissent. Vixque a tam præcipiti cogitatione revocatus, inhiberi nullo potuit

modo, quin decimare velle perseveraret. Vocatas itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis depositis, equitatu armato circumdedit. Sed, cum videret, suspectâ re, plerosque dilabi ad resumenda, si qua vis fieret, arma, profugit concionem, confestimque Urbem petiit, deflexâ omni acerbitate in senatum, cui, ad avertendos tantorum dedecorum rumores, palam minabatur; querens, inter cætera, fraudatum se justo triumpho, cum ipse paulo ante, ne quid de honoribus suis ageretur, etiam sub mortis pœnâ denuntiâsset.

(49.) Aditus ergo in itinere a legatis amplissimi ordinis, ut maturaret, orantibus, quam maximâ voce, "Veniam," inquit; "veniam, et hic mecum," capulum gladii crebro verberans, quo cinctus erat. Edixit et, "reverti se, sed iis tantum, qui optarent, equestri ordini et populo: nam se neque civem neque Principem senatui amplius fore." Vetuit etiam quemquam senatorum sibi occurrere: atque, omisso vel dilato triumpho, ovans Urbem natali suo ingressus est. Intraque quintum mensem periit, ingentia facinora ausus, et aliquanto majora moliens: siquidem proposuerat, Antium, deinde Alexandriam, commigrare, interemto prius utriusque ordinis electissimo quoque. Quod ne cui dubium videatur, in secretis ejus reperti sunt duo libelli, diverso titulo: alteri Gladius, alteri Pugio index erat. Ambo nomina et notas continebant morti destinatorum. Inventa et arca ingens, variorum venenorum plena: quibus mox a Claudio demersis, infecta maria traduntur, non sine piscium exitio, quos enectos æstus in proxima litora ejecit.

(50.) Staturâ fuit eminenti, colore expallido, corpore enormi, gracilitate maximâ cervicis et crurum, oculis et temporibus concavis, fronte latâ et torvâ, capillo raro ac circa verticem nullo, hirsutus cætera. Quare, transeunte eo, prospicere ex superiore parte, aut omnino quâcumque de causâ capram nominare,

criminosum et exitiale habebatur. Vultum vero, naturâ horridum ac tetrum, etiam ex industriâ efferabat, componens ad speculum in omnem terrorem ac formidinem. Valetudo ei neque corporis neque animi constitit. Puer comitiali morbo vexatus, in adolescentiâ ita patiens laborum erat, ut tamen nonnunquam, subitâ defectione, ingredi, stare, colligere semet, ac sufferre, vix posset. Mentis valetudinem et ipse senserat, ac subinde de secessu, deque purgando cerebro, cogitavit. Creditur potionatus a Cæsoniâ uxore, amatorio quidem medicamento, sed quod in furorem verterit. Incitabatur insomniâ maxime; neque enim plus quam tribus nocturnis horis quiescebat; ac ne his quidem placidâ quiete, sed pavidâ miris rerum imaginibus, ut qui (inter cæteras) pelagi quondam speciem colloquentem secum videre visus sit. Ideoque magnâ parte noctis, vigiliæ cubandique tædio, nunc toro residens, nunc per longissimas porticus vagus, invocare identidem atque exspectare lucem consuêrat.

(51.) Non immerito mentis valetudini attribuerim diversissima in eodem vitia, summam confidentiam, et, contra, nimium metum. Nam, qui Deos tantopere contemneret, ad minima tonitrua et fulgura connivere, caput obvolvere, ad vero majora proripere se e strato, sub lectumque condere, solebat. Peregrinatione quidem Siciliensi, irrisis multorum locorum miraculis, repente a Messanâ noctu profugit, Ætnæi verticis fumo ac murmure pavefactus. Adversus barbaros quoque minacissimus, cum, trans Rhenum, inter angustias densumque agmen iter essedo faceret, dicente quodam, "non mediocrem fore consternationem, sicunde hostis appareat," equum illico conscendit; ac, propere versus ad pontes, ut eos calonibus et impedimentis stipatos reperit, impatiens moræ, per manus ac super capita hominum translatus est. Mox etiam, auditâ rebellione Germaniæ, fugam, et (subsidia fugæ) classes, appara-

bat; uno solatio acquiescens, transmarinas certe sibi superfuturas provincias, si victores Alpium juga, ut Cimbri, vel etiam Urbem, ut Senones quondam, occuparent: unde (credo) percussoribus ejus postea consilium natum, apud tumultuantes milites ementiendi, ipsum sibi manus intulisse, nuntio malæ pugnæ perterritum.

(52.) Vestitu calceatuque, et cætero habitu, neque patrio, neque civili, ac ne virili quidem, nec denique humano semper, usus est. Sæpe depictas gemmatasque indutus pænulas, manuleatus et armillatus in publicum processit; aliquando sericatus, et cycladatus; ac modo in crepidis vel cothurnis, modo in speculatoriâ caligâ, nonnunquam socco muliebri; plerumque vero aureâ barbâ, fulmen tenens, aut fuscinam, aut caduceum, Deorum insignia, atque etiam Veneris cultu, conspectus est. Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem assidue gestavit; interdum et Magni Alexandri thoracem, repetitum e conditorio ejus.

(53.) Ex disciplinis liberalibus, minimum eruditioni, eloquentiæ plurimum, attendit, quantumvis facundus et promtus, utique, si perorandum in aliquem esset. Irato et verba et sententiæ suppetebant; pronuntiatio quoque et vox, ut neque eodem loci præ ardore consisteret, et exaudiretur a procul stantibus. Peroraturus, "stricturum se lucubrationis suæ telum," minabatur; lenius comtiusque scribendi genus adeo contemnens, ut Senecam, tum maxime placentem, "commissiones meras" componere, et "arenam esse sine calce," diceret. Solebat etiam prosperis oratorum actionibus rescribere, et magnorum in senatu reorum accusationes defensionesque meditari; ac, prout stilus cesserat, vel onerare sententiâ suâ quemque, vel sublevare; equestri quoque ordine ad audiendum invitato per edicta.

(54.) Sed et aliorum generum artes studiosissime, et diversissimas, exercuit. Threx et auriga, idem

cantor, atque saltator. Batuebat pugnatoriis armis; aurigabat exstructo plurifariam circo. Canendi ac saltandi voluptate ita efferebatur, ut ne publicis quidem spectaculis temperaret, quominus et tragœdo pronuntianti concineret, et gestum histrionis, quasi laudans vel corrigens, palam effingeret. Nec aliâ de causâ videtur eo die, quo periit, pervigilium indixisse, quam ut initium in scenam prodeundi licentiâ temporis auspicaretur. Saltabat autem nonnunquam etiam noctu: et quondam tres consulares secundâ vigiliâ in Palatium accitos, multaque et extrema metuentes, super pulpitum collocavit; deinde repente magno tibiarum et scabellorum crepitu, cum pallâ tunicâque talari prosiluit, ac, desaltato cantico, abiit. Atque hic, tam docilis ad cætera, natare nesciit.

(55.) Quorum vero studio teneretur, omnibus ad insaniam favit. Mnesterem pantomimum etiam inter spectacula osculabatur: ac, si quis, saltante eo, vel leviter obstreperet, detrahi jussum manu suâ flagellabat. Equiti Romano tumultuanti per centurionem denuntiavit, abiret sine morâ Ostiam, perferretque ad Ptolemæum regem in Mauritaniam codicillos suos; quorum exemplum erat, "Ei, quem istuc misi, neque boni quidquam, neque mali, feceris." Threces quosdam Germanis corporis custodibus præposuit. Mirmillonum armaturas recidit. Columbo victori, leviter tamen saucio, venenum in plagam addidit, quod ex eo "Columbinum" appellavit. Sic certe, inter alia venena scriptum ab eo repertum est. Prasinæ factioni ita addictus et deditus, ut cœnaret in stabulo assidue, et maneret. Agitatori Eutycho comissatione quâdam in apophoretis vicies sestertium contulit. Incitato equo, cujus causâ, pridie circenses, ne inquietaretur, viciniæ silentium per milites indicere solebat, præter equile marmoreum, et præsepe eburneum, præterque purpurea tegumenta, ac monilia e gemmis, domum etiam, et familiam, et supellectilem, dedit, quo lau-

tius nomine ejus invitati acciperentur: consulatum quoque traditur destinâsse.

(56.) Ita bacchantem atque grassantem non defuit plerisque animus adoriri. Sed, unâ alterâque conspiratione detectâ, aliis per inopiam occasionis cunctantibus, duo consilium communicaverunt, perfeceruntque; non sine conscientiâ potentissimorum libertorum, præfectorumque prætorii; quod ipsi quoque, etsi falso, in quâdam conjuratione quasi participes nominati, suspectos tamen se et invisos sentiebant. Nam et statim seductis magnam fecit invidiam, destricto gladio affirmans, "sponte se periturum, si et illis morte dignus videretur:" nec cessavit ex eo criminari alterum alteri, atque inter se omnes committere. Cum placuisset, Palatinis ludis spectaculo egressum meridie aggredi, primas sibi partes Cassius Chærea, tribunus cohortis prætoriæ, depoposcit; quem Caius, seniorem jam, ut mollem et effeminatum, denotare omni probro consuêrat, et modo, signum petenti, "Priapum" aut "Venerem" dare; modo, ex aliquâ causâ agenti gratias, osculandam manum offerre, formatam commotamque in obscœnum modum.

(57.) Futuræ cædis multa prodigia exstiterunt. Olympiæ simulacrum Jovis, quod dissolvi transferrique Romam placuerat, tantum cachinnum repente edidit, ut, machinis labefactis, opifices diffugerint. Supervenitque illico quidam, Cassius quoque nomine, jussum se somnio affirmans immolare taurum Jovi. Capitolium Capuæ Idibus Martiis de cœlo tactum est; item Romæ cella Palatini atriensis. Nec defuerunt, qui conjectarent, altero ostento periculum a custodibus domino portendi; altero, cædem rursus insignem, qualis eodem die facta quondam fuisset. Consulenti quoque de geniturâ suâ, Sulla mathematicus, "certissimam necem appropinquare," affirmavit. Monuerunt et Fortunæ Antiatinæ, ut "a Cassio caveret." Quâ causâ ille Cassium Lon-

ginum, Asiæ tum proconsulem, occidendum delegaverat, immemor, Chæream Cassium nominari. Pridie, quam periret, somniavit, consistere se in cœlo juxta solium Jovis, impulsumque ab eo dextri pedis pollice, et in terras præcipitatum. Prodigiorum loco habita sunt etiam, quæ forte illo ipso die paulo prius acciderant. Sacrificans respersus est phœnicopteri sanguine. Et pantomimus Mnester tragœdiam saltavit, quam olim Neoptolemus tragœdus, ludis, quibus rex Macedonum Philippus occisus est, egerat. Et, cum, in "Laureolo" mimo (in quo actor proripiens se ruinâ sanguinem vomit) plures secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundavit. Parabatur et in noctem spectaculum, quo argumenta Inferorum per Ægyptios et Æthiopas explicarentur.

(58.) Nono Calendas Februarias, horâ quasi septimâ, cunctatus, an ad prandium surgeret, marcente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem, suadentibus amicis, egressus est. Cum in cryptâ, per quam transeundum erat, pueri nobiles, ex Asiâ, ad edendas in scenâ operas, evocati, præpararentur; ut eos inspiceret hortareturque, restitit. Ac, nisi princeps gregis algere se diceret, redire ac repræsentare spectaculum voluit. Duplex dehinc fama est. Alii tradunt, alloquenti pueros a tergo Chæream cervicem gladio cæsim graviter percussisse, præmissâ voce, "Hoc age!" dehinc Cornelium Sabinum, alterum e conjuratis tribunum, ex adverso trajecisse pectus: alii, Sabinum, submotâ per conscios centuriones turbâ, signum more militiæ petîsse, et, Caio "Jovem" dante, Chæream exclamâsse, "Accipe iratum," respicientique maxillam ictu discidisse. Jacentem, contractisque membris clamitantem se vivere, cæteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium, "Repete." Quidam etiam per obscœna ferrum adegerunt. Ad primum tumultum, lecticarii cum asseribus in auxilium accucurrerunt; mox Ger-

mani, corporis custodes; ac nonnullos ex percussoribus, quosdam etiam senatores innoxios, interemerunt.

(59.) Vixit annis undetriginta: imperavit triennio et decem mensibus, diebusque octo. Cadaver ejus, clam in hortos Lamianos asportatum, et tumultuario rogo semiambustum, levi cæspite obrutum est; postea, per sorores ab exsilio reversas, erutum, et crematum, sepultumque. Satis constat, priusquam id fieret, hortorum custodes umbris inquietatos: in eâ quoque domo, in quâ occubuerit, nullam noctem sine aliquo terrore transactam, donec ipsa domus incendio consumta sit. Periit unâ et uxor Cæsonia, gladio a centurione confossa; et filia parieti illisa.

(60.) Conditionem temporum illorum etiam per hæc existimare quivis possit. Nam neque, cæde vulgatâ, statim creditum est: fuitque suspicio, ab ipso Caio famam cædis simulatam et emissam, ut eo pacto hominum erga se mentes deprehenderet; neque conjurati cuiquam imperium destinaverunt. Et senatus, in asserendâ libertate, adeo consensit, ut consules primo, non in curiam, quia Julia vocabatur, sed in Capitolium, convocârint; quidam vero, sententiæ loco, abolendam Cæsarum memoriam, ac diruenda templa, censuerint. Observatum autem notatumque est imprimis, Cæsares omnes, quibus Caii prænomen fuerit, ferro perîsse, jam inde ab eo, qui Cinnanis temporibus sit occisus.

SUETONII

LIBER QUINTUS.

TIBERIUS CLAUDIUS DRUSUS CÆSAR.

(1.) Patrem Claudii Cæsaris Drusum, olim Decimum, mox Neronem prænomine, Livia, cum Augusto gravida nupsisset, intra mensem tertium peperit: fuitque suspicio, ex vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Statim certe vulgatus est versus:

Τοις ευτυχουσι και τριμηνα παιδια.

Is Drusus, in quæsturæ præturæque honore, dux Rætici, deinde Germanici belli, Oceanum septemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit: trans Rhenum fossas novi et immensi operis effecit, quæ nunc adhuc Drusinæ vocantur: hostem etiam, frequenter cæsum, ac penitus in intimas solitudines actum, non prius destitit insequi, quam species barbaræ mulieris, humanâ amplior, victorem tendere ultra, sermone Latino prohibuisset. Quas ob res, ovandi jus et triumphalia ornamenta percepit; ac, post præturam, confestim inito consulatu, atque expeditione repetitâ, supremum diem morbo obiit in æstivis castris, quæ ex eo Scelerata sunt appellata. Corpus ejus, per municipiorum coloniarumque primores, suscipientibus obviis scribarum decuriis, ad Urbem devectum, sepultumque est in Campo Martio. Cæterum exercitus honorarium ei tumulum ex-

citavit, circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publice supplicarent. Præterea senatus, inter alia complura, marmoreum arcum cum tropæis viâ Appiâ decrevit, et Germanici cognomen ipsi posterisque ejus. Fuisse autem creditur non minus gloriosi quam civilis animi. Nam ex hoste, super victorias, opima quoque spolia captâsse, summoque sæpius discrimine duces Germanorum totâ acie insectatus: nec dissimulâsse unquam, pristinum se reipublicæ statum, quandoque posset, restituturum. Unde existimo, nonnullos tradere ausos, suspectum eum Augusto, revocatumque ex provinciâ, et, quia cunctaretur, interceptum veneno. Quod equidem magis, ne prætermitterem, retuli, quam quia verum aut verisimile putem; cum Augustus tantopere et vivum dilexerit, ut cohæredem semper filiis instituerit, sicut quondam in senatu professus est; et defunctum ita pro concione laudaverit, ut Deos precatus sit, "similes ei Cæsares suos facerent; sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent." Nec contentus elogium tumulo ejus versibus a se compositis exsculpsisse, etiam vitæ memoriam prosâ oratione composuit. Ex Antoniâ minore complures quidem liberos tulit; verum tres omnino reliquit, Germanicum, Livillam, Claudium.

(2.) Claudius natus est, Iülo Antonio, Fabio Africano consulibus, Calendis Augustis, Lugduni, eo ipso die, quo primum ara ibi Augusto dedicata est, appellatusque Tiberius Claudius Drusus. Mox, fratre majore in Juliam familiam adoptato, Germanici cognomen assumsit. Infans autem relictus a patre, ac per omne fere pueritiæ atque adolescentiæ tempus variis et tenacibus morbis conflictatus est; adeo ut, animo simul et corpore hebetato, ne progressâ quidem ætate ulli publico privatove muneri habilis existimaretur. Diu, atque etiam post tutelam receptam, alieni arbitrii, et sub pædagogo

fuit; quem "barbarum et olim superjumentarium, ex industriâ sibi appositum, ut se quibuscumque de causis quam sævissime coërceret," ipse quodam libello conqueritur. Ob hanc eamdem valetudinem, et gladiatorio munere, quod simul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus novo more præsedit; et, togæ virilis die, circa mediam noctem, sine sollenni officio, lecticâ in Capitolium latus est.

(3.) Disciplinis tamen liberalibus ab ætate primâ non mediocrem operam dedit, ac sæpe experimenta cujusque etiam publicavit. Verum ne sic quidem quidquam dignitatis assequi, aut spem de se commodiorem in posterum facere, potuit. Mater Antonia "portentum eum hominis" dictitabat, "nec absolutum a naturâ, sed tantum inchoatum:" ac, si quem socordiæ argueret, "stultiorem" aiebat "filio suo Claudio." Avia Augusta pro despectissimo semper habuit: non affari, nisi rarissime; non monere, nisi acerbo et brevi scripto, aut per internuntios, solita. Soror Livilla cum audîsset, ipsum quandoque imperaturum, tam iniquam et tam indignam sortem populi Romani palam et clare detestata est. Nam et avunculus major Augustus quid de eo in utramque partem opinatus sit, quo certius cognoscatur, capita ex ipsius epistolis posui.

(4.) "Collocutus sum cum Tiberio, ut mandâsti, mea Livia, quid nepoti tuo Tiberio faciendum esset ludis Martialibus. Consentit autem uterque nostrûm, semel nobis esse statuendum, quod consilium in illo sequamur. Nam, si est *αρτιος*, et, ut ita dicam, *ὁλοκληρος*, quid est, quod dubitemus, quin per eosdem articulos et gradus producendus sit, per quos frater ejus productus fuit? Sin autem *ηλαττωσθαι* sentimus eum, *και βεβλαφθαι, και εις την του σωματος, και εις την της ψυχης αρτιοτητα*, præbenda materia deridendi et illum et nos non est hominibus, *τα τοιαυτα σκωπτειν και μυκτηριζειν ειωθοσιν*. Nam semper æstuabimus, si de singulis articulis temporum

deliberabimus, μη προϋποκειμενου ἡμιν, posse eum gerere honores arbitremur, necne. In præsentia tamen, quibus de rebus consulis, curare eum ludis Martialibus triclinium sacerdotum, non displicet nobis, si est passurus, se ab Silani filio, homine sibi affini, admoneri, ne quid faciat, quod conspici et derideri possit. Spectare eum circenses ex pulvinari, non placet nobis. Expositus enim in primâ fronte spectaculorum conspicietur. In Albanum montem ire eum, non placet nobis, aut esse Romæ Latinarum diebus. Cur enim non præficitur Urbi, si potest fratrem suum sequi in montem? Habes nostras, mea Livia, sententias, quibus placet semel de totâ re aliquid constitui, ne semper inter spem et metum fluctuemus. Licebit autem, si voles, Antoniæ quoque nostræ des hanc partem epistolæ hujus legendam." Rursus, alteris literis: "Tiberium adolescentem ego vero, dum tu aberis, quotidie invitabo ad cœnam, ne solus cœnet cum suo Sulpicio et Athenodoro. Qui, vellem, diligentius et minus μετεωρως deligeret sibi aliquem, cujus motum, et habitum, et incessum, imitaretur, misellus;

Ατυχει πανυ εν τοις σπουδαιοις λιαν.

Ubi non aberravit ejus animus, satis apparet ἡ της ψυχης αυτου ευγενεια." Item, tertiis literis: "Tiberium nepotem tuum placere mihi declamantem potuisse, peream, nisi, mea Livia, admiror. Nam, qui tam ασαφως loquatur, quî possit, cum declamat, σαφως dicere, quæ dicenda sunt, non video." Nec dubium est, quid, post hæc, Augustus constituerit, et reliquerit eum nullo, præter auguralis sacerdotii, honore impertitum, ac ne hæredem quidem, nisi inter tertios ac pæne extraneos, e parte sextâ nuncupârit, legato quoque non amplius quam octingentorum sestertiorum prosecutus.

(5.) Tiberius, patruus, petenti honores consularia ornamenta detulit. Sed instantius legitimos flagi-

tanti, id solum codicillis rescripsit, "Quadraginta aureos in Saturnalia et Sigillaria misisse ei." Tunc demum, abjectâ spe dignitatis, ad otium concessit, modo in hortis et suburbano, modo in Campaniæ secessu, delitescens; atque, ex contubernio sordidissimorum hominum, super veterem segnitiæ notam, ebrietatis quoque et aleæ infamiam subiit:

(6.) cum, interim, quamquam hoc modo agenti, nunquam aut officium hominum, aut reverentia publica, defuit. Equester ordo bis patronum eum perferendæ pro se legationis elegit: semel, cum deportandum Romam corpus Augusti humeris suis a consulibus exposcerent; iterum, cum oppressum Sejanum apud eosdem gratularentur. Quin et spectaculis advenienti assurgere, et lacernas deponere, solebant. Senatus quoque, ut ad numerum sodalium Augustalium sorte ductorum extra ordinem adjiceretur, censuit: et mox, ut domus ei, quam incendio amiserat, publicâ impensâ restitueretur; dicendæque inter consulares sententiæ jus esset. Quod decretum abolitum est, excusante Tiberio imbecillitatem ejus, ac damnum liberalitate suâ resarturum pollicente. Qui tamen moriens, et in tertiis hæredibus eum ex parte tertiâ nuncupatum, legato etiam circa sestertium vicies prosecutus, commendavit insuper exercitibus, ac senatui populoque Romano, inter cæteras necessitudines nominatim.

(7.) Sub Caio demum, fratris filio, secundam existimationem circa initia imperii omnibus lenociniis colligente, honores auspicatus, consulatum gessit unâ per duos menses: evenitque, ut primitus ingredienti cum fascibus forum, prætervolans aquila dexteriore humero consideret. Sortitus est et de altero consulatu in quartum annum; præseditque nonnunquam spectaculis in Caii vicem, acclamante populo, "Feliciter," partim "patruo Imperatoris," partim "Germanici fratri."

(8.) Nec eo minus contumeliis obnoxius vixit.

Nam et, si paulo serius ad prædictam cœnæ horam occurrisset, non nisi ægre, et circuito demum triclinio, recipiebatur: et, quoties post cibum addormisceret (quod ei fere accidebat), olearum ac palmularum ossibus incessebatur: interdum ferulâ flagrove, velut per ludum, excitabatur a copreis. Solebant et manibus stertentis socci induci, ut repente expergefactus faciem sibi confricaret.

(9.) Sed ne discriminibus quidem caruit; primum in ipso consulatu, quod Neronis et Drusi, fratrum Cæsaris, statuas segnius locandas ponendasque curâsset, pæne honore submotus est; deinde extraneo vel etiam domesticorum aliquo deferente, assidue varieque inquietatus. Cum vero detecta esset Lepidi et Gætulici conjuratio, missus in Germaniam inter legatos ad gratulandum, etiam vitæ periculum adiit; indignante ac fremente Caio, patruum potissimum ad se missum, quasi ad puerum regendum; adeo, ut non defuerint, qui traderent, præcipitatum quoque in flumen, sicut vestitus advenerat. Atque ex eo nunquam non in senatu novissimus consularium sententiam dixit, ignominiæ causâ post omnes interrogatus. Etiam cognitio falsi testamenti recepta est, in quo et ipse signaverat. Postremo etiam sestertium octogies pro introitu novi sacerdotii coactus impendere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut, cum obligatam ærario fidem liberare non posset, in vacuum lege prædiatoriâ venalis penderit sub edicto præfectorum.

(10.) Per hæc ac talia maximâ ætatis parte transactâ, quinquagesimo anno imperium cepit, quantumvis mirabili casu. Exclusus inter cæteros ab insidiatoribus Caii, cum, quasi secretum eo desiderante, turbam submoverent, in diætam, cui nomen est Hermæum, recesserat. Neque multo post, rumore cædis exterritus, prorepsit ad solarium proximum, interque prætenta foribus vela se abdidit: latentem discurrens forte gregarius miles, animadversis

pedibus, e studio sciscitandi quisnam esset, agnovit, extractumque, et præ metu ad genua sibi accidentem, Imperatorem salutavit. Hinc ad alios commilitones, fluctuantes, nec quidquam adhuc quam frementes, perduxit. Ab his lecticæ impositus, et (quia sui diffugerant) vicissim succollantibus, in castra delatus est, tristis ac trepidus, miserante obviâ turbâ, quasi ad pœnam raperetur insons. Receptus intra vallum, inter excubias militum pernoctavit, aliquanto minore spe, quam fiduciâ. Nam consules, cum senatu et cohortibus urbanis, forum Capitoliumque occupârant, asserturi communem libertatem: accitusque et ipse per tribunos plebis in curiam ad suadenda, quæ viderentur, "vi se et necessitate teneri," respondit. Verum postero die, et senatu segniore in exsequendis conatibus, per tædium ac dissensionem diversa censentium, et multitudine, quæ circumstabat, unum rectorem jam et nominatim exposcente, armatos pro concione jurare in nomen suum passus est; promisitque singulis quina dena sestertia, primus Cæsarum fidem militis etiam præmio pigneratus.

(11.) Imperio stabilito, nihil antiquius duxit, quam id biduum, quo de mutando reipublicæ statu hæsitatum erat, memoriæ eximere. Omnium itaque factorum dictorumque in eo veniam et oblivionem in perpetuum sanxit, ac præstitit; tribunis modo ac centurionibus paucis e conjuratorum in Caium numero interemtis, exempli simul causâ, et quod suam quoque cædem depoposcisse cognoverat. Conversus hinc ad officia pietatis, jusjurandum neque sanctius sibi, neque crebrius, instituit, quam "per Augustum." Aviæ Liviæ divinos honores, et circensi pompâ currum elephantorum, Augustino similem, decernenda curavit. Parentibus inferias publicas, et (hoc amplius) patri circenses annuos natali die; matri carpentum, quo per circum duceretur, et cognomen Augustæ, ab vivâ recusatum. Ad fratris

memoriam, per omnem occasionem celebratam, comœdiam quoque Græcam Neapolitano certamine docuit, ac de sententiâ judicum coronavit. Ne Marcum quidem Antonium inhonoratum ac sine gratâ mentione transmisit, testatus quondam per edictum, "Tanto impensius petere se, ut natalem patris Drusi celebrarent, quod idem esset et avi sui Antonii." Tiberio marmoreum arcum juxta Pompeii theatrum, decretum quidem olim a senatu, verum omissum, peregit. Caii quoque etsi acta omnia rescidit, diem tamen necis, quamvis exordium principatûs sui, vetuit inter festos referri.

(12.) At, in semet augendo parcus atque civilis, prænomine "Imperatoris" abstinuit; nimios honores recusavit; sponsalia filiæ, natalemque geniti nepotis, silentio, ac tantum domesticâ religione, transegit. Neminem exsulum, nisi ex senatûs auctoritate, restituit. Ut sibi in curiam præfectum prætorii tribunosque militum secum inducere liceret, utque rata essent, quæ procuratores sui in judicando statuerent, precario exegit. Jus nundinarum in privata prædia a consulibus petiit: cognitionibus magistratuum, ut unus e consiliariis, frequenter interfuit. Eosdem, spectacula edentes, surgens et ipse cum cæterâ turbâ, voce ac manu veneratus est. Tribunis plebis adeuntibus se pro tribunali excusavit, quod, propter angustias, non posset audire eos, nisi stantes. Quare in brevi spatio tantum amoris favorisque collegit, ut, cum profectum eum Ostiam periisse ex insidiis nuntiatum esset, magnâ consternatione populus, et militem quasi proditorem, et senatum quasi parricidam, diris exsecrationibus incessere non ante destiterit, quam unus atque alter, et mox plures, a magistratibus in Rostra producti, salvum, et appropinquare, confirmarent.

(13.) Nec tamen expers insidiarum usquequaque permansit; sed et a singulis, et per factionem, et denique civili bello, infestatus est. E plebe homo,

nocte mediâ, juxta cubiculum ejus cum pugione deprehensus est: reperti et equestris ordinis duo in publico, cum dolone ac venatorio cultro præstolantes, alter, ut egressum theatro, alter, ut sacrificantem apud Martis ædem, adoriretur. Conspiraverunt autem ad res novas Gallus Asinius et Statilius Corvinus, Pollionis ac Messalæ oratorum nepotes, assumtis compluribus libertis ipsius atque servis. Bellum civile movit Furius Camillus Scribonianus, Dalmatiæ legatus; verum intra quintum diem oppressus est; legionibus, quæ sacramentum mutaverant, in pœnitentiam religione conversis, postquam, denuntiato ad novum Imperatorem itinere, casu quodam an divinitus, neque aquila ornari, neque signa convelli moverique potuerunt.

(14.) Consulatus, super pristinum, quatuor gessit; ex quibus duos primos junctim, sequentes per intervallum, quarto quemque anno, semestrem novissimum, bimestres cæteros, tertium autem, novo circa Principem exemplo, in locum demortui suffectus. Jus, et consul, et extra honorem, laboriosissime dixit, etiam suis suorumque diebus sollennibus, nonnunquam festis quoque antiquitus et religiosis. Nec semper præscripta legum secutus, duritiam lenitatemve multarum, ex bono et æquo, perinde ut afficeretur, moderatus est. Nam et iis, qui, apud privatos judices, plus petendo, formulâ excidissent, restituit actiones; et in majore fraude convictos, legitimam pœnam supergressus, ad bestias condemnavit.

(15.) In cognoscendo autem ac decernendo, mirâ varietate animi fuit, modo circumspectus et sagax, modo inconsultus ac præceps; nonnunquam frivolus, amentique similis. Cum decurias rerum actu expungeret, eum, qui, dissimulatâ vacatione quam beneficio liberorum habebat, responderat, ut cupidum judicandi, dimisit. Alium, interpellatum ab adversariis de propriâ lite, negantemque, cognitionis rem,

sed ordinarii juris esse, agere causam confestim apud se coëgit, proprio negotio documentum daturum, quam æquus judex in alieno negotio futurus esset. Feminam, non agnoscentem filium suum, dubiâ utrimque argumentorum fide, ad confessionem compulit, indicto matrimonio juvenis. Absentibus, secundum præsentes facillime dabat, nullo delectu, culpâne quis, an aliquâ necessitate, cessâsset. Proclamante quodam, præcidendas falsario manus, carnificem statim acciri cum machærâ mensâque lanioniâ, flagitavit. Peregrinitatis reum, ortâ inter advocatos levi contentione, togatumne an palliatum dicere causam oporteret, quasi æquitatem integram ostentans, mutare habitum sæpius et prout accusaretur defendereturve, jussit. De quodam etiam negotio ita ex tabellâ pronuntiâsse creditur, "secundum eos se sentire, qui vera proposuissent." Propter quæ usque eo eviluit, ut passim ac propalam contemtui esset. Excusans quidam testem e provinciâ ab eo vocatum, negavit præsto esse posse, dissimulatâ diu causâ; ac, post longas demum interrogationes, "Mortuus est," inquit: "puto, licuit." Alius, gratias agens quod reum defendi pateretur, adjecit, "Et tamen fieri solet." Illud quoque a majoribus natu audiebam, adeo causidicos patientiâ ejus solitos abuti, ut descendentem e tribunali non solum voce revocarent, sed et, laciniâ togæ retentâ, interdum pede apprehenso, detinerent. Ac, ne cui hæc mira sint, litigatori Græculo vox in altercatione excidit, και συ γερων ει, και μωρος. Equitem quidem Romanum, obscœnitatis in feminas reum, sed falso et ab impotentibus inimicis conficto crimine, satis constat, cum scorta meritoria citari adversus se, et audiri pro testimonio videret, graphium et libellos, quos tenebat in manu, ita, cum magnâ stultitiæ et sævitiæ exprobratione, jecisse in faciem ejus, ut genam non leviter perstrinxerit.

(16.) Gessit et censuram, intermissam diu post

Plancum Paulumque censores; sed hanc quoque inæquabiliter, varioque et animo et eventu. Recognitione equitum juvenem probri plenum, sed quem pater probatissimum sibi affirmabat, sine ignominiâ dimisit, "habere," dicens, "censorem suum." Alium, corruptelis adulteriisque famosum, nihil amplius quam monuit, "ut aut parcius ætatulæ indulgeret, aut certe cautius:" addiditque: "Quare enim ego scio, quam amicam habeas?" Et, cum, orantibus familiaribus, demsisset cuidam appositam notam, "Litura tamen," inquit, "exstet." Splendidum virum, Græciæque provinciæ principem, verum Latini sermonis ignarum, non modo albo judicum erasit, sed etiam in peregrinitatem redegit. Nec quemquam, nisi suâ voce, utcumque quis posset, ac sine patrono, rationem vitæ passus est reddere. Notavitque multos, et quosdam inopinantes, et ex causâ novi generis, quod, se inscio, ac sine commeatu, Italiâ excessissent; quemdam vero et, quod comes regis in provinciâ fuisset, referens, majorum temporibus, Rabirio Postumo, Ptolemæum Alexandriam, crediti servandi causâ, secuto, majestatis crimen apud judices motum. Plures notare conatus, magnâ inquisitorum negligentiâ, sed suo majore dedecore, innoxios fere reperit, quibuscumque cœlibatum, aut orbitatem, aut egestatem objiceret, maritos, patres, opulentos se probantibus; eo quidem, qui sibimet vim ferro intulisse arguebatur, illæsum corpus veste depositâ ostentante. Fuerunt et illa in censurâ ejus notabilia, quod essedum argenteum, sumtuose fabricatum, ac venale ad Sigillaria, redimi concidique coram, imperavit; quodque uno die viginti edicta proposuit: inter quæ duo, quorum altero admonebat, "ut uberi vinearum proventu bene dolia picarentur;" altero, "nihil æque facere ad viperæ morsum, quam taxi arboris succum."

(17.) Expeditionem unam omnino suscepit, eam-

que modicam. Cum, decretis sibi a senatu ornamentis triumphalibus, leviorem majestati principali titulum arbitraretur, velletque justi triumphi decus, unde acquireret, Britanniam potissimum elegit, neque tentatam ulli post Divum Julium, et tunc tumultuantem ob non redditos transfugas. Huc cum ab Ostiâ navigaret, vehementi Circio bis pæne demersus est, prope Liguriam, juxtaque Stœchadas insulas. Quare, a Massiliâ Gesoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit: ac, sine ullo prœlio aut sanguine, intra paucissimos dies parte insulæ in deditionem receptâ, sexto, quam profectus erat, mense, Romam rediit, triumphavitque maximo apparatu. Ad cujus spectaculum commeare in Urbem non solum præsidibus provinciarum permisit, verum etiam exsulibus quibusdam; atque, inter hostilia spolia, navalem coronam fastigio Palatinæ domûs juxta civicam fixit, trajecti et quasi domiti Oceani insigne. Currum ejus Messalina uxor carpento secuta est. Secuti et triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed cæteri pedibus, et in prætextâ; Crassus Frugi equo phalerato, et in veste palmatâ, quod eum honorem iteraverat.

(18.) Urbis annonæque curam sollicitissime semper egit. Cum Æmiliana pertinacius arderent, in diribitorio duabus noctibus mansit: ac, deficiente militum ac familiarum turbâ, auxilio plebem per magistratus ex omnibus vicis convocavit; ac, positis ante se cum pecuniâ fiscis, ad subveniendum hortatus est, repræsentans pro operâ dignam cuique mercedem. Arctiore autem annonâ ob assiduas sterilitates, detentus quondam medio foro a turbâ, conviciisque ac simul fragminibus panis ita infestatus, ut ægre, nec nisi postico, evadere in Palatium valuerit, nihil non ex eo excogitavit ad invehendos, etiam in tempore hiberno, commeatus. Nam et negotiatoribus certa lucra proposuit, suscepto in se

damno, si cui quid per tempestates accidisset; et naves mercaturæ causâ fabricantibus magna commoda constituit,

(19.) pro conditione cujusque; civi, vacationem legis Papiæ Poppææ; Latino, jus Quiritium; feminis, jus quatuor liberorum: quæ constituta hodieque servantur.

(20.) Opera magna, potiusque necessaria quam multa, perfecit; sed vel præcipua, aquarum ductum, a Caio inchoatum; item, emissarium Fucini lacûs, portumque Ostiensem; quamquam sciret, ex his alterum ab Augusto precantibus assidue Marsis negatum, alterum a D. Julio sæpius destinatum, ac propter difficultatem omissum. Claudiæ aquæ gelidos et uberes fontes (quorum alteri Cœruleo, alteri Curtio et Albudino nomen est), simulque rivum Anienis novi, lapideo opere in Urbem perduxit, divisitque in plurimos et ornatissimos lacus. Fucinum aggressus est, non minus compendii spe, quam gloriæ; cum quidam, privato sumtu emissuros se, repromitterent, si sibi siccati agri concederentur. Per tria autem passuum millia, partim effosso monte, partim exciso, canalem absolvit ægre, et post undecim annos, quamvis continuis triginta hominum millibus sine intermissione operantibus. Portum Ostiæ exstruxit, circumducto dextrâ sinistrâque brachio, et ad introitum, profundo jam [solo,] mole objectâ; quam quo stabilius fundaret, navem ante demersit, quâ magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus; congestisque pilis superposuit altissimam turrim in exemplum Alexandrinæ Phari, ùt ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent.

(21.) Congiaria populo sæpius distribuit. Spectacula quoque complura et magnifica edidit, non usitata modo, ac solitis locis, sed et commenticia, et ex antiquitate repetita, et ubi præterea nemo ante eum. Ludos dedicationis Pompeiani theatri, quod ambustum restituerat, e tribunali posito in orchestrâ

commisit, cum prius apud superiores ædes supplicâsset, perque mediam caveam, sedentibus ac silentibus cunctis, descendisset. Fecit et sæculares, quasi anticipatos ab Augusto, nec legitimo tempori reservatos; quamvis ipse in historiis suis prodat, "intermissos eos Augustum, multo post, diligentissime annorum ratione subductâ, in ordinem redegisse." Quare vox præconis irrisa est, invitantis more sollenni ad ludos, "quos nec spectâsset quisquam, nec spectaturus esset;" cum superessent adhuc, qui spectaverant, et quidam histrionum, producti olim, tunc quoque producerentur. Circenses frequenter etiam in Vaticano commisit, nonnunquam interjectâ per quinos missus venatione. Circo vero maximo marmoreis carceribus, auratisque metis, quæ utraque et tophina ac lignea antea fuerant, exculto, propria senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis. Ac, super quadrigarum certamina, Trojæ lusum exhibuit, et Africanas, conficiente turmâ equitum prætorianorum, ducibus tribunis, ipsoque præfecto; præterea Thessalos equites, qui feros tauros per spatia circi agunt, insiliuntque defessos, et ad terram cornibus detrahunt. Gladiatoria munera plurifariam ac multiplicia exhibuit; anniversarium in castris prætorianis, sine venatione apparatuque; justum atque legitimum in Septis; ibidem extraordinarium et breve, dierumque paucorum, quodque appellare cœpit "Sportulam," quia primum daturus edixerat, "velut ad subitam condictamque cœnulam invitare se populum." Nec ullo spectaculi genere communior aut remissior erat, adeo ut oblatos victoribus aureos, prolatâ sinistrâ pariter cum vulgo, voce digitisque numeraret, ac sæpe, hortando rogandoque, ad hilaritatem homines provocaret, "dominos" identidem appellans, immixtis interdum frigidis et arcessitis jocis: qualis est, ut cum Palumbum postulantibus, "daturum se," promisit, "si captus esset." Illud plane quan-

tumvis salubriter et in tempore: cum essedario, pro quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium favore indulsisset rudem, tabulam illico misit, admonens populum, "quantopere liberos suscipere deberet, quos videret et gladiatori præsidio gratiæque esse." Edidit et in Martio Campo expugnationem direptionemque oppidi ad imaginem bellicam, et deditionem Britanniæ regum; præseditque paludatus. Quin et, emissurus Fucinum lacum, naumachiam ante commisit. Sed, cum, proclamantibus naumachiariis, "Ave, Imperator, morituri te salutant," respondisset, "Avete vos;" neque, post hanc vocem (quasi veniâ datâ) quisquam dimicare vellet; diu cunctatus, an omnes igni ferroque absumeret, tandem e sede suâ prosiluit, ac, per ambitum lacûs, non sine fœdâ vacillatione, discurrens, partim minando, partim adhortando, ad pugnam compulit. Hoc spectaculo classis Sicula et Rhodia concurrerunt, duodenarum triremium singulæ, exciente buccinâ Tritone argenteo, qui e medio lacu per machinam emerserat.

(22.) Quædam circa cærimonias, civilemque et militarem morem, item circa omnium ordinum statum, domi forisque, aut correxit, aut exoleta revocavit, aut etiam nova instituit. In cooptandis per collegia sacerdotibus, neminem, nisi juratus, nominavit; observavitque sedulo, ut, quoties terra in Urbe movisset, ferias, advocatâ concione, prætor indiceret; utque, dirâ avi in Urbe aut in Capitolio visâ, obsecratio haberetur, eamque ipse jure maximi pontificis, commonito pro Rostris populo, præiret, submotâque operariorum servorumque turbâ.

(23.) Rerum actum, divisum antea in hibernos æstivosque menses, conjunxit. Jurisdictionem de fidei commissis, quotannis et tantum in Urbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam per provincias, potestatibus demandavit. Capiti Papiæ Poppææ legis, a Tiberio Cæsare (quasi

sexagenarii generare non possent) addito, obrogavit. Sanxit, ut pupillis extra ordinem tutores a consulibus darentur, utque hi, quibus a magistratibus provinciæ interdicerentur, Urbe quoque et Italiâ submoverentur. Ipse quosdam novo exemplo relegavit, ut ultra lapidem tertium vetaret egredi ab Urbe. De majore negotio acturus in curiâ, medius inter consulum sellas, tribunicio subsellio sedebat. Commeatus, a senatu peti solitos, beneficii sui fecit.

(24.) Ornamenta consularia etiam procuratoribus ducenariis indulsit. Senatoriam dignitatem recusantibus, equestrem quoque ademit. Latum clavum (quamvis initio affirmâsset, non lecturum se senatorem, nisi civis Romani abnepotem) etiam libertini filio tribuit; sed sub conditione, si prius ab equite Romano adoptatus esset. Ac, sic quoque reprehensionem verens, etiam Appium Cæcum censorem, generis sui proauctorem, libertinorum filios in senatum allegisse docuit; ignarus, temporibus Appii, et deinceps aliquamdiu, "libertinos" dictos, non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Collegio quæstorum, pro straturâ viarum, gladiatorium munus injunxit; detractâque Ostiensi et Gallicâ provinciâ, curam ærarii Saturni reddidit, quam medio tempore prætores, aut (uti nunc) præturâ functi, sustinuerant. Triumphalia ornamenta Silano, filiæ suæ sponso, nondum puberi, dedit; majoribus vero natu tam multis, tamque facile, ut epistola communis legionum nomine exstiterit, petentium, "ut legatis consularibus simul cum exercitu et triumphalia darentur, ne causam belli quoquo modo quærerent." A. Plautio etiam ovationem decrevit; ingressoque Urbem obviam progressus, et in Capitolium eunti, et inde rursus reverenti, latus texit. Gabinio Secundo, Chäucis, gente Germanicâ, superatis, cognomen "Chäucius" usurpare concessit.

(25.) Equestres militias ita ordinavit, ut post

cohortem, alam; post alam, tribunatum legionis, daret: stipendiaque instituit, et imaginariæ militiæ genus, quod vocatur "Supra numerum," quo absentes, et titulo tenus, fungerentur. Milites domos senatorias salutandi causâ ingredi, etiam Patrum decreto prohibuit. Libertinos, qui se pro equitibus Romanis agerent, publicavit. Ingratos, et de quibus patroni quererentur, revocavit in servitutem; advocatisque eorum negavit, se adversus libertos ipsorum jus dicturum. Cum quidam ægra et affecta mancipia in insulam Æsculapii, tædio medendi, exponerent, omnes, qui exponerentur, liberos esse sanxit, nec redire in ditionem domini, si convaluissent: quod si quis necare quem mallet, quam exponere, cædis crimine teneri. Viatores ne per Italiæ oppida, nisi aut pedibus, aut sellâ aut lecticâ, transirent, monuit edicto. Puteolis et Ostiæ singulas cohortes, ad arcendos incendiorum casus, collocavit. Peregrinæ conditionis homines vetuit usurpare Romana nomina, duntaxat gentilicia. Civitatem Romanam usurpantes in campo Esquilino securi percussit. Provincias Achaiam et Macedoniam, quas Tiberius ad curam suam transtulerat, senatui reddidit. Lyciis, ob exitiabiles inter se discordias, libertatem ademit; Rhodiis, ob pœnitentiam veterum delictorum, reddidit. Iliensibus, quasi Romanæ gentis auctoribus, tributa in perpetuum remisit; recitatâ vetere epistolâ Græcâ senatûs populique Romani, Seleuco regi amicitiam et societatem ita demum pollicentis, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere immunes præstitisset. Judæos, impulsore Chresto assidue tumultuantes, Româ expulit. Germanorum legatis in orchestrâ sedere permisit, simplicitate eorum et fiduciâ motus, quod, in popularia deducti, cum animadvertissent Parthos et Armenios sedentes in senatu, ad eadem loca sponte transierant, nihilo deteriorem virtutem aut conditionem suam prædicantes. Druidarum religionem

apud Gallos, diræ immanitatis, et tantum civibus sub Augusto interdictam, penitus abolevit. Contra, sacra Eleusinia etiam transferre ex Atticâ Romam conatus est; templumque in Siciliâ Veneris Erycinæ, vetustate collapsum, ut ex ærario populi Romani reficeretur, auctor fuit. Cum regibus fœdus in foro icit, porcâ cæsâ, ac vetere fecialium præfatione adhibitâ. Sed et hæc, et cætera, totumque adeo ex parte magnâ principatum, non tam suo, quam uxorum libertorumque arbitrio, administravit; talis ubique plerumque, qualem esse eum, aut expediret illis, aut liberet.

(26.) Sponsas admodum adolescens duas habuit; Æmiliam Lepidam, Augusti proneptem; item Liviam Medullinam, cui et cognomen Camillæ erat, e genere antiquo dictatoris Camilli. Priorem, quod parentes ejus Augustum offenderant, virginem adhuc repudiavit; posteriorem ipso die, qui erat nuptiis destinatus, ex valetudine amisit. Uxores deinde duxit Plautiam Urgulanillam, triumphali, et mox Æliam Petinam, consulari patre. Cum utrâque divortium fecit: sed cum Petinâ, ex levibus offensis; cum Urgulanillâ, ob libidinum probra, et homicidii suspicionem. Post has, Valeriam Messalinam, Barbati Messalæ, consobrini sui, filiam, in matrimonium accepit. Quam cum comperisset, super cætera flagitia atque dedecora, C. Silio etiam nupsisse, dote inter auspices consignatâ, supplicio affecit; confirmavitque pro concione apud prætorianos, "Quatenus sibi matrimonia male cederent, permansurum se in cœlibatu: ac, nisi permansisset, non recusaturum confodi manibus ipsorum." Nec durare valuit, quin de conditionibus continuo tractaret, etiam de Petinæ, quam olim exegerat, deque Lolliæ Paulinæ, quæ C. Cæsari nupta fuerat. Verum illecebris Agrippinæ, Germanici fratris sui filiæ, per jus osculi et blanditiarum occasiones pellectus in amorem, subornavit, proximo senatu qui censerent, cogendum

se ad ducendum eam uxorem, quasi reipublicæ maxime interesset; dandamque cæteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus incesta habebantur. Ac, vix uno interposito die, confecit nuptias; non repertis, qui sequerentur exemplum, excepto libertino quodam, et altero primipilari, cujus officium nuptiarum et ipse cum Agrippinâ celebravit.

(27.) Liberos ex tribus uxoribus tulit: ex Urgulanillâ Drusum et Claudiam; ex Petinâ Antoniam; ex Messalinâ Octaviam, et, quem primo Germanicum, mox Britannicum, cognominavit. Drusum Pompeiis impuberem amisit, piro, per lusum in sublime jactato, et hiatu oris excepto, strangulatum; cui et ante paucos dies filiam Sejani despondisset. Quo magis miror, fuisse, qui traderent, fraude a Sejano necatum. Claudiam, ex liberto suo Botere conceptam, quamvis ante quintum mensem divortii natam, alique cœptam, exponi tamen ad matris januam, et nudam jussit abjici. Antoniam Cn. Pompeio Magno, deinde Fausto Sullæ, nobilissimis juvenibus, Octaviam Neroni privigno suo, collocavit, Silano ante desponsatam. Britannicum, vicesimo imperii die, inque secundo consulatu natum sibi, parvulum etiam tum, et militi, pro concione manibus suis gestans, et plebi, per spectacula gremio aut ante se retinens, assidue commendabat, faustisque ominibus cum acclamantium turbâ prosequebatur. E generis Neronem adoptavit: Pompeium atque Silanum non recusavit modo, sed et interemit.

(28.) Libertorum præcipue suspexit Posiden spadonem, quem etiam, Britannico triumpho, inter militares viros hastâ purâ donavit: nec minus Felicem, quem cohortibus et alis provinciæque Judææ præposuit, trium reginarum maritum: et Arpocran, cui lecticâ per Urbem vehendi, spectaculaque publice edendi, jus tribuit: ac, super hos, Polybium a

studiis, qui sæpe inter duos consules ambulabat: sed, ante omnes, Narcissum ab epistolis, et Pallantem a rationibus, quos, decreto quoque senatûs, non præmiis modo ingentibus, sed et quæstoriis prætoriisque ornamentis, honorari libens passus est; tantum præterea acquirere et rapere, ut, querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurde sit dictum, "Abundaturum, si a duobus libertis in consortium reciperetur."

(29.) His (ut dixi) uxoribusque addictus, non Principem, sed ministrum, egit. Compendio cujusque horum, vel etiam studio aut libidine, honores, exercitus, immunitates, supplicia, largitus est; et quidem insciens plerumque et ignarus. Ac, ne singillatim minora quoque enumerem, revocatas liberalitates ejus, judicia rescissa, suppositos aut etiam palam immutatos, datorum officiorum codicillos; Appium Silanum, consocerum suum, Juliasque, alteram Drusi, alteram Germanici filiam, crimine incerto, nec defensione ullâ datâ, occidit; item Cn. Pompeium, majoris filiæ virum, et L. Silanum, minoris sponsum. Ex quibus Pompeius in concubitu dilecti adolescentuli confossus est; Silanus abdicare se præturâ ante quartum Calendas Januarias, morique initio anni coactus, die ipso Claudii et Agrippinæ nuptiarum. In quinque et triginta senatores, trecentosque amplius equites Romanos tantâ facilitate animadvertit, ut, de nece consularis viri renuntiante centurione, "Factum esse, quod imperâsset," negaret, quidquam se imperâsse, nihilo minus rem comprobaret; affirmantibus libertis, officio milites functos, quod ad ultionem Imperatoris ultro procucurrissent. Nam illud omnem fidem excesserit, quod nuptiis, quas Messalina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis et ipse consignaverit; inductus, quasi de industriâ simularentur, ad avertendum transferendumque periculum, quod imminere ipsi per quædam ostenta portenderetur.

(30.) Auctoritas dignitasque formæ non defuit vel stanti, vel sedenti, ac præcipue quiescenti. Nam et prolixo, nec exili, corpore erat; et specie canitieque pulchrâ, opimis cervicibus. Cæterum et ingredientem destituebant poplites minus firmi; et remisse quid vel serio agentem multa dehonestabant: risus indecens; ira turpior, spumante rictu, humentibus naribus; præterea linguæ titubantia, caputque, cum semper, tum in quantulocumque actu, vel maxime tremulum.

(31.) Valetudine sicut olim gravi, ita Princeps perprosperâ usus est, excepto stomachi dolore, quo se correptum etiam de consciscendâ morte cogitâsse dixit.

(32.) Convivia agitavit et ampla et assidua, ac fere patentissimis locis, ut plerumque sexcenteni simul discumberent. Convivatus est et super emissarium Fucini lacûs, ac pæne submersus, cum emissa impetu aqua redundâsset. Adhibebat omni cœnæ et liberos suos cum pueris puellisque nobilibus, qui, more veteri, ad fulcra lectorum sedentes, vescerentur. Convivæ, qui pridie scyphum aureum surripuisse existimabatur, revocato in diem posterum, calicem fictilem apposuit. Dicitur etiam meditatus edictum, "quo veniam daret, flatum crepitumque ventris in convivio emittendi;" cum, periclitatum quemdam præ pudore ex continentiâ, reperisset.

(33.) Cibi vinique quocumque et tempore et loco appetentissimus. Cognoscens quondam in Augusti foro, ictusque nidore prandii, quod in proximâ Martis æde Saliis apparabatur, deserto tribunali, adscendit ad sacerdotes, unâque decubuit. Nec temere unquam triclinio abscessit, nisi distentus ac madens, et ut statim, supino, ac per somnum hianti, pinna in os inderetur, ad exonerandum stomachum. Somni brevissimi erat; (nam ante mediam noctem plerumque evigilabat) ut tamen interdiu nonnunquam in jure dicendo obdormisceret, vixque ab ad-

vocatis de industriâ vocem augentibus, excitaretur. Libidinis in feminas profusissimæ, marium omnino expers. Aleam studiosissime lusit: de cujus arte librum quoque emisit; solitus etiam in gestatione ludere, ita essedo alveoque adaptatis, ne lusus confunderetur.

(34.) Sævum et sanguinarium naturâ fuisse, magnis minimisque apparuit rebus. Tormenta quæstionum pœnasque parricidarum repræsentabat, exigebatque coram. Cum et spectare antiqui moris supplicium Tiburi concupîsset, et, deligatis ad palum noxiis, carnifex deesset, accitum ab Urbe vesperam usque opperiri perseveravit. Quocumque gladiatorio munere, vel suo, vel alieno, etiam forte prolapsos jugulari jubebat, maxime retiarios, ut exspirantium facies videret. Cum par quoddam mutuis ictibus concidisset, cultellos sibi parvulos ex utroque ferro in usum fieri sine morâ jussit. Bestiariis meridianisque adeo delectabatur, ut et primâ luce ad spectaculum descenderet, et meridie, dimisso ad prandium populo, persederet; præterque destinatos, etiam levi subitâque de causâ, quosdam committeret, de fabrorum quoque ac ministrorum, atque id genus numero, si automatum, vel pegma, vel quid tale aliud, parum cessisset. Induxit et unum ex nomenculatoribus suis, sicut erat togatus.

(35.) Sed nihil æque, quam timidus ac diffidens fuit. Primis imperii diebus, quamquam (ut diximus) jactator civilitatis, neque convivia inire ausus est, nisi ut speculatores cum lanceis circumstarent, militesque vice ministrorum fungerentur; neque ægrum quemquam visitavit, nisi explorato prius cubiculo, culcitisque et stragulis prætentatis et excussis: reliquo autem tempore salutatoribus scrutatores semper apposuit, et quidem omnibus, et acerbissimos. Sero enim ac vix remisit, ne feminæ prætextatique pueri et puellæ contrectarentur, et ne cujus comiti aut librario calamariæ aut graphiariæ

thecæ adimerentur. Motu civili, cum eum Camillus, non dubitans etiam citra bellum posse terreri, contumeliosâ et minaci et contumaci epistolâ cedere imperio juberet, vitamque otiosam in privatâ re agere; dubitavit, adhibitis principibus viris, an obtemperaret.

(36.) Quasdam insidias temere delatas adeo expavit, ut deponere imperium tentaverit. Quodam (ut supra retuli) cum ferro circa sacrificantem se deprehenso, senatum per præcones propere convocavit, lacrymisque et vociferatione miseratus est conditionem suam, cui nihil tuti usquam esset; ac diu publico abstinuit. Messalinæ quoque amorem flagrantissimum, non tam indignitate contumeliarum, quam periculi metu, abjecit, cum adultero Silio acquiri imperium credidisset: quo tempore, fœdum in modum, trepidus ad castra confugit, nihil totâ viâ, quam, essetne sibi salvum imperium, requirens.

(37.) Nulla adeo suspicio, nullus auctor tam levis exstitit, a quo non, mediocri scrupulo injecto, ad cavendum ulciscendumque compelleretur. Unus ex litigatoribus seducto in salutatione affirmavit, vidisse se per quietem, occidi eum a quodam: dein paulo post, quasi percussorem agnosceret, libellum tradentem adversarium suum demonstravit; confestimque is, pro deprehenso, ad pœnam raptus est. Pari modo oppressum ferunt Appium Silanum; quem cum Messalina et Narcissus conspirâssent perdere, divisis partibus, alter, ante lucem, similis attonito, patroni cubiculum irrupit, affirmans somniâsse se, vim ei ab Appio illatam; altera, in admirationem formata, sibi quoque eamdem speciem aliquot jam noctibus obversari, retulit. Nec multo post, ex composito irrumpere Appius nuntiatus, cui pridie, ad id temporis ut adesset, præceptum erat, (quasi plane repræsentaretur somnii fides) arcessi statim ac mori jussus est. Nec dubitavit postero die Claudius, ordinem rei gestæ perferre ad senatum, ac liberto

gratias agere, quod, pro salute suâ, etiam dormiens excubaret.

(38.) Iræ atque iracundiæ conscius sibi, utrumque excusavit edicto; distinxitque, pollicitus "alteram quidem brevem et innoxiam, alteram non injustam fore." Ostiensibus, quia sibi subeunti Tiberim scaphas obviam non miserint, graviter correptis, eâque cum invidiâ, ut, "in ordinem se coactum," conscriberet, repente, tantum non satisfacientis modo, veniam dedit. Quosdam, in publico parum tempestive adeuntes, manu suâ repulit. Item scribam quæstorium, itemque præturâ functum senatorem, inauditos et innoxios relegavit; quod ille adversus privatum se intemperantius affuisset; hic, in ædilitate, inquilinos prædiorum suorum, contra vetitum cocta vendentes, multâsset, villicumque intervenientem flagellâsset. Quâ de causâ etiam coërcitionem popinarum ædilibus ademit. Ac ne stultitiam quidem suam reticuit, simulatamque a se ex industriâ sub Caio, quod aliter evasurus perventurusque ad susceptam stationem non fuerit, quibusdam oratiunculis testatus est. Nec tamen persuasit; cum intra breve tempus liber editus sit, cui index erat Μωρων Επαναστασις· argumentum autem, "stultitiam neminem fingere."

(39.) Inter cætera in eo mirati sunt homines et oblivionem et inconsiderantiam, vel, ut Græce dicam, μετεωριαν et αβλεψιαν. Occisâ Messalinâ, paulo post quam in triclinio decubuit, "cur domina non veniret," requisivit. Multos ex iis quos capite damnaverat, postero statim die et in convivium, et ad aleæ lusum, [admoveri] jussit; et, quasi morarentur, ut somniculosos, per nuntium increpuit. Ducturus contra fas Agrippinam uxorem, non cessavit omni oratione "filiam," et "alumnam," et "in gremio suo natam atque educatam," prædicare. Adsciturus in nomen familiæ suæ Neronem, quasi parum reprehenderetur, quod adulto jam filio pri-

vignum adoptaret, identidem divulgavit, "neminem unquam per adoptionem familiæ Claudiæ insertum."

(40.) Sermonis vero rerumque tantam sæpe negligentiam ostendit, ut nec quis, nec inter quos, quove tempore ac loco, verba faceret, scire aut cogitare existimaretur. Cum de laniis ac vinariis ageretur, exclamavit in curiâ; "Rogo vos, quis potest sine offulâ vivere?" descripsitque abundantiam veterum tabernarum, unde solitus esset vinum olim et ipse petere. De quæstore quodam candidato inter causas suffragationis suæ posuit, "quod pater ejus frigidam ægro sibi tempestive dedisset." Inductâ teste in senatu, "Hæc," inquit, "matris meæ liberta et ornatrix fuit: sed me patronum semper existimavit. Hoc ideo dixi, quod quidam sunt adhuc in domo meâ, qui me patronum non putant." Sed et pro tribunali, Ostiensibus quiddam publice orantibus, cum excanduisset, "Nihil habere se," vociferatus est, "quare eos demereatur: si quem alium, et se liberum esse." Nam illa ejus quotidiana, et plane omnium horarum et momentorum erant, "Quid? ego tibi Theogonius videor?" et, "Λαλει, και μη θιγγανε·" multaque talia, etiam privatis deformia, nedum Principi neque infacundo neque indocto, immo etiam pertinaciter liberalibus studiis dedito.

(41.) Historiam in adolescentiâ, hortante T. Livio, Sulpicio vero Flavo etiam adjuvante, scribere aggressus est. Et, cum primum frequenti auditorio commisisset, ægre perlegit, refrigeratus sæpe a semet ipso. Nam, cum, initio recitationis, defractis compluribus subselliis obesitate cujusdam, risus exortus esset; ne sedato quidem tumultu temperare potuit, quin ex intervallo subinde facti reminisceretur, cachinnosque revocaret. In principatu quoque et scripsit plurimum, et assidue recitavit per lectorem. Initium autem sumsit historiæ post cædem

Cæsaris dictatoris. Sed et transiit ad inferiora tempora, cœpitque a pace civili; cum sentiret, neque libere neque vere sibi de superioribus tradendi potestatem relictam, correptus sæpe et a matre et ab aviâ. Prioris materiæ duo volumina, posterioris unum et quadraginta, reliquit. Composuit et "De vitâ suâ" octo volumina, magis inepte quam ineleganter; item "Ciceronis defensionem adversus Asinii Galli libros," satis eruditam. Novas etiam commentus est literas tres, ac numero veterum, quasi maxime necessarias, addidit: de quarum ratione cum privatus adhuc volumen edidisset, mox Princeps non difficulter obtinuit, ut in usu quoque promiscuo essent. Exstat talis scriptura in plerisque libris, Actis diurnis, titulisque operum.

(42.) Nec minore curâ Græca studia secutus est, amorem præstantiamque linguæ occasione omni professus. Cuidam barbaro, Græce et Latine disserenti, "Cum utroque," inquit, "sermone nostro sis paratus." Et, in commendandâ Patribus conscriptis Achaiâ, "gratam sibi provinciam," ait, "communium studiorum commercio." Ac sæpe in senatu legatis perpetuâ oratione respondit. Multum vero pro tribunali etiam Homericis locutus est versibus. Quoties quidem hostem vel insidiatorem ultus esset, excubitori tribuno, signum de more poscenti, non temere aliud dedit, quam

Ανδρ' απαμυνασθαι, ότε τις προτερος χαλεπηνῃ.

Denique et Græcas scripsit historias, Τυῤῥηνικων XX, Καρχηδονιακων VIII. Quarum causâ, veteri Alexandriæ Museo alterum additum ex ipsius nomine; institutumque, ut quotannis in altero Τυῤῥηνικων libri, in altero Καρχηδονιακων, diebus statutis, velut in auditorio, recitarentur toti a singulis per vices.

(43.) Sub exitu vitæ, signa quædam, nec obscura, pœnitentis et de matrimonio Agrippinæ, de-

que Neronis adoptione, dederat: siquidem, commemorantibus libertis, ac laudantibus cognitionem, quâ pridie quamdam adulterii ream condemnaverat, "sibi quoque in fatis esse," jactavit, "omnia impudica, sed non impunita matrimonia." Et subinde obvium sibi Britannicum arctius complexus, hortatus est, "ut cresceret, rationemque a se omnium factorum acciperet;" Græcâ insuper voce prosecutus, Ὁ τρωσας και ιασεται. Cumque impubi teneroque adhuc, quando statura permitteret, togam dare destinâsset, adjecit, "ut tandem populus Romanus verum Cæsarem habeat."

(44.) Non multoque post testamentum etiam conscripsit, ac signis omnium magistratuum obsignavit. Prius igitur, quam ultra progrederetur, præventus est ab Agrippinâ, quam, præter hæc, conscientia quoque, nec minus delatores, multorum criminum arguebant. Et veneno quidem occisum convenit: ubi autem, et per quem dato, discrepat. Quidam tradunt, epulanti in arce cum sacerdotibus, per Halotum spadonem prægustatorem; alii, domestico convivio, per ipsam Agrippinam, quæ boletum medicatum avidissimo ciborum talium obtulerat. Etiam de subsequentibus diversa fama est. Multi, statim, hausto veneno, obmutuisse aiunt, excruciatumque doloribus nocte totâ, defecisse prope lucem. Nonnulli inter initia consopitum, deinde, cibo affluente, evomuisse omnia, repetitumque toxico, incertum, pultine addito, cum velut exhaustum refici cibo oporteret, an immisso per clysterem, ut, quasi abundantiâ laboranti, etiam hoc genere egestionis subveniretur.

(45.) Mors ejus celata est, donec circa successorem omnia ordinarentur. Itaque et, quasi pro ægro, adhuc vota suscepta sunt, et inducti per simulationem comœdi, qui velut desiderantem oblectarent. Excessit tertio Idus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Aviolâ, consulibus, quarto et sexage-

simo ætatis, imperii quartodecimo anno; funeratusque est sollenni Principum pompâ, et in numerum Deorum relatus. Quem honorem, a Nerone destitutum abolitumque, recepit mox per Vespasianum.

(46.) Præsagia mortis ejus præcipua fuerunt, exortus crinitæ stellæ, quam cometen vocant; tactumque de cœlo monimentum Drusi patris; et quod, eodem anno, ex omnium magistratuum genere plerique mortem obierant. Sed nec ipse ignorâsse aut dissimulâsse ultima vitæ suæ tempora videtur, aliquot quidem argumentis. Nam et, cum consules designaret, neminem ultra mensem, quo obiit, designavit: et in senatu, cui novissime interfuit, multum ad concordiam liberos suos cohortatus, utriusque ætatem suppliciter Patribus commendavit. Et, in ultimâ cognitione pro tribunali, "accessisse se ad finem mortalitatis," quamquam abominantibus, qui audiebant, semel atque iterum pronuntiavit.

SUETONII

LIBER SEXTUS.

NERO CLAUDIUS CÆSAR.

(1.) Ex gente Domitiâ duæ familiæ claruerunt, Calvinorum, et Aënobarborum. Aënobarbi auctorem originis, itemque cognominis, habent L. Domitium, cui, rure quondam revertenti, juvenes gemini augustiore formâ ex occursu imperâsse traduntur, nuntiaret senatui ac populo victoriam, de quâ incertum adhuc erat; atque, in fidem majestatis, adeo permulsisse malas, ut e nigro rutilum ærique assimilem capillum redderent: quod insigne mansit et in posteris ejus; ac magna pars rutilâ barbâ fuerunt. Functi autem consulatibus septem, triumpho, censurâque duplici, et inter patricios allecti, perseverârunt omnes in eodem cognomine. Ac ne prænomina quidem ulla, præterquam Cnæi et Lucii, usurpârunt; eaque ipsa notabili varietate, modo continuantes unumquodque per trinas personas, modo alternantes per singulas. Nam primum secundumque ac tertium Aënobarborum Lucios; sequentes rursus tres ex ordine Cnæos accepimus; reliquos non nisi vicissim, tum Lucios, tum Cnæos. Plures e familiâ cognosci referre arbitror, quo facilius appareat ita degenerâsse a suorum virtutibus Nero, ut tamen vitia cujusque, quasi tradita et ingenita, retulerit.

(2.) Ut igitur paulo altius repetam, atavus ejus, Cn. Domitius, in tribunatu, pontificibus offensior, quod alium quam se in patris sui locum cooptâs-

sent, jus sacerdotum subrogandorum a collegiis ad populum transtulit: at, in consulatu, Allobrogibus Arvernisque superatis, elephanto per provinciam vectus est, turbâ militum, quasi inter sollennia triumphi, prosequente. In hunc dixit Licinius Crassus orator, "Non esse mirandum, quod aëneam barbam haberet, cui os ferreum, cor plumbeum esset." Hujus filius, prætor, C. Cæsarem abeuntem consulatu, quem adversus auspicia legesque gessisse existimabatur, ad disquisitionem senatûs vocavit: mox, consul, imperatorem ab exercitibus Gallicis retrahere tentavit; successorque ei per factionem nominatus, principio civilis belli ad Corfinium captus est. Unde dimissus, Massilienses, obsidione laborantes, cum adventu suo confirmâsset, repente destituit; acieque demum Pharsalicâ occubuit: vir neque satis constans, et ingenio truci; in desperatione rerum, mortem, timore appetitam, ita expavit, ut haustum venenum pœnitentiâ evomuerit, medicumque manumiserit, quod sibi prudens ac sciens minus noxium temperâsset. Consultante autem Cn. Pompeio de mediis ac neutram partem sequentibus, solus censuit hostium numero habendos.

(3.) Reliquit filium, omnibus gentis suæ procul dubio præferendum. Is, inter conscios Cæsarianæ necis, quamquam insons, damnatus lege Pediâ, cum ad Cassium Brutumque se, propinquâ sibi cognatione junctos, contulisset, post utriusque interitum classem olim commissam retinuit; auxit etiam; nec, nisi partibus ubique profligatis, M. Antonio sponte, et ingentis meriti loco, tradidit; solusque omnium, ex iis qui pari lege damnati erant, restitutus in patriam, amplissimos honores percucurrit: ac subinde, redintegratâ dissensione civili, eidem Antonio legatus, delatam sibi summam imperii ab iis quos Cleopatræ pudebat, neque suscipere, neque recusare fidenter, propter subitam vale-

tudinem, ausus, transiit ad Augustum; et in diebus paucis obiit, nonnullâ et ipse infamiâ adspersus. Nam Antonius, eum desiderio amicæ Serviliæ Naidis transfugisse, jactavit.

(4.) Ex hoc Domitius nascitur, quem emtorem familiæ pecuniæque in testamento Augusti fuisse, mox vulgo notatum est; non minus aurigandi arte in adolescentiâ clarus, quam deinde ornamentis triumphalibus ex Germanico bello. Verum arrogans, profusus, immitis, censorem L. Plancum viâ sibi decedere ædilis coëgit: prætturæ consulatûsque honore equites Romanos matronasque ad agendum mimum produxit in scenam. Venationes et in circo, et in omnibus Urbis regionibus, dedit: munus etiam gladiatorium; sed tantâ sævitiâ, ut necesse fuerit Augusto, clam frustra monitum, edicto coërcere.

(5.) Ex Antoniâ majore patrem Neronis procreavit, omni parte vitæ detestabilem: siquidem, comes ad Orientem C. Cæsaris juvenis, occiso liberto suo, quod potare, quantum jubebatur, recusârat, dimissus e cohorte amicorum, nihilo modestius vixit. Sed et, in viæ Appiæ vico, repente puerum, citatis jumentis, haud ignarus, obtrivit; et Romæ medio foro cuidam equiti Romano liberius jurganti oculum eruit; perfidiæ vero tantæ, ut non modo argentarios pretiis rerum coëmtarum, sed et in præturâ mercede palmarum aurigarios, fraudaverit. Notatus ob hæc et sororis joco, querentibus dominis factionum, "repræsentanda præmia in posterum," sanxit. Majestatis quoque, et adulteriorum, incestique cum sorore Lepidâ, sub excessu Tiberii reus, mutatione temporum evasit; decessitque Pyrgis morbo aquæ intercutis, sublato filio Nerone ex Agrippinâ, Germanico genitâ.

(6.) Nero natus est Antii post nonum mensem quam Tiberius excessit, duodevicesimo Calendas Januarias, tantum quod exoriente sole, pæne ut radiis prius, quam terrâ, contingeretur. De geniturâ

ejus statim multa et formidolosa multis conjectantibus, præsagio fuit etiam Domitii patris vox, inter gratulationes amicorum negantis, quidquam ex se et Agrippinâ, nisi detestabile et malo publico, nasci potuisse. Ejusdem futuræ infelicitatis signum evidens die lustrico exstitit: nam C. Cæsar, rogante sorore, ut infanti, quod vellet, nomen daret, intuens Claudium patruum suum, a quo mox Principe Nero adoptatus est, ejus se dixit dare; neque ipse serio, sed per jocum, et adspernante Agrippinâ, quod tum Claudius inter ludibria aulæ erat. Trimulus patrem amisit: cujus ex parte tertiâ hæres, ne hanc quidem integram cepit, correptis per cohæredem Caium universis bonis: et, subinde matre etiam relegatâ, pæne inops atque egens, apud amitam Lepidam nutritus est, sub duobus pædagogis, saltatore atque tonsore. Verum, Claudio imperium adepto, non solum paternas opes recuperavit, sed et Crispi Passieni vitrici sui hæreditate ditatus est. Gratiâ quidem et potentiâ revocatæ restitutæque matris usque eo floruit, ut emanaret in vulgus, missos a Messalina, uxore Claudii, qui eum meridiantem, quasi Britannici æmulum, strangularent. Additum fabulæ est, eosdem, dracone e pulvino se proferente, conterritos refugisse. Quæ fabula exorta est, deprehensis in lecto ejus circum cervicalia serpentis exuviis: quas tamen, aureæ armillæ ex voluntate matris inclusas, dextro brachio gestavit aliquamdiu; ac tædio tandem maternæ memoriæ abjecit; rursusque, extremis suis rebus, frustra requisivit.

(7.) Tener adhuc, necdum maturâ pueritiâ, circensibus ludis Trojam constantissime favorabiliterque lusit. Undecimo ætatis anno, a Claudio adoptatus est, Annæoque Senecæ, jam tunc senatori, in disciplinam traditus. Ferunt, Senecam proximâ nocte visum sibi per quietem C. Cæsari præcipere; et fidem somnio Nero brevi fecit, proditâ immani-

tate naturæ, quibus primum potuit experimentis. Namque Britannicum fratrem, quod se, post adoptionem, Aënobarbum ex consuetudine salutâsset, ut subditivum apud patrem, arguere conatus est. Amitam autem Lepidam, ream, testimonio coram afflixit, gratificans matri, a quâ rea premebatur. Deductus in forum tiro, populo congiarium, militi donativum, proposuit: indictâque decursione prætorianis, scutum suâ manu prætulit: exin patri gratias in senatu egit. Apud eumdem, consulem, pro Bononiensibus Latine, pro Rhodiis atque Iliensibus Græce, verba fecit. Auspicatus est et jurisdictionem præfectus Urbi sacro Latinarum, celeberrimis patronis non translaticias (ut assolet) et breves, sed maximas plurimasque postulationes certatim ingerentibus; quamvis interdictum a Claudio esset. Nec multo post duxit uxorem Octaviam: ediditque pro Claudii salute circenses et venationem.

(8.) Septemdecim natus annos, ut de Claudio palam factum est, inter horam sextam septimamque processit ad excubitores; cum ob totius diei diritatem non aliud auspicandi tempus accommodatius videretur: proque Palatii gradibus Imperator consalutatus, lecticâ in castra, et inde raptim, appellatis militibus, in curiam delatus est, discessitque jam vesperi; ex immensis, quibus cumulabatur, honoribus, tantum Patris Patriæ nomine recusato, propter ætatem.

(9.) Orsus hinc a pietatis ostentatione, Claudium, apparatissimo funere elatum, laudavit consecravitque. Memoriæ Domitii patris honores maximos habuit. Matri summam omnium rerum publicarum privatarumque permisit. Primo etiam imperii die signum excubanti tribuno dedit "Optimam matrem:" ac deinceps ejusdem sæpe lecticâ per publicum simul vectus est. Antium coloniam deduxit, adscriptis veteranis e prætorio, additisque

per domicilii translationem ditissimis primipilarium; ubi et portum operis sumtuosissimi fecit.

(10.) Atque, ut certiorem adhuc indolem ostenderet, "ex Augusti præscripto imperaturum se," professus, neque liberalitatis, neque clementiæ, nec comitatis quidem exhibendæ ullam occasionem omisit. Graviora vectigalia aut abolevit, aut minuit. Præmia delatorum Papiæ legis ad quartas redegit. Divisis populo viritim quadringenis nummis, senatorum nobilissimo cuique, sed a re familiari destituto, annua salaria, et quibusdam quingena, constituit; item prætorianis cohortibus frumentum menstruum gratuitum. Et, cum de supplicio cujusdam capite damnati, ut ex more subscriberet, admoneretur; "Quam vellem," inquit, "nescire literas!" Omnes [ordines] subinde ac memoriter salutavit. Agenti senatui gratias respondit, "Cum meruero." Ad campestres exercitationes suas admisit et plebem; declamavitque sæpius publice: recitavit et carmina, non modo domi, sed in theatro, tantâ universorum lætitiâ, ut, ob recitationem, supplicatio decreta sit, eaque pars carminum aureis literis Jovi Capitolino dicata.

(11.) Spectaculorum plurima et varia genera edidit: juvenales, circenses, scenicos ludos, gladiatorium munus. Juvenalibus senes quoque consulares, anusque matronas, recepit ad lusum. Circensibus loca equiti secreta a cæteris tribuit: commisitque etiam camelorum quadrigas. Ludis, quos, pro æternitate imperii susceptos, appellari "Maximos" voluit, ex utroque ordine et sexu plerique ludicras partes sustinuerunt. Notissimus eques Romanus elephanto supersedens per catadromum decucurrit. Inducta est et Afranii togata, quæ "Incendium" inscribitur; concessumque, ut scenici ardentis domûs supellectilem diriperent, ac sibi haberent. Sparsa et populo missilia omnium rerum per omnes dies: singula quotidie millia avium cujusque

generis, multiplex penus, tesseræ frumentariæ, vestis, aurum, argentum, gemmæ, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, jumenta, atque etiam mansuetæ feræ; novissime naves, insulæ, agri.

(12.) Hos ludos spectavit e proscenii fastigio. Munere, quod in amphitheatro ligneo, regione Martii Campi intra anni spatium fabricato, dedit, neminem occidit, ne noxiorum quidem. Exhibuit autem ad ferrum etiam [quadringentos] senatores, [sexcentosque] equites Romanos, et quosdam fortunæ atque existimationis integræ: ex iisdem ordinibus confectores quoque ferarum, et varia arenæ ministeria. Exhibuit et naumachiam marinâ aquâ, innantibus belluis; [item ad pyrrhichas quosdam] e numero epheborum, quibus, post editam operam, diplomata civitatis Romanæ singulis obtulit. Inter pyrrhicharum argumenta, taurus Pasiphaën, ligneo juvencæ simulacro abditam, iniit, ut multi spectantium crediderunt. Icarus, primo statim conatu, juxta cubiculum ejus decidit, ipsumque cruore respersit. Nam perraro præsidere, cæterum accubans, parvis primum foraminibus, deinde toto podio adaperto, spectare consuêrat. Instituit et quinquennale certamen primus omnium Romæ, more Græco triplex, musicum, gymnicum, equestre, quod appellavit "Neronia." Dedicatisque thermis atque gymnasio, senatui quoque et equiti oleum præbuit. Magistros toti certamini præposuit consulares sorte, sede prætorum: deinde in orchestram senatumque descendit, et orationis quidem carminisque Latini coronam, de quâ honestissimus quisque contenderat, ipsorum consensu concessam sibi, recepit; citharæ autem, a judicibus ad se delatam, adoravit, ferrique ad Augusti statuam jussit. Gymnico, quod in Septis edebat, inter buthysiæ apparatum, barbam primam posuit, conditamque in auream pyxidem, et pretiosissimis margaritis adornatam, Capitolio consecravit. Ad athletarum spectaculum invitavit et virgines

Vestales, quia, Olympiæ quoque, Cereris sacerdotibus spectare conceditur.

(13.) Non immerito, inter spectacula ab eo edita, et Tiridatis in Urbem introitum retulerim. Quem, Armeniæ regem, magnis pollicitationibus sollicitatum, cum destinato per edictum die ostensurus populo propter nubilum distulisset, produxit, quo opportunissime potuit, dispositis circa fori templa armatis cohortibus, curuli residens apud Rostra triumphantis habitu, inter signa militaria atque vexilla: et primo, per devexum pulpitum subeuntem, admisit ad genua, allevatumque dextrâ exosculatus est; dein precanti, tiarâ deductâ, diadema imposuit, verba supplicis interpretata prætorio viro multitudini pronuntiante. Perductum inde in theatrum, ac rursus supplicantem, juxta se latere dextro collocavit. Ob quæ, Imperator consalutatus, laureâ in Capitolium latâ, Janum geminum clausit, tamquam nullo residuo bello.

(14.) Consulatus quatuor gessit; primum bimestrem, secundum et novissimum semestres, tertium quadrimestrem: medios duos continuavit; reliquos inter annua spatia variavit.

(15.) In jurisdictione, postulatoribus, nisi sequenti die, ac per libellos, non temere respondit. Cognoscendi morem eum tenuit, ut, continuis actionibus omissis, singillatim quæque per vices ageret. Quoties autem ad consultandum secederet, neque in commune quidquam, neque propalam, deliberabat; sed conscriptas ab unoquoque sententias tacitus ac secreto legens, quod sibi libuisset, perinde atque pluribus idem videretur, pronuntiabat. In curiam libertinorum filios diu non admisit: admissis a prioribus Principibus honores denegavit. Candidatos, qui supra numerum essent, in solatium dilationis ac moræ, legionibus præposuit. Consulatum in senos plerumque menses dedit: defunctoque circa Calendas Januarias altero e consulibus, neminem subsati-

tuit; improbans exemplum vetus Caninii Rebili, uno die consulis. Triumphalia ornamenta, etiam quæstoriæ dignitatis, et nonnullis ex equestri ordine tribuit, nec utique de causâ militari. De quibusdam rebus orationes ad senatum missas, præterito quæstoris officio, per consulem plerumque recitabat.

(16.) Formam ædificiorum Urbis novam excogitavit, et ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solariis incendia arcerentur: easque sumtu suo exstruxit. Destinârat etiam Ostiâ tenus mœnia promovere, atque inde fossâ mare veteri Urbi inducere. Multa sub eo et animadversa severe, et coërcita, nec minus instituta. Adhibitus sumtibus modus: publicæ cœnæ ad sportulas redactæ: interdictum, ne quid in popinis cocti, præter legumina aut olera, veniret, cum antea nullum non opsonii genus proponeretur: afflicti suppliciis Christiani, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ: vetiti quadrigariorum lusus, quibus, inveteratâ licentiâ passim vagantibus, fallere ac furari per jocum jus erat: pantomimorum factiones cum ipsis simul relegatæ.

(17.) Adversus falsarios tunc primum repertum, ne tabulæ, nisi pertusæ, ac ter lino per foramina trajecto, obsignarentur. Cautum, ut in testamentis primæ duæ ceræ, testatorum modo nomine inscripto, vacuæ signaturis ostenderentur; ac ne quis alieni testamenti scriptor legatum sibi adscriberet; item, ut litigatores, pro patrociniis, certam justamque mercedem, pro subselliis nullam omnino, darent; præbente ærario gratuita: utque, rerum actu, ab ærario causæ ad forum ac recuperatores transferrentur; et ut omnes appellationes a judicibus ad senatum fierent.

(18.) Augendi propagandique imperii neque voluntate ullâ neque spe motus unquam, etiam ex Britanniâ deducere exercitum cogitavit; nec, nisi verecundiâ, ne obtrectare parentis gloriæ videretur, destitit. Ponti modo regnum, concedente Polemone,

item Alpium, defuncto Cottio, in provinciæ formam redegit.

(19.) Peregrinationes duas omnino suscepit, Alexandrinam et Achaicam: sed Alexandrinâ ipso profectionis die destitit, turbatus religione simul ac periculo. Nam, circuitis templis, cum in æde Vestæ resedisset, consurgenti ei primum lacinia obhæsit; deinde tanta oborta caligo est, ut dispicere non posset. In Achaiâ Isthmum perfodere aggressus, prætorianos pro concione ad inchoandum opus cohortatus est; tubâque signo dato, primus rastello humum effodit, et corbulæ congestam humeris extulit. Parabat et ad Caspias portas expeditionem, conscriptâ ex Italicis senûm pedum tironibus novâ legione, quam Magni Alexandri phalangem appellabat. Hæc partim nullâ reprehensione, partim etiam non mediocri laude, digna in unum contuli, ut secernerem a probris ac sceleribus ejus, de quibus dehinc dicam.

(20.) Inter cæteras disciplinas, pueritiæ tempore imbutus et musicâ, statim ut imperium adeptus est, Terpnum citharœdum, vigentem tunc præter alios, arcessivit; diebusque continuis post cœnam canenti in multam noctem assidens, paulatim et ipse meditari exercerique cœpit, neque eorum quidquam omittere, quæ generis ejus artifices, vel conservandæ vocis causâ, vel augendæ, factitarent; sed et plumbeam chartam supinus pectore sustinere, et clystere vomituque purgari, et abstinere pomis cibisque officientibus; donec, blandiente profectu (quamquam exiguæ vocis et fuscæ) prodire in scenam concupivit, subinde inter familiares Græcum proverbium jactans, "occultæ musicæ nullum esse respectum." Et prodiit Neapoli primum; ac ne concusso quidem repente motu terræ theatro, ante cantare destitit, quam inchoatum absolveret νομον. Ibidem sæpius, et per complures cantavit dies: sumto etiam ad reficiendam vocem brevi tempore, impatiens secreti, a

balineis in theatrum transiit, mediâque in orchestrâ frequente populo epulatus, "si paulum subbibisset, aliquid se sufferti tinniturum," Græco sermone promisit. Captus autem modulatis Alexandrinorum laudationibus, qui de novo commeatu Neapolin confluxerant, plures Alexandriâ evocavit. Neque eo segnius adolescentulos equestris ordinis, et quinque amplius millia e plebe robustissimæ juventutis, undique elegit, qui, divisi in factiones, plausuum genera condiscerent ("bombos," et "imbrices," et "testas" vocabant;) operamque navarent cantanti sibi, insignes pinguissimâ comâ et excellentissimo cultu pueri, nec sine annulo lævis: quorum duces quadragena millia sestertiûm merebant.

(21.) Cum magni æstimaret cantare, etiam Romæ Neroneum agona ante præstitutam diem revocavit. Flagitantibusque cunctis cœlestem vocem, respondit quidem, "in hortis se copiam volentibus facturum:" sed, adjuvante vulgi preces etiam statione militum quæ tunc excubabat, repræsentaturum se pollicitus est libens; ac sine morâ nomen suum in albo profitentium citharœdorum jussit adscribi; sorticulâque in urnam cum cæteris demissâ, intravit ordine suo, simul præfecti prætorii citharam sustinentes, post tribuni militum, juxtaque amicorum intimi. Utque constitit, peracto principio, Nioben se cantaturum, per Cluvium Rufum consularem pronuntiavit, et in horam fere decimam perseveravit: coronamque eam, et reliquam certaminis partem, in annum sequentem distulit, ut sæpius canendi occasio esset. Quod cum tardum videretur, non cessavit identidem se publicare. Non dubitavit, etiam privatis spectaculis, operam inter scenicos dare, quodam prætorum sestertium decies offerente. Tragœdias quoque cantavit personatus; heroum Deorumque, item heroidum ac Dearum, personis effectis ad similitudinem oris sui, et feminæ, prout quamque diligeret. Inter cætera cantavit "Canacen parturientem," "Oresten ma-

tricidam," "Œdipodem excæcatum," "Herculem insanum:" in quâ fabulâ, fama est, tirunculum militem, positum ad custodiam aditûs, cum eum ornari ac vinciri catenis, sicut argumentum postulabat, videret, accurrisse ferendæ opis gratiâ.

(22.) Equorum studio vel præcipue ab ineunte ætate flagravit; plurimusque illi sermo, quamquam vetaretur, de circensibus erat: et quondam tractum prasinum agitatorem inter condiscipulos querens, objurgante magistro, de Hectore se loqui ementitus est. Sed, cum, inter initia imperii, eburneis quadrigis quotidie in abaco luderet, ad omnes etiam minimos circenses e secessu commeabat, primo clam, deinde propalam; ut nemini dubium esset, eo die utique affuturum. Neque dissimulabat, velle se palmarum numerum ampliare: quare spectaculum multiplicatis missibus in serum protrahebatur, ne dominis quidem jam factionum dignantibus, nisi ad totius diei cursum, greges ducere. Mox et ipse aurigare, atque etiam spectari sæpius, voluit: positoque in hortis inter servitia et sordidam plebem rudimento, universorum se oculis in circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente mappam, unde magistratus solent. Nec contentus harum artium experimenta Romæ dedisse, Achaiam (ut diximus) petit, hinc maxime motus. Instituerant civitates, apud quas musici agones edi solent, omnes citharœdorum coronas ad ipsum mittere. Eas adeo grate recipiebat, ut legatos, qui pertulissent, non modo primos admitteret, sed etiam familiaribus epulis interponeret. A quibusdam ex his rogatus, ut cantaret super cœnam, exceptusque effusius, "Solos scire audire Græcos, solosque se et studiis suis dignos," ait. Nec profectione dilatâ, ut primum Cassiopen trajecit, statim ad aram Jovis Cassii cantare auspicatus est.

(23.) Certamina deinceps obiit omnia. Nam et quæ diversissimorum temporum sunt, cogi in unum

annum, quibusdam etiam iteratis, jussit; et Olympiæ quoque, præter consuetudinem, musicum agona commisit. Ac, ne quid circa hæc occupatum avocaret detineretve, cum præsentiâ ejus urbicas res egere a liberto Helio admoneretur, rescripsit his verbis, "Quamvis nunc tuum consilium sit et votum, celeriter reverti me; tamen suadere et optare potius debes, ut Nerone dignus revertar." Cantante eo, ne necessariâ quidem causâ excedere theatro licitum erat. Itaque et enixæ quædam in spectaculis dicuntur; et multi, tædio audiendi laudandique, clausis oppidorum portis, aut furtim desiluisse de muro, aut morte simulatâ funere elati. Quam autem trepide anxieque certaverit, quantâ adversariorum æmulatione, quo metu judicum, vix credi potest. Adversarios, quasi plane conditionis ejusdem, observare, captare, infamare secreto, nonnunquam ex occursu maledictis incessere, ac, si qui arte præcellerent, corrumpere etiam solebat. Judices autem, prius quam inciperet, reverentissime alloquebatur, "Omnia se facienda fecisse; sed eventum in manu esse Fortunæ: illos, ut sapientes et doctos viros, fortuita debere excludere:" atque, ut auderet, hortantibus, æquiore animo recedebat; ac, ne sic quidem sine sollicitudine, taciturnitatem pudoremque quorumdam pro tristitiâ et malignitate arguens, suspectosque sibi dicens.

(24.) In certando vero, ita legi obediebat, ut, nunquam exscreare ausus, sudorem quoque frontis brachio detergeret: atque etiam, in tragico quodam actu, cum elapsum baculum cito resumsisset, pavidus et metuens, ne ob delictum certamine submoveretur, non aliter confirmatus est, quam adjurante hypocritâ, non animadversum id inter exsultationes succlamationesque populi. Victorem autem se ipse pronuntiabat; quâ de causâ et præconio ubique contendit. Ac, ne cujus alterius hieronicarum memoria aut vestigium exstaret usquam, subverti, et unco trahi,

abjicique in latrinas, omnium statuas et imagines imperavit. Aurigavit quoque plurifariam, Olympiis vero etiam decemjugem; quamvis id ipsum in rege Mithridate carmine quodam suo reprehendisset. Sed, excussus curru, ac rursus repositus, cum perdurare non posset, destitit ante decursum; neque eo secius coronatus est. Decedens deinde, provinciam universam libertate donavit; simulque judices civitate Romanâ, et pecuniâ grandi. Quæ beneficia, e medio stadio, Isthmiorum die, suâ ipse voce pronuntiavit.

(25.) Reversus e Græciâ Neapolin, quod in eâ primum artem protulerat, albis equis introiit, disjectâ parte muri, ut mos hieronicarum est: simili modo Antium, inde Albanum, inde Romam. Sed et Romam eo curru, quo Augustus olim triumphaverat, et in veste purpureâ, distinctâque stellis aureis chlamyde, coronamque capite gerens Olympiacam, dextrâ manu Pythiam, præeunte pompâ cæterarum cum titulis, ubi, et quos, quo cantionum, quove fabularum argumento vicisset; sequentibus currum ovantium ritu plausoribus, "Augustianos, militesque se triumphi ejus," clamitantibus. Dehinc, diruto circi maximi arcu, per Velabrum forumque, Palatium et Apollinem petiit. Incedenti passim victimæ cæsæ, sparso per vias identidem croco, ingestæque aves, ac lemnisci, et bellaria. Sacras coronas in cubiculis circum lectos posuit; item statuas suas citharœdico habitu; quâ notâ etiam nummum percussit. Ac, post hæc, tantum abfuit a remittendo laxandoque studio, ut, conservandæ vocis gratiâ, neque milites unquam, nisi absens, aut alio verba pronuntiante, appellârit; neque quidquam serio jocove egerit, nisi adstante phonasco, qui moneret, parceret arteriis, ac sudarium ad os applicaret; multisque vel amicitiam suam obtulerit, vel simultatem indixerit, prout quisque se magis parciusve laudâsset.

(26.) Petulantiam, libidinem, luxuriam, avaritiam, crudelitatem, sensim quidem primo et occulte, et velut juvenili errore, exercuit; sed, ut tunc quoque dubium nemini foret, naturæ illa vitia, non ætatis esse. Post crepusculum statim, arrepto pileo vel galero, popinas inibat; circumque vicos vagabatur ludibundus, nec sine pernicie tamen: siquidem redeuntes a cœnâ verberare, ac repugnantes vulnerare, cloacisque demergere, assuêrat; tabernas etiam effringere et expilare; quintanâ domi constitutâ, ubi partæ, et ad licitationem dividendæ, prædæ pretium absumeretur. Ac sæpe, in ejusmodi rixis, oculorum et vitæ periculum adiit, a quodam laticlavio, cujus uxorem attrectaverat, prope ad necem cæsus. Quare nunquam postea publico se illud horæ sine tribunis commisit, procul et occulte subsequentibus. Interdiu quoque, clam gestatoriâ sellâ delatus in theatrum, seditionibus pantomimorum ex parte proscenii superiori signifer simul ac spectator aderat. Et, cum ad manus ventum esset, lapidibusque et subselliorum fragminibus decerneretur, multa et ipse jecit in populum; atque etiam prætoris caput consauciavit.

(27.) Paulatim vero invalescentibus vitiis, jocularia et latebras omisit, nullâque dissimulandi curâ ad majora palam erupit. Epulas a medio die ad mediam noctem protrahebat, refotus sæpius calidis piscinis, ac tempore æstivo nivatis. Cœnitabatque nonnunquam et in publico, Naumachiâ præclusâ, vel Martio Campo, vel circo maximo, inter scortorum totius Urbis ambubaiarumque ministeria. Quoties Ostiam Tiberi deflueret, aut Baianum sinum præternavigaret, dispositæ per litora et ripas deversoriæ tabernæ parabantur, insignes ganeæ et matronarum, [institorias operas] imitantium, atque hinc inde hortantium, ut appelleret. Indicebat et familiaribus cœnas, quorum uni [mellita] quadragies sestertio constitit, alteri pluris aliquanto absorptio rosaria.

(28.) Super ingenuorum pædagogia, et nuptarum concubinatus, Vestali virgini Rubriæ vim intulit. Acten libertam, paulum abfuit, quin justo matrimonio sibi conjungeret, submissis consularibus viris, qui regio genere ortam pejerarent. Puerum Sporum, exsectis testibus, etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus, cum dote et flammeo, per sollenne nuptiarum, celeberrimo officio deductum ad se, pro uxore habuit. Exstatque cujusdam non inscitus jocus, "Bene agi potuisse cum rebus humanis, si Domitius pater talem habuisset uxorem." Hunc Sporum, Augustarum ornamentis excultum, lecticâque vectum, et circa conventus mercatusque Græciæ, ac mox Romæ circa Sigillaria, comitatus est, identidem exosculans. Nam matris concubitum appetîsse, et ab obtrectatoribus ejus, ne ferox atque impotens mulier et hoc genere gratiæ prævaleret, deterritum, nemo dubitavit: utique postquam meretricem, quam fama erat Agrippinæ simillimam, inter concubinas recepit. Olim etiam, quoties lecticâ cum matre veheretur, libidinatum inceste, ac maculis vestis proditum, affirmant.

(29.) Suam quidem pudicitiam usque adeo prostituit, ut, contaminatis pæne omnibus membris, novissime quasi genus lusûs excogitaret, quo, feræ pelle contectus, emitteretur e caveâ, virorumque ac feminarum ad stipitem deligatorum inguina invaderet; et, cum affatim desævîsset, conficeretur a Doryphoro liberto; cui etiam, sicut ipsi Sporus, ita ipse denupsit, voces quoque et ejulatus vim patientium virginum imitatus. Ex nonnullis comperi, persuasissimum habuisse eum, neminem hominem pudicum, aut ullâ corporis parte purum esse; verum plerosque dissimulare vitium, et callide obtegere: ideoque professis apud se obscœnitatem cætera quoque concessisse delicta.

(30.) Divitiarum et pecuniæ fructum non alium putabat, quam profusionem: sordidos ac deparcos esse, quibus impensarum ratio constaret; prælautos

vereque magnificos, qui abuterentur ac perderent. Laudabat mirabaturque avunculum Caium nullo magis nomine, quam quod ingentes, a Tiberio relictas, opes in brevi spatio prodegisset. Quare nec largiendi nec absumendi modum tenuit. In Tiridatem (quod vix credibile videatur) octingena nummûm millia diurna erogavit; abeuntique super sestertium millies contulit. Menecraten citharœdum, et Spiculum mirmillonem, triumphalium virorum patrimoniis ædibusque donavit. Cercopithecum Paneroten, [fœneratorem,] et urbanis rusticisque prædiis locupletatum, prope regio extulit funere. Nullam vestem bis induit. Quadringenis in punctum sestertiis aleam lusit. Piscatus est rete aurato, purpurâ coccoque funibus nexis. Nunquam minus mille carrucis fecisse iter traditur, soleis mularum argenteis, canusinatis mulionibus, armillatâ et phaleratâ cum Mazacum turbâ atque cursorum.

(31.) Non in aliâ re tamen damnosior, quam in ædificando. Domum a Palatio Esquilias usque fecit, quam primo "Transitoriam," mox, incendio absumtam, restitutamque, "Auream" nominavit. De cujus spatio atque cultu suffecerit hæc retulisse. Vestibulum ejus fuit, in quo Colossus centum viginti pedum staret ipsius effigie; tanta laxitas, ut porticus triplices milliarias haberet; item stagnum maris instar, circumseptum ædificiis ad urbium speciem; rura insuper, arvis atque vinetis, et pascuis silvisque varia, cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, distincta gemmis unionumque conchis erant. Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis versatilibus, ut flores, fistulatis, ut unguenta, desuper spargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus ac noctibus, vice mundi, circumageretur: balineæ marinis et Albulis fluentes aquis. Ejusmodi domum cum absolutam dedicaret, hactenus comprobavit, ut, se, diceret, "quasi hominem, tandem habitare cœ-

pisse." Præterea inchoabat piscinam a Miseno ad Avernum lacum, contectam, porticibusque conclusam, quo, quidquid totis Baiis calidarum aquarum esset, converteretur: fossam ab Averno Ostiam usque, ut navibus, nec tamen mari, iretur, longitudinis per centum sexaginta millia; latitudinis, quâ contrariæ quinqueremes commearent. Quorum operum perficiendorum gratiâ, quod ubique esset custodiæ, in Italiam deportari, etiam scelere convictos non nisi ad opus damnari, præceperat. Ad hunc impendiorum furorem, super fiduciam imperii, etiam spe quâdam repentinâ immensarum et reconditarum opum impulsus est, ex indicio equitis Romani, pro comperto pollicentis, thesauros antiquissimæ gazæ, quos Dido regina fugiens Tyro secum extulisset, esse in Africâ vastissimis specubus abditos, ac posse erui parvulâ molientium operâ.

(32.) Verum, ut spes fefellit, destitutus, atque ita jam exhaustus et egens, ut stipendia quoque militum, et commoda veteranorum, protrahi ac differri necesse esset, calumniis rapinisque intendit animum. Ante omnia, instituit, ut e libertorum defunctorum bonis pro semisse dextans ei cogeretur, siqui, sine probabili causâ, eo nomine fuissent, quo essent ullæ familiæ, quas ipse contingeret: deinde, ut ingratorum in Principem testamenta ad fiscum pertinerent; ac, ne impune esset studiosis juris, qui scripsissent vel dictâssent ea: tum, ut lege majestatis facta dictaque omnia, quibus modo delator non deesset, tenerentur. [Revocavit et præmia coronarum, quæ] unquam sibi in certaminibus civitates detulissent. Et, cum interdixisset usum amethystini ac Tyrii coloris, submisissetque, qui nundinarum die pauculas uncias venderet, præclusit cunctos negotiatores. Quinetiam, inter canendum, animadversam matronam e spectaculis, vetitâ purpurâ cultam, demonstrâsse procuratoribus suis dicitur; detractamque illico, non veste modo, sed et bonis, exuit. Nulli

delegavit officium, ut non adjiceret, "Scis, quid mihi opus sit:" et, "Hoc agamus, ne quis quidquam habeat." Ultimo, templis compluribus dona detraxit, simulacraque ex auro vel argento fabricata conflavit; in his Penatium Deorum, quæ mox Galba restituit.

(33.) Parricidia et cædes a Claudio exorsus est: cujus necis etsi non auctor, at conscius fuit; neque dissimulanter, ut qui boletos, in quo cibi genere venenum is acceperat, quasi Deorum cibum, posthac proverbio Græco collaudare sit solitus. Certe omnibus rerum verborumque contumeliis mortuum insectatus est, modo stultitiæ, modo sævitiæ, arguens. Nam et "*mōrari*" eum inter homines desîsse, productâ primâ syllabâ, jocabatur: multaque decreta et constituta, ut insipientis atque deliri, pro irritis habuit. Denique bustum ejus consepiri, nisi humili levique maceriâ, neglexit. Britannicum, non minus æmulatione vocis, quæ illi jucundior suppetebat, quam metu, ne quandoque apud hominum gratiam paterna memoria prævaleret, veneno aggressus est: quod (acceptum a quâdam Locustâ, venenariorum inclytâ) cum opinione tardius cederet, ventre modo Britannici moto; arcessitam mulierem suâ manu verberavit, arguens, pro veneno remedium dedisse. Excusantique, minus datum ad occultandam facinoris invidiam; "Sane," inquit, "legem Juliam timeo!" coëgitque, se coram, in cubiculo quam posset velocissimum ac præsentaneum coquere. Deinde, in hædo expertus, postquam is quinque horas protraxit, iterum ac sæpius recoctum, porcello objecit. Quo statim exanimato, inferri in triclinium, darique cœnanti secum Britannico imperavit. Et, cum ille ad primum gustum concidisset, comitiali morbo ex consuetudine correptum apud convivas ementitus, postero die raptim inter maximos imbres translaticio extulit funere. Locustæ, pro navatâ

U

operâ, impunitatem prædiaque ampla, sed et discipulos, dedit.

(34.) Matrem, dicta factaque sua exquirentem acerbius et corrigentem, hactenus primo gravabatur, ut invidiâ identidem oneraret, quasi cessurus imperio, Rhodumque abiturus: mox et honore omni et potestate privavit; abductâque militum et Germanorum statione, contubernio quoque ac Palatio expulit. Neque, in divexandâ, quidquam pensi habuit, submissis, qui et Romæ morantem litibus, et in secessu quiescentem per convicia et jocos, terrâ marique prætervehentes inquietarent. Verum, minis ejus ac violentiâ territus, perdere statuit. Et, cum ter veneno tentâsset, sentiretque antidotis præmunitam; lacunaria, quæ noctu super dormientem, laxatâ machinâ, deciderent, paravit. Hoc consilio per conscios parum celato, solutilem navem, cujus vel naufragio vel cameræ ruinâ periret, commentus est. Atque ita, reconciliatione simulatâ, jucundissimis literis Baias evocavit ad sollennia Quinquatruum simul celebranda; datoque negotio trierarchis, qui Liburnicam, quâ advecta erat, velut fortuito concursu, confringerent, protraxit convivium: repetentique Baulos, in locum corrupti navigii, machinosum illud obtulit, hilare prosecutus: atque in digressu papillas quoque exosculatus, reliquum temporis cum magnâ trepidatione vigilavit, cœptorum opperiens exitum. Sed, ut diversa omnia, nandoque evasisse eam, comperit, inops consilii, L. Agerinum, libertum ejus, salvam et incolumem cum gaudio nuntiantem, abjecto clam juxta pugione, ut percussorem sibi subornatum, arripi constringique jussit, matremque occidi; quasi deprehensum crimen voluntariâ morte vitâsset. Adduntur his atrociora, nec incertis auctoribus, ad visendum interfectæ cadaver accurrisse, contrectâsse membra, alia vituperâsse, alia laudâsse, sitique interim obortâ, bibisse. Neque

tamen conscientiam sceleris, quamquam et militum et senatûs populique gratulationibus confirmaretur, aut statim aut unquam postea ferre potuit, sæpe confessus, exagitari se maternâ specie, verberibusque Furiarum ac tædis ardentibus. Quin et, facto per magos sacro, evocare manes et exorare tentavit. Peregrinatione quidem Græciæ, Eleusiniis sacris, quorum initiatione impii et scelerati voce præconis submoventur, interesse non ausus est. Junxit parricidio matris amitæ necem: quam cum ex duritie alvi cubantem visitaret, et illa, tractans lanuginem ejus (ut assolet), jam grandis natu, per blanditias forte dixisset, "Simul hanc excepero, mori volo;" conversus ad proximos, confestim se positurum, velut irridens, ait; præcepitque medicis, ut largius purgarent ægram. Necdum defunctæ bona invasit, suppresso testamento, ne quid abscederet.

(35.) Uxores, præter Octaviam, duas postea duxit: Poppæam Sabinam, quæstorio patre natam, et equiti Romano antea nuptam; deinde Statiliam Messalinam, Tauri bis consulis ac triumphalis abneptem: quâ ut potiretur, virum ejus, Atticum Vestinum consulem, in honore ipso trucidavit. Octaviæ consuetudinem cito adspernatus, corripientibus amicis, "Sufficere illi debere," respondit, "uxoria ornamenta." Eamdem mox sæpe frustra strangulare meditatus, dimisit, ut sterilem: sed improbante divortium populo, nec parcente conviciis, etiam relegavit. Denique occidit sub crimine adulteriorum, adeo impudenti falsoque, ut in quæstione pernegantibus cunctis, Anicetum pædagogum suum indicem subjecerit, qui dolo stupratam a se fateretur. Poppæam, duodecimo die post divortium Octaviæ in matrimonium acceptam, dilexit unice. Et tamen ipsam quoque ictu calcis occidit, quod se, ex aurigatione sero reversum, gravida et ægra conviciis incesserat. Ex hac filiam tulit Claudiam Augustam, amisitque admodum infantem. Nullum adeo ne-

cessitudinis genus est, quod non scelere perculerit. Antoniam, Claudii filiam, recusantem post Poppææ mortem nuptias suas, quasi molitricem novarum rerum, interemit. Similiter cæteros, aut affinitate aliquâ sibi, aut propinquitate conjunctos; in quibus Aulum Plautium juvenem; quem cum ante mortem per vim conspurcâsset, "Eat nunc," inquit, "mater mea, et successorem meum osculetur;" jactans, dilectum ab eâ, et ad spem imperii impulsum. Privignum Rufium Crispinum, Poppæâ natum, impuberem adhuc, quia ferebatur ducatus et imperia ludere, mergendum mari, dum piscaretur, servis ipsius demandavit. Tuscum, nutricis filium, relegavit, quod, in procuratione Ægypti, balineis in adventum suum exstructis lavisset. Senecam, præceptorem, ad necem compulit; quamvis, sæpe commeatum petenti, bonisque cedenti, persancte jurâsset, "suspectum se frustra, periturumque potius, quam nociturum ei." Burro, præfecto, remedium ad fauces pollicitus, toxicum misit. Libertos divites et senes, olim adoptionis, mox dominationis suæ fautores atque rectores, veneno, partim cibis, partim potionibus indito, intercepit.

(36.) Nec minore sævitiâ foris et in exteros grassatus est. Stella crinita, quæ summis potestatibus exitium portendere vulgo putatur, per continuas noctes oriri cœperat. Anxius eâ re, ut ex Babilo astrologo didicit, solere reges talia ostenta cæde aliquâ illustri expiare, atque a semet in capita procerum depellere; nobilissimo cuique exitium destinavit. Enimvero multo magis, et quasi per justam causam, duabus conjurationibus provulgatis; quarum prior majorque Pisoniana, Romæ; posterior, Viniciana, Beneventi, conflata atque detecta est. Conjurati e vinculis triplicium catenarum dixêre causam; cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tamquam aliter illi non possent, nisi morte, succurrere, dedecorato flagitiis omnibus. Damna-

torum liberi Urbe pulsi, enectique veneno aut fame. Constat, quosdam, cum pædagogis et capsariis, uno prandio pariter necatos, alios diurnum victum prohibitos quærere.

(37.) Nullus posthac adhibitus delectus aut modus interimendi, quoscumque libuisset, quâcumque de causâ. Sed, ne de pluribus referam, Salvidieno Orfito objectum est, quod tabernas tres de domo suâ circa forum civitatibus ad stationem locâsset; Cassio Longino, jurisconsulto, ac luminibus orbato, quod, in vetere gentili stemmate, C. Cassii, percussoris Cæsaris, retinuisset imagines; Pæto Thraseæ, tristior et pædagogi vultus. Mori jussis non amplius, quam horarum spatium, dabat. Ac, ne quid moræ interveniret, medicos admovebat, "qui cunctantes continuo curarent;" ita enim vocabat, venas mortis gratiâ incidere. Creditur etiam polyphago cuidam Ægyptii generis, crudam carnem, et quidquid daretur, mandere assueto, concupîsse vivos homines laniandos absumendosque objicere. Elatus inflatusque tantis velut successibus, negavit, "quemquam Principum scîsse, quid sibi liceret." Multasque nec dubias significationes sæpe jecit, ne reliquis quidem se parsurum senatoribus; eumque ordinem sublaturum quandoque e republicâ, ac provincias et exercitus equiti Romano ac libertis permissurum. Certe neque adveniens, neque proficiscens, quemquam osculo impertiit, ac ne resalutatione quidem. Et, in auspicando opere Isthmi, magnâ frequentiâ, clare, "Ut sibi ac populo Romano bene res verteret," optavit, dissimulatâ senatûs mentione.

(38.) Sed nec populo, aut mœnibus patriæ, pepercit. Dicente quodam in sermone communi,

Εμου θανοντος, γαια μιχθητω πυρι·

"immo," inquit, "εμου ζωντος." Planeque ita fecit. Nam, quasi offensus deformitate veterum ædificiorum, et angustiis flexurisque vicorum, incendit Urbem tam

palam, ut plerique consulares cubicularios ejus, cum stuppâ tædâque in prædiis suis deprehensos, non attigerint; et quædam horrea circa domum Auream, quorum spatium maxime desiderabat, [ut] bellicis machinis labefactata, atque inflammata sint, quod saxeo muro constructa erant. Per sex dies septemque noctes eâ clade sævitum est; ad monimentorum bustorumque deversoria plebe compulsâ. Tunc, præter immensum numerum insularum, domus priscorum ducum arserunt, hostilibus adhuc spoliis adornatæ, Deorumque ædes, ab regibus, ac deinde Punicis et Gallicis bellis votæ dedicatæque, et quidquid visendum atque memorabile ex antiquitate duraverat. Hoc incendium e turre Mæcenatianâ prospectans, lætusque "flammæ," ut aiebat, "pulchritudine," 'Αλωσιν Ilii in illo suo scenico habitu decantavit. Ac, ne non hinc quoque, quantum posset prædæ et manubiarum, invaderet, pollicitus cadaverum et ruderum gratuitam egestionem, nemini ad reliquias rerum suarum adire permisit; collationibusque non receptis modo, verum et efflagitatis, provincias privatorumque census prope exhausit.

(39.) Accesserunt tantis ex Principe malis probrisque quædam et fortuita: pestilentia unius auctumni, quo triginta funerum millia in rationem Libitinæ venerunt: clades Britannica, quâ duo præcipua oppida, magnâ civium sociorumque cæde, direpta sunt: ignominia ad Orientem, legionibus in Armeniâ sub jugum missis, ægreque Syriâ retentâ. Mirum, et vel præcipue notabile inter hæc fuerit, nihil eum patientius, quam maledicta et convicia hominum, tulisse; neque in ullos leniorem, quam qui se dictis aut carminibus lacessîssent, exstitisse. Multa Græce Latineque proscripta aut vulgata sunt, sicut illa:

Νερων, Ορεστης, Αλκμαιων, μητροκτονοι.
Νεονυμφον Νερων ιδιαν μητερ' απεκτεινεν.

Quis negat, Æneæ magnâ de stirpe Neronem?
 Sustulit hic matrem; sustulit ille patrem.

Dum tendit citharam noster, dum cornua Parthus,
 Noster erit Pæan, ille 'Εκατηβελετης.

Roma domus fiet: Veios migrate, Quirites,
 Si non et Veios occupat ista domus.

Sed neque auctores requisiit: et quosdam, per indicem delatos ad senatum, affici graviore pœnâ prohibuit. Transeuntem Isidorus cynicus in publico clarâ voce corripuerat, "quod Nauplii mala bene cantitaret, sua bona male disponeret." Et Datus, Atellanarum histrio, in cantico quodam, ὑγιαινε, πατερ, ὑγιαινε, μητερ, ita demonstraverat, ut bibentem natantemque faceret, exitum scilicet Claudii Agrippinæque significans: et in novissimâ clausulâ,

"Orcus vobis ducit pedes,"

senatum gestu notaret. Histrionem et philosophum Nero nihil amplius, quam Urbe Italiâque submovit, vel contemtu omnis infamiæ, vel ne, fatendo dolorem, irritaret ingenia.

(40.) Talem Principem paulo minus quatuordecim annos perpessus terrarum orbis, tandem destituit; initium facientibus Gallis, duce Julio Vindice, qui tum eam provinciam pro prætore obtinebat. Prædictum a mathematicis Neroni olim erat, fore, ut quandoque destitueretur: unde illa vox ejus celeberrima, το τεχνιον πασα γαια τρεφει· quo majore scilicet veniâ meditaretur citharœdicam artem, Principi sibi gratam, privato necessariam. Spoponderant tamen quidam destituto Orientis dominationem, nonnulli nominatim regnum Hierosolymorum, plures omnis pristinæ fortunæ restitutionem. Cui spei pronior, Britanniâ Armeniâque amissâ, ac rursus

utrâque receptâ, defunctum se fatalibus malis existimabat. Ut vero, consulto Delphis Apolline, septuagesimum ac tertium annum cavendum sibi, audivit, quasi eo demum obiturus, ac nihil conjectans de ætate Galbæ, tantâ fiduciâ non modo senectam, sed etiam perpetuam singularemque concepit felicitatem, ut, amissis naufragio pretiosissimis rebus, non dubitaverit inter suos dicere, "pisces eas sibi relaturos." Neapoli de motu Galliarum cognovit die ipso, quo matrem occiderat: adeoque lente ac secure tulit, ut gaudentis etiam suspicionem præberet, tamquam occasione natâ spoliandarum jure belli opulentissimarum provinciarum: statimque in gymnasium progressus, certantes athletas effusissimo studio spectavit. Cœnæ quoque tempore interpellatus tumultuosioribus literis, hactenus excanduit, ut malum iis, qui descîssent, minaretur. Denique, per octo continuos dies, non rescribere cuiquam, non mandare quid aut præcipere conatus, rem silentio obliteravit.

(41.) Edictis tandem Vindicis contumeliosis et frequentibus permotus, senatum epistolâ in ultionem sui reique publicæ adhortatus est, excusato languore faucium, propter quem non adesset. Nihil autem æque doluit, quam ut malum se citharœdum increpitum, ac, pro Nerone, Aënobarbum appellatum. Et nomen quidem gentile, quod sibi per contumeliam exprobraretur, resumturum se professus est, deposito adoptivo. Cætera convicia, ut falsa, non alio argumento refellebat, quam quod etiam inscitia sibi tantopere elaboratæ perfectæque a se artis objiceretur; singulos subinde rogitans, "nôssentne quemquam præstantiorem?" Sed, urgentibus aliis super alios nuntiis, Romam prætrepidus rediit. Leviterque modo in itinere frivolo auspicio mente recreatâ, cum annotâsset, insculptum monimento militem Gallum ab equite Romano oppressum trahi crinibus, ad eam speciem exsiluit gaudio, cœlumque

adoravit. Ac ne tunc quidem aut senatu aut populo coram appellato; quosdam e primoribus viris domum evocavit: transactâque raptim consultatione, reliquam diei partem per organa hydraulica novi et ignoti generis circumduxit: ostendensque singula, de ratione ac difficultate cujusque disserens, jam se etiam prolaturum omnia in theatrum affirmavit, "si per Vindicem liceat."

(42.) Postquam deinde etiam Galbam et Hispanias descivisse cognovit, collapsus, animoque male fracto, diu et sine voce, et prope intermortuus, jacuit. Utque resipuit, veste discissâ, capite converberato, "actum de se," pronuntiavit: consolantique nutriculæ, et aliis quoque jam Principibus similia accidisse memoranti, "Se vero, præter cæteros, inaudita et incognita pati," respondit, "qui summum imperium vivus amitteret." Nec eo secius quidquam ex consuetudine luxûs atque desidiæ omisit, vel imminuit. Quinimmo, cum prosperi quiddam ex provinciis nuntiatum esset, super abundantissimam cœnam jocularia in defectionis duces carmina, lasciveque modulata, quæ vulgo notuerunt, etiam gesticulatus est; ac, spectaculis theatri clam illatus, cuidam scenico placenti nuntium misit, "abuti eum occupationibus suis."

(43.) Initio statim tumultûs, multa et immania, verum non abhorrentia a suâ naturâ, creditur destinâsse: successores percussoresque submittere exercitus et provincias regentibus, quasi conspiratis, idemque et unum sentientibus: quidquid ubique exsulum, quidquid in Urbe hominum Gallicanorum esset, contrucidare: illos, ne desciscentibus aggregarentur; hos, ut conscios popularium suorum atque fautores: Gallias exercitibus diripiendas permittere: senatum universum veneno per convivia necare: Urbem incendere, feris in populum immissis, quo difficilius defenderetur. Sed absterritus, non tam pœnitentiâ, quam perficiendi desperatione, credensque

expeditionem necessariam, consules ante tempus privavit honore, atque in utriusque locum solus iniit consulatum, quasi fatale esset, non posse Gallias debellari, nisi a se consule. Ac, susceptis fascibus, cum post epulas triclinio digrederetur, innixus humeris familiarium, affirmavit, simul ac primum provinciam attigisset, inermem se in conspectum exercituum prodituram, nec quidquam aliud quam fleturum; revocatisque ad pœnitentiam defectoribus, insequenti die lætum inter lætos cantaturum epinicia, quæ jam nunc sibi componi oporteret.

(44.) In præparandâ expeditione primam curam habuit deligendi vehicula portandis scenicis organis; concubinasque, quas secum educeret, tondendi ad virilem modum, et securibus peltisque Amazonicis instruendi. Mox tribus urbanas ad sacramentum citavit; ac, nullo idoneo respondente, certum dominis servorum numerum indixit; nec, nisi ex totâ cujusque familiâ probatissimos, ne dispensatoribus quidem aut amanuensibus exceptis, recepit. Partem etiam censûs omnes ordines conferre jussit: et insuper inquilinos privatarum ædium atque insularum pensionem annuam repræsentare fisco. Exegitque ingenti fastidio et acerbitate nummum asperum, argentum pustulatum, aurum ad obrussam; ut plerique omnem collationem palam recusarent, consensu flagitantes, a delatoribus potius revocanda præmia, quæcumque cepissent.

(45.) Ex annonæ quoque caritate [lucrantium] accrevit invidia. Nam et forte accidit, ut, in publicâ fame, Alexandrina navis nuntiaretur pulverem luctatoribus aulicis advexisse. Quare, omnium in se odio incitato, nihil contumeliarum defuit, quin subiret. Statuæ ejus a vertice cirrus appositus est cum inscriptione Græcâ, "Nunc demum agona esse," et "Traderet tandem." Alterius collo et ascopera deligata, simulque titulus, "Ego quid potui? sed tu culeum meruisti." Adscriptum et

columnis, "Jam Gallos eum cantando excitâsse." Jam noctibus jurgia cum servis plerique simulantes, crebro "vindicem" poscebant.

(46.) Terrebatur ad hoc evidentibus portentis somniorum et auspiciorum et ominum, cum veteribus, tum novis. Nunquam antea somniare solitus, occisâ demum matre, vidit, per quietem, navem sibi regenti extortum gubernaculum; trahique se ab Octaviâ uxore in arctissimas tenebras; et modo pennatarum formicarum multitudine oppleri, modo a simulacris gentium, ad Pompeii theatrum dedicatarum, circumiri, arcerique progressu; asturconem, quo maxime lætabatur, posteriore corporis parte in simiæ speciem transfiguratum, ac, tantum capite integro, hinnitus edere canoros. De Mausoleo, sponte foribus patefactis, exaudita vox est, nomine eum ciens. Calendis Januarii exornati Lares in ipso sacrificii apparatu conciderunt. Auspicanti Sporus annulum muneri obtulit, cujus gemmæ sculptura erat Proserpinæ raptus. Votorum nuncupatione, magnâ jam ordinum frequentiâ, vix repertæ Capitolii claves. Cum ex oratione ejus, quâ in Vindicem perorabat, recitaretur in senatu, "daturos pœnas sceleratos, ac brevi dignum exitum facturos," conclamatum est ab universis, "Tu facies, Auguste." Observatum etiam fuerat, novissimam fabulam cantâsse eum publice "Œdipodem exsulem," atque in hoc desîsse versu:

Θανειν μ' ανωγε συγγαμος, μητηρ, πατηρ.

(47.) Nuntiatâ interim etiam cæterorum exercituum defectione, literas prandenti sibi redditas concerpsit, mensam subvertit, duos scyphos gratissimi usûs, quos Homericos a cælaturâ carminum Homeri vocabat, solo illisit, ac, sumto a Locustâ veneno, et in auream pyxidem condito, transiit in hortos Servilianos: ubi, præmissis libertorum fidissimis Ostiam ad classem præparandam, tribunos centurio-

nesque prætorii de fugæ societate tentavit. Sed, partim tergiversantibus, partim aperte detrectantibus, uno vero etiam proclamante,

"Usque adeone mori miserum est?"

varia agitavit; Parthosne, an Galbam, supplex peteret, an atratus prodiret in publicum, proque Rostris, quantâ maximâ posset miseratione, veniam præteritorum precaretur; ac, ni flexisset animos, vel Ægypti præfecturam concedi sibi oraret. Inventus est postea in scrinio ejus hac de re sermo formatus: sed deterritum putant, ne, prius quam in forum perveniret, discerperetur. Sic cogitatione in posterum diem dilatâ, ad mediam fere noctem excitatus, ut comperit, stationem militum recessisse, prosiluit e lecto, misitque circum amicos: et, quia nihil a quoquam renuntiabatur, ipse cum paucis hospitia singulorum adiit. Verum, clausis omnium foribus, respondente nullo, in cubiculum rediit, unde jam et custodes diffugerant, direptis etiam stragulis, amotâ et pyxide veneni. Ac statim Spiculum mirmillonem, vel quemlibet alium percussorem, cujus manu periret, requisivit: et, nemine reperto, "Ergo ego," inquit, "nec amicum habeo, nec inimicum?" procurritque, quasi præcipitaturus se in Tiberim.

(48.) Sed, revocato rursus impetu, aliquid secretioris latebræ ad colligendum animum desideravit: et, offerente Phaonte liberto suburbanum suum inter Salariam et Nomentanam viam circa quartum milliarium, ut erat, nudo pede atque tunicatus, pænulam obsoleti coloris superinduit; adopertoque capite, et ante faciem obtento sudario, equum inscendit, quatuor solis comitantibus, inter quos et Sporus erat. Statimque tremore terræ, et fulgure adverso pavefactus, audiit ex proximis castris clamorem militum, et sibi adversa, et Galbæ prospera, ominantium: etiam ex obviis viatoribus quemdam dicentem, "Hi Neronem persequuntur;" alium

sciscitantem, "Ecquid in Urbe novi de Nerone?" Equo autem odore abjecti in viâ cadaveris consternato, detectâ facie, agnitus est a quodam missicio prætoriano, et salutatus. Ut ad deverticulum ventum est, dimissis equis inter fruticeta ac vepres, per arundineti semitam ægre, nec nisi stratâ sub pedibus veste, ad aversum villæ parietem evasit. Ibi, hortante eodem Phaonte, ut interim in specum egestæ arenæ concederet, negavit, "se vivum sub terram iturum:" ac, parumper commoratus, dum clandestinus ad villam introitus pararetur, aquam ex subjectâ lacunâ poturus manu hausit; et, "Hæc est," inquit, "Neronis decocta." Dein, divulsâ sentibus pænulâ, trajectos surculos rasit: atque ita quadrupes per angustias effossæ cavernæ receptus in proximam cellam, decubuit super lectum, modicâ culcitâ, vetere pallio strato, instructum. Fameque interim et siti interpellante, panem quidem sordidum oblatum adspernatus est, aquæ autem tepidæ aliquantum bibit.

(49.) Tunc unoquoque hinc inde instante, ut quamprimum se impendentibus contumeliis eriperet, scrobem coram fieri imperavit, dimensus ad corporis sui modulum; componique simul, si qua invenirentur, frusta marmoris, et aquam simul ac ligna conferri, curando mox cadaveri, flens ad singula, atque identidem dictitans: "Qualis artifex pereo!" Inter moras perlatos a cursore Phaontis codicillos præripuit, legitque, "se hostem a senatu judicatum, et quæri, ut puniatur more majorum:" interrogavitque, quale id genus esset pœnæ. Et, cum comperisset, nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi; conterritus, duos pugiones, quos secum extulerat, arripuit; tentatâque utriusque acie, rursus condidit, causatus, "nondum adesse fatalem horam." Ac modo Sporum hortabatur, ut lamentari ac plangere inciperet; modo orabat, ut se aliquis ad mortem capessendam

exemplo juvaret: interdum segnitiem suam his verbis increpabat: "Vivo deformiter [ac turpiter:] ου πρεπει Νερωνι, ου πρεπει · νηφειν δει εν τοις τοιουτοις · αγε, εγειρε σεαυτον." Jamque equites appropinquabant, quibus præceptum erat, ut vivum eum attraherent. Quod ut sensit, trepidanter effatus,

'Ιππων μ' ωκυποδων αμφι κτυπος ουατα βαλλει,

ferrum jugulo adegit, juvante Epaphrodito a libellis. Semianimisque adhuc irrumpenti centurioni, et, pænulâ ad vulnus appositâ, in auxilium se venisse simulanti, non aliud respondit, quam "Sero," et, "Hæc est fides!" atque in eâ voce defecit, exstantibus rigentibusque oculis usque ad horrorem formidinemque visentium. Nihil prius aut magis a comitibus exegerat, quam ne potestas cuiquam capitis sui fieret; sed ut, quoquo modo, totus cremaretur. Permisit hoc Icelus, Galbæ libertus, non multo ante vinculis exsolutus, in quas primo tumultu conjectus fuerat.

(50.) Funeratus est impensâ ducentorum millium, stragulis albis auro intextis, quibus usus Calendis Januarii fuerat. Reliquias Ecloge et Alexandria nutrices, cum Acte concubinâ, gentili Domitiorum monimento condiderunt, quod prospicitur e Campo Martio, impositum colli hortorum. In eo monimento solium porphyretici marmoris, superstante Lunensi arâ, circumseptum est lapide Thasio.

(51.) Staturâ fuit prope justâ, corpore maculoso et [fœtido,] sufflavo capillo, vultu pulchro magis quam venusto, oculis cæsiis et hebetioribus, cervice obesâ, ventre projecto, gracillimis cruribus, valetudine prosperâ. Nam, qui luxuriæ immoderatissimæ esset, ter omnino per quatuordecim annos languit, atque ita, ut neque vino neque consuetudine reliquâ abstineret. Circa cultum habitumque adeo

pudendus, ut comam, semper in gradus formatam, peregrinatione Achaicâ etiam pone verticem submiserit; ac plerumque synthesinam indutus, ligato circum collum sudario, prodierit in publicum, sine cinctu, et discalceatus.

(52.) Liberales disciplinas omnes fere puer attigit. Sed a philosophiâ eum mater avertit, monens, imperaturo contrariam esse; a cognitione veterum oratorum Seneca præceptor, quo diutius in admiratione sui detineret. Itaque, ad poëticam pronus, carmina libenter ac sine labore composuit: nec (ut quidam putant) aliena pro suis edidit. Venêre in manus meas pugillares libellique, cum quibusdam notissimis versibus, ipsius chirographo scriptis; ut facile appareret, non translatos, aut dictante aliquo exceptos, sed plane quasi a cogitante atque generante exaratos; ita multa et deleta, et inducta, et superscripta, inerant.

(53.) Habuit et pingendi, fingendique maxime, non mediocre studium. Maxime autem popularitate efferebatur, omnium æmulus, qui quoquo modo animum vulgi moverent. Exiit opinio, post scenicas coronas, proximo lustro, descensurum eum ad Olympia inter athletas. Nam et luctabatur assidue: nec aliter certamina gymnica totâ Græciâ spectaverat, quam brabeutarum more in stadio humi assidens, ac, si qua paria longius recessissent, in medium manibus suis protrahens. Destinaverat etiam, quia Apollinem cantu, Solem aurigando æquiparare existimaretur, imitari et Herculis facta. Præparatumque leonem aiunt, quem vel clavâ, vel brachiorum nexibus, in amphitheatri arenâ, spectante populo, nudus elideret.

(54.) Sub exitu quidem vitæ palam voverat, si sibi incolumis status permansisset, proditurum se partæ victoriæ ludis etiam hydraulam, et choraulam, et utricularium, ac novissimo die histrionem, saltaturumque Virgilii Turnum. Et sunt, qui tradant,

Paridem histrionem occisum ab eo, quasi gravem adversarium.

(55.) Erat illi æternitatis perpetuæque famæ cupido, sed inconsulta. Ideoque, multis rebus ac locis vetere appellatione detractâ, novam induxit ex suo nomine. Mensem quoque Aprilem Neroneum appellavit. Destinaverat et Romam Neropolin nuncupare.

(56.) Religionum usquequaque contemtor, præter unius Deæ Syriæ, hanc mox ita sprevit, ut urinâ contaminaret; aliâ superstitione captus, in quâ solâ pertinacissime hæsit: siquidem icunculam puellarem cum, quasi remedium insidiarum, a plebeio quodam et ignoto muneri accepisset, detectâ confestim conjuratione, pro summo numine, trinisque in die sacrificiis, colere perseveravit: volebatque credi monitione ejus futura prænoscere. Ante paucos, quam periret, menses, attendit et extispicio, nec unquam litavit.

(57.) Obiit secundo et tricesimo ætatis anno, die, quo quondam Octaviam interemerat: tantumque gaudium publice præbuit, ut plebs pileata totâ Urbe discurreret. Et tamen non defuerunt, qui, per longum tempus, vernis æstivisque floribus tumulum ejus ornarent; ac modo imagines prætextatas in Rostris proferrent, modo edicta, quasi viventis, et brevi magno inimicorum malo reversuri. Quinetiam Vologesus, Parthorum rex, missis ad senatum legatis de instaurandâ societate, hoc etiam magnopere oravit, ut Neronis memoria coleretur. Denique, cum, post viginti annos, adolescente me, exstitisset conditionis incertæ, qui se Neronem esse jactaret, tam favorabile nomen ejus apud Parthos fuit, ut vehementer adjutus, et vix redditus sit.

SUETONII

LIBER SEPTIMUS.

SERV. SULPICIUS GALBA.

(1.) Progenies Cæsarum in Nerone defecit: quod futurum, compluribus quidem signis, sed vel evidentissimis duobus, apparuit. Liviæ olim, post Augusti statim nuptias, Veientanum suum revisenti, prætervolans aquila gallinam albam, ramulum lauri rostro tenentem, ita ut rapuerat, demisit in gremium: cumque nutriri alitem, pangi ramulum, placuisset, tanta pullorum soboles provenit, ut hodie quoque ea villa "ad Gallinas" vocetur; tale vero lauretum, ut triumphaturi Cæsares inde laureas decerperent: fuitque mos triumphantibus, illas confestim eodem loco pangere: et observatum est, sub cujusque obitum, arborem ab ipso institutam elanguisse. Ergo, novissimo Neronis anno, et silva omnis exaruit radicitus, et quidquid ibi gallinarum erat, interiit: ac subinde, tactâ de cœlo Cæsarum æde, capita omnibus simul statuis deciderunt; Augusti etiam sceptrum e manibus excussum est.

(2.) Neroni Galba successit, nullo gradu contingens Cæsarum domum; sed haud dubie nobilissimus, magnâque et vetere prosapiâ, ut qui statuarum titulis pronepotem se Q. Catuli Capitolini semper adscripserit; Imperator vero, etiam stemma in atrio proposuerit, quo paternam originem ad Jovem, maternam ad Pasiphaën Minois uxorem, referret.

(3.) Imagines et elogia universi generis exsequi

longum est: familiæ breviter attingam. Qui primus Sulpiciorum cognomen Galbæ tulit, cur, aut unde traxerit, ambigitur. Quidam putant, quod oppidum Hispaniæ, frustra diu oppugnatum, illitis demum galbano facibus succenderit; alii, quod, in diuturnâ valetudine, galbeo, id est, remediis lanâ involutis, assidue uteretur; nonnulli, quod præpinguis fuerit visus, quem "galbam" Galli vocent; vel contra, quod tam exilis, quam sunt animalia, quæ in esculis nascuntur, appellanturque "galbæ." Familiam illustravit Servius Galba consularis, et temporum suorum eloquentissimus; quem tradunt, Hispaniam ex præturâ obtinentem, XXX Lusitanorum millibus perfidiâ trucidatis, Viriathini belli causam exstitisse. Ejus nepos, ob repulsam consulatûs infensus Julio Cæsari, cujus legatus in Galliâ fuerat, conspiravit cum Cassio et Bruto; propter quod Pediâ lege damnatus est. Ab hoc sunt Imperatoris Galbæ avus et pater. Avus clarior studiis, quam dignitate: non enim egressus præturæ gradum, multiplicem nec incuriosam historiam edidit. Pater, consulatu functus, quamquam brevi corpore, atque etiam gibber, modicæque in dicendo facultatis, causas industrie actitavit. Uxores habuit Mummiam Achaicam, neptem Catuli, proneptem L. Mummii, qui Corinthum excidit; item Liviam Ocellinam, ditem admodum et pulchram; a quâ tamen, nobilitatis causâ, appetitus ultro existimatur, et aliquanto enixius, postquam subinde instanti vitium corporis secreto positâ veste detexit, ne quasi ignaram fallere videretur. Ex Achaicâ liberos, Caium et Servium, procreavit: quorum major Caius, attritis facultatibus, Urbe cessit; prohibitusque a Tiberio sortiri anno suo proconsulatum, voluntariâ morte obiit.

(4.) Serv. Galba Imperator, M. Valerio Messalâ, Cn. Lentulo, consulibus natus est, IX Calendas Januarii, in villâ colli superpositâ, prope Terraci-

nam, sinistrorsus Fundos petentibus. Adoptatus a novercâ suâ, Livium nomen et Ocellæ cognomen assumsit, mutato prænomine. Nam et Lucium mox, pro Servio, usque ad tempus imperii usurpavit. Constat, Augustum puero adhuc, salutanti se inter æquales, apprehensâ bucculâ dixisse, Και συ, τεκνον, της αρχης ἡμων παρατρωξῃ. Sed et Tiberius, cum comperisset, imperaturum eum, verum in senectâ: "Vivat sane," ait, "quando id ad nos nihil pertinet." Avo quoque ejus, fulgur procuranti, cum exta de manibus aquila rapuisset, et in frugiferam quercum contulisset, responsum est, summum, sed serum, imperium portendi familiæ. Et ille irridens, "Sane," inquit, "cum mula pepererit." Nihil æque postea Galbam tentantem res novas confirmavit, quam mulæ partus: cæterisque ut obscœnum ostentum abhorrentibus, solus pro lætissimo accepit, memor sacrificii, dictique avi. Sumtâ virili togâ, somniavit Fortunam dicentem, "stare se ante fores defessam, et, nisi ocyus reciperetur, cuicumque obvio prædæ futuram." Utque evigilavit, aperto atrio, simulacrum æneum Deæ, cubitali majus, juxta limen invenit: idque gremio suo Tusculum, ubi æstivare consuêrat, avexit, et in parte ædium consecratum, menstruis deinceps supplicationibus et pervigilio anniversario coluit. Quamquam ætate nondum constanti, veterem civitatis exoletumque morem, ac tantum in domo suâ hærentem, obstinatissime retinuit, ut liberti servique bis die frequentes adessent, ac mane salvere, vesperi valere, sibi singuli dicerent.

(5.) Inter liberales disciplinas, attendit et juri. Dedit et matrimonio operam: verum, amissâ uxore Lepidâ, duobusque ex eâ filiis, remansit in cœlibatu, neque sollicitari ullâ conditione amplius potuit, ne Agrippinæ quidem, viduatæ morte Domitii, quæ maritum quoque adhuc, necdum cœlibem, Galbam adeo omnibus sollicitaverat modis, ut, in conventu

matronarum, correpta jurgio, atque etiam manu pulsata sit a matre Lepidæ. Observavit ante omnes Liviam Augustam; cujus et vivæ gratiâ plurimum valuit, et mortuæ testamento pæne ditatus est: sestertium namque quingenties cum præcipuum inter legatarios habuisset, quia notata, non perscripta erat summa, hærede Tiberio legatum ad quingenta revocante, ne hæc quidem accepit.

(6.) Honoribus ante legitimum tempus initis, prætor, commissione ludorum Floralium, novum spectaculi genus, elephantos funambulos, edidit; exin provinciæ Aquitaniæ anno fere præfuit: mox consulatum per sex menses ordinarium gessit. Evenitque, ut in eo ipse Cn. Domitio, patri Neronis, ipsi Salvius Otho, pater Othonis, succederet, velut præsagium insequentis casûs, quo medius inter utriusque filios exstitit Imperator. A Caio Cæsare Gætulico substitutus, postridie quam ad legiones venit, sollenni forte spectaculo plaudentes inhibuit, datâ tesserâ, "ut manus pænulis continerent." Statimque per castra jactatum est,

> "Disce, miles, militare; Galba est, non Gætulicus."

Pari severitate interdixit commeatus peti. Veteranum ac tironem militem opere assiduo corroboravit: matureque barbaris, qui jam in Galliam usque proruperant, coërcitis, præsenti quoque Caio talem et se et exercitum approbavit, ut, inter innumeras contractasque ex omnibus provinciis copias, neque testimonium, neque præmia ampliora ulli perciperent: ipse maxime insignis, quod campestrem decursionem scuto moderatus, etiam ad essedum Imperatoris per viginti passuum millia cucurrit.

(7.) Cæde Caii nuntiatâ, multis ad occasionem stimulantibus, quietem prætulit. Per hoc gratissimus Claudio, receptusque in cohortem amicorum, tantæ dignationis est habitus, ut, cum subita ei

valetudo, neque adeo gravis, incidisset, dilatus sit expeditionis Britannicæ dies. Africam pro consule biennio obtinuit, extra sortem electus ad ordinandam provinciam, et intestinâ dissensione et barbarorum tumultu inquietam: ordinavitque magnâ severitatis ac justitiæ curâ, etiam in parvulis rebus. Militi, qui, per expeditionem, arctissimâ annonâ, residuum cibariorum, tritici modium, centum denariis vendidisse arguebatur, vetuit, simul atque indigere cibo cœpisset, a quoquam opem ferri: et is fame extabuit. At, in jure dicendo, cum de proprietate jumenti quæreretur, levibus utrimque argumentis et testibus, ideoque difficili conjecturâ veritatis, ita decrevit, ut ad lacum, ubi adaquari solebat, duceretur capite involuto, atque ibidem revelato, ejus esset, ad quem sponte se a potu recepisset.

(8.) Ob res, et tunc in Africâ, et olim in Germaniâ gestas, ornamenta triumphalia accepit, et sacerdotium triplex, inter quindecimviros sodalesque Titios, item Augustales, cooptatus: atque ex eo tempore, prope ad medium Neronis principatum, in secessu plurimum vixit; ne ad gestandum quidem unquam aliter iter ingressus, quam ut secum vehiculo proximo decies sestertium in auro efferret, donec in oppido Fundis moranti Hispania Tarraconensis oblata est. Acciditque, ut, cum, provinciam ingressus, sacrificaret intra ædem publicam, puero e ministris, acerram tenenti, capillus repente toto capite canesceret. Nec defuerunt, qui interpretarentur, significari rerum mutationem, successurumque juveni senem, hoc est, ipsum Neroni. Non multo post, in Cantabriæ lacum fulmen decidit; repertæque sunt duodecim secures, haud ambiguum summi imperii signum.

(9.) Per octo annos varie et inæquabiliter provinciam rexit. Primo acer, vehemens, et in coërcendis quidem delictis vel immodicus. Nam et nummulario, non ex fide versanti pecunias, manus

amputavit, mensæque ejus affixit; et tutorem, quod pupillum, cui substitutus hæres erat, veneno necâsset, cruce affecit: implorantique leges, et civem Romanum se testificanti, quasi solatio et honore aliquo pœnam levaturus, mutari, multoque præter cæteras altiorem et dealbatam statui crucem jussit. Paulatim in desidiam segnitiemque conversus est, ne quid materiæ præberet Neroni, et, ut dicere solebat, "quod nemo rationem otii sui reddere cogeretur." Carthagine novâ conventum agens, tumultuari Gallias comperit, legato Aquitaniæ auxilia implorante. Supervenerunt et Vindicis literæ, hortantis, "ut humano generi assertorem ducemque se accommodaret." Nec diu cunctatus, conditionem, partim metu, partim spe, recepit. Nam et mandata Neronis de nece suâ ad procuratores clam missa deprehenderat; et confirmabatur, cum secundissimis auspiciis et ominibus, tum virginis honestæ vaticinatione; tanto magis, quod eadem illa carmina sacerdos Jovis Cluniæ ex penetrali, somnio monitus, eruerat, ante ducentos annos similiter a fatidicâ puellâ pronuntiata. Quorum carminum sententia erat, "Oriturum quandoque ex Hispaniâ Principem dominumque rerum."

(10.) Igitur, cum, quasi manumissioni vacaturus, conscendisset tribunal, propositis ante se damnatorum occisorumque a Nerone quam plurimis imaginibus, et adstante nobili puero, quem exsulantem e proximâ Baleari insulâ ob id ipsum acciverat, deploravit temporum statum, consalutatusque Imperator, "legatum se senatûs ac populi Romani" professus est. Dein justitio indicto, e plebe quidem provinciæ legiones et auxilia conscripsit, super exercitum veterem legionis unius, duarumque alarum, et cohortium trium: at e primoribus, prudentiâque et ætate præstantibus, velut instar senatûs, ad quos de majore re, quoties opus esset, referretur, instituit. Delegit et equestris ordinis juvenes, qui,

manente annulorum aureorum usu, Evocati appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum vice militum agerent. Etiam per provincias edicta dimisit, auctor singulis universisque conspirandi simul, et ut, quâ posset quisque operâ, communem causam juvarent. Per idem fere tempus, in munitione oppidi, quod sedem bello delegerat, repertus est annulus opere antiquo, sculpturâ gemmæ Victoriam cum tropæo exprimente. Ac subinde Alexandrina navis Dertosam appulit, armis onusta, sine gubernatore, sine nautâ ac vectore ullo; ut nemini dubium esset, justum piumque, et faventibus Diis, bellum suscipi; cum repente ex inopinato prope cuncta turbata sunt. Alarum altera castris appropinquantem, pœnitentiâ mutati sacramenti, destituere conata est, ægreque retenta in officio: et servi, quos, a liberto Neronis ad fraudem præparatos, muneri acceperat, per angiportum in balineas transeuntem pæne interemerunt, nisi, cohortantibus invicem, ne occasionem omitterent, interrogatisque, de quâ occasione loquerentur, expressa cruciatu confessio esset.

(11.) Accessit ad tanta discrimina mors Vindicis, quâ maxime consternatus, destitutoque similis, non multum abfuit, quin vitæ renuntiaret. Sed, supervenientibus ab Urbe nuntiis, ut occisum Neronem, cunctosque in verba sua jurâsse, cognovit; depositâ "*Legati*," suscepit "*Cæsaris*" appellationem. Iterque ingressus est paludatus, ac dependente a cervicibus pugione ante pectus; nec prius usum togæ recuperavit, quam oppressis, qui novas res moliebantur, præfecto prætorii Nymphidio Sabino, Romæ; in Germaniâ, Fonteio Capitone; in Africâ, Clodio Macro, legatis.

(12.) Præcesserat de eo fama sævitiæ simul atque avaritiæ; quod civitates Hispaniarum Galliarumque, quæ cunctantius sibi accesserant, gravioribus tributis, quasdam etiam murorum destructione,

punîsset; et præpositos procuratoresque supplicio capitis affecisset cum conjugibus ac liberis; quodque oblatam a Tarraconensibus e vetere templo Jovis coronam auream librarum quindecim conflâsset, ac tres uncias, quæ ponderi deerant, jussisset exigi. Ea fama et confirmata et aucta est, ut primum Urbem introiit. Nam, cum classiarios, quos Nero ex remigibus justos milites fecerat, redire ad pristinum statum cogeret; recusantes, atque insuper aquilam et signa pertinacius flagitantes, non modo immisso equite disjecit, sed decimavit etiam. Item Germanorum cohortem, a Cæsaribus olim ad custodiam corporis institutam, multisque experimentis fidelissimam, dissolvit, ac, sine ullo commodo, remisit in patriam, quasi Cn. Dolabellæ, juxta cujus hortos tendebat, proniorem. Illa quoque, verene an falso, per ludibrium jactabantur, appositâ lautiore cœnâ, ingemuisse eum: et ordinario quidem dispensatori, breviarium rationum offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentiâ porrexisse; Cano autem choraulæ, mire placenti, denarios quinque donâsse, prolatos manu suâ e peculiaribus loculis suis.

(13.) Quare adventus ejus non perinde gratus fuit: idque proximo spectaculo apparuit: siquidem Atellanis notissimum canticum exorsis, "Venit, io! Simus a villâ;" cuncti simul spectatores consentiente voce reliquam partem retulerunt; ac sæpius versu repetito egerunt.

(14.) Majore adeo et favore et auctoritate adeptus est, quam gessit, imperium; quamquam multa documenta egregii Principis daret: sed nequaquam tam grata erant, quam invisa, quæ secus fierent. Regebatur trium arbitrio, quos, unâ et intra Palatium habitantes, nec unquam non adhærentes, pædagogos vulgo vocabant. Hi erant T. Vinius, legatus ejus in Hispaniâ, cupiditatis immensæ; Cornelius Laco, ex assessore præfectus prætorii,

arrogantiâ socordiâque intolerabilis; libertus Icelus, paulo ante annulis aureis et Marciani cognomine ornatus, ac jam [summæ] equestris gradûs candidatus. His, diverso vitiorum genere grassantibus, adeo se abutendum permisit et tradidit, ut vix sibi ipse constaret; modo acerbior parciorque, modo remissior ac negligentior, quam conveniret Principi electo, atque illud ætatis. Quosdam claros ex utroque ordine viros, suspicione minimâ, inauditos condemnavit. Civitatem Romanam raro dedit; jura trium liberorum vix uni atque alteri; ac ne his quidem, nisi ad certum præfinitumque tempus. Judícibus, sextam decuriam adjici precantibus, non modo negavit, sed etiam concessum a Claudio beneficium, ne hieme initioque anni ad judicandum evocarentur, eripuit.

(15.) Existimabatur etiam senatoria et equestria officia biennii spatio determinaturus, nec daturus, nisi invitis ac recusantibus. Liberalitates Neronis, non plus decimis concessis, per quinquaginta equites Romanos eâ conditione revocandas curavit exigendasque, ut et, si quid scenici aut xystici donatum olim vendidissent, auferretur emtoribus, quando illi, absumto pretio, solvere nequirent. At, contra, nihil non per comites atque libertos pretio addici, aut donari gratiâ passus est, vectigalia, immunitates, pœnas innocentium, impunitates noxiorum. Quinetiam, populo Romano deposcente supplicium Haloti et Tigellini, solos ex omnibus Neronis emissariis vel maleficentissimos incolumes præstitit: atque insuper Halotum procuratione amplissimâ ornavit. Pro Tigellino etiam sævitiæ populum increpuit edicto.

(16.) Per hæc prope universis ordinibus offensis, vel præcipuâ flagrabat invidiâ apud milites. Nam, cum in verba ejus absentis jurantibus donativum grandius solito præpositi pronuntiâssent, neque ratam rem habuit, et subinde jactavit, "legere se militem, non emere, consuêsse." Atque eo quidem nomine omnes, qui ubique erant, exacerbavit. Cæ-

terum prætorianos etiam metu et indignitate commovit, removens subinde plerosque, ut suspectos, et Nymphidii socios. Sed maxime fremebat superioris Germaniæ exercitus, fraudari se præmiis navatæ adversus Gallos et Vindicem operæ. Ergo, primi obsequium rumpere ausi, Calendis Januariis adigi sacramento, nisi in nomen senatûs, recusârunt: statimque legationem ad prætorianos cum mandatis destinaverunt, "displicere Imperatorem in Hispaniâ factum: eligerent ipsi, quem cuncti exercitus comprobarent."

(17.) Quod ut nuntiatum est, despectui esse non tam senectam suam, quam orbitatem ratus, Pisonem Frugi Licinianum, nobilem egregiumque juvenem, ac sibi olim probatissimum, testamentoque semper in bona et nomen adscitum, repente e mediâ salutantium turbâ apprehendit; filiumque appellans, perduxit in castra, ac pro concione adoptavit; ne tunc quidem donativi ullâ mentione factâ. Quo faciliorem occasionem M. Salvio Othoni præbuit perficiendi conata, intra sextum adoptionis diem.

(18.) Magna et assidua monstra jam inde a principio exitum ei, qualis evenit, portenderant. Cum, per omne iter, dextrâ sinistrâque oppidatim victimæ cæderentur, taurus, securis ictu consternatus, rupto vinculo, essedum ejus invasit, elatisque pedibus totum cruore perfudit; ac descendentem speculator impulsu turbæ lanceâ prope vulneravit. Urbem quoque, et deinde Palatium ingressum excepit terræ tremor, et assimilis quidam mugitui sonus. Secuta sunt aliquanto manifestiora et tristiora. Monile, margaritis gemmisque consertum, ad ornandam Fortunam suam Tusculanam, ex omni gazâ secreverat: id repente, quasi augustiore dignius loco, Capitolinæ Veneri dedicavit; ac proximâ nocte somniavit speciem Fortunæ querentis, fraudatam se dono destinato, minantisque, erepturam et ipsam, quæ dedisset. Cumque, exterritus, luce primâ ad

expiandum somnium, præmissis, qui rem divinam appararent, Tusculum excucurrisset, nihil invenit præter tepidam in arâ favillam, atratumque juxta senem in catino vitreo thus tenentem, et in calice fictili merum. Observatum etiam est, Calendis Januariis sacrificanti coronam de capite excidisse; auspicanti pullos avolâsse; adoptionis die, neque, milites allocuturo, castrensem sellam de more positam pro tribunali, oblitis ministris, et in senatu curulem perverse collocatam.

(19.) Prius vero, quam occideretur, sacrificantem mane haruspex identidem monuit, caveret periculum; non longe percussores abesse. Haud multo post cognoscit, teneri castra ab Othone: ac, plerisque, ut eodem quamprimum pergeret, suadentibus, (posse enim auctoritate et præsentiâ prævalere) nihil amplius, quam continere se, statuit, et legionariorum firmare præsidiis, qui multifariam diverseque tendebant. Loricam tamen induit linteam, quamquam haud dissimulans, parum adversus tot mucrones profuturam. Sed, extractus rumoribus falsis, quos conspirati, ut eum in publicum elicerent, de industriâ dissipârant, paucis temere affirmantibus, transactum negotium, oppressos qui tumultuarentur, advenire frequentes cæteros gratulabundos, et in omne obsequium paratos; his ut occurreret, prodiit tantâ fiduciâ, ut militi cuidam, occisum a se Othonem glorianti, "Quo auctore?" responderit: atque in forum usque processit. Ibi equites, quibus mandata cædes erat, cum per publicum, dimotâ paganorum turbâ, equos adegissent, viso procul eo, parumper restiterunt: dein, rursum incitati, desertum a suis contrucidârunt.

(20.) Sunt, qui tradant, ad primum tumultum proclamâsse eum, "Quid agitis, commilitones? Ego vester sum, et vos mei;" donativum etiam pollicitum. Plures autem prodiderunt, obtulisse ultro jugulum, et, ut "hoc agerent, ac ferirent, quando ita

videretur," hortatum. Illud mirum admodum fuerit, neque præsentium quemquam opem Imperatori ferre conatum; et omnes, qui arcesserentur, sprevisse nuntium, exceptâ Germanicianorum vexillatione. Hi, ob recens meritum, quod se ægros et invalidos magnopere fovisset, in auxilium advolaverunt; sed serius, itinere devio per ignorantiam locorum retardati. Jugulatus est ad lacum Curtii, ac relictus ita uti erat, donec gregarius miles a frumentatione rediens, abjecto onere, caput ei amputavit. Et, quoniam capillo præ calvitie arripere non poterat, in gremium abdidit: mox, inserto per os pollice, ad Othonem detulit. Ille lixis calonibusque donavit: qui hastâ suffixum, non sine ludibrio, circum castra portârunt, acclamantes identidem, "Galba, cupide fruaris ætate tuâ;" maxime irritati ad talem jocorum petulantiam, quod ante paucos dies exierat in vulgus, laudanti cuidam formam suam, ut adhuc floridam et vegetam, respondisse eum, Ετι μοι μενος εμπεδον εστιν. Ab his Patrobii Neroniani libertus, centum aureis redemtum, eo loco, ubi jussu Galbæ animadversum in patronum suum fuerat, abjecit. Sero tandem dispensator Argius, et hoc et cæterum truncum in privatis ejus hortis Aureliæ viæ sepulturæ dedit.

(21.) Staturâ fuit justâ, capite præcalvo, oculis cœruleis, adunco naso, manibus pedibusque articulari morbo distortissimis, ut neque calceum perpeti, neque libellos evolvere, aut tenere omnino, valeret. Excreverat etiam in dexteriore latere ejus caro, præpendebatque adeo, ut ægre fasciâ substringeretur.

(22.) Cibi plurimi traditur, quem tempore hiberno etiam ante lucem capere consuêrat: inter cœnam vero usque eo [abundantis,] ut congestas super manus reliquias circumferri juberet, spargique ad pedes stantibus: libidinis in mares pronioris, et eos, non nisi præduros, exoletosque. Ferebant, in Hispaniâ Icelum, e veteribus concubinis, de Neronis exitu

nuntiantem, non modo arctissimis osculis palam exceptum ab eo, sed, ut sine morâ velleretur, oratum, atque seductum.

(23.) Periit tertio et septuagesimo ætatis anno, imperii mense septimo. Senatus, ut primum licitum fuit, statuam ei decreverat, rostratæ columnæ superstantem, in parte fori, quâ trucidatus est. Sed decretum Vespasianus abolevit, percussores sibi ex Hispaniâ in Judæam submisisse opinatus.

SUETONII

LIBER OCTAVUS.

M. SALVIUS OTHO.

(1.) Majores Othonis orti sunt oppido Ferentino, familiâ vetere et honoratâ, atque ex principibus Etruriæ. Avus, M. Salvius Otho, patre equite Romano, matre humili, incertum an ingenuâ, per gratiam Liviæ Augustæ, (in cujus domo creverat) senator est factus, nec præturæ gradum excessit. Pater, L. Otho, materno genere præclaro, multarumque et magnarum propinquitatum, tam carus, tamque non absimilis facie Tiberio Principi fuit, ut plerique procreatum ex eo crederent. Urbanos honores, proconsulatum Africæ, et extraordinaria imperia, severissime administravit. Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod, motu Camilli, ex pœnitentiâ, præpositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores, occiderant, capite punire, et quidem ante principia, se coram; quamvis ob id ipsum promotos in ampliorem gradum a Claudio sciret. Quo facto, sicut gloriam auxit, ita gratiam minuit: quam tamen mature recuperavit, detectâ equitis Romani fraude, quem, prodentibus servis, necem Claudio parare compererat. Namque et senatus honore rarissimo, statuâ in Palatio positâ, prosecutus est eum: et Claudius, allectum inter patricios collaudans amplissimis verbis, hoc quoque adjecit: "Vir, quo meliores liberos habere, ne opto quidem." Ex Albiâ Terentiâ, splendidâ feminâ, duos tulit filios, L. Titianum, et minorem Marcum,

cognominem sibi. Tulit et filiam, quam, vixdum nubilem, Druso, Germanici filio, despondit.

(2.) Otho Imperator IV Calendas Maias natus est, Camillo Arruntio, Domitio Aënobarbo, consulibus. A primâ adolescentiâ prodigus ac procax, adeo ut sæpe flagris objurgaretur a patre. Ferebatur et vagari noctibus solitus, atque invalidum quemque obviorum vel potulentum corripere, ac, distento sago impositum, in sublime jactare. Post patris deinde mortem, libertinam aulicam gratiosam, quo efficacius coleret, etiam diligere simulavit, quamvis anum, ac pæne decrepitam. Per hanc insinuatus Neroni, facile summum inter amicos locum tenuit congruentiâ morum, ut vero quidam tradunt, et consuetudine mutui stupri: ac tantum potentiâ valuit, ut damnatum repetundis consularem virum, ingens præmium pactus, prius quam plane restitutionem ei impetrâsset, non dubitârit in senatum ad agendas gratias introducere.

(3.) Omnium autem consiliorum secretorumque particeps, die, quem necandæ matri Nero destinaverat, ad avertendas suspiciones, cœnam utrique exquisitissimæ comitatis dedit. Item Poppæam Sabinam, tunc adhuc amicam ejus, abductam marito, demandatamque interim sibi, nuptiarum specie recepit. Nec corrupisse contentus, adeo dilexit, ut ne rivalem quidem Neronem æquo tulerit animo. Creditur certe non modo missos ad arcessendam non recepisse, sed ipsum etiam exclusisse quondam pro foribus adstantem, miscentemque frustra minas et preces, ac depositum reposcentem. Quare, diducto matrimonio, sepositus est per causam legationis in Lusitaniam. Id satis visum, ne pœna acrior mimum omnem divulgaret; qui tamen sic quoque hoc disticho enotuit:

"Cur Otho mentito sit, quæritis, exsul honore?
Uxoris mœchus cœperat esse suæ."

Provinciam administravit quæstoribus per decem annos, moderatione atque abstinentiâ singulari.

(4.) Ut tandem ultionis occasio data est, conatibus Galbæ primus accessit: eodemque momento et ipse spem imperii cepit, magnam quidem ex conditione temporum, sed aliquanto majorem ex affirmatione Seleuci mathematici; qui, cum eum olim superstitem Neroni fore spopondisset, tunc ultro inopinatus advenerat, imperaturum quoque brevi repromittens. Nullo igitur officii aut ambitionis in quemquam genere omisso, quoties cœnâ Principem acciperet, aureos excubanti cohorti viritim dividebat: nec eo minus alium aliâ viâ militem demerebatur. Cuidam etiam de parte finium cum vicino litiganti, adhibitus arbiter, totum agrum redemit, emancipavitque; ut jam vix ullus esset, qui non et sentiret et prædicaret, solum successione imperii dignum.

(5.) Speraverat autem fore, ut adoptaretur a Galbâ; idque in dies exspectabat. Sed, postquam, Pisone prælato, spe decidit, ad vim conversus est; instigante, super animi dolorem, etiam magnitudine æris alieni. Neque enim dissimulabat, "nisi Principem, se stare non posse: nihilque referre, ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus, caderet." Ante paucos dies servo Cæsaris pro impetratâ dispensatione decies sestertium expresserat. Hoc subsidium tanti cœpti fuit. Ac primo quinque speculatoribus commissa res est, deinde decem aliis, quos singuli binos produxerant: omnibus dena sestertia repræsentata, et quinquagena promissa. Per hos sollicitati reliqui, nec adeo multi; haud dubiâ fiduciâ, in ipso negotio plures affuturos.

(6.) Tulerat animus, post adoptionem statim castra occupare, cœnantemque in Palatio Galbam aggredi: sed obstitit respectus cohortis, quæ tunc excubabat, ne oneraretur invidiâ; quod ejusdem statione et Caius fuerat occisus, et desertus Nero. Medium quoque tempus religio et Seleucus exemit.

Ergo destinatâ die, præmonitis consciis, ut se in foro, sub æde Saturni ad milliarium aureum opperirentur, mane Galbam salutavit; utque consuêrat, osculo exceptus, etiam sacrificanti interfuit, audivitque prædicta haruspicis. Deinde, liberto adesse architectos nuntiante (quod signum convenerat), quasi venalem domum inspecturus, abscessit; proripuitque se posticâ parte Palatii ad constitutum. Alii febrem simulâsse aiunt, eamque excusationem proximis mandâsse, si quæreretur. Tunc, abditus propere muliebri sellâ, in castra contendit: ac, deficientibus lecticariis, cum descendisset, cursumque cepisset, laxato calceo restitit, donec, omissâ morâ, succollatus, et a præsente comitatu Imperator consalutatus, inter faustas acclamationes strictosque gladios ad principia devenit, obvio quoque non aliter, ac si conscius et particeps foret, adhærente. Ibi missis, qui Galbam et Pisonem trucidarent, ad conciliandos pollicitationibus militum animos nihil magis pro concione testatus est, quam "id demum se habiturum, quod sibi illi reliquissent."

(7.) Deinde, vergente jam die, ingressus senatum, positâque brevi ratione, quasi raptus de publico, et suscipere imperium vi coactus, gesturusque communi omnium arbitrio, Palatium petit. Ac, super cæteras gratulantium adulantiumque blanditias, ab infimâ plebe appellatus "Nero," nullum indicium recusantis dedit: immo, ut quidam tradiderunt, etiam diplomatibus primisque epistolis suis ad quosdam provinciarum præsides, Neronis cognomen adjecit. Certe et imagines statuasque ejus reponi passus est, et procuratores atque libertos ad eadem officia revocavit. Nec quidquam prius pro potestate subscripsit, quam quingenties sestertium ad peragendam Auream domum. Dicitur eâ nocte, per quietem pavefactus, gemitus maximos edidisse: repertusque a concursantibus humi ante lectum jacens, per omnia piaculorum genera manes Galbæ, a quo

deturbari expellique se viderat, propitiare tentâsse: postridie quoque, in augurando, tempestate ortâ, graviter prolapsum, identidem obmurmurâsse:

Τι γαρ μοι και μακροις αυλοις;

(8.) Sub idem vero tempus, Germaniciani exercitus in Vitellii verba jurârant. Quod ut comperit, auctor senatui fuit mittendæ legationis, quæ doceret, electum jam Principem; quietem et concordiam suaderet. Et tamen, per internuntios ac literas, consortem imperii, generumque, se Vitellio obtulit. Verum, haud dubio bello, jamque ducibus et copiis, quas Vitellius præmiserat, appropinquantibus, animum fidemque prætorianorum erga se pæne internecione amplissimi ordinis expertus est. Placuerat per classiarios arma transferri, remittique navibus. Ea cum in castris sub noctem promerentur, insidias quidam suspicati, tumultum excitaverunt: ac repente omnes, nullo certo duce, in Palatium cucurrerunt, cædem senatûs flagitantes: repulsisque tribunorum, qui inhibere tentabant, nonnullis et occisis, sicut erant cruenti, ubinam Imperator esset, requirentes, perruperunt in triclinium usque, nec, nisi viso, destiterunt. Expeditionem autem impigre atque etiam præpropere inchoavit, nullâ, ne religionum quidem, curâ, sed et motis necdum conditis ancilibus, quod antiquitus infaustum [haberetur;] et die, quo cultores Deûm Matris lamentari et plangere incipiunt; præterea adversissimis auspiciis: nam et victimâ Diti patri cæsâ litavit; cum tali sacrificio contraria exta potiora sint. Et primo egressu inundationibus Tiberis retardatus, ad vicesimum etiam lapidem ruinâ ædificiorum præclusam viam offendit.

(9.) Simili temeritate, quamvis dubium nemini esset, quin trahi bellum oporteret, quando et fame et angustiis locorum urgeretur hostis, quamprimum tamen decertare statuit: sive impatiens longioris

sollicitudinis, speransque, ante Vitellii adventum profligari plurimum posse; sive impar militum ardori, pugnam deposcentium. Nec ulli pugnæ affuit; substititque Brixelli. Et tribus quidem, verum mediocribus prœliis, apud Alpes, circaque Placentiam, et ad Castoris, (quod loco nomen est) vicit: novissimo maximoque apud Bedriacum fraude superatus est; cum, spe colloquii factâ, quasi ad conditionem pacis militibus eductis, ex improviso, atque in ipsâ consalutatione, dimicandum fuisset. Ac statim moriendi impetum cepit; ut multi, nec frustra, opinantur, magis pudore, ne tanto rerum hominumque periculo dominationem sibi asserere perseveraret, quam desperatione ullâ, aut diffidentiâ copiarum: quippe residuis, integrisque etiam nunc, quas secum ad secundos casus detinuerat, et supervenientibus aliis e Dalmatiâ, Pannoniâque, et Mœsiâ: ne victis quidem adeo afflictis, ut non, in ultionem ignominiæ, quidvis discriminis ultro, et vel solæ, subirent.

(10.) Interfuit huic bello pater meus Suetonius Lenis, tertiæ decimæ legionis tribunus angusticlavius. Is mox referre crebro solebat, Othonem, etiam privatum, usque adeo detestatum civilia arma, ut, memorante quodam inter epulas de Cassii Brutique exitu, cohorruerit: nec concursurum cum Galbâ fuisse, nisi confideret, sine bello rem transigi posse: tunc ad despiciendam vitam exemplo manipularis militis concitatum, qui, cum cladem exercitûs nuntiaret, nec cuiquam fidem faceret, ac nunc mendacii, nunc timoris, quasi fugisset ex acie, argueretur, gladio ante pedes ejus incubuerit. Hoc viso, proclamâsse eum aiebat, "Non amplius se in periculum tales tamque bene meritos conjecturum." Fratrem igitur, fratrisque filium, et singulos amicorum cohortatus, ut sibi quisque pro facultate consuleret, ab amplexu et osculo suo dimisit omnes; secretoque capto, binos codicillos exaravit, ad soro-

rem consolatorios, sed et ad Messalinam Neronis, quam matrimonio destinârat, commendans reliquias suas et memoriam. Quidquid deinde epistolarum erat, ne cui periculo aut noxæ apud victorem forent, concremavit. Divisit et pecunias domesticis ex copiâ præsenti.

(11.) Atque ita paratus, intentusque jam morti, tumultu inter moras exorto, ut eos, qui discedere et abire cœptabant, corripi quasi desertores, detinerique, sensit: "Adjiciamus," inquit, "vitæ et hanc noctem," his ipsis totidemque verbis: vetuitque, vim cuiquam fieri: et, in serum usque patente cubiculo, si quis adire vellet, potestatem sui præbuit. Post hoc, sedatâ siti gelidæ aquæ potione, arripuit duos pugiones, et, exploratâ utriusque acie, cum alterum pulvino subdidisset, foribus adopertis arctissimo somno quievit. Et, circa lucem demum expergefactus, uno se trajecit ictu infra lævam papillam: irrumpentibusque ad primum gemitum, modo celans, modo detegens plagam, exanimatus est, et celeriter (nam ita præceperat) funeratus, tricesimo et octavo ætatis anno, et nonagesimo et quinto imperii die.

(12.) Tanto Othonis animo nequaquam corpus aut habitus competiit. Fuisse enim traditur et modicæ staturæ, et male pedatus scambusque: munditiarum vero pæne muliebrium, vulso corpore, galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato et annexo, ut nemo dignosceret: quin et faciem quotidie rasitare, ac pane madido linere, consuetum: idque instituisse a primâ lanugine, ne barbatus unquam esset: sacra etiam Isidis sæpe in linteâ religiosâque veste propalam celebrâsse. Per quæ factum putem, ut mors ejus, minime congruens vitæ, majori miraculo fuerit. Multi præsentium militum cum plurimo fletu manus ac pedes jacentis exosculati, "fortissimum virum, unicum Imperatorem," prædicantes, ibidem statim, nec procul a rogo, vim

suæ vitæ attulerunt. Multi et absentium, accepto nuntio, præ dolore armis inter se ad internecionem concurrerunt. Denique magna pars hominum, incolumem gravissime detestata, mortuum laudibus tulit; ut vulgo jactatum sit etiam, "Galbam ab eo, non tam dominandi, quam reipublicæ ac libertatis restituendæ causâ, interemtum."

SUETONII
LIBER NONUS.

A. VITELLIUS.

(1.) Vitelliorum originem alii aliam, et quidem diversissimam, tradunt; partim veterem et nobilem, partim vero novam et obscuram, atque etiam sordidam: quod ego per adulatores obtrectatoresque Imperatoris Vitellii evenisse opinarer, nisi aliquanto prius de familiæ conditione variatum esset. Exstat Q. Eulogii ad Q. Vitellium, Divi Augusti quæstorem, libellus, quo continetur, Vitellios (Fauno, Aboriginum rege, et Vitelliâ, quæ multis locis pro numine coleretur, ortos) toto Latio imperâsse; horum residuam stirpem ex Sabinis transîsse Romam, atque inter patricios allectam: indicia stirpis mansisse diu, viam Vitelliam ab Janiculo ad mare usque; item coloniam ejusdem nominis, quam gentili copiâ adversus Æquiculos tutandam olim depoposcissent: tempore deinde Samnitici belli, præsidio in Apuliam misso, quosdam ex Vitelliis subsedisse Nuceriæ; eorumque progeniem longo post intervallo repetîsse Urbem, atque ordinem senatorium.

(2.) Contra, plures auctorem generis libertinum prodiderunt. Cassius Severus, nec minus alii, eumdem et sutorem veteramentarium; cujus filius, sectionibus et cognituris uberius compendium nactus, ex muliere vulgari, Antiochi cujusdam furnariam exercentis filiâ, equitem Romanum genuerit. Sed, quod discrepat, sit in medio. Cæterum P. Vitellius, domo Nuceriâ, sive ille stirpis antiquæ, sive puden-

dis parentibus atque avis, eques certe Romanus, et rerum Augusti procurator, quatuor filios amplissimæ dignitatis, cognomines, ac tantum prænominibus distinctos, reliquit, Aulum, Quintum, Publium, Lucium. Aulus in consulatu obiit, quem cum Domitio, Neronis Cæsaris patre, inierat; prælautus alioqui, famosusque cœnarum magnificentiâ. Quintus caruit ordine, cum, auctore Tiberio, secerni minus idoneos senatores removerique placuisset. Publius, Germanici comes, Cn. Pisonem, inimicum et interfectorem ejus, accusavit, condemnavitque: ac, post præturæ honorem, inter Sejani conscios arreptus, et in custodiam fratri datus, scalpro librario venas sibi incidit: nec tam mortis pœnitentiâ, quam suorum obtestatione, obligari curarique se passus, in eâdem custodiâ morbo periit. Lucius, ex consulatu Syriæ præpositus, Artabanum, Parthorum regem, summis artibus, non modo ad colloquium suum, sed etiam ad veneranda legionum signa, pellexit. Mox, cum Claudio Principe, duos insuper ordinarios consulatus, censuramque, gessit. Curam quoque imperii sustinuit, absente eo expeditione Britannicâ: vir innocens, et industrius, sed amore libertinæ perinfamis, cujus etiam salivis melle commixtis, ne clam quidem aut raro, sed quotidie ac palam, arterias et fauces, pro remedio, fovebat. Idem, miri in adulando ingenii, primus C. Cæsarem adorare ut Deum instituit; cum, reversus ex Syriâ, non aliter adire ausus esset, quam capite velato, circumvertensque se, deinde procumbens. Claudium uxoribus libertisque addictum, ne quâ non arte demereretur, pro maximo munere a Messalinâ petiit, ut sibi pedes præberet excalceandos: detractumque socculum dextrum, inter togam tunicasque gestavit assidue, nonnunquam osculabundus. Narcissi quoque et Pallantis imagines aureas inter Lares coluit. Hujus et illa vox est, "Sæpe facias," cum sæculares ludos edenti Claudio gratularetur.

(3.) Decessit paralysi, altero die quam correptus est, duobus filiis superstitibus, quos, ex Sextiliâ, probatissimâ nec ignobili feminâ, editos, consules vidit, et quidem eodem ambos totoque anno, cum majori minor in sex menses successisset. Defunctum senatus publico funere honoravit; item statuâ pro Rostris, cum hac inscriptione, "Pietatis immobilis erga Principem." Aulus Vitellius, L. filius, Imp. natus est octavo Calendas Octobris, vel, ut quidam, septimo Idus Septembris, Druso Cæsare, Norbano Flacco, consulibus. Genituram ejus, prædictam a mathematicis, ita parentes exhorruerunt, ut pater magnopere semper contenderit, ne qua ei provincia vivo se committeretur; mater et missum ad legiones, et appellatum Imperatorem, pro afflicto statim lamentata sit. Pueritiam primamque adolescentiam Capreis egit inter Tiberiana scorta, et ipse perpetuo Spintriæ cognomine notatus, existimatusque corporis gratiâ initium et causa incrementorum patri fuisse.

(4.) Sequenti quoque ætate omnibus probris contaminatus, præcipuum in aulâ locum tenuit; Caio per aurigandi, Claudio per aleæ studium familiaris; sed aliquanto Neroni acceptior, cum propter eadem hæc, tum peculiari merito, quod, præsidens certamini Neroneo, cupientem inter citharœdos contendere, nec, quamvis flagitantibus cunctis, promittere audentem, ideoque egressum theatro, revocaverat, quasi perseverantis populi legatione susceptâ, exorandumque præbuerat.

(5.) Trium itaque Principum indulgentiâ, non solum honoribus, verum et sacerdotiis amplissimis auctus, proconsulatum Africæ post hæc, curamque operum publicorum, administravit, et voluntate dispari, et existimatione. In provinciâ singularem innocentiam præstitit biennio continuato, cum succedenti fratri legatus substitisset. At, in urbano officio, dona atque ornamenta templorum surripuisse, et

commutâsse quædam, ferebatur, proque auro et argento stannum et aurichalcum supposuisse.

(6.) Uxorem habuit Petroniam, consularis viri filiam, et ex eâ filium Petronianum, captum altero oculo. Hunc, hæredem a matre sub conditione institutum, si de potestate patris exîsset, manu emisit; brevique, ut creditum est, interemit, insimulatum insuper parricidii, et quasi paratum ad scelus venenum ex conscientiâ hausisset. Duxit mox Galeriam Fundanam, prætorio patre: ac de hac quoque liberos utriusque sexûs tulit; sed marem titubantiâ oris prope mutum et elinguem.

(7.) A Galbâ in inferiorem Germaniam contra opinionem missus est. Adjutum putant T. Vinii suffragio, tunc potentissimi, et cui jampridem per communem factionis Venetæ favorem conciliatus esset; nisi quod Galba præ se tulit, nullos minus metuendos, quam qui de solo victu cogitarent, ac posse provincialibus copiis profundam ejus expleri gulam; ut cuivis evidens sit, contemtu magis, quam gratiâ, electum. Satis constat, exituro viaticum defuisse, tantâ egestate rei familiaris, ut, uxore et liberis, quos Romæ relinquebat, meritorio cœnaculo abditis, domum in reliquam partem anni ablocaret; utque ex aure matris detractum unionem pigneraverit ad itineris impensas. Creditorum quidem præstolantium ac detinentium turbam, et in his Sinuessanos Formianosque, quorum publica vectigalia interverterat, non nisi terrore calumniæ amovit; cum libertino cuidam, acerbius debitum reposcenti, injuriarum formulam, quasi calce ab eo percussus, intendisset, nec aliter, quam extortis quinquaginta sestertiis, remisisset. Advenientem male animatus erga Principem exercitus, pronusque ad res novas, libens ac supinis manibus excepit, velut dono Deûm oblatum, ter consulis filium, ætate integrâ, facili ac prodigo animo: quam veterem de se persuasionem

Vitellius recentibus etiam experimentis auxerat, totâ viâ caligatorum quoque militum obvios exosculans, perque stabula ac diversoria mulionibus ac viatoribus præter modum comis; ut mane singulos, anne jentâssent, sciscitaretur, seque fecisse, ructu quoque ostenderet.

(8.) Castra vero ingressus nihil cuiquam poscenti negavit: atque etiam ultro ignominiosis notas, reis sordes, damnatis supplicia, demsit. Quare, vixdum mense transacto, neque diei neque temporis habitâ ratione, ac jam vespere, subito a militibus e cubiculo raptus, ita ut erat, in veste domesticâ, Imperator est consalutatus, circumlatusque per celeberrimos vicos, strictum Divi Julii gladium tenens, detractum delubro Martis, atque in primâ gratulatione porrectum sibi a quodam: nec ante in prætorium rediit, quam flagrante triclinio ex conceptu camini; cum quidem consternatis, et quasi omine adverso anxiis omnibus, "Bono," inquit, "animo estote; nobis alluxit;" nullo sermone alio apud milites usus. Consentiente deinde etiam superioris provinciæ exercitu, qui prius a Galbâ ad senatum defecerat, cognomen "Germanici," delatum ab universis, cupide recepit; "Augusti" distulit; "Cæsaris" in perpetuum recusavit.

(9.) Ac subinde, cæde Galbæ annuntiatâ, compositis Germanicis rebus, partitus est copias, quas adversus Othonem præmitteret, quasque ipse perduceret. Præmisso agmine, lætum evenit auspicium; siquidem, a parte dextrâ, repente aquila advolavit, lustratisque signis, ingressûs viam sensim antecessit. At, contra, ipso movente, statuæ equestres, cum plurifariam ei ponerentur, fractis repente cruribus pariter corruerunt; et laurea, quam religiosissime circumdederat, in profluentem excidit. Mox Viennæ pro tribunali jura reddenti gallinaceus supra humerum, ac deinde in capite, adstitit. Qui-

bus ostentis par respondit exitus: nam, confirmatum per legatos suos, imperium per se retinere non potuit.

(10.) De Bedriacensi victoriâ et Othonis exitu, cum adhuc in Galliâ esset, audiit: nihilque cunctatus, quidquid prætorianarum cohortium fuit, ut pessimi exempli, uno exauctoravit edicto, jussas tribunis tradere arma. Centum autem atque viginti, quorum libellos Othoni datos invenerat, exposcentium præmia ob editam in cæde Galbæ operam, conquiri, et supplicio affici, imperavit; egregie prorsus atque magnifice, et ut summi Principis spem ostenderet, nisi cætera magis ex naturâ, et priore vitâ suâ, quam ex imperii majestate, gessisset. Namque, itinere inchoato, per medias civitates ritu triumphantium vectus est: perque flumina delicatissimis navigiis, et variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos opsoniorum apparatus, nullâ familiæ aut militis disciplinâ, rapinas ac petulantiam omnium in jocum vertens, qui, non contenti epulo ubique publice præbito, quoscumque libuisset, in libertatem asserebant, verbera et plagas, sæpe vulnera, nonnunquam necem, repræsentantes adversantibus. Utque campos, in quibus pugnatum est, adiit, abhorrentes quosdam cadaverum tabem, detestabili voce confirmare ausus est, "Optime olere occisum hostem, et melius civem." Nec eo secius, ad leniendam gravitatem odoris, plurimum meri propalam hausit, passimque divisit. Pari vanitate atque insolentiâ lapidem, "Memoriæ Othonis" inscriptum, intuens, "dignum eo Mausoleo" ait: pugionemque, quo is se occiderat, in Agrippinensem coloniam misit, Marti dedicandum. In Apennini quidem jugis etiam pervigilium egit.

(11.) Urbem denique ad classicum introiit paludatus, ferroque succinctus, inter signa atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis. Magis deinde ac magis omni divino humanoque jure

neglecto, Alliensi die pontificatum maximum cepit; comitia in decem annos ordinavit, seque perpetuum consulem. Et, ne cui dubium foret, quod exemplar regendæ reipublicæ eligeret, medio Martio Campo, adhibitâ publicorum sacerdotum frequentiâ, inferias Neroni dedit: ac sollenni convivio citharœdum placentem palam admonuit, ut aliquid et de Dominico diceret; inchoantique Neroniana cantica, primus exsultans etiam plausit.

(12.) Talibus principiis, magnam imperii partem non nisi consilio et arbitrio vilissimi cujusque histrionum et aurigarum administravit, et maxime Asiatici liberti. Hunc adolescentulum, mutuâ libidine constupratum, mox tædio profugum, cum Puteolis poscam vendentem reprehendisset, conjecit in compedes, statimque solvit, et rursus in deliciis habuit: iterum deinde, ob nimiam contumaciam et ferocitatem gravatus, circumforaneo lanistæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repente surripuit, et, provinciâ demum acceptâ, manumisit; ac primo imperii die aureis donavit annulis super cœnam, cum mane, rogantibus pro eo cunctis, detestatus esset severissime talem equestris ordinis maculam.

(13.) Sed vel præcipue luxuriæ sævitiæque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam, dispertiebat, in jentacula, et prandia, et cœnas, comissationesque; facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine. Indicebat autem aliud alii eâdem die: nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummûm constiterunt. Famosissima super cæteras fuit cœna data ei adventicia a fratre, in quâ duo millia lectissimorum piscium, septem avium, apposita traduntur. Hanc quoque exsuperavit ipse dedicatione patinæ, quam, ob immensam magnitudinem, "clypeum Minervæ Πολιουχου" dictitabat. In hac scarorum jecinora, phasianorum et pavonum cerebella, linguas phœnicopterûm, murænarum lactes, a Parthiâ usque fretoque

Hispanico per navarchos ac triremes petitarum, commiscuit. Ut autem homo non profundæ modo, sed intempestivæ quoque ac sordidæ gulæ, ne in sacrificio quidem unquam, aut itinere ullo, temperavit, quin inter altaria ibidem statim viscus et farra, pæne rapta e foco, manderet, circaque viarum popinas fumantia opsonia, vel pridiana, atque semesa.

(14.) Pronus vero ad cujusque, et quâcumque de causâ, necem atque supplicium, nobiles viros, condiscipulos et æquales suos, omnibus blanditiis tantum non ad societatem imperii allicefactos, vario genere fraudis occidit; etiam unum veneno, manu suâ porrecto in aquæ frigidæ potione, quam is affectus febre poposcerat. Tum fœneratorum et stipulatorum, publicanorumque, qui unquam se aut Romæ debitum, aut in viâ portorium flagitâssent, vix ulli pepercit. Ex quibus quemdam in ipsâ salutatione supplicio traditum, statimque revocatum, cunctis clementiam laudantibus, coram interfici jussit, "velle se," dicens, "pascere oculos:" alterius pœnæ duos filios adjecit, deprecari pro patre conatos. Sed et equitem Romanum proclamantem, cum raperetur ad pœnam, "Hæres meus es," exhibere testamenti tabulas coëgit: utque legit, cohæredem sibi libertum ejus adscriptum, jugulari cum liberto imperavit. Quosdam et de plebe ob id ipsum, quod Venetæ factioni clare maledixerant, interemit; contemtu sui, et novâ spe, id ausos opinatus. Nullis tamen infensior, quam vernaculis et mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat; exacerbatus, quod, post edictum suum, quo jubebat, intra Calendas Octobris Urbe Italiâque mathematici excederent, statim libellus propositus est, "et Chaldæos edicere, bonum factum, ne Vitellius Germanicus intra eumdem Calendarum diem usquam esset." Suspectus et in morte matris fuit, quasi ægræ præberi cibum prohibuisset; vaticinante Cattâ muliere, cui velut oraculo acquiescebat, "ita demum firmiter

ac diutissime imperaturum, si superstes parenti extitisset." Alii tradunt, ipsam, tædio præsentium, et imminentium metu, venenum a filio impetrâsse, haud sane difficulter.

(15.) Octavo imperii mense desciverunt ab eo exercitus Mœsiarum atque Pannoniæ; item ex transmarinis Judaicus et Syriacus: ac pars in absentis, pars in præsentis Vespasiani verba jurârunt. Ad retinendum ergo cæterorum hominum studium ac favorem, nihil non publice privatimque, nullo adhibito modo, largitus est. Delectum quoque eâ conditione in Urbe egit, ut voluntariis non modo missionem post victoriam, sed etiam veteranorum justæque militiæ commoda, polliceretur. Urgenti deinde terrâ marique hosti, hinc fratrem, cum classe ac tironibus et gladiatorum manu, opposuit: hinc et Bedriacenses copias et duces. Atque ubique aut superatus aut proditus, salutem sibi et millies sestertium a Flavio Sabino, Vespasiani fratre, pepigit: statimque pro gradibus Palatii apud frequentes milites, "cedere se imperio, quod invitus recepisset," professus, cunctis reclamantibus, rem distulit; ac, nocte interpositâ, primo diluculo sordidatus descendit ad Rostra, multisque cum lacrymis eadem illa, verum e libello, testatus est. Rursus, interpellante milite ac populo, et, ne deficeret, hortante, omnemque operam suam certatim pollicente, animum resumsit; Sabinumque et reliquos Flavianos, nihil jam metuentes, vi subitâ in Capitolium compulit, succensoque templo Jovis Optimi Maximi, oppressit; cum et prœlium et incendium e Tiberianâ prospiceret domo inter epulas. Non multo post, pœnitens facti, et in alios culpam conferens, vocatâ concione juravit, coëgitque jurare cæteros, "nihil sibi antiquius quiete publicâ fore." Tunc solutum a latere pugionem, consuli primum, deinde, illo recusante, magistratibus, ac mox senatoribus singulis porrigens, nullo recipiente, quasi in æde Concordiæ positurus,

abscessit. Sed, quibusdam acclamantibus, "ipsum esse Concordiam," rediit: nec solum retinere se ferrum affirmavit, verum etiam Concordiæ recipere cognomen.

(16.) Suasitque senatui, ut legatos cum virginibus Vestalibus mitterent, pacem, aut certe tempus ad consultandum, petituros. Postridie responsa opperienti nuntiatum est per exploratorem, hostem appropinquare. Continuo igitur, abstrusus gestatoriâ sellâ, duobus solis comitibus, pistore et coquo, Aventinum et paternam domum clam petiit, ut inde in Campaniam fugeret. Mox, levi rumore et incerto, tamquam pax impetrata esset, referri se in Palatium passus est: ubi cum deserta omnia reperisset, dilabentibus etiam, qui simul erant, zonâ se aureorum plenâ circumdedit; confugitque in cellulam janitoris, religato pro foribus cane, lectoque et culcitâ objectis.

(17.) Irruperant jam agminis antecessores; ac, nemine obvio, rimabantur (ut fit) singula. Ab his extractus e latebrâ, sciscitantes, quis esset, (nam ignorabatur) et ubi esse Vitellium sciret, mendacio elusit: deinde agnitus, rogare non destitit, quasi quædam de salute Vespasiani dicturus, ut custodiretur interim vel in carcere; donec, religatis post terga manibus, injecto cervicibus laqueo, veste discissâ, seminudus in forum tractus est, inter magna rerum verborumque ludibria, per totum Viæ Sacræ spatium, reducto comâ capite, ceu noxii solent, atque etiam mento mucrone gladii subrecto, ut visendam præberet faciem, neve submitteret; quibusdam stercore et cœno incessentibus, aliis "incendiarium" et "patinarium" vociferantibus; parte vulgi etiam corporis vitia exprobrante, (erat enim in eo enormis proceritas, facies rubida plerumque ex vinolentiâ, venter obesus, alterum femur subdebile, impulsu olim quadrigæ, cum auriganti Caio ministratorem exhiberet) tandem, apud Gemonias, minutissimis

ictibus excarnificatus atque confectus est, et inde unco tractus in Tiberim.

(18.) Periit cum fratre et filio, anno vitæ septimo et quinquagesimo: nec fefellit conjectura eorum, qui augurio, quod factum ei Viennæ ostendimus, non aliud portendi prædixerant, quam venturum in alicujus Gallicani hominis potestatem: siquidem ab Antonio Primo, adversarum partium duce, oppressus est, cui, Tolosæ nato, cognomen in pueritiâ "*Becco*" fuerat. Id valet gallinacei rostrum.

SUETONII

LIBER DECIMUS.

T. FLAVIUS VESPASIANUS AUGUSTUS.

(1.) Rebellione trium Principum et cæde, incertum diu et quasi vagum imperium suscepit firmavitque tandem gens Flavia; obscura illa quidem, ac sine ullis majorum imaginibus, sed tamen reipublicæ nequaquam pœnitenda; constet licet, Domitianum cupiditatis ac sævitiæ merito pœnas luisse. Titus Flavius Petro, municeps Reatinus, bello civili Pompeianarum partium centurio, an evocatus, profugit ex Pharsalicâ acie, domumque se contulit: ubi deinde, veniâ et missione impetratâ, coactiones argentarias factitavit. Hujus filius, cognomine Sabinus, expers militiæ, (etsi quidam eum primipilarem, nonnulli, cum adhuc ordines duceret, sacramento solutum per causam valetudinis, tradunt) publicum quadragesimæ in Asiâ egit; manebantque imagines a civitatibus ei positæ sub hoc titulo, Καλως τελωνησαντι. Postea fœnus apud Helvetios exercuit, ibique diem obiit, superstitibus uxore Vespasiâ Pollâ, et duobus ex eâ liberis; quorum major, Sabinus, ad præfecturam Urbis, minor Vespasianus ad principatum usque processit. Polla, Nursiæ honesto genere orta, patrem habuit Vespasium Pollionem, ter tribunum militum, præfectumque castrorum; fratrem senatorem prætoriæ dignitatis. Locus etiam nunc, ad sextum milliarium a Nursiâ Spoletum euntibus, in monte summo appellatur Vespasiæ;

ubi Vespasiorum complura monimenta exstant, magnum indicium splendoris familiæ et vetustatis. Non negaverim, jactatum a quibusdam, Petronis patrem e regione Transpadanâ fuisse mancipem operarum, quæ ex Umbriâ in Sabinos ad culturam agrorum quotannis commeare soleant; subsedisse autem in oppido Reatino, uxore ibidem ductâ. Ipse ne vestigium quidem de hoc, quamvis satis curiose inquirerem, inveni.

(2.) Vespasianus natus est in Sabinis ultra Reate, vico modico, cui nomen est Phalacrine, quintodecimo Calendas Decembris, vesperi, Q. Sulpicio Camerino, C. Poppæo Sabino, consulibus, quinquennio ante quam Augustus excederet; educatus sub paternâ aviâ Tertullâ, in prædiis Cosanis. Quare, Princeps quoque, et locum incunabulorum assidue frequentavit, manente villâ, qualis fuerat olim, ne quid scilicet oculorum consuetudini deperiret: et aviæ memoriam tantopere dilexit, ut, sollennibus ac festis diebus, pocillo quoque ejus argenteo potare perseveraverit. Sumtâ virili togâ, latum clavum, quamquam fratre adepto, diu aversatus est; nec, ut tandem appeteret, compelli, nisi a matre, potuit. Ea demum extudit, magis convicio quam precibus vel auctoritate, dum eum identidem per contumeliam anteambulonem fratris appellat. Tribunus militum, in Thraciâ meruit: quæstor, Cretam et Cyrenas provinciam sorte cepit. Ædilitatis ac mox præturæ candidatus, illam, non sine repulsâ, sextoque loco, vix adeptus est: hanc primâ statim petitione, et in primis. Prætor, infensum senatui Caium ne quo non genere demereretur, ludos extraordinarios pro victoriâ ejus Germanicâ depoposcit; pœnæque conjuratorum addendum censuit, ut insepulti projicerentur. Egit et gratias ei apud amplissimum ordinem, quod se honore cœnæ dignatus esset.

(3.) Inter hæc, Flaviam Domitillam duxit uxorem, Statilii Capellæ, equitis Romani, Sabratensis

ex Africâ, delicatam olim, Latinæque conditionis, sed mox ingenuam et civem Romanam recuperatorio judicio pronuntiatam, patre asserente Flavio Liberali, Ferenti genito, nec quidquam amplius quam quæstorio scribâ. Ex hac liberos tulit Titum, et Domitianum, et Domitillam. Uxori ac filiæ superstes fuit, atque utramque adhuc privatus amisit. Post uxoris excessum, Cænidem, Antoniæ libertam et a manu, dilectam quondam sibi, revocavit in contubernium, habuitque, etiam Imperator, pæne justæ uxoris loco.

(4.) Claudio Principe, Narcissi gratiâ legatus legionis in Germaniam missus est: inde in Britanniam translatus, tricies cum hoste conflixit. Duas validissimas gentes, superque viginti oppida, et insulam Vectem, Britanniæ proximam, in ditionem redegit, partim Auli Plautii legati consularis, partim Claudii ipsius, ductu. Quare triumphalia ornamenta, et in brevi spatio duplex sacerdotium, accepit; præterea consulatum, quem gessit per duos novissimos anni menses: medium tempus, ad proconsulatum usque, in otio secessuque egit, Agrippinam timens, potentem adhuc apud filium, et defuncti quoque Narcissi amicos perosam. Exin sortitus Africam, integerrime, nec sine magnâ dignatione, administravit; nisi quod Adrumeti, seditione quâdam, rapa in eum jacta sunt. Rediit certe nihilo opulentior, ut qui, prope labefactâ jam fide, omnia prædia fratri obligârit, necessarioque ad mangonicos quæstus, sustinendæ dignitatis causâ, descenderit: propter quod vulgo "Mulio" vocabatur. Convictus quoque dicitur, ducenta sestertia expressisse juveni, cui latum clavum adversus patris voluntatem impetrârat, eoque nomine graviter increpitus. Peregrinatione Achaicâ inter comites Neronis, cum, cantante eo, aut discederet sæpius, aut præsens obdormisceret, gravissimam contraxit offensam: prohibitusque, non contubernio modo, sed etiam

publicâ salutatione, secessit in parvam ac deviam civitatem, quoad latenti, etiamque extrema metuenti, provincia cum exercitu oblata est. Percrebruerat Oriente toto vetus et constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Judæâ profecti rerum potirentur. Id (de Imperatore Romano, quantum postea eventu patuit, prædictum) Judæi ad se trahentes, rebellârunt: cæsoque præposito, legatum insuper Syriæ consularem suppetias ferentem, raptâ aquilâ, fugaverunt. Ad hunc motum comprimendum, cum exercitu ampliore, et non instrenuo duce, cui tamen tuto tanta res committeretur, opus esset, ipse potissimum delectus est, ut et industriæ expertæ, nec metuendus ullo modo ob humilitatem generis ac nominis. Additis igitur ad copias duabus legionibus, octo alis, cohortibus decem, atque inter legatos majore filio assumto, ut primum provinciam attigit, proximas quoque convertit in se, correctâ statim castrorum disciplinâ, unoque et altero prœlio tam constanter inito, ut, in oppugnatione castelli, lapidis ictum genu, scutoque sagittas aliquot, exceperit.

(5.) Post Neronem Galbamque, Othone atque Vitellio de principatu certantibus, in spem imperii venit, jampridem sibi per hæc ostenta conceptam. In suburbano Flaviorum quercus antiqua, quæ erat Marti sacra, per tres Vespasiæ partus, singulos repente ramos a frutice dedit, haud dubia signa futuri cujusque fati: primum, exilem et cito arefactum; ideoque puella nata non perannavit: secundum, prævalidum ac prolixum, et qui magnam felicitatem portenderet; tertium vero, instar arboris. Quare patrem Sabinum ferunt, haruspicio insuper confirmatum, renuntiâsse matri, "nepotem ei Cæsarem genitum:" nec illam quidquam aliud, quam cachinnâsse, mirantem, "quod, adhuc se mentis compote, deliraret jam filius suus." Mox, cum ædilem eum C. Cæsar, succensens curam verrendis viis non adhibitam, luto jussisset oppleri, congesto per mi-

lites in prætextæ sinum; non defuerunt, qui interpretarentur, quandoque proculcatam desertamque rempublicam civili aliquâ perturbatione in tutelam ejus, ac velut in gremium, deventuram. Prandente eo quondam, canis extrarius e trivio manum humanam intulit, mensæque subjecit. Cœnante rursus, bos arator, decusso jugo, triclinium irrupit, ac, fugatis ministris, quasi repente defessus, procidit ad ipsos accumbentis pedes, cervicemque submisit. Arbor quoque cupressus in agro avito, sine ullâ vi tempestatis evulsa radicitus atque prostrata, insequenti die viridior ac firmior resurrexit. At in Achaiâ somniavit, initium sibi suisque felicitatis futurum, simul ac dens Neroni exemtus esset: evenitque, ut sequenti die progressus in atrium medicus dentem ei ostenderet, tantum quod exemtum. Apud Judæam Carmeli Dei oraculum consulentem ita confirmavêre sortes, ut, quidquid cogitaret volveretque animo, quamlibet magnum, id esse proventurum, pollicerentur. Et unus ex nobilibus captivis, Josephus, cum conjiceretur in vincula, constantissime asseveravit, fore ut ab eodem brevi solveretur, verum jam Imperatore. Nuntiabantur et ex Urbe præsagia, Neronem diebus ultimis monitum per quietem, ut thensam Jovis Optimi Maximi e sacrario in domum Vespasiani, et inde in circum, deduceret: ac non multo post, comitia secundi consulatûs ineunte Galbâ, statuam Divi Julii ad Orientem sponte conversam: acieque Bedriacensi, priusquam committeretur, duas aquilas in conspectu omnium conflixisse; victâque alterâ, supervenisse tertiam ab solis exortu, ac victricem abegisse.

(6.) Nec tamen quidquam ante tentavit, promtissimis atque etiam instantibus suis, quam sollicitatus quorumdam et ignotorum et absentium fortuito favore. Mœsiaci exercitûs bina e tribus legionibus millia, missa auxilio Othoni, postquam

ingressis iter nuntiatum est, victum eum, ac vim vitæ suæ attulisse, nihilo secius Aquileiam usque perseveraverunt, quasi rumori minus crederent. Ibi, per occasionem ac licentiam, omni rapinarum genere grassati, cum timerent, ne sibi reversis reddenda ratio, ac subeunda pœna esset, consilium inierunt eligendi creandique Imperatoris: "Neque enim deteriores esse aut Hispaniensi exercitu, qui Galbam, aut prætoriano, qui Othonem, aut Germaniciano, qui Vitellium fecissent." Propositis itaque nominibus legatorum consularium, quot ubique tunc erant, cum cæteros, alium aliâ de causâ, improbarent, et quidam e legione tertiâ (quæ, sub exitu Neronis, translata ex Syriâ in Mœsiam fuerat) Vespasianum laudibus ferrent; assensêre cuncti; nomenque ejus vexillis omnibus sine morâ inscripserunt. Et tunc quidem compressa res est, revocatis ad officium numeris parumper: ceterum, divulgato facto, Tiberius Alexander, præfectus Ægypti, primus in verba Vespasiani legiones adegit Calendis Juliis; qui principatûs dies in posterum observatus est. Judaicus deinde exercitus, quinto Idus Julias, apud ipsum juravit. Plurimum cœptis contulerunt, jactatum exemplar epistolæ, veræ, sive falsæ, defuncti Othonis ad Vespasianum, extremâ obtestatione ultionem mandantis, et, ut reipublicæ subveniret, hortantis: simul rumor dissipatus, destinâsse victorem Vitellium permutare hiberna legionum, et Germanicas transferre in Orientem ad securiorem molliorenque militiam: præterea ex præsidibus provinciarum Licinius Mucianus, et e regibus Vologesus Parthus, ille (depositâ simultate, quam in id tempus ex æmulatione non obscure gerebat) Syriacum promisit exercitum; hic quadraginta millia sagittariorum.

(7.) Suscepto igitur civili bello, ac ducibus copiisque in Italiam præmissis, interim Alexandriam transiit, ut claustra Ægypti obtineret. Hic cum,

de firmitate imperii capturus auspicium, ædem Serapidis, submotis omnibus, solus intrâsset, ac, propitiato multum Deo, tandem se convertisset, verbenas coronasque et panificia (ut illic assolet) Basilides libertus obtulisse ei visus est; quem neque admissum a quoquam, et jampridem propter nervorum valetudinem vix ingredi, longeque abesse, constabat. Ac statim advenêre literæ, fusas apud Cremonam Vitellii copias, ipsum in Urbe interemtum, nuntiantes. Auctoritas, et quasi majestas quædam, ut scilicet inopinato et adhuc novo Principi, deerat: hæc quoque accessit. E plebe quidam luminibus orbatus, item alius debili crure, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudini, demonstratam a Serapide per quietem: restituturum oculos, si inspuisset; confirmaturum crus, si dignaretur calce contingere. Cum vix fides esset, rem ullo modo successuram, ideoque ne experiri quidem auderet; extremo, hortantibus amicis, palam pro concione utrumque tentavit; nec eventus defuit. Per idem tempus Tegeæ in Arcadiâ, instinctu vaticinantium, effossa sunt sacrato loco vasa operis antiqui, atque in iis assimilis Vespasiano imago.

(8.) Talis tantâque cum famâ in Urbem reversus, acto de Judæis triumpho, consulatus octo veteri addidit. Suscepit et censuram: ac, per totum imperii tempus, nihil habuit antiquius, quam prope afflictam nutantemque rempublicam stabilire primo, deinde et ornare. Milites, pars victoriæ fiduciâ, pars ignominiæ dolore, ad omnem licentiam audaciamque processerant. Sed et provinciæ, civitatesque liberæ, necnon et regna quædam, tumultuosius inter se agebant. Quare Vitellianorum quidem et exauctoravit plurimos, et coërcuit: participibus autem victoriæ adeo nihil extra ordinem indulsit, ut etiam legitima præmia non nisi sero persolverit. Ac, ne quam occasionem corrigendi disciplinam

prætermitteret, adolescentulum, fragrantem unguento, cum sibi pro impetratâ præfecturâ gratias ageret, nutu adspernatus, voce etiam gravissimâ increpuit, "Maluissem, allium oboluisses;" literasque revocavit. Classiarios vero, qui ab Ostiâ et Puteolis Romam pedibus per vices commeant, petentes, "constitui aliquid sibi calcearii nomine," quasi parum esset, sine responso abegisse, jussit posthæc excalceatos cursitare: et ex eo ita cursitant. Achaiam, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum, libertate ademtâ, item Thraciam, Ciliciam, et Commagenen, ditionis regiæ usque ad id tempus, in provinciarum formam redegit. Cappadociæ, propter assiduos barbarorum incursus, legiones addidit, consularemque rectorem imposuit pro equite Romano. Deformis Urbs veteribus incendiis ac ruinis erat: vacuas areas occupare, et ædificare, si possessores cessarent, cuicumque permisit. Ipse, restitutionem Capitolii aggressus, ruderibus purgandis manus primus admovit, ac suo collo quædam extulit: ærearumque tabularum tria millia, quæ simul conflagraverant, restituenda suscepit, undique investigatis exemplaribus; instrumentum imperii pulcherrimum ac vetustissimum, quo continebantur pæne ab exordio Urbis senatûs-consulta, plebis-scita, de societate, et fœdere, ac privilegio, cuicumque concessis.

(9.) Fecit et nova opera, templum Pacis foro proximum; Divique Claudii in Cœlio monte, cœptum quidem ab Agrippinâ, sed a Nerone prope funditus destructum: item amphitheatrum urbe mediâ, ut destinâsse compererat Augustum. Amplissimos ordines, et exhaustos cæde variâ, et contaminatos veteri negligentiâ, purgavit, supplevitque, recenso senatu et equite; submotis indignissimis, et honestissimo quoque Italicorum ac provincialium allecto. Atque, uti notum esset, utrumque ordinem non tam libertate inter se, quam dignitate dif-

ferre, de jurgio quodam senatoris equitisque Romani ita pronuntiavit: "Non oportere maledici senatoribus; remaledici civile fasque esse."

(10.) Litium series ubique majorem in modum excreverant, manentibus antiquis, intercapedine jurisdictionis; accedentibus novis, ex conditione tumultuque temporum. Sorte elegit, per quos rapta bello restituerentur, quique judicia centumviralia (quibus peragendis vix suffectura litigatorum ætas videbatur) extra ordinem dijudicarent, redigerentque ad brevissimum numerum.

(11.) Libido atque luxuria, coërcente nullo, invaluerat. Auctor senatui fuit decernendi, ut, quæ se alieno servo junxisset, ancilla haberetur; neve filiorum familiarum fœneratoribus exigendi crediti jus unquam esset, hoc est, ne post patrum quidem mortem.

(12.) Cæteris in rebus, statim ab initio principatûs usque ad exitum, civilis et clemens, mediocritatem pristinam neque dissimulavit unquam, ac frequenter etiam præ se tulit. Quin et conantes quosdam originem Flavii generis ad conditores Reatinos comitemque Herculis (cujus monimentum exstat viâ Salariâ) referre, irrisit ultro. Adeoque nihil ornamentorum extrinsecus cupide appetivit, ut, triumphi die, fatigatus tarditate et tædio pompæ, non reticuerit, "merito se plecti, qui triumphum, quasi aut debitum majoribus suis, aut speratum unquam sibi, tam inepte senex concupîsset." Ac ne tribuniciam quidem potestatem, et "Patris Patriæ" appellationem, nisi sero, recepit. Nam consuetudinem scrutandi salutantes, manente adhuc bello civili, omiserat.

(13.) Amicorum libertatem, causidicorum figuras, ac philosophorum contumaciam, lenissime tulit. Licinium Mucianum, notæ impudicitiæ, sed meritorum fiduciâ minus sui reverentem, nunquam, nisi clam, et hactenus retaxare sustinuit, ut, apud com-

munem aliquem amicum querens, adderet clausulæ, "Ego tamen vir sum." Salvium Liberalem, in defensione divitis rei ausum dicere, "Quid ad Cæsarem, si Hipparchus sestertium millies habet?" et ipse laudavit. Demetrium cynicum, in itinere obvium sibi post damnationem, ac neque assurgere neque salutare se dignantem, oblatrantem etiam nescio-quid, satis habuit "Canem" appellare.

(14.) Offensarum inimicitiarumque minime memor executorve, Vitellii hostis sui filiam splendidissime maritavit, dotavitque etiam et instruxit. Trepidum eum interdictâ aulâ sub Nerone, quærentemque, quidnam ageret, aut quo abiret, quidam, ex officio admissionis simul expellens, "abire Morboniam" jusserat. In hunc, postea deprecantem, haud ultra verba excanduit, et quidem totidem fere atque eadem. Nam, ut suspicione aliquâ vel metu ad perniciem cujusquam compelleretur, tantum abfuit, ut, monentibus amicis, cavendum esse Metium Pomposianum, quod vulgo crederetur genesin habere imperatoriam, insuper consulem fecerit, spondens, quandoque beneficii memorem futurum.

(15.) Non temere quis punitus insons reperietur, nisi absente eo et ignaro, aut certe invito atque decepto. Helvidio Prisco, qui et reversum se ex Syriâ solus privato nomine "Vespasianum" salutaverat, et in præturâ omnibus edictis sine honore ac mentione ullâ transmiserat, non ante succensuit, quam altercationibus insolentissimis pæne in ordinem redactus. Hunc quoque, quamvis relegatum primo, deinde et interfici jussum, magni æstimavit servare quoquo modo, missis, qui percussores revocarent; et servâsset, nisi, jam perîsse, falso renuntiatum esset. Cæterum, neque cæde cujusquam unquam lætatus, justis suppliciis illacrymavit etiam et ingemuit.

(16.) Sola est, in quâ merito culpetur, pecuniæ

cupiditas. Non enim contentus, omissa sub Galbâ vectigalia revocâsse, nova et gravia addidisse, auxisse tributa provinciis, nonnullis et duplicâsse; negotiationes quoque, vel privato pudendas, propalam exercuit, coëmendo quædam, tantum ut pluris postea distraheret. Ne candidatis quidem honores, reisve, tam innoxiis, quam nocentibus, absolutiones venditare cunctatus est. Creditur etiam procuratorum rapacissimum quemque ad ampliora officia ex industriâ solitus promovere, quo locupletiores mox condemnaret: quibus quidem vulgo "pro spongiis" dicebatur "uti," quod quasi et siccos madefaceret, et exprimeret humentes. Quidam naturâ cupidissimum tradunt, idque exprobratum ei a sene bubulco, qui, negatâ sibi gratuitâ libertate, quam imperium adeptum suppliciter orabat, proclamaverit, "Vulpem pilum mutare, non mores." Sunt, contra, qui opinentur, ad manubias et rapinas necessitate compulsum, summâ ærarii fiscique inopiâ; de quâ testificatus sit initio statim principatûs, professus, "quadringenties millies opus esse, ut respublica stare posset." Quod et verisimilius videtur, quando et male partis optime usus est.

(17.) In omne hominum genus liberalissimus, explevit censum senatorum; consulares inopes quingenis sestertiis annuis sustentavit; plurimas per totum orbem civitates, terræ motu aut incendio afflictas, restituit in melius.

(18.) Ingenia et artes vel maxime fovit: primus e fisco Latinis Græcisque rhetoribus annua centena constituit: præstantes poëtas, necnon et artifices, Coæ Veneris, item Colossi refectorem, insigni congiario magnâque mercede donavit: mechanico quoque, grandes columnas exiguâ impensâ perducturum in Capitolium pollicenti, præmium pro commento non mediocre obtulit; operam remisit, præfatus, "Sineret se plebeculam pascere."

(19.) Ludis, per quos scena Marcelliani theatri restituta dedicabatur, vetera quoque acroamata revocaverat. Apollinari tragœdo quadringenta, Terpno Diodoroque citharœdis ducena, nonnullis centena, quibus minimum, quadragena sestertia, super plurimas coronas aureas, dedit. Sed et convivabatur assidue, ac sæpius rectâ et dapsile, ut macellarios adjuvaret. Dabat, sicut, Saturnalibus, viris apophoreta, ita, per Calendas Martias, feminis: et tamen ne sic quidem pristinæ cupiditatis infamiâ caruit. Alexandrini "Cybiosacten" eum vocare perseveraverunt, cognomine unius e regibus suis turpissimarum sordium. Sed et, in funere, Favor archimimus, personam ejus ferens, imitansque (ut est mos) facta ac dicta vivi, interrogatis palam procuratoribus, "quanti funus et pompa constaret?" ut audiit, "sestertio centies," exclamavit, "Centum sibi sestertia darent, ac se vel in Tiberim projicerent."

(20.) Staturâ fuit quadratâ, compactis firmisque membris, vultu veluti nitentis. De quo quidam urbanorum non infacete; siquidem petenti, ut et in se aliquid diceret, "Dicam," inquit, "cum ventrem exonerare desieris." Valetudine prosperrimâ usus est, quamvis, ad tuendam eam, nihil amplius quam fauces cæteraque membra sibimet ad numerum in sphæristerio defricaret, inediamque unius diei per singulos menses interponeret.

(21.) Ordinem vitæ fere hunc tenuit. In principatu maturius semper, ac de nocte, evigilabat: dein, perlectis epistolis, officiorumque omnium breviariis, amicos admittebat: ac, dum salutabatur, et calceabat ipse sese, et amiciebat: postque decisa, quæcumque obvenissent, negotia, gestationi, et inde quieti, vacabat, accubante aliquâ pallacarum, quas in locum defunctæ Cænidis plurimas constituerat: a secreto in balineum tricliniumque transibat. Nec

ullo tempore facilior aut indulgentior traditur: eaque momenta domestici, ad aliquid petendum, magnopere captabant.

(22.) Et super cœnam autem, et semper alias communissimus, multa joco transigebat. Erat enim dicacitatis plurimæ, et sic scurrilis ac sordidæ, ut ne prætextatis quidem verbis abstineret. Et tamen nonnulla ejus facetissima exstant: in quibus et hæc. Mestrium Florum, consularem, admonitus ab eo, "plaustra" potius quam "plostra" dicenda, postero die "Flaurum" salutavit. Expugnatus autem a quâdam, quasi amore sui deperiret, cum perductæ pro concubitu sestertia quadringenta donâsset; admonente dispensatore, quemadmodum summam rationibus vellet inferri, "Vespasiano," inquit, "adamato."

(23.) Utebatur et versibus Græcis tempestive satis, ut de quodam proceræ staturæ, improbiusque nato:

Μακρα βιβας, κραδαων δολιχοσκιον εγχος·

et de Cerulo liberto, qui, dives admodum, ob subterfugiendum quandoque jus fisci, ingenuum se et Lachetem mutato nomine cœperat ferre, Ω Λαχης, Λαχης, επαν αποθανης, αυθις εξαρχης εση Κηρυλος. Maxime tamen dicacitatem affectabat in deformibus lucris, ut invidiam aliquâ cavillatione dilueret, transferretque ad sales. Quemdam e caris ministris, dispensationem cuidam, quasi fratri, petentem, cum distulisset, ipsum candidatum ad se vocavit; exactâque pecuniâ, quantam is cum suffragatore suo pepigerat, sine morâ ordinavit. Interpellanti mox ministro, "Alium tibi," ait, "quære fratrem: hic, quem tuum putas, meus est." Mulionem in itinere quodam suspicatus ad calceandas mulas desiluisse, ut adeunti litigatori spatium moramque præberet, interrogavit, "Quanti calceâsset?" pactusque est lucri partem. Reprehendenti filio Tito, quod etiam

2 B

urinæ vectigal commentus esset, pecuniam ex primâ pensione admovit ad nares, sciscitans, "num odore offenderetur;" et, illo negante, "Atqui," inquit, "e lotio est." Nuntiantes legatos, "decretam ei publice non mediocris summæ statuam colosseam," jussit, vel continuo ponerent, cavam manum ostentans, et "paratam basin" dicens. Ac ne in metu quidem ac periculo mortis extremo abstinuit jocis. Nam, cum, inter cætera prodigia, Mausoleum derepente patuisset, et stella crinita in cœlo apparuisset; alterum ad Juniam Calvinam e gente Augusti pertinere, dicebat; alterum ad Parthorum regem, qui capillatus esset. Primâ quoque morbi accessione, "Væ!" inquit: "puto, Deus fio."

(24.) Consulatu suo nono, tentatus in Campaniâ motiunculis levibus, protinusque Urbe repetitâ, Cutilias ac Reatina rura, ubi æstivare quotannis solebat, petiit. Hîc, cum, super urgentem valetudinem, creberrimo frigidæ aquæ usu etiam intestina vitiâsset, nec eo minus muneribus imperatoriis ex consuetudine fungeretur, ut etiam legationes audiret cubans, alvo repente usque ad defectionem solutâ, "Imperatorem," ait, "stantem mori oportere." Dumque consurgit, ac nititur, inter manus sublevantium exstinctus est IX Calendas Julias, annum agens ætatis sexagesimum ac nonum, superque mensem, ac diem septimum.

(25.) Convenit inter omnes, tam certum eum de suâ suorumque geniturâ semper fuisse, ut, post assiduas in se conjurationes, ausus sit affirmare senatui, "aut filios sibi successuros, aut neminem." Dicitur etiam vidisse quondam per quietem stateram in mediâ parte vestibuli Palatinæ domûs positam examine æquo; cum in alterâ lance Claudius et Nero starent, in alterâ ipse ac filii. Nec res fefellit: quando totidem annis, parique temporis spatio, utrique imperaverunt.

SUETONII

LIBER UNDECIMUS.

TITUS FLAVIUS VESPASIANUS AUGUSTUS.

(1.) Titus, cognomine paterno, amor ac deliçiæ generis humani, (tantum illi, ad promerendam omnium voluntatem, vel ingenii, vel artis, vel fortunæ superfuit, et, quod difficillimum est, in imperio, quando privatus, atque etiam sub patre Principe, ne odio quidem, nedum vituperatione publicâ caruit) natus est tertio Calendas Januarias, insigni anno Caianâ nece, prope Septizonium, sordidis ædibus, cubiculo vero perparvo et obscuro: nam manet adhuc, et ostenditur.

(2.) Educatus in aulâ cum Britannico simul, ac paribus disciplinis, et apud eosdem magistros institutus. Quo quidem tempore, aiunt, metoposcopum, a Narcisso, Claudii liberto, adhibitum, ut Britannicum inspiceret, constantissime affirmâsse, illum quidem nullo modo, cæterum Titum, qui tunc prope adstabat, utique imperaturum. Erant autem adeo familiares, ut de potione, quâ Britannicus haustâ periit, Titus quoque, juxta cubans, gustâsse credatur, gravique morbo afflictatus diu. Quorum omnium mox memor, statuam ei auream in Palatio posuit, et alteram ex ebore equestrem, quæ circensi pompâ hodieque præfertur, dedicavit, prosecutusque est.

(3.) In puero statim corporis animique dotes explenduerunt, magisque ac magis deinceps per ætatis

gradus: forma egregia, et cui non minus auctoritatis inesset, quam gratiæ, quamquam neque procerâ staturâ, et ventre paulo projectiore; præcipuum robur, memoria singularis, docilitas ad omnes fere tum belli, tum pacis artes. Armorum et equitandi peritissimus: Latine Græceque vel in orando, vel in fingendis poëmatibus, promtus et facilis, ad extemporalitatem usque: sed ne musicæ quidem rudis, ut qui cantaret et psalleret jucunde scienterque. E pluribus comperi, notis quoque excipere velocissime solitum, cum amanuensibus suis per ludum jocumque certantem, imitarique chirographa, quæcumque vidisset, ac sæpe profiteri, "se maximum falsarium esse potuisse."

(4.) Tribunus militum, et in Germaniâ et in Britanniâ meruit, summâ industriæ, nec minore modestiæ famâ; sicut apparet et statuarum et imaginum ejus multitudine, ac titulis, per utramque provinciam. Post stipendia, foro operam dedit, honestam magis, quam assiduam. Eodemque tempore Arricidiam Tertullam, patre equite Romano, sed præfecto quondam prætorianarum cohortium, duxit uxorem; et, in defunctæ locum, Marciam Furnillam splendidi generis; cum quâ, sublatâ filiâ, divortium fecit. Ex quæsturæ deinde honore legioni præpositus, Tarichæas et Gamalam, urbes Judææ validissimas, in potestatem redegit; equo quâdam acie sub feminibus amisso, alteroque inscenso, cujus rector circa se dimicans occubuerat.

(5.) Galbâ mox tenente rempublicam, missus ad gratulandum, quaquâ iret, convertit homines, quasi adoptionis gratiâ arcesseretur. Sed, ubi turbari rursus cuncta sensit, rediit ex itinere: aditoque Paphiæ Veneris oraculo, dum de navigatione consulit, etiam de imperii spe confirmatus est. Cujus brevi [compos, et] ad perdomandam Judæam relictus, novissimâ Hierosolymorum oppugnatione, XII propugnatores totidem sagittarum confecit ictibus: cepitque eam

natali filiæ suæ, tanto militum gaudio ac favore, ut, in gratulatione, "Imperatorem" eum consalutaverint, et subinde decedentem provinciâ detinuerint, suppliciter, necnon et minaciter efflagitantes, "aut remaneret, aut secum omnes pariter abduceret." Unde nata suspicio est, quasi desciscere a patre, Orientisque regnum sibi vindicare, tentâsset. Quam suspicionem auxit, postquam, Alexandriam petens, in consecrando apud Memphim bove Api, diadema gestavit; de more quidem rituque priscæ religionis; sed non deerant, qui secus interpretarentur. Quare festinans in Italiam, cum Rhegium, dein Puteolos, onerariâ nave appulisset, Romam inde contendit expeditissimus; inopinantique patri, velut arguens rumorum de se temeritatem, "Veni," inquit, "pater; veni."

(6.) Neque ex eo destitit participem atque etiam tutorem imperii agere. Triumphavit cum patre, censuramque gessit unâ. Eidem collega et in tribuniciâ potestate, et in septem consulatibus, fuit. Receptâque ad se prope omnium officiorum curâ, cum patris nomine et epistolas ipse dictaret, et edicta conscriberet, orationesque in senatu recitaret etiam quæstoria vice, præfecturam quoque prætorii suscepit, nunquam ad id tempus, nisi ab equite Romano, administratam; egitque aliquanto incivilius et violentius: siquidem suspectissimum quemque sibi, submissis, qui per theatra et castra quasi consensu ad pœnam deposcerent, haud cunctanter oppressit. In his, A. Cæcinam, consularem virum, vocatum ad cœnam, ac vixdum triclinio egressum, confodi jussit: sane urgente discrimine, cum etiam chirographum ejus præparatæ apud milites concionis deprehendisset. Quibus rebus, sicut in posterum securitati satis cavit, ita ad præsens plurimum contraxit invidiæ; ut non temere quis tam adverso rumore, magisque invitis omnibus, transierit ad principatum.

(7.) Præter sævitiam, suspecta in eo etiam luxu-

ria erat, quod ad mediam noctem comissationes cum profusissimo quoque familiarium extenderet. Nec minus libido, propter exoletorum et spadonum greges, propterque insignem reginæ Berenices amorem, cui etiam nuptias pollicitus ferebatur. Suspecta et rapacitas; quod constabat, in cognitionibus patris nundinari præmiarique solitum. Denique propalam alium Neronem et opinabantur, et prædicabant. At illi ea fama pro bono cessit, conversaque est in maximas laudes, neque vitio ullo reperto, et contra virtutibus summis. Convivia instituit jucunda magis, quam profusa. Amicos elegit, quibus etiam post eum Principes, ut et sibi et reipublicæ necessariis, acquieverunt, præcipueque sunt usi. Berenicen statim ab Urbe dimisit, invitus invitam. Quosdam e gratissimis delicatorum, quamquam tam artifices saltationis, ut mox scenam tenuerint, non modo fovere prolixius, sed spectare omnino in publico cœtu supersedit. Nulli civium quidquam ademit: abstinuit alieno, ut si quis unquam: ac ne concessas quidem ac solitas collationes recepit. Et tamen nemine ante se munificentiâ minor. Amphitheatro dedicato, thermisque juxta celeriter exstructis, munus edidit apparatissimum largissimumque. Dedit et navale prœlium in veteri naumachiâ; ibidem et gladiatores; atque uno die quinque millia omne genus ferarum.

(8.) Naturâ autem benevolentissimus, cum, ex instituto Tiberii, omnes dehinc Cæsares beneficia, a superioribus concessa Principibus, aliter rata non haberent, quam si eadem iisdem et ipsi dedissent, primus præterita omnia uno confirmavit edicto; nec a se peti passus est. In cæteris vero desideriis hominum, obstinatissime tenuit, ne quem sine spe dimitteret. Quin et admonentibus domesticis, "quasi plura polliceretur, quam præstare posset;" "Non oportere," ait, "quemquam a sermone Principis tristem discedere." Atque etiam recordatus quon-

dam super cœnam, quod nihil cuiquam toto die præstitisset, memorabilem illam, meritoque laudatam vocem edidit, "Amici, diem perdidi." Populum imprimis universum tantâ per omnes occasiones comitate tractavit, ut, proposito gladiatorio munere, "non ad suum, sed ad spectantium arbitrium, editurum se," professus sit. Et plane ita fecit. Nam neque negavit quidquam petentibus; et ut, quæ vellent, peterent, ultro adhortatus est. Quin et, studium armaturæ Threcum præ se ferens, sæpe cum populo, et voce et gestu, ut fautor, cavillatus est; verum majestate salvâ, nec minus æquitate. Ne quid popularitatis prætermitteret, nonnunquam in thermis suis, admissâ plebe, lavit. Quædam sub eo fortuita ac tristia acciderunt; ut conflagratio Vesevi montis in Campaniâ; et incendium Romæ, per triduum, totidemque noctes; item pestilentia, quanta non temere alias. In his tot adversis ac talibus, non modo Principis sollicitudinem, sed et parentis affectum unicum, præstitit; nunc consolando per edicta, nunc opitulando, quatenus suppeteret facultas. Curatores restituendæ Campaniæ e consularium numero sorte duxit. Bona oppressorum in Vesevo, quorum hæredes non exstabant, restitutioni afflictarum civitatum attribuit. Urbis incendio nihil, nisi sibi, publice perîsse testatus, cuncta prætoriorum suorum ornamenta operibus ac templis destinavit; præposuitque complures ex equestri ordine, quo quæque maturius peragerentur. Medendæ valetudini, leniendisque morbis, nullam divinam humanamque opem non adhibuit, inquisito omni sacrificiorum remediorumque genere. Inter adversa temporum, et delatores mandatoresque erant, ex licentiâ veteri. Hos, assidue in foro flagellis ac fustibus cæsos, ac novissime traductos per amphitheatri arenam, partim subjici, ac venire imperavit, partim in asperrimas insularum avehi. Utque etiam similia quandoque ausuros perpetuo coërceret, vetuit, inter

cætera, de eâdem re pluribus legibus agi; quærive de cujusquam defunctorum statu, ultra certos annos.

(9.) Pontificatum maximum ideo se professus accipere, ut puras servaret manus, fidem præstitit; nec auctor posthac cujusquam necis, nec conscius, quamvis interdum ulciscendi causa non deesset: sed, "periturum se potius, quam perditurum," adjurans, duos patricii generis, convictos in affectatione imperii, nihil amplius, quam ut desisterent, monuit, docens, "principatum fato dari;" si quid præterea desiderarent, promittens se tributurum: et confestim quidem ad alterius matrem, quæ procul aberat, cursores suos misit, qui anxiæ salvum filium nuntiarent. Cæterum ipsos non solum familiari cœnæ adhibuit, sed et insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ferramenta pugnantium inspicienda porrexit. Dicitur etiam, cognitâ utriusque geniturâ, "imminere ambobus periculum," affirmâsse; "verum quandoque, et ab alio:" sicut evenit. Fratrem, insidiari sibi non desinentem, sed pæne ex professo sollicitantem exercitus, meditantem fugam, nec occidere, neque seponere, ac ne in minore quidem honore habere, sustinuit: sed, ut a primo imperii die, consortem successoremque testari perseveravit; nonnunquam secreto precibus et lacrymis orans, "ut tandem mutuo erga se animo vellet esse."

(10.) Inter hæc morte præventus est, majore hominum damno, quam suo. Spectaculis absolutis, in quorum fine, populo coram, ubertim fleverat, Sabinos petit aliquanto tristior, quod sacrificanti hostia aufugerat, quodque tempestate serenâ tonuerat. Deinde, ad primam statim mansionem, febrim nactus, cum inde lecticâ transferretur, suspexisse dicitur, dimotis plagulis, cœlum, multumque conquestus, "eripi sibi vitam immerenti. Neque enim exstare ullum suum factum pœnitendum, excepto duntaxat uno." Id quale fuerit, neque ipse tunc

prodidit, neque cuiquam facile succurrat. Quidam opinantur, consuetudinem recordatum, quam cum fratris uxore habuerit. Sed, nullam habuisse, persancte Domitia jurabat, haud negatura, si qua omnino fuisset; immo etiam gloriatura, quod illi promtissimum erat in omnibus probris.

(11.) Excessit in eâdem, quâ pater, villâ, Idibus Septembris, post biennium ac menses duos, diesque viginti, quam successerat patri, altero et quadragesimo ætatis anno. Quod ut palam factum est, non secus atque in domestico luctu mœrentibus publice cunctis, senatus, prius quam edicto convocaretur, ad curiam concurrit; obseratisque adhuc foribus, deinde apertis, tantas mortuo gratias egit, laudesque congessit, quantas ne vivo quidem unquam atque præsenti.

SUETONII
LIBER DUODECIMUS.

T. FLAVIUS DOMITIANUS AUGUSTUS.

(1.) Domitianus natus est nono Calendas Novembris, patre consule designato, inituroque mense insequenti honorem, regione Urbis sextâ, ad Malum Punicum, domo, quam postea in templum gentis Flaviæ convertit. Pubertatis ac primæ adolescentiæ tempus tantâ inopiâ tantâque infamiâ gessisse fertur, ut nullum argenteum vas in usu haberet: satisque constat, Clodium Pollionem, prætorium virum, in quem est poëma Neronis, quod inscribitur ["Luscio,"] chirographum ejus conservâsse, et nonnunquam protulisse, noctem sibi pollicentis: nec defuerunt, qui affirmarent, corruptum Domitianum et a Nervâ, successore mox suo. Bello Vitelliano confugit in Capitolium cum patruo Sabino, ac parte præsentium copiarum: sed, irrumpentibus adversariis, et ardente templo, apud æditum clam pernoctavit: ac mane, Isiaci celatus habitu, interque sacrificulos vanæ superstitionis, cum se trans Tiberim ad condiscipuli sui matrem comite uno contulisset, ita latuit, ut scrutantibus, qui vestigia subsecuti erant, deprehendi non potuerit. Post victoriam demum progressus, et Cæsar consalutatus, honorem præturæ urbanæ, cum consulari potestate, suscepit titulo tenus: nam jurisdictionem ad collegam proximum transtulit. Cæterum omnem vim dominationis tam

licenter exercuit, ut jam tum, qualis futurus esset, ostenderet. Ne exsequar singula, contrectatis multorum uxoribus, Domitiam Longinam, Ælio Lamiæ nuptam, etiam in matrimonium abduxit: atque, uno die, super viginti officia urbana aut peregrina distribuit; "mirari se," Vespasiano dictitante, "quod successorem non et sibi mitteret."

(2.) Expeditionem quoque in Galliam Germaniasque, neque necessariam, et dissuadentibus paternis amicis, inchoavit, tantum ut fratri se et operibus et dignatione adæquaret. Ob hæc correptus, quo magis et ætatis et conditionis admoneretur, habitabat cum patre unâ, sellamque ejus ac fratris, quoties prodirent, lecticâ sequebatur: ac triumphum utriusque Judaicum equo albo comitatus est. In sex consulatibus, non nisi unum ordinarium gessit, eumque cedente et suffragante fratre. Simulavit et ipse mire modestiam; imprimisque poëticæ studium, tam insuetum antea sibi, quam postea spretum et abjectum: recitavitque etiam publice. Nec tamen eo secius, cum Vologesus, Parthorum rex, auxilia adversus Alanos, ducemque alterum ex Vespasiani liberis, depoposcisset, omni ope contendit, ut ipse potissimum mitteretur. Et, quia discussa res est, alios Orientis reges, ut idem postularent, donis ac pollicitationibus sollicitare tentavit. Patre defuncto, diu cunctatus, an duplum donativum militi offerret, nunquam jactare dubitavit, "relictum se participem imperii, sed fraudem testamento adhibitam." Neque cessavit ex eo insidias struere fratri clam palamque; quoad, correptum gravi valetudine, prius quam plane efflaret animam, pro mortuo deseri jussit; defunctumque nullo, præterquam consecrationis, honore dignatus, sæpe etiam carpsit obliquis orationibus et edictis.

(3.) Inter initia principatûs, quotidie secretum sibi [horarum] sumere solebat; nec quidquam amplius, quam muscas captare, ac stilo præacuto con-

figere; ut cuidam, interroganti, "essetne quis intus cum Cæsare," non absurde responsum sit a Vibio Crispo, "ne musca quidem." Deinde uxorem Domitiam, ex quâ in secundo suo consulatu filium tulerat, alteroque anno consalutaverat ut Augustam, eamdem, Paridis histrionis amore deperditam, repudiavit; intraque breve tempus, impatiens discidii, quasi efflagitante populo, reduxit. Circa administrationem autem imperii aliquamdiu se varium præstitit, mixturâque æquabili vitiorum atque virtutum; donec virtutes quoque in vitia deflexit; quantum conjectare licet, super ingenii naturam, inopiâ rapax, metu sævus.

(4.) Spectacula assidue magnifica et sumtuosa edidit, non in amphitheatro modo, verum et in Circo; ubi, præter sollennes bigarum quadrigarumque cursus, prœlium etiam duplex, equestre ac pedestre, commisit: at in amphitheatro navale quoque: nam venationes gladiatoresque, et noctibus ad lychnuchos; nec virorum modo pugnas, sed et feminarum. Præterea, quæstoriis muneribus, quæ olim omissa revocaverat, ita semper interfuit, ut populo potestatem faceret, bina paria e suo ludo postulandi, eaque novissima aulico apparatu induceret. Ac, per omne gladiatorum spectaculum, ante pedes ei stabat puerulus coccinatus, [pravo] portentosoque capite, cum quo plurimum fabulabatur, nonnunquam serio. Auditus est certe, dum ex eo quærit, "ecquid sciret, cur sibi visum esset, ordinatione proximâ, Ægypto præficere Mæcium Rufum." Edidit navales pugnas pæne justarum classium, effosso et circumstructo juxta Tiberim lacu; atque inter maximos imbres perspectavit. Fecit et ludos sæculares, computatâ ratione temporum ab anno, non quo Claudius proxime, sed quo olim Augustus, ediderat. In his, circensium die, quo facilius centum missus peragerentur, singulos a septenis spatiis ad quina corripuit. Instituit et quinquennale certamen Capitolino Jovi

triplex, musicum, equestre, gymnicum, et aliquanto plurium, quam nunc est, coronarum. Certabant enim et prosâ oratione Græce Latineque: ac, præter citharœdos, chorocitharistæ quoque et psilocitharistæ: in stadio vero, cursu etiam virgines. Certamini præsedit crepidatus, purpureâque amictus togâ Græcanicâ, capite gestans coronam auream cum effigie Jovis ac Junonis Minervæque; assidentibus Diali sacerdote, et collegio Flavialium, pari habitu; nisi quod illorum coronis inerat et ipsius imago. Celebrabat et in Albano quotannis Quinquatria Minervæ, cui collegium instituerat, ex quo sorte ducti magisterio fungerentur, ederentque eximias venationes et scenicos ludos, superque oratorum ac poëtarum certamina. Congiarium populo nummorum trecenorum ter dedit, atque, inter spectacula muneris, largissimum epulum. Septimontiali sacro quidem, senatui equitique panariis, plebei sportellis cum opsonio distributis, initium vescendi primus fecit: dieque proximo omne genus rerum missilia sparsit: et, quia pars major intra popularia deciderat, quinquagenas tesseras in singulos cuneos equestris ac senatorii ordinis pronuntiavit.

(5.) Plurima et amplissima opera, incendio absumta, restituit; in quîs et Capitolium, quod rursus arserat: sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine ullâ pristini auctoris memoriâ. Novam autem excitavit ædem in Capitolio Custodi Jovi, et forum, quod nunc Nervæ vocatur; item Flaviæ templum gentis, et stadium, et odeum, et naumachiam; e cujus postea lapide maximus circus, dëustis utrimque lateribus, exstructus est.

(6.) Expeditiones partim sponte suscepit, partim necessario; sponte, in Cattos: necessario, unam in Sarmatas, legione cum legato simul cæsâ; in Dacos duas, primam Oppio Sabino consulari oppresso, secundam Cornelio Fusco, præfecto cohortium prætorianarum, cui belli summam commiserat. De Cattis

Dacisque, post varia prœlia, duplicem triumphum egit. De Sarmatis lauream modo Capitolino Jovi retulit. Bellum civile, motum a L. Antonio, superioris Germaniæ præside, confecit absens, felicitate mirâ, cum, ipsâ dimicationis horâ, resolutus repente Rhenus transituras ad Antonium copias barbarorum inhibuisset. De quâ victoriâ præsagiis prius, quam nuntiis, comperit: siquidem ipso, quo dimicatum erat, die, statuam ejus Romæ insignis aquila circumplexa pennis, clangores lætissimos edidit: pauloque post, occisum Antonium, adeo vulgatum est, ut caput quoque ejus apportatum vidisse se, plerique contenderent.

(7.) Multa etiam in communi rerum usu novavit. Sportulas publicas sustulit, revocatâ rectarum cœnarum consuetudine. Duas circensibus gregum factiones aurati purpureique panni ad quatuor pristinas addidit. Interdixit histrionibus scenam, intra domum quidem exercendi artem jure concesso. Castrari mares vetuit. Spadonum, qui residui apud mangones erant, pretia moderatus est. Ad summam quondam ubertatem vini, frumenti vero inopiam, existimans nimio vinearum studio negligi arva, edixit: Ne quis in Italiâ novellaret, utque in provinciis vineta succiderentur, relictâ, ubi plurimum, dimidiâ parte: nec exsequi rem perseveravit. Quædam ex maximis officiis inter libertinos equitesque Romanos communicavit. Geminari legionum castra prohibuit; nec plus quam mille nummos a quoquam ad signa deponi; quod L. Antonius, apud duarum legionum hiberna, res novas moliens, fiduciam cepisse etiam ex depositorum summâ videbatur. Addidit et quartum stipendium militi, aureos ternos.

(8.) Jus diligenter et industrie dixit, plerumque et in foro pro tribunali extra ordinem. Ambitiosas centumvirorum sententias rescidit. Recuperatores, ne se perfusoriis assertionibus accommodarent, identidem admonuit. Nummarios judices, cum suo

quemque consilio, notavit. Auctor et tribunis plebis fuit, ædilem sordidum repetundarum accusandi, judicesque in eum a senatu petendi. Magistratibus quoque urbicis, provinciarumque præsidibus coërcendis, tantum curæ adhibuit, ut neque modestiores unquam, neque justiores, exstiterint: e quibus plerosque post illum reos omnium criminum vidimus. Susceptâ morum correctione, licentiam theatralem promiscue in equite spectandi inhibuit. Scripta famosa, vulgoque edita, quibus primores viri ac feminæ notabantur, abolevit, non sine auctorum ignominiâ. Quæstorium virum, quod gesticulandi saltandique studio teneretur, movit senatu. Probrosis feminis lecticæ usum ademit, jusque capiendi legata hæreditatesque. Equitem Romanum, ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimissæ adulterii crimen intenderat, erasit judicum albo. Quosdam ex utroque ordine lege Scantiniâ condemnavit. Incesta Vestalium virginum, a patre quoque suo et fratre neglecta, varie ac severe coërcuit; priora, capitali supplicio; posteriora, more veteri. Nam, cum Ocellatis sororibus, item Varronillæ, liberum mortis permisisset arbitrium, corruptoresque earum relegâsset; mox Corneliam, maximam virginem, absolutam olim, dehinc longo intervallo repetitam atque convictam, defodi imperavit; stupratoresque virgis in comitio ad necem cædi, excepto prætorio viro, cui, dubiâ etiam tum causâ, et incertis quæstionibus atque tormentis, de semet professo exsilium indulsit. Ac, ne qua religio Deûm impune contaminaretur, monimentum, quod libertus ejus, e lapidibus templo Capitolini Jovis destinatis, filio exstruxerat, diruit per milites, ossaque et reliquias, quæ inerant, mari mersit.

(9.) Inter initia, usque adeo ab omni cæde abhorrebat, ut, absente adhuc patre, recordatus Virgilii versum,

"Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,"

edicere destinârit, "ne boves immolarentur." Cupiditatis quoque atque avaritiæ vix suspicionem ullam, aut privatus unquam, aut Princeps aliquamdiu, dedit; immo, e diverso, magna sæpe non abstinentiæ modo, sed etiam liberalitatis, experimenta. Omnes circa se largissime prosecutus, nihil prius aut acrius monuit, quam ne quid sordide facerent. Relictas sibi hæreditates ab iis, quibus liberi erant, non recepit. Legatum etiam ex testamento Rusci Cæpionis, qui caverat, "ut quotannis ingredientibus curiam senatoribus certam summam viritim præstaret hæres suus," irritum fecit. Reos, qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependissent, universos discrimine liberavit; nec repeti, nisi intra annum, eâque conditione, permisit, ut accusatori, qui causam non teneret, exsilium pœna esset. Scribas quæstorios, negotiantes ex consuetudine, sed contra Clodiam legem, veniâ in præteritum donavit. Subseciva, quæ, divisis per veteranos agris, carptim superfuerunt, veteribus possessoribus, ut usucapta, concessit. Fiscales calumnias magnâ calumniantium pœnâ repressit: ferebaturque vox ejus: "Princeps, qui delatores non castigat, irritat."

(10.) Sed neque in clementiæ neque in abstinentiæ tenore permansit: et tamen aliquanto celerius ad sævitiam descivit, quam ad cupiditatem. Discipulum Paridis pantomimi, impuberem adhuc, et tum maxime ægrum, quod arte formâque non absimilis magistro videbatur, occidit: item Hermogenem Tarsensem, propter quasdam in historiâ figuras; librariis etiam, qui eam descripserant, cruci fixis. Patremfamiliâs, quod "Threcem mirmilloni parem, munerario imparem," dixerat, detractum spectaculis in arenam, canibus objecit, cum hoc titulo: "Impie locutus parmularius." Complures senatores, in his aliquot consulares, interemit: ex quibus Civicum Cerialem in ipso Asiæ proconsulatu; Salvidienum Orfitum, Acilium Glabrionem, in exsilio, quasi mo-

litores novarum rerum; cæteros levissimâ quemque de causâ; Ælium Lamiam, ob suspiciosos quidem, verum et veteres et innoxios jocos; quod, post abductam uxorem laudanti vocem suam, "Ευτακτω," dixerat; quodque Tito, hortanti se ad alterum matrimonium, responderat, Μη και συ γαμησαι θελεις; Salvium Cocceianum, quod Othonis Imperatoris, patrui sui, diem natalem celebraverat: Metium Pomposianum, quod habere imperatoriam genesin vulgo ferebatur, et quod depictum orbem terræ in membranâ, concionesque regum ac ducum ex Tito Livio circumferret, quodque servis nomina Magonis et Hannibalis indidisset; Sallustium Lucullum, Britanniæ legatum, quod lanceas novæ formæ appellari "Luculleas" passus esset; Junium Rusticum, quod Pæti Thraseæ et Helvidii Prisci laudes edidisset, appellâssetque eos "sanctissimos viros;" cujus criminis occasione philosophos omnes Urbe Italiâque submovit. Occidit et Helvidium filium, quasi, scenico exodio, sub personâ Paridis et Œnones, divortium suum cum uxore taxâsset; Flavium Sabinum, alterum e patruelibus, quod eum, comitiorum consularium die destinatum, perperam præco non "consulem" ad populum, sed "Imperatorem," pronuntiâsset. Verum, aliquanto post civilis belli victoriam sævior, plerosque partis adversæ, dum etiam latentes conscios investigat, novo quæstionis genere distorsit, immisso per obscœna igne: nonnullis et manus amputavit. Satisque constat, duos solos e notioribus veniâ donatos, tribunum laticlavium, et centurionem; qui se, quo facilius expertes culpæ ostenderent, impudicos probaverant; et ob id neque apud ducem, neque apud milites, ullius momenti esse potuisse.

(11.) Erat autem non solum magnæ, sed etiam callidæ inopinatæque sævitiæ. Actorem summarum, pridie quam cruci figeret, in cubiculum vocavit; assidere in toro juxta coëgit; securum hilaremque

dimisit; partibus etiam de cœnâ dignatus est. Aretinum Clementem, consularem, unum e familiaribus et emissariis suis, capitis condemnaturus, in eâdem, vel etiam in majore gratiâ habuit, quoad novissime simul gestanti, conspecto delatore ejus, "Vis," inquit, "hunc nequissimum servum cras audiamus?" Et, quo contemtius abuteretur patientiâ hominum, nunquam tristiorem sententiam sine præfatione clementiæ pronuntiavit; ut non aliud jam certius atrocis exitûs signum esset, quam Principis lenitas. Quosdam majestatis reos in curiam induxerat: et, cum prædixisset, "experturum se illâ die, quam carus senatui esset," facile perfecerat, ut etiam more majorum puniendi condemnarentur: deinde, atrocitate pœnæ conterritus, ad leniendam invidiam intercessit, his verbis (neque enim ab re fuerit ipsa cognoscere): "Permittite, Patres conscripti, a pietate vestrâ impetrari, quod scio me difficulter impetraturum, ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis. Nam et parcetis oculis vestris, et intelligent me omnes senatui interfuisse."

(12.) Exhaustus operum ac munerum impensis, stipendioque, quod adjecerat, tentavit quidem, ad relevandos castrenses sumtus, militum numerum deminuere: sed, cum et obnoxium se barbaris per hoc animadverteret, neque eo secius in explicandis oneribus hæreret, nihil pensi habuit, quin prædaretur omni modo. Bona vivorum ac mortuorum usquequaque, quolibet et accusatore et crimine, corripiebantur. Satis erat, objici qualecumque factum dictumve adversus majestatem Principis. Confiscabantur alienissimæ hæreditates, vel uno exsistente, qui diceret, audîsse se ex defuncto, cum viveret, "hæredem sibi Cæsarem esse." Præter cæteros, Judaicus fiscus acerbissime actus est: ad quem deferebantur, qui vel improfessi Judaicam viverent vitam, vel, dissimulatâ origine, imposita genti tributa non pependissent. Interfuisse me adolescentu-

lum memini, cum a procuratore, frequentissimoque consilio, inspiceretur nonagenarius senex, an circumsectus esset. Ab juventâ minime civilis animi, confidens etiam, et cum verbis, tum rebus immodicus. Cænidi, patris concubinæ, ex Istriâ reversæ, osculumque, ut assuêrat, offerenti, manum præbuit. Generum fratris indigne ferens albatos et ipsum ministros habere, proclamavit: Ουκ αγαθον πολυκοιρανιη.

(13.) Principatum vero adeptus, neque in senatu jactare dubitavit, "et patri se et fratri imperium dedisse; illos sibi reddidisse:" neque, in reducendâ post divortium uxore, edicere, "vocatam eam in pulvinar suum." Acclamari etiam in amphitheatro epuli die libenter audiit: "Domino et Dominæ feliciter!" Sed et Capitolino certamine, cunctos ingenti consensu precantes, ut Palfurium Suram restitueret, pulsum olim senatu, ac tunc de oratoribus coronatum, nullo responso dignatus, "tacere" tantummodo jussit, voce præconis. Pari arrogantiâ, cum, procuratorum suorum nomine, formalem dictaret epistolam, sic cœpit: "Dominus et Deus noster hoc fieri jubet." Unde institutum posthac, ut ne scripto quidem ac sermone cujusquam appellaretur aliter. Statuas sibi in Capitolio non nisi aureas et argenteas poni permisit, ac ponderis certi. Janos arcusque cum quadrigis et insignibus triumphorum per regiones Urbis tantos ac tot exstruxit, ut cuidam Græce inscriptum sit: Αρκει. Consulatus septemdecim cepit, quot ante eum nemo: ex quibus septem medios continuavit; omnes autem pæne titulo tenus gessit; nec quemquam ultra Calendas Maii; plures ad Idus usque Januarias. Post autem duos triumphos, Germanici cognomine assumto, Septembrem mensem et Octobrem ex appellationibus suis, Germanicum Domitianumque transnominavit; quod altero suscepisset imperium, altero natus esset.

(14.) Per hæc, terribilis cunctis et invisus, tan-

dem oppressus est amicorum libertorumque intimorum conspiratione, simul et uxoris. Annum diemque ultimum vitæ jampridem suspectum habebat; horam etiam, necnon et genus mortis. Adolescentulo Chaldæi cuncta prædixerant. Pater quoque super cœnam quondam fungis abstinentem palam irriserat, ut ignarum sortis suæ, quod non ferrum potius timeret. Quare, pavidus semper atque anxius, minimis etiam suspicionibus præter modum commovebatur; ut edicti, de excidendis vineis propositi, gratiam facere non aliâ magis re compulsus credatur, quam quod sparsi libelli cum his versibus erant:

> Κὴν με φαγῃς επι ῥιζαν, ὁμως ετι καρποφορησω,
> Ὁσσον επισπεισαι Καισαρι θυομενῳ.

Eâdem formidine, oblatum a senatu novum et excogitatum honorem, quanquam omnium talium appetentissimus, recusavit; quo decretum erat, "ut, quoties gereret consulatum, equites Romani, quibus sors obtigisset, trabeati et cum hastis militaribus præcederent eum, inter lictores apparitoresque." Tempore vero suspecti periculi appropinquante, sollicitior in dies, porticuum, in quibus spatiari consuêrat, parietes phengite lapide distinxit, e cujus splendore, per imagines, quidquid a tergo fieret, provideret. Nec, nisi secreto atque solus, plerasque custodias, receptis quoque in manum catenis, audiebat. Utque domesticis persuaderet, ne bono quidem exemplo audendam esse patroni necem, Epaphroditum a libellis capitali pœnâ condemnavit, quod, post destitutionem, Nero in adipiscendâ morte, manu ejus adjutus existimabatur.

(15.) Denique Flavium Clementem, patruelem suum, contemptissimæ inertiæ, cujus filios, etiam tum parvulos, successores palam destinaverat, et, abolito priore nomine, alterum "Vespasianum" appellari jusserat, alterum "Domitianum," repente,

ex tenuissimâ suspicione, tantum non in ipso ejus consulatu interemit. Quo maxime facto maturavit sibi exitium. Continuis octo mensibus tot fulgura facta nuntiataque sunt, ut exclamaverit, "Feriat jam, quem volet." Tactum de cœlo Capitolium, templumque Flaviæ gentis; item domus Palatina, et cubiculum ipsius; atque etiam e basi statuæ triumphalis titulus, excussus vi procellæ, in monimentum proximum decidit. Arbor, quæ, privato adhuc Vespasiano, eversa surrexerat, tunc rursus repente corruit. Prænestina Fortuna, toto imperii spatio annum novum commendanti, lætam eamdemque semper sortem dare assueta, extremo tristissimam reddidit, nec sine sanguinis mentione. Minervam, quam superstitiose colebat, somniavit excedere sacrario, negantem, ultra se tueri eum posse, quod exarmata esset a Jove. Nullâ tamen re perinde commotus est, quam responso casuque Ascletarionis mathematici. Hunc, delatum, nec inficiantem jactâsse se, quæ providisset ex arte, sciscitatus est, quis ipsum maneret exitus? et affirmantem, "fore, ut brevi laceraretur a canibus," interfici quidem sine morâ, sed, ad coarguendam temeritatem artis, sepeliri quoque accuratissime imperavit. Quod cum fieret, evenit, ut, repentinâ tempestate [dejecto] funere, semiustum cadaver discerperent canes; idque ei cœnanti a mimo Latino, qui præteriens forte animadverterat, inter cæteras diei fabulas referretur.

(16.) Pridie quam periret, cum oblatos tuberes servari jussisset in crastinum, adjecit, "si modo uti licuerit:" et, conversus ad proximos, affirmavit, "fore, ut sequenti die Luna se in Aquario cruentaret, factumque aliquod exsisteret, de quo loquerentur homines per terrarum orbem." Ad mediam noctem ita est exterritus, ut ex strato prosiliret. Dehinc mane haruspicem, ex Germaniâ missum, qui, consultus de fulgure, mutationem rerum prædixerat, audiit, condemnavitque. Ac, dum exulceratam in

fronte verrucam vehementius scalpit, profluente sanguine, "Utinam," inquit, "hactenus!" Tunc, horas requirenti, pro quintâ, quam metuebat, sexta ex industriâ nuntiata est. His, velut transacto jam periculo, lætum, festinantemque ad corporis curam, Parthenius cubiculo præpositus convertit, nuntians esse, qui magnum nescio-quid afferret, nec differendum. Itaque, submotis omnibus, in cubiculum se recepit, atque ibi occisus est.

(17.) De insidiarum cædisque genere hæc fere divulgata sunt. Cunctantibus conspiratis, quando et quomodo, [id est,] lavantemne an cœnantem aggrederentur; Stephanus, Domitillæ procurator, et tunc interceptarum pecuniarum reus, consilium operamque obtulit. Ac, sinisteriore brachio, velut ægro, lanis fasciisque per aliquot dies ad avertendam suspicionem obvoluto, ad ipsam horam dolonem interjecit: professusque conspirationis indicium, et ob hoc admissus, legenti traditum a se libellum, et attonito, suffodit inguina. Saucium ac repugnantem adorti Clodianus cornicularius, et Maximus, Parthenii libertus, et Saturius, decurio cubiculariorum, et quidam e gladiatorio ludo, vulneribus septem contrucidârunt. Puer, qui, aræ Larium cubiculi ex consuetudine assistens, interfuit cædi, hoc amplius narrabat, jussum se a Domitiano ad primum statim vulnus pugionem pulvino subditum porrigere, ac ministros vocare; neque ad caput quidquam, excepto capulo, et præterea clausa omnia, reperisse: atque illum interim, correpto deductoque ad terram Stephano, colluctatum diu, dum modo ferrum extorquere, modo, quamquam laniatis digitis, oculos effodere conatur. Occisus est quarto decimo Calendas Octobris, anno ætatis quinto et quadragesimo, imperii quinto decimo. Cadaver ejus, populari sandapilâ per vespillones exportatum, Phyllis nutrix in suburbano suo Latinâ viâ funeravit; sed reliquias templo Flaviæ gentis clam intulit, cineribusque

Juliæ, Titi filiæ, quam et ipsa educârat, commiscuit.

(18.) Staturâ fuit procerâ, vultu modesto, ruborisque pleno, grandibus oculis, verum acie hebetiore: præterea pulcher ac decens, maxime in juventâ, et quidem toto corpore, exceptis pedibus, quorum digitos restrictiores habebat; postea calvitio quoque deformis, et obesitate ventris, et crurum gracilitate; quæ tamen ei valetudine longâ remacruerant. Commendari se verecundiâ oris adeo sentiebat, ut apud senatum sic quondam jactaverit: "Usque adhuc certe animum meum probâstis, et vultum." Calvitio ita offendebatur, ut in contumeliam suam traheret, si cui alii joco vel jurgio objectaretur; quamvis libello, quem "De Curâ Capillorum" ad amicum edidit, hæc etiam, simul illum seque consolans, inseruerit:

Ουχ ὁρᾳς, οἱος κᾀγω καλος τε μεγας τε;

"Eadem me tamen manent capillorum fata; et forti animo fero comam in adolescentiâ senescentem. Scias, nec gratius quidquam decore, nec brevius."

(19.) Laboris impatiens, pedibus per Urbem non temere ambulavit: in expeditione et agmine equo rarius, lecticâ assidue, vectus est. Armorum nullo, sagittarum vel præcipuo studio, tenebatur. Centenas varii generis feras sæpe in Albano secessu conficientem spectavêre plerique; atque etiam ex industriâ ita quarumdam capita figentem, ut duobus ictibus quasi cornua efficeret. Nonnunquam in pueri procul stantis, præbentisque pro scopo dispansam dextræ manûs palmam, sagittas tantâ arte direxit, ut omnes per intervalla digitorum innocuæ evaderent.

(20.) Liberalia studia imperii initio neglexit, quamquam bibliothecas, incendio absumtas, impensissime reparare curâsset, exemplaribus undique petitis, missisque Alexandriam, qui describerent emendarentque. Nunquam tamen aut historiæ, carmini-

busve noscendis, operam ullam, aut stilo vel necessario dedit. Præter commentarios et acta Tiberii Cæsaris, nihil lectitabat: epistolas, orationesque, et edicta alieno formabat ingenio: sermonis tamen nec inelegantis, dictorum interdum etiam notabilium. "Vellem," inquit, "tam formosus esse, quam Metius sibi videtur." Et cujusdam caput, varietate capilli subrutilum et incanum, "perfusam nivem mulso" dixit.

(21.) "Conditionem Principum miserrimam" aiebat, "quibus de conjuratione compertâ non crederetur, nisi occisis." Quoties otium esset, aleâ se oblectabat, etiam profestis diebus, matutinisque horis: ac lavabat de die, prandebatque ad satietatem; ut non temere super cœnam, præter Matianum malum, et modicam in ampullâ potiunculam, sumeret. Convivabatur frequenter ac large, sed pæne raptim: certe non ultra solis occasum, nec ut postea comissaretur. Nam, ad horam somni, nihil aliud, quam solus secreto deambulabat.

(22.) Libidinis nimiæ, assiduitatem concubitûs, velut exercitationis genus, "clinopalen" vocabat. Eratque fama, quasi concubinas ipse develleret, nataretque inter vulgatissimas meretrices. Fratris filiam, adhuc virginem, oblatam in matrimonium sibi, cum devinctus Domitiæ nuptiis pertinacissime recusâsset, non multo post, alii collocatam, corrupit ultro, et quidem vivo etiam tum Tito: mox, patre ac viro orbatam, ardentissime palamque dilexit, ut etiam causa mortis exstiterit, coactæ conceptum a se abigere.

(23.) Occisum eum populus indifferenter, miles gravissime tulit, statimque "Divum" appellare conatus est; paratus et ulcisci, nisi duces defuissent: quod quidem paulo post fecit, expostulatis ad pœnam pertinacissime cædis auctoribus. Contra, senatus adeo lætatus est, ut, repletâ certatim curiâ, non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo

atque acerbissimo acclamationum genere laceraret: scalas etiam inferri, clypeosque et imagines ejus coram detrahi, et ibidem solo affligi, juberet; novissime, eradendos ubique titulos, abolendamque omnem memoriam decerneret. Ante paucos, quam occideretur, menses, cornix in Capitolio elocuta est, Εσται παντα καλως. Nec defuit, qui ostentum sic interpretaretur:

"Nuper Tarpeio quæ sedit culmine cornix,
'*Est bene*,' non potuit dicere: dixit, '*erit*.'"

Ipsum etiam Domitianum ferunt somniâsse, gibbam sibi, pone cervicem, auream enatam; pro certoque habuisse, beatiorem post se lætioremque portendi reipublicæ statum; sicut sane brevi evenit, abstinentiâ et moderatione insequentium Principum.

C. SUETONII TRANQUILLI

DE

ILLUSTRIBUS GRAMMATICIS

LIBER.

(1.) Grammatica Romæ ne in usu quidem olim, nedum in honore ullo erat; rudi scilicet ac bellicosâ etiam tum civitate, necdum magnopere liberalibus disciplinis vacante. Initium quoque ejus mediocre exstitit; siquidem antiquissimi doctorum, qui iidem et poëtæ et oratores semigræci erant, (Livium et Ennium dico; quos utrâque linguâ domi forisque docuisse, adnotum est) nihil amplius quam Græca interpretabantur; ac, si quid Latine ipsi composuissent, prælegebant. Nam, quod nonnulli tradunt, duos libros "De Literis Syllabisque," item "De Metris," ab eodem Ennio editos, jure arguit Lucius Cotta, non poëtæ, sed posterioris Ennii esse; cujus etiam "de augurandi disciplinâ" volumina feruntur.

(2.) Primus igitur, quantum opinamur, studium grammaticæ in Urbem intulit *Crates Mallotes*, Aristarchi æqualis, qui, missus ad senatum ab Attalo rege, inter secundum ac tertium bellum Punicum, sub ipsam Ennii mortem, cum, regione Palatii, prolapsus in cloacæ foramen, crus fregisset, per omne legationis simul et valetudinis tempus, plurimas ακροασεις subinde fecit; assidueque disseruit; ac nostris exemplo fuit ad imitandum. Hactenus tamen imitati, ut carmina parum adhuc divulgata, vel defunctorum amicorum, vel si quorum aliorum

probâssent, diligentius retractarent, ac legendo commentandoque etiam cæteris nota facerent; ut Caius Octavius Lampadio Nævii "Punicum Bellum," quod, uno volumine et continenti scripturâ expositum, divisit in septem libros; ut postea Quintus Vargunteius "Annales" Ennii, quos certis diebus in magnâ frequentiâ pronuntiabat; ut Lælius Archelaüs, Vectius, Quintus Philocomus Lucilii satiras, familiaris sui; quas legisse se apud Archelaüm Pompeius Lenæus, apud Philocomum Valerius Cato, prædicant. Instruxerunt auxeruntque ab omni parte grammaticam Lucius Ælius Lanuvinus, generque Ælii, Servius Clodius, uterque eques Romanus, multique ac varii et in doctrinâ et in republicâ usûs.

(3.) *L. Ælius* cognomine duplici fuit: nam et "Præconinus," quod pater ejus præconium fecerat, vocabatur, et "Stilo," quod orationes nobilissimo cuique scribere solebat; tantus optimatum fautor, ut Quintum Metellum Numidicum in exsilium comitatus sit. Servius, cum librum soceri nondum editum fraude intercepisset, et, ob hoc repudiatus, pudore ac tædio secessisset ab Urbe, in podagræ morbum incidit; cujus impatiens, veneno sibi perunxit pedes, et enecuit ita, ut parte eâ corporis quasi præmortuâ vixerit. Post hoc, magis ac magis et gratiâ et curâ artis increvit, ut ne clarissimi quidem viri abstinuerint, quominus et ipsi aliquid de eâ scriberent, utque, temporibus quibusdam, super viginti celebres scholæ fuisse in Urbe tradantur; pretia grammaticorum tanta, mercedesque tam magnæ, ut constet, Lutatium Daphnidem, quem Lenæus Melissus per cavillationem nominis [Πανος αγαπημα] dicit, ducentis millibus nummûm Quinto Catulo emtum, ac brevi manumissum; Lucium Apuleium ab Eficio Calvino, equite Romano prædivite, quadringenis annuis conductum, multos edocuisse. Nam in provincias quoque grammatica penetraverat,

ac nonnulli de notissimis doctoribus peregre docuerunt, maxime in Galliâ Togatâ; inter quos Octavius Teucer, et Siscennius Iacchus, et Oppius Chares; hic quidem ad ultimam ætatem, et cum jam non gressu modo deficeretur, sed et visu.

(4.) Appellatio "Grammaticorum" Græcâ consuetudine invaluit: sed initio "Literati" vocabantur. Cornelius quoque Nepos, in libello, quo distinguit "literatum" ab "erudito," "literatos quidem vulgo appellari" ait "eos, qui aliquid diligenter et acute scienterque possint aut dicere, aut scribere: cæterum proprie sic appellandos poëtarum interpretes, qui a Græcis Γραμματικοι nominentur." Eosdem "Literatores" vocitatos, Messala Corvinus in quâdam epistolâ ostendit, "non esse sibi," dicens, "rem cum Furio Bibaculo, nec cum Sigidâ quidem, aut literatore Catone:" significat enim haud dubie Valerium Catonem, poëtam simul grammaticumque notissimum. Sunt, qui literatum a literatore distinguant, ut Græci *Grammaticum* a *Grammatistâ*; et illum quidem absolute, hunc mediocriter, doctum existiment: quorum opinionem Orbilius etiam exemplis confirmat. Nam, "apud majores," ait, "cum familia alicujus venalis produceretur, non temere quem literatum in titulo, sed literatorem, inscribi solitum esse: quasi non perfunctum literis, sed imbutum." Veteres grammatici et rhetoricam docebant; ac multorum de utrâque arte commentarii feruntur. Secundum quam consuetudinem, posteriores quoque existimo, quamquam jam discretis professionibus, nihilominus vel retinuisse, vel instituisse et ipsos, quædam genera institutionum ad eloquentiam præparandam, ut problemata, paraphrases, allocutiones, ethologias, atque alia hoc genus; ne scilicet sicci omnino atque aridi pueri rhetoribus traderentur: quæ quidem omitti jam video, desidiâ quorumdam et infantiâ; non enim fastidio putem. Me quidem adolescentulo, repeto quemdam, Principem nomine,

alternis diebus declamare, alternis disputare, nonnullis vero mane disserere, post meridiem, remoto pulpito, declamare solitum. Audiebam etiam, memoriâ patrum, quosdam e grammatici statim ludo transîsse in forum, atque in numerum præstantissimorum patronorum receptos. Clari professores, et de quibus prodi possit aliquid duntaxat a nobis, fere hi fuerunt.

(5.) *Sævius Nicanor* primus ad famam dignationemque docendo pervenit: fecitque, præter commentarios, (quorum tamen pars maxima intercepta dicitur) satiram quoque; in quâ libertinum se, ac duplici cognomine esse, per hoc indicat:

"Sæviu' Nicanor Marci libertu' negabit;
Sæviu' Postumius idem; at Marcu' docebit."

Sunt, qui tradant, ob infamiam quamdam eum in Sardiniam secessisse, ibique diem obiisse.

(6.) *Aurelius Opilius*, Epicurei cujusdam libertus, philosophiam primo, deinde rhetoricam, novissime grammaticam, docuit. Dimissâ autem scholâ, Rutilium Rufum damnatum in Asiam secutus, ibidem Smyrnæ simulque consenuit; composuitque variæ eruditionis aliquot volumina, ex quibus novem unius corporis; qui, quia scriptores ac poëtas sub clientelâ Musarum judicaret, non absurde et scripsisse et fecisse se ait ex numero Divarum et appellatione. Hujus cognomen in plerisque indicibus et titulis per unam literam scriptum animadverto: verum ipse id per duas effert in parastichide libelli, qui inscribitur "Pinax."

(7.) *M. Antonius Gnipho*, ingenuus, in Galliâ natus, sed expositus; a nutritore suo manumissus, institutusque Alexandriæ quidem, ut aliqui tradant, in contubernio Dionysii Scytobrachionis; (quod

equidem non temere crediderim, cum temporum ratio vix congruat) fuisse dicitur ingenii magni, memoriæ singularis, nec minus Græce quam Latine doctus: præterea comi facilique naturâ, nec unquam de mercedibus pactus, eoque plura ex liberalitate discentium consecutus. Docuit primum in Divi Julii domo, pueri adhuc; deinde in suâ privatâ. Docuit autem et rhetoricam, ita ut quotidie præcepta eloquentiæ traderet, declamaret vero non nisi nundinis. Scholam ejus claros quoque viros frequentâsse aiunt; in his Marcum Ciceronem, etiam cum præturâ fungeretur. Scripsit multa, quamvis annum ætatis quinquagesimum non excesserit: etsi Atteius Philologus duo tantum volumina "de Latino Sermone" reliquisse eum tradit: nam cætera scripta discipulorum ejus esse, non ipsius: in quibus et suum alicubi reperiri nomen.

(8.) *M. Pompilius Andronicus*, natione Syrus, studio Epicureæ sectæ desidiosior in professione grammaticæ habebatur, minusque idoneus ad tuendam scholam. Itaque, cum se in Urbe non solum Antonio Gniphoni, sed cæteris etiam deterioribus, postponi videret, Cumas transiit, ibique in otio vixit, et multa composuit; verum adeo inops atque egens, ut coactus sit, præcipuum illud opusculum suum annalium [Ennii] elenchorum sedecim millibus nummûm cuidam vendere: quos libros Orbilius suppressos redemisse se dixit, vulgandosque curâsse nomine auctoris.

(9.) *Orbilius Pupillus* Beneventanus, morte parentûm, unâ atque eâdem die inimicorum dolo interemtorum, destitutus, primo apparituram magistratibus fecit: deinde in Macedoniâ corniculo, mox equo, meruit: functusque militiâ, studia repetiit, quæ jam inde a puero non leviter attigerat: ac professus diu in patriâ, quinquagesimo demum anno

Romam, consule Cicerone, transiit; docuitque majore famâ, quam emolumento. Namque jam persenex, pauperem se, et habitare sub tegulis, quodam scripto fatetur. Librum etiam, cui est titulus "Perialogos," edidit, continentem querelas de injuriis, quas professores negligentiâ et ambitione parentûm acciperent. Fuit autem naturæ acerbæ, non modo in antisophistas, quos omni sermone laceravit, sed etiam in discipulos, ut Horatius significat, "plagosum" eum appellans, et Domitius Marsus, scribens,

"Si quos Orbilius ferulâ scuticâque cecidit."

Ac ne principum quidem virorum insectatione abstinuit: siquidem, ignotus adhuc, cum judicio frequenti testimonium diceret, interrogatus a Varrone, diversæ partis advocato, quidnam ageret, et quo artificio uteretur? "Gibberosos se de sole in umbram transferre," respondit; quod Murena gibber erat. Vixit prope ad centesimum ætatis annum, amissâ jampridem memoriâ, ut versus Bibaculi docet,

"Orbilius ubinam est, literarum oblivio?"

Statua ejus Beneventi ostenditur in Capitolio, ad sinistrum latus, marmorea, habitu sedentis ac palliati, appositis duobus scriniis. Reliquit filium Orbilium, et ipsum grammaticum professorem.

(10.) *Atteius Philologus*, libertinus, Athenis natus. Hunc Capito Atteius, notus jurisconsultus, inter grammaticos rhetorem, inter rhetores grammaticum, fuisse ait. De eodem Asinius Pollio in libro, quo Sallustii scripta reprehendit, ut nimiâ priscorum verborum affectatione oblita, ita tradit: "In eam rem adjutorium ei fecit maxime quidam Atteius Prætextatus, nobilis grammaticus Latinus, declamantium deinde adjutor atque præceptor, ad summam philologus ab semet nominatus." Ipse ad Læ-

lium Hermam scripsit, "se in Græcis literis magnum processum habere, et in Latinis nonnullum: audisse Antonium Gniphonem, ejusque Hermam; postea docuisse. Præcepisse autem multis et claris juvenibus; in quibus Appio quoque et Pulchro Claudiis, fratribus, quorum etiam comes in provinciâ fuerit." Philologi appellationem assumsisse videtur, quia, sicut Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplici variâque doctrinâ censebatur; quod sane ex commentariis ejus apparet, quamquam paucissimi exstent: de quorum tamen copiâ, sic alterâ ad eumdem Hermam epistolâ significat: "Hylen nostram aliis memento commendare: quam omnis generis coëgimus, uti scis, octingentos in libros." Coluit postea familiarissime Caium Sallustium, et, eo defuncto, Asinium Pollionem; quos, historiam componere aggressos, alterum breviario rerum omnium Romanarum, ex quibus, quas vellet, eligeret, instruxit; alterum præceptis de ratione scribendi. Quo magis miror, Asinium Pollionem credidisse, antiqua eum verba et figuras solitum esse colligere Sallustio; cum sibi sciat nil aliud suadere, quam ut noto civilique et proprio sermone utatur, vitetque maxime obscuritatem Sallustii, et audaciam in translationibus.

(11.) *Valerius Cato*, ut nonnulli tradiderunt, Burseni cujusdam libertus, ex Galliâ: ipse libello, cui est titulus "Indignatio," ingenuum se natum ait, et pupillum relictum, eoque facilius, licentiâ Sullani temporis, exutum patrimonio. Docuit multos, et nobiles: visusque est peridoneus præceptor, maxime ad poëticam tendentibus, ut quidem apparere vel his versiculis potest:

"Cato grammaticus, Latina Siren,
Qui solus legit ac facit poëtas."

Scripsit, præter grammaticos libellos, etiam poëmata,

ex quibus præcipue probantur "Lydia" et "Diana." Lydiæ Ticida meminit:

"Lydia, doctorum maxima cura liber"—

Dianæ Cinna:

"Sæcula permaneat nostri Diana Catonis."

Vixit ad extremam senectam, sed in summâ pauperie, et pæne inopiâ, abditus modico gurgustio, postquam Tusculanâ villâ creditoribus cesserat, ut auctor est Bibaculus:

"Si quis forte mei domum Catonis
Depictas minio assulas, et illos
Custodis videt hortulos Priapi,
Miretur, quibus ille disciplinis
Tantam sit sapientiam assecutus,
Quem tres cauliculi, et selibra farris,
Racemi duo, tegulâ sub unâ
Ad summam prope nutriant senectam"—

et idem rursus:

"Catonis modo, Galle, Tusculanum
Totâ creditor Urbe venditabat.
Mirati sumus, unicum magistrum,
Summum grammaticum, optimum poëtam,
Omnes solvere posse quæstiones,
Unum difficile expedire nomen.
En cor Zenodoti, en jecur Cratetis!"

(12.) *Cornelius Epicadus*, Lucii Cornelii Sullæ dictatoris libertus, calatorque in sacerdotio augurali, filioque ejus Fausto gratissimus fuit: quare nunquam non utriusque se libertum edidit. Librum autem, quem Sulla novissimum de rebus suis imperfectum reliquerat, ipse supplevit.

(13.) *Staberius Eros* hero suo emtus de catastâ,

et propter literarum studium manumissus, docuit, inter cæteros, Brutum et Cassium. Sunt, qui tradant, tantâ eum honestate præditum, ut temporibus Sullanis proscriptorum liberos gratis, et sine mercede ullâ, in disciplinam receperit.

(14.) *Curtius Nicia* hæsit Cnæo Pompeio et Caio Memmio: sed, cum codicillos Memmii ad Pompeii uxorem de stupro pertulisset, proditus ab eâ, Pompeium offendit; domoque ei interdictum est. Fuit et Marci Ciceronis familiaris; in cujus epistolâ ad Dolabellam hæc de eo legimus: "Omnino mihi literæ magis sunt expetendæ a te, quam a me tibi. Nihil enim Romæ geritur, quod te putem scire curare, nisi forte scire vis, me inter Niciam nostrum et Vidium judicem esse. Profert alter, opinor, duobus versiculis expensum Niciæ: alter Aristarchus hos ὀβελίζει. Ego, tamquam criticus antiquus, judicaturus sum, utrum sint του ποιητου, an παρεμβεβλημενοι." Item ad Atticum: "De Niciâ quod scribis, si ita me haberem, ut ejus humanitate frui possem, in primis vellem illum mecum habere; sed mihi solitudo et recessus provincia est: quod quia facile ferebat Sica, eo magis illum desidero. Præterea nôsti Niciæ nostri imbecillitatem, mollitiem, consuetudinem victûs. Cur ergo illi molestus esse velim, cum mihi ille jucundus esse non possit? Voluntas tamen ejus mihi grata est." Hujus de Lucilio libros [etiam satira comprobat.]

(15.) *Lenæus*, Pompeii Magni libertus, et pæne omnium expeditionum comes, defuncto eo filiisque ejus, scholâ se sustentavit; docuitque in Carinis, ad Telluris ædem, in quâ regione Pompeiorum domus fuerat: ac tanto amore erga patroni memoriam exstitit, ut Sallustium historicum, quod eum "oris improbi, animo inverecundo," scripsisset, acerbissimâ satirâ laceraverit, "lastaurum" et "lurconem," et

"nebulonem, popinonemque" appellans, et "vitâ scriptisque monstrosum;" præterea "priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem." Traditur autem, puer adhuc Athenis surreptus, refugisse in patriam; perceptisque liberalibus disciplinis, pretium suum domino retulisse, verum ob ingenium et doctrinam gratis manumissus.

(16.) *Q. Cæcilius Epirota*, Tusculi natus, libertus Attici, equitis Romani, ad quem sunt Ciceronis epistolæ, cum filiam patroni, nuptam Marco Agrippæ, doceret, suspectus in eâ, et ob hoc remotus, ad Cornelium Gallum se contulit; vixitque unâ familiarissime, quod ipsi Gallo inter gravissima crimina ab Augusto objicitur. Post deinde damnationem mortemque Galli, scholam aperuit; sed ita, ut paucis, et tantum adolescentibus, præciperet, prætextato nemini, nisi si cujus parenti hoc officium negare non posset. Primus dicitur Latine ex tempore disputâsse, primusque Virgilium et alios poëtas novos prælegere cœpisse, quod etiam Domitii Marsi versiculus indicat,

"Epirota, tenellorum nutricula vatum."

(17.) *Verrius Flaccus*, libertinus, docendi genere maxime inclaruit. Namque, ad exercitanda discentium ingenia æquales inter se committere solebat, propositâ non solum materiâ, quam scriberent, sed et præmio, quod victor auferret. Id erat liber aliquis antiquus, pulcher, aut rarior. Quare ab Augusto quoque nepotibus ejus præceptor electus, transiit in Palatium cum totâ scholâ; verum, ut ne quem amplius posthac discipulum reciperet: docuitque in atrio Catilinæ domûs, quæ pars Palatii tunc erat, et sestertia centena in annum accepit. Decessit ætatis exactæ, sub Tiberio. Statuam habet Præneste, in inferiore fori parte, contra hemicy-

clium; in quo fastos, a se ordinatos, et marmoreo parieti incisos, publicârat.

(18.) *L. Crassitius*, genere Tarentinus, ordinis libertini, cognomine Pasicles, mox Pansam se transnominavit. Hic initio circa scenam versatus est, dum mimographos adjuvat: deinde in pergulâ docuit, donec, commentario "Smyrnæ" edito, adeo inclaruit, ut hæc de eo scriberentur:

"Uni Crassitio se credere Smyrna probavit:
Desinite, indocti, conjugio hanc petere.
Soli Crassitio se dixit nubere velle,
Intima cui soli nota sua exstiterint."

Sed, cum edoceret jam multos ac nobiles, in his Julium Antonium, triumviri filium, ut Verrio quoque Flacco compararetur, dimissâ repente scholâ, transiit ad Q. Sextii philosophi sectam.

(19.) *Scribonius Aphrodisius*, Orbilii servus atque discipulus, mox a Scriboniâ, Libonis filiâ, quæ prior Augusti uxor fuerat, redemtus et manumissus, docuit, quo Verrius, tempore, cujus etiam libris "de Orthographiâ" rescripsit, non sine insectatione studiorum morumque ejus.

(20.) *C. Julius Hyginus*, Augusti libertus, natione Hispanus, (etsi nonnulli Alexandrinum putant, et a Cæsare puerum Romam advectum, Alexandriâ captâ) studiose et audiit et imitatus est Cornelium Alexandrum, grammaticum Græcum, quem, propter antiquitatis notitiam, "Polyhistorem" multi, quidam "Historiam," vocabant. Præfuit Palatinæ bibliothecæ: nec eo secius plurimos docuit: fuitque familiarissimus Ovidio poëtæ et Caio Licinio consulari, historico; qui eum admodum pauperem decessisse tradit, et liberalitate suâ, quoad vixerit,

sustentatum. Hujus libertus fuit Julius Modestus, in studiis atque doctrinâ vestigia patroni secutus.

(21.) *C. Melissus*, Spoleti natus, ingenuus, sed, ob discordiam parentûm, expositus, curâ et industriâ educatoris sui altiora studia percepit, ac Mæcenati, pro grammatico, muneri datus est. Cui cum se gratum et acceptum in modum amici videret, quamquam asserente matre, permansit tamen in statu servitutis, præsentemque conditionem veræ origini anteposuit. Quare cito manumissus, Augusto etiam insinuatus est; quo delegante, curam ordinandarum bibliothecarum in Octaviæ porticu suscepit. Atque, ut ipse tradit, sexagesimum ætatis annum agens, libellos "Ineptiarum," qui nunc "Jocorum" inscribuntur, componere instituit: absolvitque centum et quinquaginta, quibus et alios diversi operis postea addidit. Fecit et novum genus togatarum, inscripsitque "Trabeatas."

(22.) *M. Pomponius Marcellus*, sermonis Latini exactor molestissimus, in advocatione quâdam (nam interdum et causas agebat) solœcismum ab adversario factum usque adeo arguere perseveravit, quoad Cassius Severus, interpellatis judicibus, dilationem petiit; "ut litigator suus alium grammaticum adhiberet; quando non putat is, cum adversario de jure sibi, sed de solœcismo, controversiam futuram." Hic idem, cum ex oratione Tiberium reprehendisset, affirmante Atteio Capitone, "et esse illud Latinum, et, si non esset, futurum certe jam inde;" "Mentitur," inquit, "Capito. Tu enim, Cæsar, civitatem dare potes hominibus; verbo non potes." Pugilem olim fuisse, Asinius Gallus hoc in eum epigrammate ostendit:

"Qui caput ad lævam didicit, glossemata nobis
Præcipit: os nullum, vel potius pugilis!"

(23.) *Q. Remmius Palæmon*, Vicentinus, mulieris verna, primo, ut ferunt, textrinum, deinde (herilem filium dum comitatur in scholas) literas, didicit: postea manumissus, docuit Romæ; ac principem locum inter grammaticos tenuit, quamquam infamis omnibus vitiis, palamque et Tiberio, et mox Claudio, prædicantibus, nemini minus institutionem puerorum vel juvenum committendam. Sed capiebat homines cum memoriâ rerum, tum facilitate sermonis: necnon etiam poëmata faciebat ex tempore. Scripsit et variis, nec vulgaribus, metris. Arrogantiâ fuit tantâ, ut Marcum Varronem "porcum" appellaret; "secum et natas, et morituras literas," jactaret; nomen suum in "Bucolicis" non temere positum, sed præsagiente Virgilio, fore quandoque omnium poëtarum ac poëmatum Palæmonem judicem. Gloriabatur etiam, latrones quondam sibi, propter nominis celebritatem, pepercisse. Luxuriæ ita indulsit, ut sæpius in die lavaret; nec sufficeret sumtibus, quamquam ex scholâ quadragena annua caperet, ac non multo minus ex re familiari, cujus diligentissimus erat, cum et officinas promercalium vestium exerceret, et agros adeo coleret, ut vitem, manu ejus institutam, satis constet, trecenta sexaginta quinque vasa edidisse. Sed maxime flagrabat libidinibus in mulieres, usque ad infamiam oris: dictoque non infaceto notatum ferunt cujusdam, qui, cum in turbâ osculum sibi ingerentem, quamquam refugiens, devitare non posset, "Vis tu," inquit "magister, quoties festinantem aliquem vides, abligurire?"

(24.) *M. Valerius Probus*, Berytius, diu centuriatum petiit, donec tædio ad studia se contulit. Legerat in provinciâ quosdam veteres libellos apud grammatistam, durante adhuc ibi antiquorum memoriâ, necdum omnino abolitâ, sicut Romæ. Hos cum diligentius repetere, atque alios deinceps cognoscere cœperet, quamvis, omnes contemni, magis-

que opprobrio legentibus, quam gloriæ et fructui esse, animadverteret, nihilominus in proposito mansit: multaque exemplaria contracta emendare, ac distinguere, et annotare curavit, soli huic, nec ulli præterea grammatices parti, deditus. Hic non tam discipulos, quam sectatores, aliquot habuit. Nunquam enim ita docuit, ut magistri personam sustineret. Unum vel alterum, vel, cum plurimos, tres aut quatuor, postmeridianis horis admittere solebat, cubansque, inter longos ac vulgares sermones, legere quædam, idque perraro. Nimis pauca et exigua de quibusdam minutis quæstiunculis edidit. Reliquit autem non mediocrem silvam observationum sermonis antiqui.

C. SUETONII TRANQUILLI

DE

CLARIS RHETORIBUS

LIBER.

(1.) Rhetorica quoque apud nos, perinde atque grammatica, sero recepta est, paulo etiam difficilius, quippe quam constet nonnunquam etiam prohibitam exerceri. Quod ne cui dubium sit, vetus senatûs-consultum, item censorium edictum, subjiciam: "Caio Fannio Strabone, M. Valerio Messalâ, consulibus, Marcus Pomponius prætor senatum consuluit. Quod verba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de eâ re ita censuerunt: ut M. Pomponius prætor animadverteret, curaretque, uti ei e re publicâ fideque suâ videretur, ut Romæ ne essent." De iisdem, interjecto tempore, Cnæus Domitius Aënobarbus, et Lucius Licinius Crassus, censores, ita edixerunt: "Renuntiatum est nobis, esse homines, qui novum genus disciplinæ instituerunt; ad quos juventus in ludum conveniat: eos sibi nomen imposuisse 'Latinos Rhetoras:' ibi homines adolescentulos totos dies desidere. Majores nostri, quæ liberos suos discere, et quos in ludos itare vellent, instituerunt. Hæc nova, quæ præter consuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter, et iis qui eos ludos habent, et iis qui eo venire consuêrunt, videtur faciendum ut ostendamus nostram sententiam, nobis non

placere." Paulatim et ipsa utilis honestaque apparuit: multique eam, præsidii causâ et gloriæ, appetiverunt. Cicero, ad præturam usque, Græce declamavit: Latine vero senior quoque, et quidem consulibus Hirtio et Pansâ; quos discipulos, et grandes prætextatos, vocabat. Cnæum Pompeium quidam historici tradiderunt, sub ipsum civile bellum, quo facilius Caio Curioni, promtissimo juveni, causam Cæsaris defendenti, contradiceret, repetîsse declamandi consuetudinem; Marcum Antonium, item Augustum, ne Mutinensi quidem bello omisisse. Nero Cæsar et primo imperii anno, publice quoque bis antea, declamavit: plerique autem oratorum etiam declamationes ediderunt. Quare, magno studio hominibus injecto, magna etiam professorum ac doctorum profluxit copia, adeoque floruit, ut nonnulli ex infimâ fortunâ in ordinem senatorium, atque ad summos honores, processerint. Sed ratio docendi nec una omnibus, nec singulis eadem semper fuit; quando vario modo quisque discipulos exercuerunt. Nam et dicta præclare, per omnes figuras, per casus, et apologos, aliter atque aliter exponere, et narrationes tum breviter et presse, tum latius et uberius explicare consuêrant: interdum Græcorum scripta convertere, ac viros illustres laudare, vel vituperare; quædam etiam ad usum communis vitæ instituta, tum utilia et necessaria, tum perniciosa et supervacanea, ostendere: sæpe fabulis fidem firmare, aut historiis demere; quod genus Θεσεις et Ανασκευας et Κατασκευας Græci vocant; donec sensim hæc exoleverunt, et ad controversiam ventum est. Veteres controversiæ aut ex historiis trahebantur; sicut sane nonnullæ usque adhuc: aut ex veritate ac re, si qua forte recens accidisset. Itaque, locorum etiam appellationibus adjectis, proponi solebant. Sic certe collectæ editæque se habent: ex quibus non alienum fuerit, unam et alteram, exempli causâ, ad verbum referre. "Æstivo tempore, adolescentes urbani cum

Ostiam venissent, litus ingressi, piscatores trahentes rete adierunt, et pepigerunt, bolum quanti emerent: nummos solverunt: diu exspectaverunt, dum retia extraherentur: aliquando extractis, piscis nullus infuit, sed sporta auri obsuta. Tum emtores bolum suum aiunt, piscatores suum."—"Venalicii cum Brundisii gregem venalium e navi educerent, formoso et pretioso puero, quod portitores verebantur, bullam et prætextam togam imposuêre: facile fallaciam celârunt. Romam venitur: res cognita est: petitur puer, quod domini voluntate fuerit liber, in libertatem." Olim autem eas appellatione Græcâ Συνθέσεις vocabant; mox controversias quidam, sed aut fictas, aut judiciales. Illustres professores, et quorum memoria aliqua exstet, non temere alii reperientur, quam de quibus tradam.

(2.) *L. Plotius Gallus.* De hoc Cicero ad M. Titinium sic refert: "Equidem memoriâ teneo, pueris nobis, primum Latine docere cœpisse L. Plotium quemdam; ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam, mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse." Hunc eumdem (nam diutissime vixit) M. Cœlius in oratione, quam pro se de vi habuit, significabat dictâsse Atratino, accusatori suo, actionem: subtractoque nomine, "hordearium" eum "rhetorem" appellat, deridens, ut inflatum ac levem et sordidum.

(3.) *L. Otacilius Pilitus* servîsse dicitur, atque etiam ostiarius veteri more in catenâ fuisse; donec, ob ingenium ac studium literarum manumissus, accusanti patrono subscripsit. Deinde rhetoricam professus, Cn. Pompeium Magnum docuit; patrisque ejus res gestas, nec minus ipsius, compluribus libris

exposuit; primus omnium libertinorum (ut Cornelius Nepos opinatur) scribere historiam orsus, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam.

(4.) Ad id tempus *Epidius*, calumniâ notatus, ludum dicendi aperuit; docuitque, inter cæteros, M. Antonium, et Augustum. Quibus quondam C. Canutius, objicientibus sibi, quod, in republicâ administrandâ, potissimum consularis Isaurici sectam sequeretur, "Malle," respondit, "Isaurici esse discipulum, quam Epidii, calumniatoris." Hic Epidius ortum se ab Epidio [Nunciono] prædicabat: quem ferunt olim, præcipitatum in fontem fluminis Sarni, paulo post cum cornibus exstitisse, ac statim non comparuisse, in numeroque Deorum habitum.

(5.) *Sextus Clodius*, e Siciliâ, Latinæ simul Græcæque eloquentiæ professor, male oculatus, et dicax, "par oculorum in amicitiâ M. Antonii triumviri exstitisse se," aiebat. Ejusdem uxorem Fulviam, cui altera bucca inflatior erat, "acumen stili tentare" dixit, nec eo minus, immo vel magis, ob hoc Antonio gratus. A quo mox consule ingens etiam congiarium accepit, ut ei in Philippicis Cicero objicit: "Adhibes, joci causâ, magistrum, suffragio tuo, et compotorum tuorum, rhetorem; cui concessisti, ut, in [te, quæ] vellet, diceret: salsum omnino hominem! sed materia facilis, in te et in tuos dicere. At quanta merces rhetori est data? Audite, audite, Patres conscripti, et cognoscite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini Sexto Clodio rhetori assignâsti, et quidem immunia; ut tantâ mercede nihil sapere disceres."

(6.) *C. Albutius Silus*, Novariensis, cum ædilitate in patriâ fungeretur, cum forte jus diceret, ab iis, contra quos pronuntiabat, pedibus e tribunali detractus est. Quod indigne ferens, statim contendit

ad portam, et inde Romam: receptusque in Planci oratoris contubernium, cui declamaturo mos erat, prius aliquem, qui ante diceret, excitare, suscepit eas partes, atque ita implevit, ut Planco silentium imponeret, non audenti in comparationem se demittere. Sed, ex eo clarus, propria auditoria instituit, solitus, propositâ controversiâ, sedens incipere, et, calore demum provectus, consurgere ac perorare. Declamabat autem genere vario; modo splendide atque adornate: tum, ne usquequaque scholasticus existimaretur, circumcise ac sordide, et tantummodo trivialibus verbis. Egit et causas, verum rarius, dum amplissimam quamque sectatur; nec alium in ullâ locum, quam perorandi. Postea renuntiavit foro, partim pudore, partim metu. Nam, cum in lite quâdam centumvirali, adversario, quem, ut impium erga parentes, incessebat, jusjurandum, quasi per figuram, sic obtulisset: "Jura per patris matrisque cineres, qui inconditi jacent;" et alia in hunc modum; arripiente eo conditionem, nec judicibus adspernantibus, non sine magnâ sui invidiâ negotium afflixit. Et rursus, in cognitione cædis, Mediolani, apud L. Pisonem proconsulem, defendens reum, cum, cohibente lictore nimias laudantium voces, ita excanduisset, ut et, deplorato Italiæ statu, quasi iterum in formam provinciæ redigeretur, Marcum insuper Brutum, cujus statua in conspectu erat, invocaret, legum ac libertatis auctorem et vindicem, pæne pœnas luit. Jam autem senior, ob vitium vomicæ, Novariam rediit: convocatâque plebe, causis, propter quas mori destinâsset, diu, ac more concionantis, redditis, abstinuit cibo.

PUBLII TERENTII
VITA.

(1.) Publius Terentius, Afer, Carthagine natus, servivit Romæ Terentio Lucano senatori. a quo, ob ingenium et formam, non institutus modo liberaliter, sed et mature manumissus est. Quidam captum esse existimant; quod fieri nullo modo potuisse, Fenestella docet; cum, inter finem secundi belli Punici, et initium tertii, natus sit et mortuus, nec, si a Numidis aut Gætulis captus sit, ad ducem Romanum pervenire potuisset, nullo commercio inter Italicos et Afros, nisi post deletam Carthaginem, cœpto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano et C. Lælio, quibus etiam corporis gratiâ conciliatus existimatur; quod et ipsum Fenestella arguit, contendens, utroque majorem natu fuisse; quamvis et Cornelius Nepos æquales omnes fuisse tradat, et Porcius suspicionem de consuetudine per hæc faciat:

" Dum lasciviam nobilium, et laudes fucosas petit;
Dum Africani vocem divinam inhiat avidis auribus;
Dum, se ad Furium cœnare et Lælium, pulchrum putat;
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum rapi
Ob flcrem ætatis suæ...... ipsus.......
Suis ablatis rebus, ad summam inopiam redactus est.

Itaque e conspectu omnium abiit Græciam in terram ultimam.
Mortuus est in Stymphalo, Arcadiæ oppido: nil Publius
Scipio illi profuit, nil Lælius, nil Furius,
Tres, per id tempus, qui agitabant nobiles facillume.
Eorum ille operâ, ne domum quidem habuit conducticiam,
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus."

(2.) Scripsit comœdias sex: ex quibus primam Andriam cum ædilibus daret, jussus ante Cærio recitare, ad cœnantem cum venisset, dictus est, initium quidem fabulæ, quod erat contemtiore vestitu, subsellio juxta lectulum residens legisse; post paucos vero versus invitatus, ut accumberet, cœnâsse unâ, deinde cætera percurrisse, non sine magnâ Cærii admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquas æqualiter populo probavit: quamvis Volcatius de enumeratione omnium ita scribat:

"Sumetur Hecyra sexta ex his fabula."

"Eunuchus" quidem bis die acta est, meruitque pretium, quantum nulla antea cujusquam comœdia, id est, octo millia nummûm: propterea summa quoque titulo adscribitur. Nam "Adelphorum" principium Varro etiam præfert principio Menandri. Non obscura fama est, adjutum Terentium in scriptis a Lælio et Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eamdem ipse auxit: nunquam enim, nisi leviter, se tutari conatur, ut in prologo Adelphorum:

"Nam, quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Hunc adjutare, assidueque unâ scribere;

Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam, cum illis placet,
Qui vobis universis et populo placent:
Quorum operâ in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usus est sine superbiâ."

Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat, Lælio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem; quæ tamen magis et usque ad posteriora tempora valuit.

(3.) Q. Memmius, in oratione pro se, ait; "P. Africanus, qui, a Terentio personam mutuatus, quæ domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit." Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Lælium quondam in Puteolano, Calendis Martiis, admonitum ab uxore, temporius ut discumberet, petiisse ab eâ, ne interpellaretur; serius tandem ingressum triclinium dixisse, non sæpe in scribendo magis successisse sibi; deinde rogatum, ut scripta illa proferret, pronuntiâsse versus, qui sunt in "Heauton-timorumeno:"

"Satis, pol, proterve me Syri promissa huc induxerunt."

(4.) Santra Terentium existimat, si modo in scribendo adjutoribus indiguerit, non tam Scipione et Lælio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuêre, quam Sulpicio Gallo, homine docto, et qui consularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum; vel Q. Fabio Labeone, et M. Popillio, consulari utroque, ac poëtâ. Ideo ipsum non juvenes designâsse, qui se adjuvisse dicerentur; sed viros, quorum operam et in bello, et in otio, et in negotio, populus sit expertus. Post editas comœdias, nondum quintum atque tricesimum egressus annum, causâ evitandæ opinionis, quia videbatur aliena pro

suis edere, seu percipiendi Græcorum instituta, moresque, quos perinde exprimeret in scriptis, egressus Urbem est, neque amplius rediit. De morte ejus Volcatius tradit:

"Sed, ut Afer sex populo edidit comœdias,
Iter hinc in Asiam fecit. Navim cum semel
Conscendit, visus nunquam est. Sic vitâ vacat."

(5.) Q. Cosconius redeuntem e Græciâ perîsse in mari dicit cum centum et octo fabulis, conversis e Menandro. Cæteri, mortuum esse in Arcadiæ Stymphalo, sive Leucadiâ, tradunt, Cn. Cornelio Dolabellâ, Marco Fulvio Nobiliore, consulibus, morbo implicitum acri, dolore ac tædio amissarum sarcinarum, quas in navi præmiserat, ac simul fabularum, quas novas fecerat. Fuisse dicitur mediocri staturâ, gracili corpore, colore fusco. Reliquit filiam, quæ post equiti Romano nupsit: item hortulos viginti jugerum in viâ Appiâ ad Martis villam. Quo magis miror, Porcium scribere,

................................"nil Publius
Scipio illi profuit, nil Lælius, nil Furius,
Tres, per idem tempus, qui agitabant nobiles facillume.
Eorum ille operâ ne domum quidem habuit conducticiam,
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus."

Hunc Afranius quidem omnibus comicis præfert, scribens in "Compitalibus,"

"Terentio non similem dices quempiam."

Volcatius autem non solum Nævio et Plauto et Cæcilio, sed Licinio quoque et Attilio, postponit. Cicero in "Limone" hactenus laudat:

"Tu quoque, qui solus lecto sermone, Terenti,
Conversum expressumque Latinâ voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, atque omnia dulcia dicens."

Item C. Cæsar:

"Tu quoque, tu in summis, o dimidiate Menander!
Poneris, et merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis,
Comica ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis; neque in hac despectus parte jaceres!
Unum hoc maceror, et doleo tibi deesse, Terenti."

HORATII
VITA.

Horatius Flaccus, Venusinus, patre (ut ipse tradit) libertino, et exactionum coactore; ut vero creditum est, salsamentario; cum illi quidam in altercatione exprobrâsset, "Quoties ego vidi patrem tuum cubito se emungentem!" Bello Philippensi, excitus a Marco Bruto imperatore, tribunus militum meruit: victisque partibus, veniâ impetratâ, scriptum quæstorium comparavit: ac, primo Mæcenati, deinde Augusto insinuatus, non mediocrem in amborum amicitiâ locum tenuit. Mæcenas quantopere eum dilexerit, satis monstratur illo epigrammate, ubi inquit:

"Ni te visceribus meis, Horati,
Plus jam diligo, tu tuum sodalem
[Hinnulo] videas strigosiorem."

Sed multo magis extremis, tali ad Augustum elogio: "Horatii Flacci, ut mei, memor esto." Augustus ei epistolarum officium obtulit, ut hoc ad Mæcenatem scripto significat: "Ante ipse scribendis epistolis amicorum sufficiebam: nunc occupatissimus, et infirmus, Horatium nostrum a te cupio abducere. Veniet ergo ab istâ parasiticâ mensâ ad hanc regiam, et nos in scribendis epistolis juvabit." Ac ne recusanti quidem aut succensuit quidquam, aut amicitiam suam ingerere desiit. Exstant epistolæ, ex quibus, argumenti gratiâ, pauca subjeci: "Sume

tibi aliquid juris apud me, tamquam si convictor mihi fueris: recte enim, et non temere feceris; quoniam id usûs mihi tecum esse volui, si per valetudinem tuam fieri possit." Et rursus: "Tui qualem habeam memoriam, poteris ex Septimio quoque nostro audire: nam incidit, ut illo coram fieret a me tui mentio. Neque, si tu superbus amicitiam nostram sprevisti, ideo nos quoque ἀνθυπερηφανοῦμεν." Præterea, sæpe, inter alios jocos, "putissimum penem," et "homuncionem lepidissimum," appellat: unâque et alterâ liberalitate locupletavit. Scripta quidem ejus usque adeo probavit, mansuraque perpetuo opinatus est, ut non modo "Sæculare Carmen" componendum injunxerit, sed et Vindelicam victoriam Tiberii Drusique privignorum: eumque coëgerit, propter hoc, tribus carminum libris ex longo intervallo quartum addere: post Sermones quoque lectos, nullam sui mentionem habitam ita sit questus: "Irasci me tibi scito, quod non, in plerisque ejusmodi scriptis, mecum potissimum loquaris. An vereris, ne apud posteros tibi infame sit, quod videaris familiaris nobis esse?" expressitque eclogam, cujus initium est,

"Cum tot sustineas et tanta negotia solus,
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes; in publica commoda peccem,
Si longo sermone morer tua tempora, Cæsar."

Horatius habitu corporis brevis fuit, atque obesus: qualis a se ipso et in Satiris describitur, et ab Augusto hac epistolâ: "Pertulit ad me Dionysius libellum tuum, quem ego, [ut accusem te,] quantuluscumque est, boni consulo. Vereri autem mihi videris, ne majores libelli tui sint, quam ipse es. Sed, si tibi statura deest, corpusculum non deest. Itaque licebit in sextariolo scribas: cum circuitus voluminis tui sit ὀγκωδέστατος, sicut est ventriculi

tui." Ad res Venereas intemperantior traditur. [Nam speculato cubiculo scorta dicitur habuisse disposita, ut, quocumque respexisset, ibi ei imago coitûs referretur.] Vixit plurimum in secessu ruris sui Sabini aut Tiburtini: domusque ejus ostenditur circa Tiburni luculum. Venerunt in manus meas et Elegi sub ejus titulo, et Epistola prosâ oratione, quasi commendantis se Mæcenati: sed utraque falsa puto: nam Elegi vulgares, Epistola etiam obscura; quo vitio minime tenebatur. Natus est sexto Idus Decembres, Lucio Cottâ et Lucio Torquato consulibus. Decessit quinto Calendas Decembres, Caio Marcio Censorino et Caio Asinio Gallo consulibus, post septimum et quinquagesimum annum, hærede Augusto palam nuncupato, cum, urgente vi valetudinis, non sufficeret ad obsignandas testamenti tabulas. Humatus et conditus est extremis Esquiliis, juxta Mæcenatis tumulum.

LUCANI VITA.

Marcus Annæus Lucanus, Cordubensis, prima ingenii experimenta in Neronis laudibus dedit quinquennali certamine. Dein civile bellum, quod a Pompeio et Cæsare gestum est, recitavit. Qui tantæ levitatis et tam immoderatæ linguæ fuit, ut, in præfatione quâdam, ætatem et initia sua cum Virgilio comparans, ausus sit dicere: "et quantum mihi restat ad Culicem?" Hic, initio adolescentiæ, cum, ob infestum matrimonium, patrem suum ruri agere longe cognovisset, revocatus Athenis a Nerone, cohortique amicorum additus, atque etiam quæsturâ honoratus, non tamen permansit in gratiâ: siquidem, ægre ferens, recitante se, subito, ac nullâ nisi refrigerandi sui causâ, indicto senatu, Neronem recessisse; neque verbis adversus Principem, neque factis exstantibus, post hæc temperavit; adeo ut quondam, in latrinis publicis, clariore strepitu ventris emisso, hemistichium Neronis magnâ consessorum fugâ pronuntiârit, "Sub terris tonuisse putes." Sed et famoso carmine cum ipsum, tum potentissimos amicorum, gravissime proscidit. Ad extremum, pæne signifer Pisonianæ conjurationis exstitit; multus in gloriâ tyrannicidarum palam prædicandâ, ac plenus minarum; usque eo intemperans, ut Cæsaris caput proximo cuique jactaret. Verum, detectâ conjuratione, nequaquam animi constantiam præstitit. Facile enim confessus, et ad humillimas de-

volutus preces; matrem quoque innoxiam inter socios nominavit; sperans, impietatem sibi apud parricidam Principem profuturam. Impetrato autem mortis libero arbitrio, codicillos ad patrem de corrigendis quibusdam versibus suis exaravit: epulatusque largiter, brachia ad secandas venas medico præbuit. Poëmata ejus etiam prælegi memini; confici vero, ac venalia proponi, non tantum operose et diligenter, sed inepte quoque.

CAII PLINII

VITA.

Plinius Secundus, Novocomensis, equestribus militiis industrie functus, procurationes quoque splendidissimas, atque continuas, summâ integritate administravit; et tamen liberalibus studiis tantam operam dedit, ut non temere quis plura in otio scripserit. Itaque bella omnia, quæ unquam cum Germanis gesta sunt, viginti voluminibus comprehendit. Item Naturalis Historiæ triginta septem libros absolvit. Periit clade Campaniæ. Nam, cum Misenensi classi præesset, et, flagrante Vesevo, ad explorandas propius causas Liburnicâ pertendisset, neque adversantibus ventis remeare posset, vi pulveris ac favillæ oppressus est; vel, ut quidam existimant, a servo suo occisus, quem, deficiens æstu, ut necem sibi maturaret, oraverit.

D. JUNII JUVENALIS

VITA.

Junius Juvenalis, libertini locupletis, incertum, filius an alumnus, ad mediam fere ætatem declamavit, animi magis causâ, quam quod scholæ se aut foro præpararet. Deinde paucorum versuum Satirâ non absurde compositâ in Paridem pantomimum poëtamque [Claudii Neronis, ejus semestribus militiolis tumentem,] genus scripturæ industrie excoluit. Et tamen bene diu ne modico quidem auditorio quidquam committere est ausus. Mox, magnâ frequentiâ, magnoque successu, bis ac ter auditus est, ut ea quoque, quæ prima fecerat, inferciret novis scriptis:

" Quod non dant proceres, dabit histrio: tu Camerinos,
Et Bareas, tu nobilium magna atria curas?
Præfectos Pelopea facit, Philomela tribunos."

Erat tum in deliciis aulæ histrio: multique fautorum ejus quotidie provehebantur. Venit ergo Juvenalis in suspicionem, quasi tempora figurate notâsset: ac statim, per honorem militiæ, quamquam octogenarius, Urbe submotus, missusque ad præfecturam cohortis, in extremâ Ægypti parte tendentis. Id supplicii genus placuit, ut levi atque joculari delicto par esset. Verum, intra brevissimum tempus, angore et tædio periit.

AULI PERSII

VITA.

Aulus Persius Flaccus natus est pridie Nonas Decembres, Fabio Persico, L. Vitellio, consulibus. Decessit octavo Calendas Decembres, Publio Mario, Asinio Gallo, consulibus. Natus in Etruriâ Volaterris, eques Romanus, sanguine et affinitate primi ordinis viris conjunctus; decessit ad octavum milliarium viâ Appiâ in prædiis suis. Pater ejus Flaccus pupillum reliquit moriens, annorum fere sex. Fulvia Sisennia mater nupsit postea Fufio, equiti Romano; et eum quoque extulit intra paucos annos. Studuit Flaccus usque ad annum duodecimum Volaterris; inde Romæ apud grammaticum Remmium Palæmonem, et apud rhetorem Virginium Flavum. Cum esset annorum sedecim, amicitiâ cœpit uti Annæi Cornuti, ita ut ab eo nusquam discederet: a quo inductus aliquatenus in philosophiam est. Amicos habuit a primâ adolescentiâ Cæsium Bassum poëtam, et Calpurnium Suram, qui, eo vivo, juvenis decessit. Coluit, ut patrem, Servilium Nonianum. Per Cornutum cognovit Annæum etiam Lucanum, æquævum, auditorem Cornuti. Nam Cornutus illo tempore tragicus fuit, sectæ Stoicæ, qui libros philosophiæ reliquit. Sed Lucanus adeo mirabatur scripta Flacci, ut vix retineret se, illo recitante, a clamore, [quin illa esse vera poëmata diceret.] Sero cognovit et Senecam, sed non ut ca-

peretur ejus ingenio. Usus est, apud Cornutum, duorum convictu doctissimorum et sanctissimorum virorum, acriter tum philosophantium, Claudii Agathemeri, medici Lacedæmonii, et Petronii Aristocratis, Magnetis, quos unice miratus est et æmulatus, cum æquales essent, et Cornuto minores. Ipse etiam, decem fere annis, summe dilectus a Pæto Thraseâ est, ita ut peregrinaretur quoque cum eo aliquando, cognatam ejus Arriam uxorem habente. Fuit morum lenissimorum, verecundiæ virginalis, formæ pulchræ, pietatis erga matrem et sororem et amitam exemplo sufficientis. Fuit frugi et pudicus. Reliquit circa HS vicies matri et sorori: scriptis tamen ad matrem codicillis, rogavit eam, ut daret Cornuto sestertia, ut quidam dicunt, centum; ut alii volunt, argenti facti pondo viginti, et libros circa septingentos, sive bibliothecam suam omnem. [Verum Cornutus, sublatis libris, pecuniam sororibus, quas frater hæredes fecerat, reliquit.] Et raro et tarde scripsit. Hunc ipsum librum imperfectum reliquit. Versus aliqui demti sunt ultimo libri: et, quasi finitus esset, leviter retractavit Cornutus, et Cæsio Basso, petenti ut ipse ederet, tradidit edendum. Scripserat etiam in pueritiâ Flaccus prætextam [Vescio], et Ὁδοιπορικῶν librum unum, et paucos uxori Thraseæ in Arriam matrem versus, quæ se, ante virum, occiderat. Omnia autem ea, Cornutus auctor fuit matri ejus, ut aboleret. Editum librum continuo mirari homines, et diripere, cœperunt. Decessit autem vitio stomachi, anno ætatis tricesimo. Sed mox, ut a scholâ et magistris diverterat, lecto libro Lucilii decimo, vehementer Satiras componere studuit: cujus libri principium imitatus est, sibi primo, mox omnibus detrectaturus, cum tantâ recentium poëtarum et oratorum insectatione, ut etiam Neronem culpaverit: cujus versus in Neronem cum ita se haberet,

"Auriculas asini Mida rex habet,"

in hunc modum a Cornuto ipso tantummodo est emendatus,

"Auriculas asini quis non habet?"

ne hoc Nero in se dictum arbitraretur.

FINIS.

Excudit T. Davison, Londini,
Quinto Calendas Decembres. A.C. 1824.